

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXXXVII

De llengua i societat

De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA (coord.)

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

De llengua i societat

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXXXVII

De llengua i societat

De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA (coord.)

Barcelona, 2021

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Col·loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra” (5è : 2018 : Tarragona, Catalunya)

De llengua i societat : de la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC. — Primera edició.
— (Biblioteca filològica ; 87)

ISBN 9788499655864

I. Pradilla, Miquel Àngel, 1960- editor literari II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica

III. Títol IV. Col·lecció: Biblioteca filològica (Institut d'Estudis Catalans) ; 87

1. Fabra, Pompeu, 1868-1948 — Crítica i interpretació — Congressos

2. Català — Normalització — Congressos 3. Sociolingüística — Catalunya — Congressos

4. Català — Aspectes polítics — Congressos

811.134.1'27(063)

811.134.1'26(063)

811.134.1:32(063)

811.134.1Fabra, Pompeu(063)

Aquesta publicació compta amb el suport de la Fundació ”la Caixa” i la col·laboració de la Fundació Privada Mútua Catalana.

© dels autors de les ponències

© 2021, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març de 2021

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-586-4

Dipòsit Legal: B 4699-2021

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

LLINDAR	9
PART I. ASPECTES HISTÒRICS I SOCIALS	
Estandardització, consciència lingüística i canvi lingüístic. A propòsit de la proclisi de les formes plenes dels pronoms en el català central, <i>per Francesc Feliu</i>	15
¿Hi havia algú a l'altra banda? Pompeu Fabra vist per Amado Alonso, <i>per Jordi Ginebra i Xavier Rofes Moliner</i>	33
Com es va divulgar la normativa gramatical fabriana en els manuals del Principat fins al 1939, <i>per Ester Prat i Alsina i Xavier Rofes Moliner</i>	43
Homenatges a Pompeu Fabra en vida, <i>per Joan Puigmalet</i>	53
Fabra i Reus abans i durant el franquisme, <i>per Agnès Toda i Bonet</i>	63
PART II. ASPECTES GRAMATICALS: DESCRIPCIÓ I CODIFICACIÓ	
Dubtes de canvi i elisió de preposició al servei Optimot: dades i relació amb la GIEC, <i>per Eva Aubarell, Aina Domènec i Joana Roch</i>	75
Apunts sobre la sintaxi de Pompeu Fabra, <i>per Anna Bartra-Kaufmann</i>	85

La transmissió de segones opcions de la <i>Gramàtica catalana</i> de Pompeu Fabra (1918), <i>per Laia Benavent Llinares</i>	97
Pervivència de la norma fabriana en els clítics pronominals i el criteri de composicionalitat, <i>per Teresa Cabré Monné</i>	109
Els canvis lingüístics en l'adaptació valenciana de la traducció de <i>Harry Potter</i> : l'ajustament a les gramàtiques de Pompeu Fabra, de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, <i>per Àlvaro Calero-Pons</i>	119
«Totes les persones de què es tracta»: sobre les omissions de Fabra (2018 [1933 (1918)]), <i>per Joan Costa Carreras</i>	131
La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans com a obra descriptiva: primeres valoracions, <i>per Jordi Ginebra</i>	139
Estellés: t'estime, t'estimo, t'estim. Una proposta intertextual, lingüística, literària i musical a 2n de batxillerat, <i>per Anna Jorquera Castro</i>	155
Norma fabriana i canvi lingüístic: el cas de <i>malgrat</i> , <i>per Caterina Martínez</i>	165
El reconeixement de la variació dialectal del català en els instruments normatius. Estatus dels trets territorials en quatre capítols de la GIEC, <i>per Mar Molero Dolz</i>	179
Estirant el fil de la sintaxi: la feblesa del tònic <i>aquí</i> i la fortalesa de l'àton <i>hi</i> , <i>per Manuel Pérez Saldanya i Gemma Rigau</i>	191
El marcatge diferencial d'objecte en català (i Fabra), <i>per Anna Pineda</i>	211
Aspectes sintàctics complementaris a la <i>Gramàtica de la llengua catalana</i> de l'IEC, <i>per Joan-Rafael Ramos</i>	223
El règim i les accepcions del verb <i>encantar</i> , <i>per Carles Royo</i>	237
Què ha quedat de la proposta composicional de Fabra?, <i>per Amanda Ulldemolins Subirats</i>	247

PART III. ASPECTES LEXICOGRÀFICS

- Unitats lèxiques de l'obra dramàtica de Puig i Ferrer no enregistrades
en el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra,
per Jordi Ginebra i Maite Domingo 265
- Les aportacions de l'obra fabriana al *Diccionari català-valencià-balear*,
per Maria-Pilar Perea 275
- Pompeu Fabra i l'onomàstica,
per Joan Anton Rabella 301

PART IV. CODIFICACIÓ D'ALTRES LLENGÜES

- Pressupòsits i implicacions glotopolítiques de la normativització lingüística,
per Klaus Bochmann 323
- La codificació de la llengua romanesa: un camí cap a la llatinitat,
per Joan Llinàs Suau 335
- La gestió normativa de la llengua portuguesa. Aproximació glotopolítica,
per Miquel Àngel Pradilla Cardona 347

Llindar

Els dies 28, 29 i 30 de novembre de 2018 Tarragona va acollir el V Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra». El Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili (URV) va assumir, novament, l'organització d'una activitat acadèmica que es va encetar l'any 1998. Aleshores s'hi va commemorar el 50è aniversari de la mort de la figura més rellevant del procés de codificació de la llengua catalana. El 2018, la data ha coincidit amb la commemoració dels 150 anys del naixement de Pompeu Fabra. Una efemèride que, de la mà del Govern de Catalunya i amb un col·lega del departament organitzador com a comissari, el doctor Jordi Ginebra, va aconseguir una gran repercussió social. La segona i la tercera edicions del Col·loqui es van celebrar els anys 2003 i 2008, respectivament. Van ser les edicions que van marcar la continuïtat i la consolidació de la proposta congressual. La quarta, ja esperada per la gent del nostre àmbit, es va fer l'any 2013. Assolida la referencialitat de la URV en la temàtica que ens ocupa, amb la celebració del V Col·loqui els especialistes en la matèria van poder gaudir d'un fòrum de reflexió amb una proposta acadèmica d'excel·lència.

Vint anys des de la primera edició permeten ja una certa perspectiva. Una perspectiva en què les publicacions derivades dels col·loquis anteriors s'han anat fent ben presents en el nostre àmbit del coneixement. M'estic referint als dos volums que van sortir del I Congrés, intitulats La lingüística de Pompeu Fabra, resultants d'una coedició de la URV amb l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV); el volum Entorn i vigència de l'obra de Fabra, del II Congrés (treball editat per Cossetània Edicions); el volum de la tercera edició, Fabra, encara, publicació acollida per l'IEC, talment com Comunitat lingüística i norma, la darrera replega d'aportacions acadèmiques fins a l'obra que el lector té a les mans.

La proposta fundacional ha mantingut una vigència plena. Per tant, el nostre objectiu primer ha estat l'estudi de l'obra de Pompeu Fabra. Un estudi crític, aca-

dèmicament solvent, que vol defugir els plantejaments hagiogràfics i que, en segona instància, ens ha de projectar a una anàlisi rigorosa de la normativa de la llengua catalana.

La mirada sociolingüística també ha consolidat la seua presència en els col·loquis. Amb ella s'ha volgut situar el treball tècnic de les codificacions en el marc de la planificació del corpus, això és, la intervenció sobre l'estructura de la llengua orientada des de plantejaments politicoideològics hegemònics en la societat de referència.

L'arquitectura del Col·loqui va descansar en sis ponències marc, una taula redona dedicada a la reforma normativa, i un taller on es va plantejar la gestió de la norma en el sistema educatiu.

Les dinàmiques glotopolítiques en els processos d'estandardització de les llengües va ser el tema abordat pel professor de Leipzig Klaus Bochmann. També s'hi va incorporar una dimensió contrastiva amb d'altres codificacions i processos d'estandardització. L'experiència romanesa i el cas del diasistema lusobrasiler van ser tractats pels professors Jordi Llinàs i Miquel Àngel Pradilla, respectivament. La centralitat la va ocupar l'anàlisi del procés de normativització de la llengua catalana, amb conferències sobre la compleció normativa estrenada recentment, de la mà de Gemma Rigau i Manuel Pérez Saldanya, lingüistes que han liderat, des de la Comissió de Gramàtica de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, la feina ingent que ha menat a la reformulació del codi prescriptiu de la llengua catalana; i també de la mà de Jordi Ginebra, que ens va presentar la seua mirada sobre el vessant descriptiu de la nova orientació normativa. Finalment, Josep Anton Rabella es va ocupar d'escatir la relació que va tenir Fabra amb la disciplina onomàstica.

En l'àmbit de les comunicacions, s'hi van presentar vint-i-cinc propostes, totes elles validades pel comitè científic, que van tenir l'oportunitat de ser sotmeses a la consideració dels assistents en sessions duals. Aquestes comunicacions van abordar els diferents nivells d'anàlisi lingüística i també van fer aportacions vinculades a la historiografia lingüística. Tot plegat va conformar un abordatge multidimensional a l'objecte d'estudi del Col·loqui.

No voldria acabar les meues paraules sense donar les gràcies a les persones que van col·laborar en l'arribada a bon port del V Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» i la publicació que n'ha derivat. El comitè organitzador el van formar Maite Domingo, Jordi Ginebra (secretari), Anna Montserrat, Sofia de Muller, Pere Navarro, Miquel Àngel Pradilla (president), Carles Royo, Sílvia Veà i Anna Vila. El comitè científic estava constituït per Teresa Cabré (Institut d'Estudis Catalans), Daniel Casals (Universitat Autònoma de Barcelona), Llorenç Comajoan (Universitat de Vic), Jaume Corbera (Universitat de les Illes Balears), Kálman Faluba (Universitat ELTE de Budapest), Francesc Feliu (Universitat de Girona),

Jordi Ginebra (Universitat Rovira i Virgili), M. Isabel Guardiola (Universitat d'Alacant), Georg Kremnitz (Universitat de Viena), Maria Rosa Lloret (Universitat de Barcelona), Joan Martí Castell (Universitat Rovira i Virgili), Henrique Monteagudo (Universitat de Santiago de Compostel·la), Pere Navarro (Universitat Rovira i Virgili), Joan Peytaví (Universitat de Perpinyà), Miquel Àngel Pradilla (Universitat Rovira i Virgili), Joan Rafel Ramos (Universitat de València), Vicent Salvador (Universitat Jaume I), Mila Segarra (Institut d'Estudis Catalans) i Ramon Sistac (Universitat de Lleida).

Quant a les institucions col·laboradores, voldria destacar el suport de la URV mitjançant el programa d'organització de congressos; també de la Facultat de Lletres, des del programa de suport a les activitats acadèmiques; de l'IEC, que s'ha fet càrrec d'una part de l'edició que tot just acaba de veure la llum; de la Fundació Privada Mútua Catalana, que s'ha encarregat de l'altra part i és al nostre costat en un bon grapat d'activitats organitzades pel Departament de Filologia Catalana; de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, que ha donat suport al Col·loqui en el marc del conjunt d'actes commemoratius del 150è aniversari de la mort de Pompeu Fabra, i, finalment, de la Càtedra Baixeras i el grup de recerca ROLLING'S, tots dos amb vinculacions importants a l'organització.

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA
President del V Col·loqui Internacional
«La lingüística de Pompeu Fabra»

PART I

Aspectes històrics i socials

Estandardització, consciència lingüística i canvi lingüístic. A propòsit de la proclisi de les formes plenes dels pronoms en el català central

FRANCESC FELIU
Universitat de Girona

La utilització en posició proclítica de les formes plenes dels pronoms febles és un aspecte ben concret de l'ús lingüístic actual del català sobre el qual hi ha ben poca bibliografia. Com que es tracta d'un tret perfectament regular, general en la llengua antiga i amb un correlat clar en les llengües veïnes, no sembla que mereixi gaire atenció. La codificació gramatical fabriana, que en aquest punt va modificar ostensiblement la tradició d'escriptura anterior, va relegar aquesta pràctica a l'àmbit de l'oralitat, on ha perviscut amb més o menys vitalitat, i amb algunes particularitats, arreu del domini lingüístic. Tanmateix, en molts dels parlars centrals —i és molt difícil precisar en quins, per les raons que veurem— on aquest ús havia persistit de forma molt general en la llengua col·loquial fins fa ben poc, avui hi ha pràcticament desaparegut, per l'efecte de l'estandardització contemporània. Podríem dir que hi ha desaparegut, a més, d'una forma gairebé inadvertida, i sense preocupar gens gaire ningú, per una certa estigmatització purista d'aquestes formes —que no ha existit en altres indrets. Però també és veritat que algunes d'aquestes construccions sembla que resisteixen més que d'altres, cosa que fa pensar que potser no tots els pronoms febles es poden ficar al mateix sac, o que potser la interferència del castellà hi té alguna cosa a veure.

Una mirada un xic retrospectiva sobre aquesta qüestió ens permet reconèixer, en qualsevol cas, algunes de les principals tensions que han condicionat la llengua catalana durant el procés d'estandardització que s'hi ha dut a terme, bàsicament, en les darreres dècades del segle xx, partint de la codificació gramatical i la fixació normativa de Pompeu Fabra, dels anys vint i trenta, i ens permet il·lustrar certes dinàmiques internes entre el centre i la perifèria, o bé entre la llengua heretada i la llengua adquirida, que marquen avui la realitat de la nostra llengua.

1. UNA CURIOSITAT DELS PARLARS DE LA PERIFÈRIA

La proclisi de les formes plenes, com és sabut, es manté avui prou viva en una bona part dels parlars balears, nord-occidentals i valencians en què era habitual, i així ho atesta la gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans:

En la llengua antiga, les formes plenes (*me, te, se, ne, lo, los, nos, vos*) també s'usaven davant el verb, en lloc de les reforçades [...] quan el pronom no se sil·labificava amb el verb ni amb el mot precedent [...] Algunes d'aquestes formes, a més, han perviscut en expressions fixades (*tant me fa, tant se val, Déu vos/lo guard*) i es mantenen amb més o menys vitalitat en diferents parlars: les formes *me, te, se* i *ne*, en part del balearic i del valencià i en algun altre parlar (*ne tinc, me parla, se cansa*); les formes *lo* i *los*, en parlars nord-occidentals i del valencià septentrional (*lo tinc, los tinc, los agafaré*); la forma *vos*, en valencià, en balearic i en altres parlars [...] No perviu, en canvi, la forma *nos*, però sí la variant col·loquial *mos*, que en parlars nord-occidentals, valencians i balearics s'usa tant anteposada com posposada al verb (*mos mira, mira-mos*). La forma *mos* no transcendeix a l'escriptura i no és adequada en els registres formals. L'ús de les altres formes plenes és acceptable en la llengua oral en els parlars en què es mantenen, però en la llengua escrita més formal són preferibles les formes reforçades i la reduïda *us* paraleles. (GIEC, 2016, § 8.3.2)

Com que tota descripció gramatical és, en alguna mesura, prescriptiva, i més si la descripció la fa una obra declaradament normativa, és fàcil preveure la definitiva i imminent erradicació d'aquest tret en els parlars innominats que encara el conservessin —aquells que hauríem d'identificar amb l'expressió *i en algun altre parlar* del text citat. Definitivament, de la lectura de la gramàtica n'hem de concloure que això de les formes plenes davant del verb sembla una cosa de valencians, balearics i nord-occidentals, una cosa «perifèrica».

Encara que el català «central», vist des d'aquesta perspectiva, no seria d'entrada un parlar susceptible de compartir també aquesta característica —la gramàtica el relegaria a ser sols *algun altre parlar?*—, la realitat és que l'ús proclític de formes plenes hi ha perviscut també amplament, almenys fins al darrer terç del segle xx —crec que ho pot corroborar qualsevol parlant autòcton, per exemple, de Girona o de Vic.¹ I de fet, encara hi continua, en boca de gent gran, de llengua poc acurada i sota l'estigma generalment acceptat de la impuresa: «No te donaré més *carmelus*», li deia una àvia al seu net llaminer, l'altre dia sortint d'una escola de Girona; «*Con ne voldràs?*», li demanava a un home el carnisser del mercat; «*Me fa gràcia que ho diguis*», corroborava un amic a qui vaig explicar el tema d'aquesta comunicació.

1. Em diu Narcís Garolera, vigatà erudit, que *ne* i *se* avantposats eren formes del tot usuals en el «vigatà» col·loquial tradicional; *me* i *te*, en canvi, no hi serien tan habituals.

2. LA GENUÏNITAT EN DUBTE

És obvi que la identificació del fenomen com a castellanisme ha estat el principal motor d'aquesta erradicació en el català central: altres trets col·loquials que Fabra no havia descrit, o que havia subjectat a normes discrepants en l'escriptura, hi han subsistit plenament (pensem per exemple en les formes col·loquials d'algunes combinacions pronominals /duná-lzə/, /duná-lzi/, etc.). La desviació de la norma del català formal, en aquest punt, té un correlat massa clar en el castellà, que posseeix les formes anàlogues dels pronoms personals *me*, *te*, *se*, etc. Tot i que Fabra mateix va advertir, en un cèlebre escrit, sobre els «descastellanitzadors a ultrança», és clar que no va poder controlar del tot les inèrcies «depuradores» que ell havia engegat.² En certa manera, és natural que fos així, i aquest fet certifica, en realitat, l'èxit de l'empresa estandarditzadora, almenys en una part *nuclear* del domini lingüístic.

Tanmateix, com sabem tots els especialistes, l'ús de les formes plenes dels pronoms febles en posició proclítica d'entrada no té res a veure amb cap interferència castellana —el fet que sigui propi també del rossellonès ho ratifica—, i la seva recessió en algunes zones del català central on era habitual ens situa per tant en un terreny teòric interessant, que té a veure d'una banda amb l'afany de racionalitat de la norma lingüística, i de l'altra amb la percepció de la llengua normativa per part dels parlants. Per dir-ho en altres paraules, ens situa en l'àmbit de la teoria de la codificació, per un costat, i, per l'altre, en el terreny de la consciència lingüística. És per això que crec que té interès de repassar, ni que sigui de manera succinta, els termes en què s'ha produït l'arraconament general en la llengua formalitzada i, després, la pèrdua en el català central d'aquest tret morfosintàctic.

3. DELS AVANTATGES DE LA DISCRECIONALITAT A L'IMPERI DE LA LLEI (FONÈTICA)

Des dels primers tractats gramaticals sobre el català, la qüestió de les diverses formes dels pronoms originades per processos d'elisió i de reposició de suports vocàlics és observada —generalment dins l'apartat de l'ortografia, i sota l'epígraf de «l'apòstrof».³ Josep Ullastre, en la primera gramàtica catalana pròpiament dita

2. En realitat, Fabra va atiar, amb algunes de les seves propostes, el rebuig de certes solucions perfectament genuïnes, però que s'acostaven perillosament al barbarisme. Podríem recordar aquí el cas de la perífrasi d'obligació «tenir de», afectada com a *dany collateral* en la campanya contra el «tenir que», que ha imposat «haver de» d'una manera sistemàtica.

3. Josep Pau Ballot, per exemple, en parla dins l'apartat «De las figuras gramaticals ortográficas» (1815, p. 160-203), en uns termes que seran qüestionats després per Joan Petit Aguilar (1796-1829

que coneixem (1743), planteja la idea que hi ha dos *modos* de parlar —i d'escriure— el català: un, que implica pronunciar totes les lletres, i que es correspon amb el que ell anomena l'*Orthographía Exténsa*; l'altre, que permet elidir regularment determinats elements vocàlics quan estan en contacte, i que es pot reflectir també en l'escriptura a partir del que ell anomena *Orthographía ab Apostrophe*:

En l'*Orthographía Exténsa* he posat las llettras entran en la composició de las veus, mes, perquè lús comú ab que las pronunciam n'omitex algúnas, faré veurer ab quánt funamént s'ha introduit en nostra llengua l'escriurer i parlár ab col-lisió d'algúnas llettras, enseñánd las Reglas tan desitjadas i fins avui no logradas d'escriurer ab Apostrophe. (Ullastre, 1743 [1986], p. 297)

El que m'interessa remarcar és el caràcter facultatiu, en aquella època generalment acceptat —de vegades, sobreentès—, d'aquest polimorfisme. Trobem, de fet, alguns testimonis que consideren fins i tot un avantatge o una virtut la possibilitat d'emprar discrecionalment les formes plenes i les reduïdes (amb reforç o no) dels pronoms:

Vàries són les raons de ser l'idioma català molt acomodat a l'art de la poesia [...] La segona, per moltes llicències té, en força de l'ús, l'idioma català de deixar síl·labes i lletres, i estes transmutar-les d'un a altre terme quedant íntegra l'expressió i sentit, de la mateixa manera que ho practica l'idioma francès, com és de veure en estes i casi infinites clàusules: *Adivinaré lo motiu* on pot dir *Adivinaré'l motiu*; en esta altra: *Corre per los carrers* on pot dir *Corre pels carrers*; en esta altra: *Si te descuides* on pot dir *Si't descuides*, etc. De manera que té la llibertat de sinalefar no sols quan són les vocals immediates o vocal ante vocal en diferents termes, sinó encara, també, que entre les vocals mèdien consonants. (Agustí Eura, *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* (c. 1730), ap. Feliu et al. 1992, p. 92)⁴

A mesura, però, que la ciència lingüística anirà avançant, al llarg del segle XIX, la discrecionalitat en les realitzacions morfològiques i sintàctiques d'una llengua esdevindrà una cosa incòmoda, una anomalia. La pretensió que hi ha lleis i principis universals que regeixen l'evolució de les llengües farà que els gramàtics ten-

[1998], p. 279 i seg.), el qual proposa per sistematitzar-los una terminologia força complexa, que ara no és el lloc d'explicar.

4. També, en un altre text del mateix autor: «on se diu *si te descuides*, pot dir, si vol, *si't descuides*; on diu *per los carrers*, pot dir, si vol, *pels carrers* —sens haver menester altra raó que haver-ho disposat així la força de l'ús, ésser les veus signes *ad placitum* i practicar també cosa semblant la llengua francesa— si bé esta llicència pròpiament no és de *sinalefa* sinó de la figura d'*ectipsis*, llicència que pot prendre-se i deixar-se segons les síl·labes ha menester lo senyor poeta per sa poesia» (Agustí Eura, *Epílogo de poesies varies*, ap. Feliu et al. 1992, p. 112). Albert Rossich (2002) va tractar amb detall aquesta qüestió en un treball sobre la tradició essencialment poètica de l'ús de l'apòstrof en l'escriptura catalana.

deixin a prescriure una solució única per a cada context. Si el gramàtic aficionat Pau Cardellach defensava encara, pels volts de 1840, que

quando los pronombres se hallan en medio de dos consonantes, entonces los pronombres se pronuncian con el sonido de *a*⁵ al principio o al fin: diré *aixís ma tindràs* o *aixís am tindràs* (escribiré *aixís m'* o '*m*'); *aixís ta veuré* o *aixís at veuré* (*aixís t'* o '*t*'); *aixís sa pública* o *aixís as pública* (*aixís s'* o '*s*') [...] (Cardellach, 1840 [en premsa], § 105),

ja al darrer terç de segle, els molt més il·lustres Antoni de Bofarull i Adolf Blanch afirmaven:

Este pronombre [*se*], lo mismo que el *me* y el *te*, seguirá las mismas reglas que el artículo en cuanto al apóstrofo, y no se escribirán traspuestas sus letras, como suena a veces en la pronunciación vulgar. (Bofarull i Blanch, 1867, p. 25)

L'ambició de regularitat gramatical i el convenciment que la llengua, en cada lloc i moment, és una cosa unívoca impregnaran profundament, des de llavors, la tasca dels gramàtics —també quan, més endavant, l'ús oral pesarà més que la tradició escrita a l'hora de buscar el referent de la llengua *real*. En el punt que ens ocupa, el principi de l'economia lingüística afavorirà que les solucions reduïdes i les reforçades —que permeten també l'elisió vocàlica, i doncs la reducció sil·làbica, en una pronúncia ràpida, quan hi ha al davant un element vocàlic— siguin vistes com a més lògiques o «evolucionades»: *no m'oblides / no em perdones* (pronunciat 'no·m perdones') resulten solucions més homologables al dictat de les lleis fonètiques que no pas *no me perdones*. Aquesta visió ha perdurat fins avui: la GIEC mateix, que considera la vocal (etimològica!) dels pronoms un mer suport vocàlic anàleg als que apareixen en les seqüències: *no us[ə]/[e] m'ofengueu per tan poca cosa; els[ə]/[e] n'hi posaran tres*, etc. (§ 8.4.2), ratifica la idea que «amb alguna restricció [...], els pronoms s'agrupen entre ells i amb el verb formant el menor nombre de síl·labes possible» (*ibid.*).

4. UNA FORMALITZACIÓ PLENAMENT FABRIANA

Com és sabut, fora d'algunes propostes poc afinades —i ben poc difoses— d'algun gramàtic anterior, Pompeu Fabra és el primer a fixar com a prioritàries les formes reforçades dels pronoms (i de l'article masculí), i a reivindicar-les en l'escriptura. La ment quadriculada de Fabra, en efecte, va detectar i va descriure

5. Es refereix, naturalment, al so de la vocal neutra àtona quan diu «el sonido de *a*».

perfectament el procés fonètic de l'elisió vocàlica dels clítics en contacte amb una altra vocal, i el procés posterior de reforçament vocàlic, que dona lloc a tot el ventall de formes *plenes*, *reduïdes* i *reforçades* (aquesta és la terminologia que emprà Fabra a la gramàtica de 1898) en què conflueixen tant els articles com els pronoms anomenats febles.⁶ La idea de prioritzar les formes reforçades és present ja en els primers treballs gramaticals de Fabra, i singularment en l'*Ensayo de gramática del catalán moderno* (1891), que dedica essencialment a descriure el català central. En aquest text, les formes *em*, *et*, *es*, etc., es col·loquen significativament en primer lloc, i es tracta l'ús de les formes plenes —al darrere dels verbs acabats en consonant o en combinació amb un altre pronom— gairebé com una excepció (p. 34-35), per bé que en l'apartat posterior sobre el «Catalán académi-co» s'adverteix que «no se usan las formas *em*, *et*, *es*, *els* y *ens*» (p. 101).

Justament, la qüestió de les formes reforçades dels pronoms febles va ser el tema d'una de les dues conferències que Pompeu Fabra va pronunciar al Centre Excursionista de Catalunya la tardor de 1891, dins el cicle titulat *Antecedents, teoría general, soluciones practicas*, que impartí conjuntament amb Jaume Massó Torrents i Joaquim Casas-Carbó, en el marc de la cèlebre campanya lingüística de *L'Avenç*.⁷ Amb el títol «Afixos pronominals y teoria de l'apòstrof», Fabra hi desgranava tot un ventall d'arguments de diferents menes per justificar la necessitat d'escriure les formes invertides del que ell en deia aleshores *afixos pronominals*, que considerava una variant eufònica de les formes reduïdes, perfectament genuïnes perquè «són, per dir-ho aixís, més catalanas; dintre del català van millor que las altras, sent la tendencia del nostro idioma la contracció, la supressió de las vocals post-tónicas llatinas» (Fabra, 2013, p. 87). Vistes així les coses, l'escriptura de les formes reforçades permetia, a banda de reflectir una realitat fonètica, resoldre l'abús tipogràfic de l'anomenat *apòstrof prepositiu*, sobretot després d'un signe de puntuació (*Vingui; 'm dirá lo que vol*).

El jove Fabra presenta les formes reforçades dels pronoms com l'estadi més modern d'un sistema en evolució, i les contraposa a una suposada resistència arcaïtzant dels escriptors; aquesta consideració suposa, necessàriament, l'acceptació de la superioritat dels dialectes que les usen:

Nosaltros estudiem preferentment la llengua parlada: a formular-ne la gramàtica és ahont van encaminadas las nostras investigacions. Altros creuen més

6. Com assenyalen Jordi Ginebra i Joan Solà, en el seu excel·lent treball de síntesi sobre l'obra de Pompeu Fabra, el gramàtic «va heretar, en la consideració dels fets del llenguatge, una certa tradició logicista en la qual la seva formació científica se sentia còmoda». La regulació de la grafia dels pronoms febles és, precisament, un dels punts que il·lustren aquest tarannà (Ginebra i Solà, 2007, p. 116-117).

7. El text íntegre de les dues conferències és publicat al darrer volum de les *Obres completes*, sota l'epígraf de «Textos i materials» (Fabra, 2013, p. 80-91).

convenient fer la gramàtica històrica. Més convenient no ho és: és sí útil, perquè, si es fa be, trobarem en ella l'explicació de l'estat actual de la nostra llengua, tot aprenent-la en els seus estats anteriors. Però els estudis històrics no deuen fer-se am la pretensió de què la gramàtica d'un català antich determinat hagi de ser la *gramàtica* del modern català literari. Abandonar formas vivas per altrás d'arcaicas, y més quand aqueixas no són pas millors, sense fer més perfet el nostro idioma, dificultaria extraordinariament la popularisació de la llengua escrita. Hem de depurar y enriquir el vocabulari y la sintaxis, però las formas actuals y la pronunciació oriental hân de ser definitivament adoptadas, per la seva innegable superioritat. (Fabra, 2013, p. 90)

Fabra addueix la *innegable superioritat* de la pronunciació oriental i de les formes actuals, encara que és evident que molts parlars orientals, com ara el baleàric o el rossellonès, empren majoritàriament, en el registre oral, les formes plenes avantposades, i encara més ho devien fer a finals del segle XIX. De fet, com he advertit al començament, en àmplies zones del central ha perviscut també aquest ús en l'oralitat fins molt després que l'escriptura del català l'hagués arraconat. L'autèntica referència de Fabra en aquest punt no és pas, doncs, la pronunciació del català oriental, ni tan sols la del català central, sinó la del català de Barcelona —que és, d'altra banda, l'objecte d'estudi declarat de l'*Ensayo* que publicava el mateix any de la conferència.

Tanmateix, l'argument que devia resultar més convincent entre els entesos fou l'ortogràfic: l'escriptura de la vocal de suport dels pronoms permetia la supressió de molts apòstrofs estranys, que no podien situar-se en el lloc de l'elisió vocàlica perquè quedarien entre dues consonants (*m'dirà, t'veuré*, solucions bastant estranyes en la tradició escrita)⁸ i que per això solien situar-se en llocs impropis (*no'm dirà, així't veuré*). Com assenyalen alguns dels partidaris de la proposta fabriana, l'escriptura d'aquests *apòstrofs prepositius* s'havia generalitzat arreu, fins i tot en llocs on parlant no es practicava ni la reducció ni la inversió del pronom, i és justament això el que feia bona la proposta. Així sembla que ho expressava el notari lletraferit Caius Cardellach en una altra conferència al Centre Excursionista de Catalunya l'any 1892, de la qual no hem conservat malauradament el text, però sí un parell de cròniques periodístiques:

[...] digué que, admesa aquesta *e* ab tot lo seu valor real, no hauria d'ha-ver-hi tampoch inconvenient en acceptar las formas inversas *el, em, et, es y en* del article y pronoms, com proposa en Fabra en la seua obra, majorment quant

8. Em diu Albert Rossich que, de fet, sí que es troben grafies d'aquest tipus en alguns manuscrits poètics, sobretot de la primera meitat del XIX —és el cas de dos poemes catalans de l'acadèmic Bru Bret que ell va publicar fa anys (Rossich, 1994, p. 205)—, però no varen transcendir gairebé mai a la tradició impresa.

lo sistema actual d'ortografia los dóna implícitament per acceptats al usar l'apòstrof prepositiu ('ns, 'ls, etc.), sense comptar que hi ha en Catalunya moltes comarques qu'en la pronunciació no l'usen may, y no obstant y axò los escriptors actuals las emplean sempre. (*Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, vol. 2, núm. 4, p. 67-69)⁹

Dit altrament, l'escriptura de les formes reforçades permetia clarificar, simplificar i regularitzar el codi ortogràfic, independentment de l'ús oral que en fessin els parlants. S'acceptava que «en moltes comarques» no s'usen mai, però que convenia usar-les en l'escriptura, perquè en definitiva els models de referència del català escrit contemporani eren eminentment barcelonins.

Objectivament, doncs —i paradoxalment, també, perquè es tracta d'un canvi que s'explica dins una lògica fonètica—, el pas de l'ús de les formes plenes a l'ús de les formes reforçades davant consonant, allà on es produirà de forma generalitzada i regular és en l'escriptura, no pas en la llengua oral, dins la qual, com Fabra assenyala repetidament, és un fenomen sobretot de l'àrea central, que no sabem fins a quin punt havia desbancat completament les realitzacions alternatives.

5. UNA SISTEMATITZACIÓ FORÇADA

La sistematització fabriana de les diferents formes que els correspon adoptar als pronoms febles segons la seva ubicació i context fonètic —*plena, reduïda i reforçada* a Fabra 1898; a Fabra 1918 s'hi afegeix la forma *elidida*— no podia obviar, certament, algunes asimetries evidents: el pronom femení de tercera persona (*la*), com l'article femení, no té cap forma reforçada; el pronom de segona persona plural sols té dues formes, *vos* i *us*, que no s'ajusten al paradigma d'elisió vocàlica -reforç vocàlic; el pronom *se* manté la forma plena davant dels mots que comencen amb so [s]; el pronom femení plural manté sempre la forma plena, igual que el de datiu singular (*les, li*), i els pronoms *hi* i *ho* són també invariables. A més, en la concurrència de dos pronoms cal recórrer a l'ús de formes plenes encara que es trobin en posició proclítica: *me les posaré*, etc.

9. Caius Cardellach, fill de l'autor d'una gramàtica catalana inèdita i encara molt poc coneguda, de la primera meitat del segle XIX (Cardellach, 1840 [en premsa]), va formar part de la burgesia barcelonina més implicada en el moviment catalanista i manifestà interès per l'estudi de la llengua. El Centre Excursionista de Catalunya li va encarregar la conferència esmentada —«Algunas consideracions sobre la gramàtica d'En Pompeu Fabra»—, sobre l'*Ensayo de gramática de catalán moderno*, l'any abans de la seva mort prematura en l'atemptat del Liceu de 1893. La crònica que en fa *La Vanguardia* explica com «En frase sencilla y amigable tono empezó el señor Cardellach diciendo que antes de conocerla había mirado con alguna prevención la *Gramática* del señor Fabra, pues la creía una gramática más, pero que al entrar después en su estudio comprendió que era un trabajo digno de atención y que contenía puntos de vista nuevos e interesantes» (*La Vanguardia*, 19-III-1892).

Totes les asimetries esmentades, encara que malmeten de forma inevitable la pretesa regularitat del paradigma, no resultaven a la pràctica especialment problemàtiques perquè tenien al seu favor el fet que es produïen de forma espontània en tots els parlars; eren així per a tothom i no podien ser d'altra manera. La cosa, en canvi, esdevenia més conflictiva quan hi havia discrepàncies territorials en la morfologia dels clítics o bé, encara pitjor, quan diferents elements teòricament anàlegs es comportaven, en un mateix territori, de maneres diferents. Si l'article masculí (sempre en posició proclítica) ja havia generalitzat en temps de Fabra la forma reforçada gairebé en tots els parlars catalans —fora d'alguns nord-occidentals, del Camp de Tarragona i del tortosí—, i havia arrossegat en això el pronom masculí de tercera persona (*el veuré*), no necessàriament havia d'haver passat el mateix amb els altres pronoms febles, que podien mantenir la forma plena en posició proclítica (*el veuré quan te vingui a buscar*). És probable que en molts parlars catalans, simplement, s'alternessin en la posició proclítica formes plenes i formes reforçades —el paradigma «antic» i el més «evolucionat»— amb una distribució ben poc sistemàtica, depenent del pronom que fos, de la rapidesa de l'expressió, del gust del parlant, del matís que es volgués donar.

I és que l'afany regularitzador del gramàtic va voler fer entrar en el mateix sac tots els pronoms febles quan, en realitat, la pervivència i l'extensió de l'ús de les diferents formes devien ser força diverses. Jordi Colomina, en el capítol que hi dedica en la *Gramàtica del català contemporani*, ens ofereix una visió molt clara i entenedora de la diversitat *real* en aquest punt. A banda de consignar tot un seguit de formes no normatives (*mos, es=ens*), algunes de les quals són formacions perfectament anàlogues a les anomenades formes reforçades (*eus, eu=ho, ei=hi*), Colomina explica que el que ell anomena «el sistema clàssic de la proclisi» (ús de les formes plenes avantposades en contextos interconsonàntics) s'ha mantingut fins avui en determinats parlars, però només en relació amb segons quins pronoms: *me, te, se* en el nord-occidental i part del valencià; *lo* i *los* sols en nord-occidental, etc. (Colomina, 2002, p. 572-573). També explica, sense datar el fenomen, que alguns parlars han optat per generalitzar, davant d'un verb començat per consonant —i independentment de si la paraula anterior acaba en vocal o en consonant— les formes plenes: «Això és el que esdevé en baleàric, alguerès, rossellonès i en part del nord-occidental, del central i del valencià» (p. 574).

L'afirmació és interessant, en primer lloc, perquè esmenta el català central —almenys una part indeterminada d'aquest subdialecte. I, certament, l'ús de formes plenes avantposades que podem documentar avui, com a mínim, per tot el Bisbat de Girona no està supeditat a un final vocàlic del mot anterior (*quant ne vols / no te veig*). Crec que hem d'entendre, però, que la generalització esmentada no exclou la possibilitat d'usar també, eventualment, formes reduïdes o reforça-

des. La mateixa àvia gironina que l'altre dia deia al seu net «No te donaré més *carmelus*» li va engegar, tallant, tot darrere: «I no-t moguis d'aquí!».

En segon lloc, cal advertir que es tracta d'una generalització que no és pas del tot general, és a dir, que no afecta pas tots els pronoms per igual. Com es desprèn de la descripció que en fa tot seguit el mateix Colomina, afecta «les formes *me, te, se, nos* (pronunciat arreu *mos*) i *vos* (*me diuen, te proposen, se riu, mos miraven, vos donaven*)» (Colomina, 2002, p. 574). No ateny, en canvi, les formes *lo* i *los* —i de la forma *ne*, que molts parlants valencians no usen, no se'n diu res. En qualsevol cas, torna a quedar clara l'escassa sistematicitat en la distribució dels usos de les formes dels pronoms.

En tercer lloc, la manera com es planteja la qüestió sembla que fa entendre que la generalització de les formes plenes avantposades en els parlars esmentats és un procés força tardà o relativament recent: hi hauria hagut un sistema «clàssic» que constava de formes sil·làbiques o plenes (entre consonants) i asil·làbiques; després (segons l'autor, a partir del segle XVII), les formes asil·làbiques, en contextos postvo-càlics, haurien originat formes reforçades, novament sil·làbiques; més tard, «la llengua comuna» hauria estès l'ús de les formes reforçades a tots els casos davant dels verbs començats amb consonant; i llavors, en contraposició, alguns parlars haurien generalitzat (amb les limitacions que ja hem vist) les formes plenes també davant els verbs començats en consonant. És molt difícil documentar amb precisió en el temps aquesta mena de fenòmens que, suposant que seguissin la sèrie descrita, degueren produir-se de manera més aviat caòtica, amb llargues etapes d'indefinició; cal recordar, tanmateix, que el testimoni de fra Agustí Eura citat més amunt (primer quart del segle XVIII) al·ludeix a la possibilitat de dir en català *si te descuydes* o *si't descuydes*, posant-hi una síl·laba de més o de menys —i usant la forma plena encara que la precedeixi una vocal—, i, en canvi, no esmenta encara per a res la solució avui considerada més «comuna», amb la forma reforçada del pronom.

Sigui com sigui, em sembla que és prou clar que la sistematització gramatical que va fer Pompeu Fabra de les formes dels pronoms febles i dels usos que els corresponen va haver de forçar una realitat molt menys regular del que desitjava, i que va haver de practicar un cert reduccionisme per tal de presentar un paradigma ordenat i, sobretot, unívoc. Els usos escrits de la modernitat, influïts en bona mesura pels criteris *realistes* de la colla de *L'Avenç*, van facilitar la feina i, de fet, van posar-se al servei de la nova formalització, encara que hagués de ser per parts; ho explicita Fabra mateix en un passatge de la gramàtica de 1912:

En la primera época del renacimiento literario solo se admiten las formas tradicionales [...] Más tarde, las formas en cuestión han ido introduciéndose en la lengua escrita: *en* es actualmente de un empleo general; síguele *us* (que algunos escriben equivocadamente *os*); vienen luego *el, els* y *ens*, hoy ya admitidos por la mayoría; y las menos usadas son *em, et* y *es*. (Fabra, 1912, p. 120)

En definitiva, no trobarem una distribució sistemàtica i regular de les formes dels elements proclítics si no és en la llengua escrita, i com a resultat de la tasca codificadora empresa en el català contemporani.

6. EL CATALÀ NACIONAL I ELS PARLANTS DEL COR DE LA NACIÓ

La prescripció normativa que deriva de la sistematització fabriana a què ens hem referit, de l'ús i col·locació de les diverses formes dels pronoms febles, ha condicionat sens dubte la vitalitat contemporània d'unes formes i les altres. Atès que, com assenyalaven Xavier Lamuela i Josep Murgades, Fabra es va veure en la «necessitat de bastir, simultàniament a la constitució de les pràctiques lingüístiques formals i funcionals pròpies de la formació social burgesa, una corresponent ideologia de la llengua nacional», ja que «el procés de nacionalització de la llengua passa tant per l'eix de la seva configuració operativa interna com per l'eix coordinat de la seva afirmació ideològica en tant que entitat identificadora de tota la comunitat» (Lamuela i Murgades, 1984, p. 33), és clar que l'apropiació de la norma fabriana esdevingué de seguida un signe d'identificació nacional, almenys entre els individus més conscients d'aquesta identitat i els més directament concernits per *l'enlairament* formal de la seva manera de parlar. Aquests foren, naturalment, les classes burgeses de Barcelona i, anant una mica més enllà, les classes mitjanes de les ciutats catalanes mínimament sensibles als valors de la cultura i del patriotisme, ja íntimament entrelligats.

Existia, però, l'evidència de la frontera entre els dos grans blocs dialectals. En el petit pròleg en català que Fabra situa al principi de *l'Ensayo* hi llegim una afirmació que ens dona la clau per entendre l'operació:

[...] estudio el sistema gramatical del català de Barcelona, qu'és el parlat, am petites modificacions, en tot Catalunya, excepte en algunas comarcas de las provincias de Lleyda y Tarragona. (*An els qu'escriuen en catala*, a Fabra, 1891, p. 1)

Les comarques de l'excepció són, naturalment, les del dialecte occidental —potser no tan irrellevants com sembla donar-se a entendre— però el que ara ens interessa més és la idea d'homologar tot el català central, admetent sols discrepàncies de detall, amb el parlar de Barcelona. Els parlars dits *centrals* —els parlars orientals de Catalunya— incloïen en efecte el parlar de Barcelona, i el parlar de Barcelona, en el pensament de les elits cultes del país, n'esdevingué ràpidament un arquetip. És clar que la codificació fabriana, en els anys següents, aniria defugint el barcelonocentrisme dels seus primers treballs gramaticals, i que Fabra

arribarà a confegir, de la mà de l'Institut d'Estudis Catalans, una norma monocèntrica, però composicional i polimòrfica, per dir-ho amb paraules de Ginebra i Solà, que fan un bon resum de les moltes obres que han tractat aquesta qüestió (Ginebra i Solà, 2007, p. 103-114). Tanmateix, la idea que el català central es representa en el parlar de Barcelona amb prou feines no la desmentirà ja ningú en cap moment. Entre altres coses perquè ja els estava bé, als parlants d'aquest territori, que tinguessin una consciència lingüística mínimament desenvolupada, perquè de fet els concedia un estatus nuclear, en la llengua i en la nació.¹⁰

Per tot plegat, i tornant al tema que ens ocupa, l'ús de les formes plenes dels pronoms febles en posició proclítica, podem entendre que la sistematització fabriana —una sistematització, cal insistir-hi, pensada per atorgar claredat i regularitat a la llengua escrita, i basada en una tendència d'ús¹¹ bàsicament barcelonina— ha tingut uns efectes molt clars en la caracterització actual dels parlars centrals, i molt menys impacte, en canvi, en altres parlars com els balears, nord-occidentals i valencians, que han pogut interpretar la proclisi de les formes plenes com un tret dialectal —legítim per tant, com a mínim en el registre espontani.

En el seu conjunt, la proposta fabriana per als pronoms febles, estructurada seguint un criteri logicosemàntic (Segarra, 1985, p. 182), va provocar «les conseqüències que desencadenen tots els sistemes elaborats amb elements de sistemes diversos: rebuig per part dels parlants, dificultats d'aprenentatge i, per tant, d'aplicació, no només a la llengua parlada sinó àdhuc a l'escrita» (Segarra, 1985, p. 186); per diverses raons, el sistema no ha arribat a reeixir i resulta avui «un dels punts de la sintaxi més difícils de mantenir» (Ginebra i Solà, 2007, p. 179) —per això la GIEC hi ha introduït alguns matisos. Tanmateix, la qüestió de l'ús preminent, i exclusiu davant del verb iniciat en consonant, de les formes reforçades, essent potser el menor dels problemes del sistema pronominal àton, no ha generat una especial animadversió. En les àrees amb més «consciència dialectal», s'ha entès com una cosa pròpia de la llengua escrita, que és compatible amb l'ús corrent, en la llengua parlada, de les formes plenes avantposades. En les àrees amb més «consciència no-dialectal», si podem dir-ho així —en els parlars del català central, imaginats com el substrat del *bon* català—, s'ha desencadenat arreu un procés de

10. En un treball recent (Feliu, en premsa), he desenvolupat una mica més aquesta qüestió, i he parlat de la necessitat d'articular un rerepaís que proporcionés l'atribut d'una genuïtat atemporal a un model lingüístic que atorgava la centralitat a Barcelona.

11. Fabra mateix ho descriu així, encara, en la gramàtica de 1912: «En el dialecto central (Barcelona) se ha manifestado una fuerte tendencia á reemplazar las formas *me, te, se, lo, los y ne* por las formas asilábicas correspondientes aun en el caso de preceder al pronombre una palabra terminada en consonante, una voz acabada en un diptongo decreciente ó una pausa; pero en este caso el pronombre se hace de nuevo silábico mediante la anteposición de una vocal de apoyo (la e átona); así, *me* es substituido por *em, nos* por *ens, te* por *et, etc.*» (Fabra, 1912, p. 119).

substitució, en la llengua espontània, de les formes plenes per les reforçades abans del verb.

Es tracta d'un fenomen ben interessant, que té a veure amb les dinàmiques i les tensions que es produeixen, durant els processos d'estandardització,¹² entre el centre i les perifèries de la llengua. Uns conceptes que tenen un sentit geogràfic, però també simbòlic, en el terreny de la percepció de la pròpia llengua —n'hem parlat en un treball recent (Nadal i Feliu, 2021). La norma fabriana, proposada en principi per a la llengua que s'ha d'escriure i molt curosa de la seva compatibilitat amb els diversos dialectes, per la força simbòlica que li és atribuïda ha pogut modificar efectivament la parla de la gent, però sobretot ho ha fet en aquells dialectes que són percebuts, per part dels seus mateixos parlants, com el *background* de la llengua correcta, com el català més pur, o més acostat a la norma, i no tant, en canvi, en aquells altres dialectes més perifèrics que, com a tals, han mantingut en la consciència lingüística dels parlants una personalitat més marcada.

De l'efectivitat d'un estàndard cal esperar-ne, certament, un procés de convergència lingüística a tots els nivells, encara que sigui en graus diferents; un acostament, doncs, de la llengua que es parla als models formalment establerts, que sol ser inconscient i que es vehicula a partir dels mecanismes de l'autocensura i l'autocorrecció (Bourdieu, 2001). Com que l'estandardització contemporània del català ha hagut de combatre seriosos inconvenients arreu del territori, la penetració de l'estàndard fabrià en la llengua espontània de la gent s'ha produït sobretot allà on aquest procés semblava més natural, on passava més inadvertit.

7. LA DIFUSIÓ DE L'ESTÀNDARD, LA INTERFERÈNCIA CASTELLANA I LES PARADOXES DE LA HISTÒRIA

És difícil rastrejar un procés com el que acabo d'esmentar, perquè es produeix per definició en un terreny —la llengua oral espontània— del qual no resten a penes testimonis objectius. D'entrada, és probable que els anys vint i trenta del segle passat es produís un procés prou intens d'anivellament lingüístic a l'àrea de Barcelona com a conseqüència de la difusió del fabrisme, que potser no va afectar

12. Utilitzo, en aquest treball, el terme *estandardització* per referir-me a tot el procés que inclou tant la fixació de l'estàndard com la posterior difusió o imposició, entenent que es tracta d'una seqüència complexa, difícil de separar en parts, amb interaccions continuades entre la planificació del corpus i la de l'estatus. Al nostre país hi ha més tradició d'usar el terme *normalització* per fer referència a l'extensió de l'estàndard i a l'assoliment d'un estatus social preeminent, però aquest terme es presta a algunes confusions. Hi ha una extensa literatura sociolingüística sobre aquestes qüestions; se'n pot trobar un bon resum a Ginebra (2012).

tant altres zones. L'estandardització del català va interrompre llavors els seus mecanismes, i fins als anys setanta podríem dir que «el català correcte» va restar patrimonialitzat per una minoria d'*iniciats*. Amb la represa de les institucions democràtiques varen activar-se de nou, en un context social ja molt diferent del dels anys trenta, una sèrie de ressorts que havien de permetre, ara sí, el desenvolupament de polítiques de la llengua i una difusió efectiva, almenys a Catalunya, del català normatiu. L'escola, els mitjans de comunicació —sobretot els audiovisuals—, l'Administració i altres canals d'impacte social van fer present l'estàndard arreu de Catalunya, i van fer possible la naturalització d'aquest model, almenys entre la població catalanoparlant. Les conseqüències d'això les comencem tot just a veure ara: pertot arreu s'ha començat a produir una certa transformació en els usos orals deguda a la pressió de l'estàndard, una circumstància que, no essent un problema en ella mateixa —és esperable, de fet, en qualsevol procés d'estandardització—, genera en el cas del català algunes disfuncions.¹³ En els parlars centrals, que ja tenien una escassa tradició de caracterització dialectal pel fet que eren els menys singulars respecte de la llengua general, avui és molt difícil mesurar l'impacte dels canvis que s'hi han produït, però tot fa pensar que és on la transformació pot ser més gran. En aquests parlars, el canvi lingüístic és poc perceptible, perquè es concreta sobretot en determinats decantaments vers unes solucions que ja existien, en detriment d'altres solucions equivalents que hi convivien —en el terreny del lèxic, *parlar* vs. *enraonar*, *soroll* vs. *remor* o *fressa*, *escuma* vs. *bromera* (*barromera*) i tants d'altres—; en l'àmbit que estudiem, dels mots àtons, la monopolització dels contextos proclítics per part de les formes reforçades —que no eren pas impròpies i que els parlants també usaven eventualment— seria un procés anàleg.

La pèrdua de les formes plenes dels pronoms febles en posició proclítica és, doncs, un fenomen recent. Si m'és permès d'entrar en el terreny de les apreciacions personals —no hi ha gaires alternatives a l'hora de cercar informació—, puc assegurar que quan jo era infant (posem, als anys setanta, just abans d'iniciar-se les polítiques de la llengua contemporànies) al meu poble, a escassos cinquanta quilòmetres de Barcelona, l'ús de les formes plenes avantposades era del tot general entre la gent catalanoparlant no especialment instruïda en aquesta llengua, que naturalment era la immensa majoria. Jo mateix encara les uso eventualment, en un context informal o familiar. Els meus fills, en canvi, és impensable que les

13. Esteve Valls ha estudiat el que ell n'ha dit «efecte frontera» en els pobles que limiten amb la Franja d'Aragó, que implica el distanciament entre territoris que sempre havien estat lingüísticament homogenis (vegeu, per exemple, Valls *et al.*, 2013). Amb Josep Maria Nadal i el seu equip hem treballat darrerament també en alguns aspectes perceptius i de representació d'aquest distanciament (hi ha diverses publicacions en preparació).

diguin mai: l'escola, els llibres en català o la televisió, no pot negar-se, han fet forat. I em sembla bé que sigui així, perquè la màxima homogeneïtat dels parlants ha esdevingut avui un requisit important en els processos de consolidació i de projecció pública de les llengües petites i mitjanes —en altres èpoques històriques les llengües podien consolidar-se relativament al marge de la majoria dels parlants. Tanmateix, el repte més gran que se li planteja avui a la llengua catalana no és pas aquest, sinó l'extensió del seu ús entre una part molt important de la població del territori que no la té ja ni com a llengua primera ni com a llengua habitual.

En aquest sentit, i si fixem l'atenció en els anomenats «nous parlants» del català,¹⁴ ens adonarem de seguida que els trets més característics de la llengua que usen són, d'una banda, una projecció de l'estàndard —que és la llengua que s'ensenya— a tots els nivells i registres lingüístics, deixant ben poc espai a la variació idiolectal, i de l'altra, una abundant interferència lingüística del castellà, que, fins quan no és la seva llengua primera, és una llengua que inevitablement han d'usar també. Hi deu haver excepcions, naturalment, però crec que aquests dos trets són força generals. Desconec si hi ha algun estudi fet de caracterització lingüística sobre aquests nous parlants del català, però fent ús, altra vegada, de la intuïció i dels indicis recollits puc adduir aquí, sobre el tema que ens ocupa, un altre detall curiós.

Ja hem vist que el fenomen que tractem, l'ús de formes plenes avantposades, no s'origina en cap interferència de la llengua castellana: les formes plenes són etimològiques i són les úniques usades en la llengua antiga, al costat de les formes reduïdes. És veritat, però, que les formes dels pronoms *me*, *te* i *se* coincideixen amb les corresponents del castellà; ja he dit al principi que aquesta coincidència ha d'haver contribuït a l'estigmatització i posterior erradicació d'aquestes formes, quan hi ha l'alternativa de les reforçades, en la parla dels catalans més identificats amb la bona llengua i més sensibilitzats amb la tasca de *descastellanització*. Avui, no pas per cap resistència enquistada en l'oralitat, sinó per causa de la interferència del castellà, algunes formes plenes avantposades tornen a proliferar entre una part dels parlants del català: *me*, *te* i *se* —*ne* en queda fora, perquè és un pronom que no té correspondència en castellà— tornen a tenir, a la Catalunya més central, una certa presència davant del verb. Sovint, amb realitzacions fonètiques espúries, perquè la neutralització de les *e* àtones costa d'interioritzar, però de vegades ben integrades en un paradigma fonètic impecable.

Es tractaria, doncs, d'un cas singular i ben paradoxal en què la interferència lingüística no provoca exactament la desnaturalització de la llengua interferida, i

14. Joan Pujolar i el seu grup de recerca treballen, des de fa un temps, en el fenomen dels nous parlants i de les anomenades «mudes lingüístiques» al nostre país. Vegeu, per exemple, Pujolar i Puigdevall, 2015.

en què fins i tot podríem pensar que aquesta interferència frena o endarrereix un procés de canvi lingüístic força avançat, en revitalitzar unes formes que de fet són ben genuïnes, ni que sigui al preu d'una certa estigmatització. El català espontani de molts territoris de l'àrea central recobra, per aquest motiu, algunes tonalitats que no li són pas del tot desconegudes. Malgrat la condició quasi clandestina, de ser sols «algun altre parlar», a què el relega la GIEC en aquest punt.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BALLOT, J. P. (1815). *Gramatica y apologia de la llengua cathalana*. Barcelona: Joan Francisco Piferrer.
- BOFARULL, A.; BLANCH, A. (1867). *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Espasa Hermanos.
- BOURDIEU, P. (2001). *Langage et pouvoir symbolique*. Paris: Seuil: Points.
- CARDELLACH, P. (1840 [en premsa]). *Gramàtica catalana*. Edició i estudi a càrrec d'Olga Fullana. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- COLOMINA, J. (2002). «Paradigmes flectius de les altres classes nominals». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 3. Barcelona: Empúries, p. 535-582.
- FABRA, P. (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: L'Avenç.
- (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1912). *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1918). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- FELIU, F. (en premsa). «L'Empordà en l'espai imaginari de la llengua catalana». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'IEC a Castelló d'Empúries*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- FELIU, F.; MARTÍ, S.; TEN, F.; VICENS, J. (1992). *Tractar de nostra llengua catalana: Apologies setcentistes de l'idioma al Principat*. Vic: Eumo.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- GINEBRA, J. (2012). «Planificació, codificació i estandardització de les llengües». A: GINEBRA, J.; BERNAL, E.; COSTA, J.; PALOMA, D. *La normativa de la llengua catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, p. 1-67.
- GINEBRA, J.; SOLÀ, J. (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- LAMUELA, X.; MURGADES, J. (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- NADAL, J. M.; FELIU, F. (2021). «Linguistic norms, centre-periphery dynamics and the tension between uniformity and diversity in processes of standardisation». A: AYRES-BENNETT, W.; BELLAMY, J. (ed.). *The Cambridge handbook of language standardisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PETIT AGUILAR, J. (1796-1829 [1998]). *Gramàtica catalana*. Edició i estudi a cura de Jordi Ginebra. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- PUJOLAR, J.; PUIGDEVALL, M. (2015). «Linguistic mudes: How to become a new speaker in Catalonia». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 231, p. 167-187.
- ROSSICH, A. (1994). «Un acadèmic de començament del XIX: Bru Bret». *Estudi General*, núm. 14, p. 197-214.
- (2002). «Aproximació a la història de l'apòstrof en català». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Girona (25 i 26 de maig de 2001)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 11-25.
- SEGARRA, M. (1985). *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- ULLASTRE, J. (1743 [1986]). *Grammatica cathalána*. Estudi i edició crítica a cura de Montserrat Anguera. Barcelona: Bibliograf.
- VALLS, E.; WIELING, M.; NERBONNE, J. (2013). «Linguistic advergence and divergence in north-western Catalan: A dialectometric investigation of dialect leveling and border effects». *Literary and Linguistic Computing*, vol. 28, núm. 1, p. 119-146.

¿Hi havia algú a l'altra banda? Pompeu Fabra vist per Amado Alonso

JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili
XAVIER ROFES MOLINER
Oficina de Gramàtica
Institut d'Estudis Catalans

1. PRESENTACIÓ

El primer de maig de 1927 *La Gaceta Literaria* de Madrid publica l'article «Pompeyo Fabra», del lingüista Amado Alonso. És un dels pocs textos dedicats a la figura de Fabra fet per lingüistes coetanis —i més concretament en l'àmbit hispànic—, i el podem atribuir a la combinació de tres factors: la candidatura de Fabra a la Real Academia Española, el naixement d'una revista de Madrid oberta a les cultures i llengües de l'Estat espanyol i l'interès personal d'un estudiós del català. El text no havia estat esmentat en cap treball dedicat a Fabra fins fa ben poc (Rofes, 2018), tot i que sí que havia estat objecte d'atenció de Polo (2008).

2. EL REREFONS: LA CANDIDATURA DE FABRA A LA REAL ACADEMIA ESPAÑOLA

En l'article ressona encara l'elecció, el 10 de març, dels acadèmics del català, gallec i basc a la Real Academia Española, arran de la reforma¹ que li'n conferia l'autoritat normativa —obviant l'existència d'organismes competents—² i els

1. Sobre la reforma, promulgada pel Reial decret de 26 de novembre de 1926 (*Gaceta de Madrid*, 27 novembre 1926, p. 1107), vegeu Moll (1927, 1962, p. 252-259, i 1970, p. 196-200), García Queipo de Llano (1987, p. 298-307), Roig Rosich (1992, p. 198-205) i Mosquera (1996, p. 56-61). Sobre el paper de Fabra vegeu Guansé (1935, p. 54), Miracle (1968, p. 539-541, i 1983, p. 28-29), Bladé (1969, p. 88-89), Balcells i Pujol (2002, p. 219) i Ginebra i Solà (2007, p. 20-21). I sobre el paper de l'Academia, vegeu Zamora Vicente (2015, p. 311-321) i García de la Concha (2014, p. 272-279).

2. L'Institut d'Estudis Catalans, desposseït de la majoria de serveis i del finançament l'any abans (Balcells i Pujol, 2002, p. 206), no havia deixat d'exercir la seva autoritat: aquell 1926 havia publicat la quarta edició de la *Gramàtica catalana* de Fabra (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009, p. 15).

atorga una *protecció* legal en els mateixos termes del Reial decret del setembre de 1923 contrari al català —com va fer notar llavors *La Veu de Catalunya* (Redacció, 1926*b*). Oficialment —d'acord amb el que publicava el diari madrileny *La Nación*— era una mostra de «cordial simpatía» perquè, a canvi, «se cuide por todos de difundir cada día más el castellano» i així «todos los españoles tengan pronto un idioma común» (Redacció, 1926*a*).

Tot i l'exigua dotació d'acadèmics i les tres sessions anuals previstes, que no auguraven progressos en les noves competències, la reforma amenaça de posar la codificació en mans dels detractors de l'Institut. Però si per voler evitar-ho hi presentava candidatura, Fabra legitimaria la suplantació de l'autoritat lingüística a canvi d'una elecció que no tenia garantida: malbarataria el prestigi i l'obra feta, i es desviaria de la tasca per un resultat incert.³

Fabra renuncia a presentar candidatura i esdevé protagonista involuntari d'una polèmica a la premsa desfermada per Gaziél, que l'havia proposat com a candidat (Gaziél, 1926*a* i 1926*b*). Segons Gaziél (1927*a*, 1927*b*, 1927*c*), Fabra havia retirat la candidatura pressionat pels polítics catalans, que —contràriament al que semblava inicialment— havien decidit que calia renunciar a ocupar els seients d'acadèmics regionals. A parer seu tot plegat no era sinó un cas de submissió dels intel·lectuals —i de Fabra, doncs— als polítics; a Cambó, en definitiva —tot i que no el mencionava. Fabra evita polemitzar i tan sols publica una nota de desmentiment.⁴

Mesos més tard, Fabra s'explica davant els intel·lectuals de Madrid: «No pude aceptar [...] porque creí que el oficio de depurar la lengua sólo a catalanes, balearicos y valencianos corresponde. Pero mi gratitud porque alguien pensó en mí es inmensa» (Redacció, 1928, p. 2).⁵ I més endavant dirà: «el senyor Menéndez

3. El mateix Fabra dirà: «¿Què hi havia d'anar a fer jo, a Madrid? Hauria estat la negociació de tota la meua vida» (Bladé, 1969, p. 88). En efecte: «A Madrid, i fent-hi vida acadèmica, no sembla gens probable que hagués pogut resoldre els problemes que normalment s'escatien dins la Secció Filològica [...] i [...] no hauria pogut acabar la redacció del *Diccionari*» (Miracle, 1968, p. 540-541). Fabra era conscient que «[s]i a mi se'm considerava com una mena de símbol de la llengua catalana, em va semblar molt clar que, si jo fallava, fallaria la llengua. I m'era evident que si la llengua fallava, fallava tot» (Miracle, 1968, p. 540).

4. Fabra (1927) conclou: «Si algú, doncs, ara vol fer creure que la meua actitud d'inhibició m'ha estat imposada, falta senzillament a la veritat. I si vol recolzar la seva afirmació en fets, no cal dir que els ha de tergiversar». Gaziél (1927*d*) s'hi torna adduint testimonis. Mort Gaziél, Bladé (1969, p. 88) dirà que Fabra desmentí haver desistit de presentar-s'hi per pressions de Cambó. Sobre la polèmica vegeu F. M. (1927) i Llanas (1998, p. 201-208). Amb Gaziél hi polemitzaren Carles Soldevila, Lluís Duran i Ventosa, Carles Riba (Medina, 1989, p. 63-67, i Malé, 2001, p. 117-118, n. 232), Antoni Rovira i Virgili (Ginebra, 2006, p. 106-109) i Josep Pla (Gustà, 1995, p. 425-430).

5. Declaracions reproduïdes per Giménez Caballero (1930, p. 202-203) i Murgades (2013, p. 686). La renúncia de Fabra sembla que no va suscitar cap reacció perceptible més enllà dels cercles catalans.

Pidal [...] creia que a la Real Academia de la Lengua Castellana només hi havia d'haver castellans. [...] Acceptar-hi representants d'una altra llengua era [...] com si el Papa acceptés jueus o budistes al Col·legi de cardenals» (Bladé, 1969, p. 89).

3. LA TRIBUNA: LA GACETA LITERARIA, UN APARADOR A MADRID PER AL CATALÀ

En ple procés d'elecció dels nous membres de la Real Academia Española, el primer de gener de 1927, apareix a Madrid *La Gaceta Literaria*, la revista quinzenal on Amado Alonso publica l'article sobre Fabra, l'únic que hi signa. El primer número, on Alonso consta com a «redactor filológico», ja menciona el cas de l'Academia per comparar-s'hi en el respecte per les llengües *peninsulars*⁶ i sobretot per distanciar-se'n (Redacció, 1927a), com fa més endavant en la crònica paròdica del suposat acte de recepció dels acadèmics electes (Redacció, 1927e).

Aquesta revista, dirigida per Ernesto Giménez Caballero, fa d'altaveu de les cultures i llengües *regionals* de l'Estat espanyol en ple Directori i fins a la República, quan deixa de sortir, al maig del 1932.⁷ Dedicava una atenció especial al català a les seves pàgines, obertes a col·laboradors catalans,⁸ i promou activitats entre intel·lectuals castellans i catalans,⁹ com ara l'Exposició del Llibre Català d'aquell any o llibres com *Cataluña ante España* (Giménez Caballero, 1930).

Però la relació de la revista amb Catalunya era encara més estreta que no sembla. Segons Cambó (2008, p. 517), la revista i l'exposició tenien la seva protecció personal i, en gran part, la direcció de Joan Estelrich.¹⁰ Cal recordar que Cambó —que plana en la polèmica de l'elecció dels acadèmics del català— llavors protegia econòmicament Fabra com a col·laborador de la Fundació Bernat Metge (Dolç, 1973, p. 83) i sufragava el *Diccionari general de la llengua catalana*, com diu el darrer paràgraf del prefaci.

6. Així designa les que no són castellà ni portuguès en un anunci a *El Sol* (19 novembre 1926, p. 2).

7. Per al tracte donat pel Directori al català, vegeu Ferrer (1985, p. 139-151), Roig Rosich (1987 i 1992) o Grau (2006, p. 405-430).

8. Mosquera (1996) estudia específicament la presència catalana a *La Gaceta Literaria*.

9. Vegeu Ventalló (1976, p. 21-42), Mosquera (1996, p. 43-45) i Balcells (2011, p. 69-72). La revista suscitava malfiances en certs sectors catalans (Redacció, 1927d; Redacció, 1927f; Xantrus, 1927, i Nadal, 1927).

10. Detall silenciats per Giménez Caballero (1944), que passa per malla Mosquera (1996) tot i constatar que «les signatures més habituals procedeixen de l'entorn de la Lliga camboniana».

4. L'AUTOR: LA RELACIÓ AMB LA LINGÜÍSTICA CATALANA I FABRA

L'autor de l'article, el navarrès Amado Alonso (Lerín, 13 de setembre de 1896 - Arlington, 22 de maig de 1952), és deixeble d'Américo Castro, Ramón Menéndez Pidal, Tomás Navarro Tomás i Giulio Panconcelli-Calzia, pertany a l'escola pidaliana i és pioner dels estudis de fonologia espanyola (Martínez Celdrán i Romera, 2007). El 1927, a l'edat de trenta anys, imparteix castellà per a estrangers a la Institución Libre de Enseñanza i és professor del Centro de Estudios Históricos. A mitjan setembre es trasllada a l'Argentina per dirigir l'Instituto de Filología de la Universitat de Buenos Aires fins al 1946, quan, forçat a abandonar el país, s'estableix a Harvard, on professa la càtedra de castellà fins al final dels seus dies.¹¹

El 1927 Alonso estava «estrictament especialitzat en el català» (Coromines, 1954, p. 121), com demostra Alonso (1926),¹² que discuteix la filiació del català proposada per Meyer-Lübke (1925) i Griera (1922).¹³ La crítica al primer llibre és «de les més reeixides i brillants que es van fer» (Calaforra, 1998, p. 67), tot i «els considerables errors i exageracions» apreciats per Coromines (1980, s. v. *afro-romànic*).¹⁴ Coromines (1954, p. 122) li retreu que ignori l'obra de Fabra,¹⁵ encara que l'article de *La Gaceta* demostra el contrari.

El trasllat a Amèrica l'allunya del català, però li permet relacionar-se amb Joan Coromines, quan s'exilia el 1939, procurant-li una plaça de professor a la Universitat de Cuyo.¹⁶ Coromines torna a reunir els noms d'Alonso i Fabra convidant el primer a contribuir en la *Miscel·lània Fabra*,¹⁷ avinentesa en què Alonso li parla de l'article sobre Fabra (Ferrer i Pujadas, 2008, p. 265), fet que Coromines (1954) no esmenta.

11. Sobre la figura d'Amado Alonso vegeu Coromines (1954) i Lecea (1996).

12. Treball esmentat per Coromines (1935).

13. Per a un estat actual de la qüestió, vegeu Sánchez Miret (2018).

14. Opinió més matisada en Coromines (1954, p. 123), que reconeix que «la seva concepció del català està molt lluny d'ésser fonamentalment errada».

15. Amado (1926) conté una citació a Fabra (1913).

16. Ho relata Coromines (1954, p. 119-120) i es veu en Pascual i Pérez Pascual (2006, p. 93-113).

17. Hi aportarà un treball, Alonso (1944), i també les seves relacions a Buenos Aires per facilitar-ne la publicació (Ferrer i Pujadas, 2008, p. 261-266; Coromines, 1954, p. 124; Badia, 1998, p. 13-14). El text d'Alonso és «de lectura indispensable sobre la subagrupació romànica del català» (Badia, 1998, p. 14) i clou l'exercici encetat el 1926: «escrit al cap de disset anys, Alonso arriba a la conclusió [...] que el contingut científic d'aquests termes ibero i gal·lo-romànic, des del punt de vista estricte de la Lingüística, és realment nul» (Coromines, 1954, p. 123). L'elogi de Coromines (1954, p. 122) és palmari: «Seria difícil de trobar en la literatura romanística un estudi [...] on l'autor mostri en un grau tan superlatiu un domini tan complet i ponderat dels recursos de què disposa el lingüista per a classificar correctament un idioma».

5. L'ARTICLE

L'objectiu de l'article —absent de la bibliografia més completa d'Amado Alonso (Palomo, 2004)— és explicar i justificar l'orientació de la tasca codificadora de Fabra, i fer entendre, prèviament, que es tracta d'una tasca que pertany a la gramàtica normativa, i que la gramàtica normativa és una activitat aplicada, i que, com a tal, presenta un cert grau de discrecionalitat i arbitrarietat, per tal com la seva funció és induir un cert canvi en la llengua formal. Fa l'efecte que Alonso vol fer veure al lector que, en relació amb això —els criteris d'una codificació concreta—, hi pot haver més d'una opció legítima, i que la de Fabra és, com a mínim, tan acceptable com qualsevol altra. De fet, la impressió que fa és que a Alonso l'orientació codificadora de Fabra —basar-se en la llengua viva, haver partit del català central, mostrar especial atenció a eliminar castellanismes, etc.— li sembla justificada. Fins i tot considera lògic que Fabra, en el seu model normatiu, allunyi el català del castellà —encara que «corte por lo sano». És important que Alonso ho consideri lògic perquè era un dels retrets recurrents dels antifabristes.

Però, especialment, el que Alonso vol fer saber al lector és que es pot estar en desacord amb els criteris codificadors de Fabra, però això no significa que aquests criteris no tinguin legitimitat i, sobretot, no significa que, independentment de tot plegat, la feina de Fabra com a lingüista descriptivista no tingui un gran valor. Per això es refereix a la «general confusión con que se suele hablar de este hombre»: hi ha persones que no comparteixen el punt de vista de Fabra com a codificador, i es confonen pensant-se que per aquest motiu ja poden opinar en general sobre la tasca de Fabra com a lingüista, que és notable. I a l'inrevés: les dades que proporciona la lingüística romànica no necessàriament invaliden els preceptes que estableix el gramàtic codificador, que poden obeir a raons històriques, socials i culturals justificades. (Alonso no es refereix explícitament a ningú, i per tant no sabem si a l'origen de les seves reflexions hi ha la voluntat de rectificar el comentari d'algun autor, o si hi ha simplement la voluntat de fer aclariments aprofitant l'ambient que s'havia creat amb motiu de l'afer dels acadèmics *regionals*.)

Per fer entendre els seus plantejaments, Alonso dedica una part de l'article a tractar d'una distinció que, llavors, els estudiosos que treballaven amb el relativament nou mètode de la lingüística romànica —relativament nou a Espanya, ja consolidat en altres països— es complaïen a assenyalar: la distinció entre el que anomenava *lingüística* —que correspon al que ara denominem *lingüística descriptiva*— i el que anomenava *gramàtica* —que correspon al que ara denominem *lingüística normativa*. Els romanistes com Alonso volien fer notar que la seva dedicació acadèmica s'inscrivía en el marc de la primera activitat —que consideraven de rang superior—, i no en el de la segona. I, en relació amb aquest punt, Alonso vol fer notar que Fabra també és un romanista —un acadèmic que practi-

ca la *lingüística*— amb independència que alhora s'hagi dedicat —i que sigui la seva faceta més coneguda— a la *gramàtica*; a la gramàtica normativa, doncs, sempre més vulnerable a contingències ideològiques.

Com a dada complementària podem fer avinent que, més o menys en el mateix moment, l'any 1934 —sense que hàgim de pensar en cap relació directa entre l'un i l'altre, però sí en unes coordenades científiques ambientals que els expliquen—, Joan Coromines va publicar l'article «Pompeu Fabra, lingüista» (Coromines, 1934), en el qual feia palesa la preocupació pel fet que Fabra, que gaudia de la màxima popularitat com a codificador del català, no fos valorat com a romanista. Els termes de l'explicació de Coromines —la distinció entre *lingüística* (gramàtica descriptiva) i *gramàtica* (gramàtica normativa)— són gairebé iguals que els d'Alonso. Coromines, que se sentia lingüista i que valorava Fabra com a mestre en lingüística romànica, volia que els catalans fossin conscients de les aportacions de Fabra en aquesta àrea.

L'article d'Alonso —que tampoc no se sap alliberar del tot dels prejudicis ideològics, com ara quan es refereix a Catalunya com a país bilingüe, «donde el escritor tiene ya a mano otro instrumento de mayor perfección y alcance»— es tanca amb un breu elogi de Fabra: «Desde aquí también seguimos con viva simpatía el gigantesco esfuerzo de este Hombre-Academia». La idea que el treball de Fabra equivalia al d'una acadèmia no era pas nova. L'havia expressat Rovira i Virgili l'any 1911 a l'article «Per la llengua catalana», referint-se a Fabra com a una persona «que val per tota una Secció i per tot un Institut» (Rovira i Virgili, 1911, p. 41), i l'expressaria, poc després d'Alonso, Bertrand (1929, p. 382): «M. Pompeu Fabra est à lui seul une Académie tout entière».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALONSO, Amado (1926). «La subagrupación románica del catalán». *Revista de Filología Española*, vol. XIII, p. 1-38 i 225-261. [Reproduït a Alonso, 1954, p. 11-83]
- (1927). «Pompeyo Fabra». *La Gaceta Literaria*, any I, núm. 9 (1 maig), p. 3.
- (1944). «Partición de las lenguas románicas de occidente». A: COROMINES, Joan (ed.). *Miscel·lània Fabra*. Buenos Aires: Coni, p. 81-101. [Edició facsímil: Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998. Reproduït a Alonso, 1954, p. 84-105]
- (1954). *Estudios lingüísticos: Temas españoles*. Madrid: Gredos. [3a ed., 1982]
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1998). «La Miscel·lània Fabra, deu anys de la vida del mestre (entre 1933 i 1943)». A: COROMINES, Joan (ed.). *Miscel·lània Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 9-18.
- BALCELLS, Albert (2011). *Cataluña ante España: Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984*. Lleida: Milenio.
- BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric (2002). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 1: 1907-1942. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Catarroja: Afers.

- BERTRAND, Jean-Jacques A. (1929). «P. Fabra, *Abrégé de grammaire catalane*. París, Belles-Lettres, 1928». *Bulletin Hispanique*, tom 31, núm. 4, p. 382.
- BLADÉ I DESUMVILA, Artur (1969). *Pompeu Fabra: Biografia essencial*. Barcelona: Pòrtic.
- CALAFORRA I CASTELLANO, Guillem (1998). *Wilhelm Meyer-Lübke i Das Katalanische: Introducció i traducció*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CAMBÓ, Francesc (2008 [1981]). *Memòries (1876-1936)*. Barcelona: Alpha.
- COROMINES, Joan (1934). «Pompeu Fabra, lingüista». A: ASSOCIACIÓ DE LA PREMSA DE BADALONA. *Homenatge a Pompeu Fabra*. Badalona: Gràfiques Harlem, p. 12-13.
- (1935). «L'aportació forastera a l'estudi de la lingüística catalana». *La Revista*, any XXI (gener-juny), p. 10-13.
- (1954). «Amado Alonso *1897-†1952». A: ARAMON I SERRA, Ramon (ed.). *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans 1953*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 118-124.
- (1980). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. 1. Barcelona: Curial: La Caixa.
- DOLÇ, Miquel (1973). «Els cinquanta anys de la Fundació Bernat Metge». *Serra d'Or*, any xv, núm. 171 (desembre), p. 81-85.
- F. M. (1927). «Davant el temple de l'Acadèmia». *El Borinot*, any v, núm. 174 (24 març), p. 4-6.
- FABRA, Pompeu (1913). «[Resum en català de:] Pere Barnils i Giol: *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis der Valencianischen*. (Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorwürde der hohen philosophischen Facultät der vereinigten Friedrichs-Universität Halle-Wittenberg.) — Halle a S., 1913». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 1 (abril-desembre), p. 59-63.
- (1927). «Una declaració». *La Publicitat*, any XLIX, núm. 16541 (25 març), p. 1. [Reproduït a FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 686]
- FERRER I GIRONÈS, Francesc (1985). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- FERRER, Josep; PUJADAS, Joan (ed.) (2008). *Epistolari Joan Coromines & Francesc Cambó: La gènesi de la «Miscel·lània Fabra»*. [Sant Pol de Mar]: Fundació Pere Coromines; Barcelona: Curial.
- GARCÍA DE LA CONCHA, Víctor (2014). *La Real Academia Española: Vida e historia*. Madrid: Real Academia Española; Barcelona: Espasa.
- GARCÍA QUEIPO DE LLANO, Genoveva (1987). *Los intelectuales y la dictadura de Primo de Rivera*. Madrid: Alianza.
- GAZIEL [i. e. Agustí CALVET] (1926a). «La llengua catalana en la Academia Española». *El Sol*, any x, núm. 2910 (2 desembre), p. 1.
- (1926b). «Toma de posición. Los académicos por Cataluña». *La Vanguardia*, any XLV, núm. 19591 (3 desembre), p. 5.
- (1927a). «Entre dos silencios. Cultura y política». *La Vanguardia*, any XLVI, núm. 19681 (18 març), p. 7.
- (1927b). «Cataluña y la Academia. Historia pequeña pero interesante». *El Sol*, any ix, núm. 3003 (21 març), p. 1.
- (1927c). «Post scriptum. El verdadero árbitro». *La Vanguardia*, any XLVI, núm. 19684 (22 març), p. 7.

- GAZIEL [*i. e.* Agustí CALVET] (1927*d*). «Apéndices. El debate académico». *La Vanguardia*, any XLVI, núm. 19693 (1 abril), p. 5.
- GIMÉNEZ CABALLERO, Ernesto (1944). «Fundación y destino de *La Gaceta Literaria*». *La Estafeta Literaria*, any I, núm. 1 (5 març), p. 3.
- [GIMÉNEZ CABALLERO, Ernesto (ed.)] (1930). *Cataluña ante España*. Madrid: La Gaceta Literaria.
- GINEBRA, Jordi (2006). *Llengua i política en el pensament de Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GRAU, Josep (2006). *La Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GRIERA, Antoni (1922). «Afro-romànic o ibero-romànic». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 10 (gener-desembre), p. 34-53.
- GUANSÉ, Domènec (1935). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Catalònia.
- GUSTÀ, Marina (1995). *Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla*. Barcelona: Curial.
- LECEA YÁBAR, Juan María (1996). «Amado Alonso (1896-1952)». *Cauce*, núm. 18-19 (1995-1996), p. 17-70.
- LLANAS, Manuel (1998). *Gaziel: vida, periodisme i literatura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MALÉ I PEGUEROLES, Jordi (2001). *La poètica de Carles Riba: Els anys del postsimbolisme 1920-1938*. Barcelona: La Magrana.
- MARTÍNEZ CELDRÁN, Eduardo; ROMERA, Lourdes (2007). «Historiografía de la fonética y fonología españolas». A: DORTA, Josefa; CORRALES, Cristóbal; CORBELLA, Dolores (ed.). *Historiografía de la lingüística en el ámbito hispánico*. Madrid: Arco Libros, p. 119-160.
- MEDINA, Jaume (1989). *Carles Riba (1893-1959)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1925). *Das Katalanische*. Heidelberg: Carl Winter. [Traducció catalana a Calaforra (1998)]
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà, 1968. [Edició facsimil: Barcelona: Proa, 1998]
- (1983). *Fabra*. Barcelona: Nou Art Thor.
- MOLL, Francesc de B. (1927). *Comentarios a la reforma de la Real Academia Española*. Palma: Tip. F. Soler.
- (1962). *Un home de combat (mossèn Alcover)*. Palma: Moll.
- (1970). *Els meus primers trenta anys (1903-1934)*. Palma: Moll.
- MOSQUERA, Roberto (1996). «Presència catalana en *La Gaceta Literaria* (1927-1932)». *Randa*, núm. 38, p. 43-98.
- MURGADES, Josep (ed.) (2013). «Textos i materials». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 61-777.
- NADAL I MALLOL, Hipòlit (1927). «El cant de la sirena». *Ressorgiment*, any XII, núm. 129 (abril), p. 2091.
- PALOMO OLMOS, Bienvenido (2004). *Bibliografía de Amado Alonso*. Cáceres: Universidad de Extremadura.

- PASCUAL, José Antonio; PÉREZ PASCUAL, José Ignacio (ed.) (2006). *Epistolario Joan Coromines & Ramón Menéndez Pidal*. [Sant Pol de Mar]: Fundació Pere Coromines; Barcelona: Curial.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1946, 1956*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 13-133.
- POLO, José (2008). «Bibliografía rara, curiosa u olvidada en torno a la escuela de Menéndez Pidal (3)». *Boletín de la Real Academia Española*, vol. LXXXVIII, p. 337-367.
- [REDACCIÓ] (1926a): «Expresivas felicitaciones al Gobierno por la reforma de la Real Academia de la Lengua». *La Nación*, any II, núm. 350 (30 novembre), p. 8.
- (1926b). «La reforma de la Reial Acadèmia Espanyola». *La Veu de Catalunya*, any XXXVI, núm. 9520 (2 desembre), p. 5.
- (1927a). «La Academia Española, también respetuosa». *La Gaceta Literaria*, any I, núm. 1 (1 gener), p. 1.
- (1927b). «Comentaris. La dignitat de tots». *La Publicitat*, any XLIX, núm. 16476 (8 gener), p. 1.
- (1927c). «Comentaris del dia. La Reial Acadèmia Espanyola». *La Veu de Catalunya*, any XXXVII, núm. 9550 (8 gener), ed. matí i vespre, p. 5.
- (1927d). «El diálogo de las lenguas». *La Gaceta Literaria*, any I, núm. 6 (15 març 1927), p. 1.
- (1927e). «Acontecimiento nacional. Los académicos de complemento juran sus cargos». *La Gaceta Literaria*, any I, núm. 6 (15 març 1927), p. 1.
- (1927f). «El diálogo de las lenguas». *La Gaceta Literaria*, any I, núm. 7 (1 abril 1927), p. 3.
- (1928). «La Exposición del Libro Catalán. Las últimas conferencias. El banquete». *La Gaceta Literaria*, any II, núm. 25 (1 gener), p. 1-2.
- ROFES, Xavier (2018). «Selecció bibliogràfica sobre Pompeu Fabra». A: *Portal Pompeu Fabra* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Universitat Pompeu Fabra. <<https://goo.gl/PqEGE9>> [Consulta: octubre 2018].
- ROIG ROSICH, Josep M. (1987). «1923-1930: un primer assaig dictatorial i les seves conseqüències per a la llengua catalana». *Els Marges*, núm. 36, p. 77-98.
- (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1911). «Per la llengua catalana». *L'Esquella de la Torratxa*, any XXXIII, núm. 1700 (28 juliol), p. 466-467. [Recollit a ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *La victòria de Pompeu Fabra*. Edició a cura de Jordi Ginebra i Marina Mallafre. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2018, p. 41-42]
- SÁNCHEZ MIRET, Fernando (2018). «La classificació del català: evolució de la polèmica». A: *Homenatge a Kálmán Faluba*. Vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 85-117.
- VENTALLÓ, Joaquim (1976). *Los intelectuales castellanos y Cataluña: Tres fechas históricas: 1924, 1927 y 1930*. Barcelona: Galba.
- XANTRUS [i. e. Lluís SEGUÍ I ROS] (1927). «El periòdic amic». *Ressorgiment*, any XII, núm. 128 (març), p. 2079.
- ZAMORA VICENTE, Alonso (2015). *La Real Academia Española*. 2a ed. Madrid: Fundación María Cristina Masaveu Peterson: Real Academia Española.

Com es va divulgar la normativa gramatical fabriana en els manuals del Principat fins al 1939

ESTER PRAT I ALSINA i XAVIER ROFES MOLINER
Oficina de Gramàtica
Institut d'Estudis Catalans

1. LA PRIMERA DIVULGACIÓ DE LA NORMATIVA GRAMATICAL FABRIANA

La normativa gramatical fabriana al Principat de Catalunya comença a difondre's durant les dues dècades entre la publicació de la primera edició de Fabra (1918/1933) i el final de la Guerra Civil amb cursos, conferències, articles de premsa, programes de ràdio i manuals. El protagonisme de Pompeu Fabra és evident i en el cas dels manuals o bé n'és l'autor o el revisor, o bé els autors són col·laboradors seus.

Centrem l'estudi en els manuals per raons materials i per la difusió i la influència que tingueren. No analitzem els articles de premsa, les conferències o els programes radiofònics.¹ També n'excloem els cursos, reportats per alumnes i publicats anys més tard (Fabra, 1968, 1971 i 1988). Així mateix, ens cenyim al Principat de Catalunya per evitar els efectes de l'adaptació de la normativa fabriana a les grans varietats territorials.

Ultra per les vicissituds polítiques i socials, la divulgació de la normativa gramatical fabriana està marcada per una codificació normativa incompleta fins a Fabra (1932*a*) i en revisió fins a la setena edició de Fabra (1918/1933) (Pérez

1. En general, els articles de premsa estan dispersos, tret de part de les Converses de Fabra i de les Consultes de Calveras (Fabra, 1924; Calveras, 1933). Pel que fa a les conferències, solen ser més programàtiques i no centrades en la normativa gramatical, moltes només reportades per la premsa i tan sols una petita part recollides en volum (Fabra, 1932*b*). Finalment, dels programes de ràdio sembla que només es recolliren en llibre les «Converses del "Miliu"» de Ràdio Barcelona o les lliçons d'Antoni Virgili a Ràdio Lleida (Balot, 1934-1936; Virgili, 1936).

Saldanya, Rigau i Solà, 2009).² A diferència de l'ortografia,³ Fabra és qui redacta els primers manuals gramaticals —el *Curs mitjà*, els de Barcino, l'*Abrégué* i el *Compendio*—⁴ i no és fins vora els anys trenta que el relleven en aquesta tasca altres autors.⁵

El fet que la normativa estigui en procés de compleció i revisió té efectes sobretot en els manuals publicats fins al 1933, que en casos concrets presenten solucions discrepants amb les de l'edició definitiva de Fabra (1918/1933). Així, per exemple, hi ha aspectes que desapareixen en les darreres edicions d'aquesta obra —com la combinació pronominal de *ho* amb *hi*, els arcaics *qual* interrogatiu o *detràs* preposició, o bé les interrogatives indirectes amb *el que*—, o que s'hi incorporen —com l'ús de la forma pronominal *en* en comptes de *n'* entre un pronom acabat en *s* i un mot començat per vocal o *h*. Però també varia, de les primeres edicions a les darreres, el tractament que es fa de qüestions com l'ús de la forma *l'* de l'article femení davant *i* o *u* àtones o bé la preposició d'enllaç *de* entre un quantitatiu i el nom quantificat.

2. ANÀLISI DELS MANUALS DE GRAMÀTICA

Els manuals analitzats són quinze: els cinc de Fabra de la nota 4,⁶ Marvà (1927-1930, 1932, 1934),⁷ Vallès (1931), Folch (1931/1932), Jordana (1933), Montsià (1934), Sabater (1934), Gelabert (1934/1936) i Miracle (1938).⁸ Són majoritàriament de caràcter pedagògic, s'orienten a l'aprenentatge de l'escriptura i la lectura, i tenen una extensió i un grau d'exhaustivitat desiguals.⁹ Una part es reediten dins del

2. S'hi pot afegir un altre factor: les diferències entre els textos normatius, com ara en la qualificació normativa de la diftongació en mots com *acció*, *gràcia* o *societat* (cf. Fabra, 1917, p. 53-54, i 1933, p. 18), o l'absència de *vostè* en Fabra (1933, p. 40) enfront de Fabra (1917, p. 435*b*, i 1932*a*, p. 1746*b*).

3. La normativa ortogràfica va estar sotmesa a un període de revisió molt més breu (de les *Normes* del 1913 al *Diccionari ortogràfic* del 1917) i tingué una contestació que no va tenir la normativa gramatical. D'altra banda, si tant hagués calgut s'haurien pogut adaptar Rovira i Virgili (1916) o Vallès (1915). A més, les restriccions polítiques i legals imposades també expliquen l'escassetat de manuals basats en la normativa de l'IEC durant el Directori militar.

4. Fabra (1918/1935, 1925*b*, 1926, 1928 i 1929).

5. El primer manual no redactat per Fabra és Marvà (1927-1930), sense comptar Civera (1923), centrat en l'ortografia tot i catorze pàgines d'aspectes gramaticals. El 1930 també cessa la publicació de les *Converses* de Fabra a *La Publicitat*.

6. Analitzem l'*Abrégué* i el *Compendio*, perquè són obra de Fabra, però no altres textos de fora del Principat per a no catalanoparlants (Giannini, 1921; Pastre, 1925; Huber, 1929; Crowley, 1936).

7. Tot i els paral·lelismes, no els tractem com a reedicions de la primera.

8. Excloem de l'estudi manuals elementals no centrats en la normativa gramatical (Galí, 1931/1934; Gelabert, 1931; Marvà, 1933) o primordialment ortogràfics (Albert, 1934).

9. Per exemple, Fabra (1926) aborda monogràficament la conjugació verbal, Fabra (1925*b*) i Folch (1932) toquen una llista breu de qüestions o Sabater (1934) té una extensió molt limitada.

període d'estudi (Fabra, 1918/1935; Gelabert, 1934/1936) o fora (Marvà, 1934; Jordana, 1933; Montsià, 1934; Miracle, 1938) o bé en tots dos períodes (Fabra, 1925*b* i 1926; Marvà, 1927-1930; Folch, 1931/1932): aquí no hem tingut en compte les reedicions posteriors al 1939. Tret dels manuals populars de Fabra i Marvà a Barcino, citem per la darrera edició dins l'etapa estudiada. Sense arribar a acarar totes les variants textuais de cada edició, hem fet comprovacions per veure si les reedicions de l'època s'actualitzen d'acord amb la normativa. També hem intentat resseguir possibles influències de les primeres fonts en les següents.

3. EL TRACTAMENT DEL SISTEMA DE PRESCRIPCIONS

L'estudi se centra en la manera com aquests manuals difonen la normativa gramatical, amb quins criteris ho fan i com els apliquen, i mira d'establir —més qualitativament que no pas quantitativament— amb quin grau de precisió i fidelitat fan aquesta divulgació assumint que l'operació que duen a terme implica una simplificació i una reducció de la normativa.¹⁰ Parteix de la classificació del sistema de prescripcions fabrià —encara que pròpiament Fabra no arribés a sistematitzar-les— proposada per Bonet (1991, p. 91-107) i adoptada per Pérez Saldanya, Rigau i Solà (2009, p. 73-83), i analitza com es transforma el sistema i es reformula la prescripció. D'acord amb una versió simplificada d'aquesta classificació, el sistema de prescripcions pot presentar una única solució vàlida —a vegades contraposada a una altra solució qualificada com a invàlida— o bé pot donar opcionalitat entre solucions dobles igualment vàlides (solució doble pura), amb preferència de l'una sobre l'altra (solució doble aparent) o en què la vàlidesa d'una de les dues depèn d'alguna variable bàsicament referent al seu caràcter dialectal, arcaic, escrit o parlat, literari o familiar (solució doble condicionada). Exemplifiquem els diferents tipus de solucions amb casos que no experimenten canvis normatius al llarg del període i agrupem en un darrer apartat els casos afectats per aquests canvis.

10. Els pròlegs d'algunes de les obres manifesten la voluntat simplificadora, però no parlen del procediment aplicat: «[s] han publicat, és cert, diferents gramàtiques i manuals, però unes i altres pequen del defecte d'ésser massa extensos o excessivament complicats» (Folch, 1932, p. 4); «[m]ancava una obra destinada al públic que no necessita una especificació, sinó una condensació, és a dir: de tenir en poc espai, d'una manera clara, totes les regles i observacions que cal conèixer per a emprar correctament el nostre idioma» (Montsià, 1934, p. 6).

3.1. *Les solucions úniques*

La gramàtica normativa dona en certs casos una única solució vàlida perquè o no hi concorren altres solucions o no les explicita o indica que no són vàlides. Els manuals mantenen la solució única i la condemna de la solució concurrent, condemna que a vegades no és de Fabra (1933) sinó d'una altra font, sia normativa —com les formes de la conjugació II no velaritzades (Fabra en diu «pures») en lloc de les velaritzades (*movés* per *mogués*) i viceversa (*sapigut* per *sabut*) (Fabra, 1917, p. 53)—¹¹ sia no normativa —com el participi *sigut* (Fabra, 1926, p. 36).¹²

3.2. *Les solucions dobles pures*

No sovinteja que la normativa doni dues solucions en alternança lliure.¹³ Part dels manuals no les vehiculen, però si ho fan hi solen conservar l'opcionalitat, com amb la llibertat posicional dels possessius tòncics respecte al nom¹⁴ o l'alternança lliure entre els radicals en *-ix-* i *-squ-* en el passat, el subjuntiu i l'imperatiu de *créixer*, *merèixer* i *néixer* (Fabra, 1933, p. 57 i 88-89).¹⁵

3.3. *Les solucions dobles aparents*

En les solucions dobles aparents, la normativa prioritza una de les opcions directament —donant-la com a preferible—, indirectament —donant la secundària com a admissible, tolerable o menys recomanable—, o bé combinadament. A més, es pot prioritzar una opció si l'altra està condicionada (vegeu el § 3.4).

11. Formes proscrietes per Fabra (1926, pàssim) i altres autors (Folch, 1932, p. 50-51; Montsià, 1934, p. 80-81; Miracle, 1938, p. 161-163).

12. Forma proscrieta per Marvà (1932, p. 84; 1934, p. 128) malgrat Fabra (1932a, p. 778b).

13. A vegades dues opcions aparenten la mateixa validesa normativa; però, tanmateix, una de les dues no és a les llistes generals o es marca com a acceptable. És el cas de la forma *'s* dels pronoms febles de primera i segona persones del plural darrere, respectivament, de les mateixes persones de l'imperatiu (Fabra, 1933, p. 43, 46 i 48): no és a l'esquema general de formes pronominals (Fabra, 1933, p. 43) i es marca com a admissible (Fabra, 1933, p. 46 i 48). Altres vegades el que semblen dues opcions que alternen lliurement no és més que una alternança condicionada, com la concordança del participi passat d'un temps compost i el complement directe: si d'entrada la concordança és lliure —«el participi passat pot concordar amb el dit complement o romandre invariable»—, tot seguit s'especifica que és «recomanable (si no obligatori)» fer-la amb els pronoms d'acusatiu de tercera persona i és preferible no fer-la en la resta de casos (Fabra, 1933, p. 95-96).

14. Fabra (1928, p. 35), Jordana (1933, p. 56-57), Gelabert (1936, p. 67), Miracle (1938, p. 105).

15. En tots els manuals amb la flexió d'algun dels tres verbs (Fabra, 1926, p. 28; 1928, p. 67 i 69; 1929, p. 67 i 69; Marvà, 1934, p. 129-130; Montsià, 1934, p. 84; Gelabert, 1936, p. 123; Miracle, 1938, p. 137).

Quan el text normatiu prioritza una opció enfront d'una altra que no està condicionada, els manuals solen convertir-la en solució única obviant o fins i tot condemnant la secundària, com amb la pronunciació del diftong *ou* àton —en què la normativa no concreta les opcions secundàries: «les diferents pronunciacions que rep»— o amb la forma del pronom d'acusatiu femení singular *la* davant *i* o *u* àtones (Fabra, 1933, p. 18, 43-47 i 49-50, respectivament).¹⁶

3.4. Les solucions dobles condicionades

Sovint l'alternança de solucions es regeix per paràmetres de variació (geogràfica, cronològica o de registre) o gramaticals. Si la variable condiona una de les opcions, a la pràctica en restringeix l'ús i llavors la normativa sol prioritzar l'opció no marcada, sobretot quan l'altra pertany al llenguatge parlat o l'estil col·loquial.

Les opcions simplement marcades com a dialectals, arcaïques o del llenguatge familiar —com els possessius tòncics femenins en *-u-* (*meua*, etc.), la realització de la nasal final en el plural de paroxítons (*hòmens*, etc.) o els femenins analògics d'adjectius en *ant* i *ent* (*amarganta*, etc.), respectivament (Fabra, 1933, p. 56, 32 i 37)— no es traslladen als manuals, que donen l'altra solució com a única.¹⁷ Però si apareixen vinculades a la llengua literària o escrita, les poden equiparar amb la solució no marcada, com el pronom indefinit *quelcom* o el plural en *s* dels masculins en *sc*, *st* i *xt* (Fabra, 1933, p. 69, 65).¹⁸ Quan les solucions del llenguatge parlat alternen amb altres solucions prioritzades, els manuals també opten per aquestes darreres i silencien les primeres o fins i tot les proscriuen, com ocorre amb *n'hi* o *bastanta* en favor de *li'n* o *bastant* (Fabra, 1933, p. 55 i 65).¹⁹

16. Fabra (1925*b*, p. 32) i Gelabert (1936, p. 128) mantenen la doble solució *la/l'*. La resta de manuals de Fabra opten per ometre *l'* (Fabra, 1928, p. 49; 1929, p. 48), però altres autors s'extralimiten exclouint *l'* (Marvà, 1927-1930, III, p. 38; 1932, p. 122; 1934, p. 183; Sabater, 1934, p. 38) i *ou* [uw] (Marvà, 1927-1930, v. 19; 1932, p. 303; 1934, p. 408), o es desvien de la normativa: «tan correcte és *l'hi* com *la hi*» (Folch, 1932, p. 45); «el diftong *ou*, amb *o* feble, [...] és pronunciat dins el català central fent sentir una *o* tancada, o bé una *o* especial tendint a *a*» (Vallès, 1931, p. 21).

17. Tan sols Vallès (1931, p. 75) consigna els femenins en *-u-*.

18. Entre els que tracten els pronoms indefinits, tan sols Sabater (1934, p. 42) omet *quelcom*. Potser pels matisos de Fabra (1933) —«encara avui usats prou sovint»— són pocs els que admeten aquests plurals en *s* (Fabra, 1935, p. 80; 1928, p. 30; 1929, p. 28; Marvà, 1934, p. 150; Montsià, 1934, p. 45; Miracle, 1938, p. 87), malgrat Fabra (1932*a*, p. xiii): «admeten, al costat del plural en *-scs*, *-sts* i *-xts*, un plural en *-scos*, *-stos* i *-xtos*».

19. Algun manual manté *bastanta* (Vallès, 1931, p. 76; Gelabert, 1936, p. 70) i altres com els de Fabra ometen *n'hi* i *bastanta* —si bé Fabra (1928, p. 48) manté *n'hi*—, però hi ha autors que van més enllà i proscriuen *bastanta* (Jordana, 1933, p. 61; Sabater, 1934, p. 34) o *n'hi* i *bastanta* (Marvà, 1927-1930, III, p. 55 i II, p. 23; 1932, p. 129 i 110; 1934, p. 201 i 173; Miracle, 1938, p. 189 i 111).

Quan l'alternança depèn de raons gramaticals, els manuals la reproduïen amb els usos específics de cada opció. En uns casos les opcions estan en distribució complementària, com en els relatius *qui* i *què* forts o *el qui* i *el que* en les relatives semillieres segons si el referent és o no és humà (Fabra, 1933, p. 59 i 62).²⁰ En altres casos les dues opcions concorren en uns mateixos contextos, encara que l'una no cobreix tots els usos de l'altra, com el possessiu *llur*, que pot alternar amb *seu* tan sols si es refereix a més d'un posseïdor (Fabra, 1933, p. 57).²¹

3.5. *Algunes operacions més enllà del sistema de prescripcions*

No totes les diferències entre els manuals i la normativa provenen de simplificar el sistema de prescripcions sinó d'altres accions, principalment:

a) Reduir dràsticament la casuística o prescindir-ne, com quan es proscriu indiscriminadament el complement directe preposicional.²²

b) Completar buits normatius orientant en aspectes desatesos per la normativa, com proscriure el futur i el condicional de probabilitat (Jordana, 1933, p. 26).²³

c) En el cas dels manuals de Fabra, assajar propostes que finalment no incorporarà a la normativa, com el relatiu neutre *el què* (Fabra, 1925b, p. 45; 1929, p. 50-51).²⁴

3.6. *Desviacions propiciades per canvis normatius*

Part de les desviacions dels manuals respecte a Fabra (1933) són per diferències entre fonts normatives o per innovacions normatives, com s'ha dit en el § 1. Entre els punts modificats (no suprimits o afegits), es pot establir la casuística següent:

a) Solucions úniques que abans eren dobles pures, en algun cas ho han esdevingut després de Fabra (1933), com en el femení de *tranquil*.²⁵

20. Sabater (1934, p. 46) se'n desvia en tant que no exclou l'ús de *què* amb humans: «[q]uan es refereix a una persona és millor posar *qui*: *L'home de qui parles...*».

21. Si *llur* és arcaic i no té prioritat normativa tot i ser específic per a més d'un posseïdor, és preferent per a Marvà (1927-1930, II, p. 18; 1932, p. 108; 1934, p. 168) i Vallès (1931, p. 75).

22. Miracle (1938, p. 216-217) passa per alt que cal la preposició amb els pronoms forts.

23. Ús tingut per castellanisme en la conversa de Fabra del 2 de febrer de 1924.

24. Sorgeix en la conversa del 25 de desembre de 1923; es manté en les reedicions de Fabra (1925b).

25. Miracle (1938, p. 102) es desvia de Fabra (1933, p. 36), que dona *tranquilla* o *tranquilla*, perquè la quarta edició del *Diccionari ortogràfic* només admet *tranquilla* (p. 425).

b) Solucions dobles pures inicialment úniques, com les formes *correguem* i *corregueu* i *duus* i *duu* que, a partir de la cinquena edició, coapareixen amb *correm* i *correu* o *dus* i *du*, respectivament (Fabra, 1933, p. 80 i 85).²⁶

c) Solucions dobles pures que havien estat dobles aparents, com, a partir de la cinquena edició, l'alternança d'imperfets en pròtesis condicionals o l'opcionallitat de la preposició d'enllaç *de* entre una preposició tònica locativa i el terme de la preposició (Fabra, 1933, p. 97 i 118).²⁷

d) Opcions preferents ara secundàries o proscrietes, com el gènere femení dels noms abstractes en *or* a partir de la setena edició o la combinació *ço que* a partir de la cinquena edició, respectivament (Fabra, 1933, p. 30 i 63).²⁸

e) Opcions proscrietes que esdevenen secundàries condicionades, com les construccions analítiques de relatiu a partir de la cinquena edició, i opcions secundàries condicionades que deixen de ser secundàries, com el plural dels quantitius *prou*, *massa* i *força* a partir de la setena edició (Fabra, 1933, p. 62 i 65).²⁹

4. CONCLUSIONS

Els manuals analitzats es proposen ensenyar a llegir i escriure o resoldre certs dubtes en l'ús formal, i no tenen lloc per al llenguatge parlat: no estan pensats per a aplicar la normativa o suplir-la, tot i l'ús que, amb aquestes altres finalitats diferents de les originals, se'n fa després de la Guerra Civil, quan Fabra (1933) pràcticament cau en l'oblit.

Per raons d'eficàcia opten per preceptes simples i clars: redueixen al mínim l'opcionallitat, prescindint de les solucions secundàries o condicionades i el seu

26. Tan sols una part dels manuals posteriors a 1930 admeten també *correm* i *correu* (Montsià, 1934, p. 78; Gelabert, 1936, p. 117) o *dus* i *du* (Marvà, 1934, p. 132; Gelabert, 1936, p. 121 —en l'imperatiu—, Miracle, 1938, p. 153), perquè no tots els que consignen aquests verbs n'aporten sempre dades actualitzades.

27. Després de 1930 s'hi admeten tots dos imperfets (Marvà, 1934, p. 87; Montsià, 1934, p. 99) —tret de qui encara prefereix l'indicatiu (Marvà, 1932, p. 65)— i l'ús indistint de la preposició d'enllaç (Montsià, 1934, p. 109; Gelabert, 1936, p. 141) —llevat de Folch (1932, p. 55), que la proscriu per castellanisme, possiblement per la conversa de Fabra del 28 de gener de 1920 (Fabra, 1924, p. 158-160), i Miracle (1938, p. 215), que l'omet potser pel mateix motiu.

28. Entre els manuals posteriors a 1933, tracten dels abstractes en *or* Marvà (1934, p. 146) i Montsià (1934, p. 42): l'un encara els fa femenins en la llengua literària i l'altre de doble gènere sense parlar de la llengua literària. Algun manual precedent, que només els fa femenins (Folch, 1932, p. 39), ho capgirarà (Folch, 1953, p. 40): «[e] català clàssic feia femenins tots els substantius abstractes acabats en *or* [...] Avui, això sonaria com afectat i per tant cal evitar-ho». Pel que fa a *ço que* —absent de la majoria de manuals posteriors a 1930—, si Marvà (1932, p. 134) encara l'admet, Marvà (1934, p. 157, 224) ja en limita l'ús.

29. Com que són solucions dobles condicionades de la llengua parlada o col·loquials, se silencien (Montsià 1934, p. 54 i 67-70; Sabater, 1934, p. 44-46; Gelabert, 1936, p. 70, 80-85) o es proscriuen (Marvà, 1932, p. 142; 1934, p. 173 i 224; Sabater, 1934, p. 34; Miracle, 1938, p. 111 i 197).

marcatge, i reforcen la prescripció esborrant-ne matisos. Això enrigideix el model transmès, sense variació territorial —es privilegia el central barceloní— i de registre, i promou l'aplicació rutinària i sense mirar prim dels preceptes.

Anant més enllà en la prescripció, hi ha manuals que completen buits normatius, puntualment es desvien de la normativa o són més restrictius i proscriuen opcions secundàries normativament vàlides. L'adopció desigual i l'aplicació asistemàtica de criteris fa més heterogeneïtat i contradictòria la prescripció dels manuals. Aquesta heterogeneïtat i la desviació respecte a la normativa creixen amb les innovacions normatives i s'agreugen quan els manuals no s'actualitzen.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBERT TORRELLAS, A[ibert] ([1934]). *El català sense mestre*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- BALOT, Artur (1934-1936). *Lliçons de català: Les converses del «Miliu» de Ràdio Barcelona*. Barcelona: Llibreria Bonavia.
- BONET, Sebastià (1991). *Els manuals gramaticals i la llengua normativa: Estudis de gramatografia catalana contemporània*. Tesi doctoral. Departament de Llengua Catalana de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona. També disponible en línia a: <<https://www.tdx.cat/handle/10803/668095>> [Consulta: 18 agost 2020].
- CALVERAS, Josep (1933). *Consultes de llenguatge. Quadern 1: fonologia, morfologia*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- CIVERA SORMANÍ, J[oaquim] ([1923]). *Compendi gramatical: Ortografia catalana segons el sistema de l'Institut d'Estudis Catalans*. [Barcelona]: La Novel·la Nova: Imp. Ràfols.
- CROWLEY, W[ashington] Irving (1936). *A Modern Catalan grammar*. Nova York: G. E. Stechert.
- FABRA, Pompeu (1918/1933). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [7a ed., 1933, reproduïda a Fabra (2005-2013), vol. 6, p. 137-271. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/33gramatica18.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1918/1935). *Gramàtica catalana: Curs mitjà*. Barcelona: Publicacions de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana: Pedagògica. [5a ed., 1935, reproduïda a Fabra (2005-2013), vol. 2, p. 220-317. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/04gramatica18.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1924). *Converses filològiques: Primera sèrie*. Barcelona: Regina. També disponible en línia a: <<https://books.google.cat/books?id=H7NHAQAAMAAJ>> [Consulta: 18 agost 2020].
- (1925a). *Ortografia catalana*. Barcelona: Barcino. [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 4, p. 711-745. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/29ortografia25.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1925b). *Les principals faltes de gramàtica (manera d'evitar-les)*. Barcelona: Barcino. [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 4, p. 747-790. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/30faltes25.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1926). *La conjugació dels verbs en català*. Barcelona: Barcino. [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 4, p. 849-902. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/31conjugacio26.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]

- FABRA, Pompeu (1928). *Abrégé de grammaire catalane*. París: Société d'Édition «Les Belles Lettres». [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 4, p. 333-429. També disponible en línia a: <<https://books.google.cat/books?id=EnMWAAAAMAAJ>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1929). *Compendio de gramàtica catalana*. Barcelona: Libreria Catalonia. [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 2, p. 435-516. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/06compendio29.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1932a). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia. [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 5, p. 147-1959. També disponible en línia a: <<https://books.google.cat/books?id=dMIKAQAAMAAJ>> [Consulta: 9 setembre 2020]]
- (1932b). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
- (1968). *Un cursillo de fonètica catalana: Apuntes tomados por Adolfo Florensa*. Barcelona: Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares. [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 2, p. 773-812. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/09curset33.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1971). *Apunts taquigràfics del curs superior de català (1934-1935)*. Transcripció de Joan Miravittles i Serradell. Andorra la Vella: Erosa. [Reproduït a Fabra (2005-2013), vol. 2, p. 813-971. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/10curs34.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (1988). *Recull de les lliçons del curs de català superior 1933-1934*. Transcripció de Pere Galtés i Torres. Barcelona: [s. n.]. [Reproduït parcialment a Fabra (2005-2013), vol. 2, p. 1071-1098. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/12curs33.pdf>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- (2005-2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona: Raval-Proa; Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll. Disponible parcialment en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi>> [Consulta: 18 agost 2020].
- FABRA, Pompeu (dir.) (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. També disponible en línia a: <<https://books.google.cat/books?id=KNTDr4U6dooC>> [Consulta: 18 agost 2020]. [2a ed., 1923, reproduïda a Fabra (2005-2013), vol. 4, p. 233-678. També disponible en línia a: <<https://books.google.cat/books?id=ask3AAAAYAAJ>> [Consulta: 18 agost 2020]. 4a ed., 1937. També disponible en línia a: <<https://books.google.es/books?id=KNTDr4U6dooC>> [Consulta: 18 agost 2020]]
- FOLCH I CAPDEVILA, R[afael] (1931/1932). *34 regles per a escriure correctament la llengua catalana*. 4a ed. definitiva. Barcelona: Llibreria Bonavia. [1a ed., 1931; nova ed., Barcelona: [s. n.], [1953]]
- GALÍ, Alexandre (1931/1934). *Lliçons de llenguatge: Primer grau*. 3a ed. Barcelona: Publicacions de l'A.P. de l'E.C. Pedagògica.
- GELABERT I CROSA, Joan (1931). *Gramàtica catalana (primer grau)*. Girona: Dalmau Carles, Pla.
- (1934/1936). *Gramàtica catalana (grau mitjà)*. 3a ed. Girona: Dalmau Carles, Pla.
- GIANNINI, Alfredo (1921). *Elementi di grammatica catalana*. Nàpols: Federico & G. Ardia. També disponible en línia a: <http://www.contrastiva.it/biblioteca/documenti/Giannini_1921.pdf> [Consulta: 18 agost 2020].
- HUBER, Joseph (1929). *Katalanische Grammatik*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- JORDANA, Cèsar-August (1933). *El català i el castellà comparats*. Barcelona: Barcino.

- MARVÀ, Jeroni [i. e. Artur MARTORELL i Emili VALLÈS] (1927-1930). *Exercicis de gramàtica catalana*. Revisió per Pompeu Fabra. Barcelona: Barcino.
- (1932). *Curs pràctic de gramàtica catalana: Regles gramaticals i exercicis*. Barcelona: Barcino.
- (1933). *Curs pràctic de gramàtica catalana: Grau elemental: Regles gramaticals i exercicis*. Barcelona: Barcino.
- (1934). *Curs pràctic de gramàtica catalana: Grau superior*. 2a ed. ampliada. Barcelona: Barcino.
- MIRACLE, Josep ([1938]). *Gramàtica catalana: Manual pràctic*. Revisió per Pompeu Fabra. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- MONTSIÀ, Bernat [i. e. Cèsar August JORDANA] (1934). *El català en vint lliçons: Regles de gramàtica, exercicis i clau*. Barcelona: Barcino.
- PASTRE, Louis (1925). *Éléments de grammaire catalane*. Perpinyà: Imprimerie Catalane. També disponible en línia a: <<https://archive.org/stream/Pastre1925>> [Consulta: 18 agost 2020].
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). *La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933*. A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6.: *Gramàtiques de 1918/1933, 1946, 1956*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 13-133.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1916). *Gramàtica elemental de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Espanyola. També disponible en línia a: <https://books.google.cat/books?id=OAU_AQAAMAAJ> [Consulta: 18 agost 2020].
- SABATER I MUR, A[ntoni] ([1934]). *Elements de gramàtica catalana en català i castellà*. Barcelona: Llibreria Montserrat.
- VALLÈS, Emili (1931). *Lliçons de gramàtica catalana*. 2a ed. curos. esmenada. Barcelona: Llibreria Sintès. [1a ed., Barcelona: Baixarías: Llibreria Sintès, 1915]
- VIRGILI I PINYOL, Antoni (1936). *Estimem la nostra llengua*. Vol. I: *Ortografia: Lliçons d'escriptura catalana donades a Ràdio Lleida*. Lleida: Tipografia dels Establiments d'Assistència Social.

Homenatges a Pompeu Fabra en vida

JOAN PUIGMALET
Institut Estany de la Ricarda (el Prat de Llobregat)

1. INTRODUCCIÓ

L'any 2018 és Any Pompeu Fabra, en commemoració dels cent cinquanta anys del seu naixement al barri de la Salut de Gràcia i dels cent de la publicació de la *Gramàtica catalana* de 1918. Aquesta efemèride marca moltes manifestacions d'homenatge arreu dels territoris de parla catalana, tant de les institucions com de la societat civil. Creiem que ara és un bon moment per recopilar actes anteriors d'homenatge a la seva figura cívica i a la seva obra, fet que ens mostrarà el fort arrelament social d'aquestes. En aquesta comunicació aplegarem els homenatges que hem localitzat mentre era viu.

Fabra defineix *homenatge* en el *Diccionari general de la llengua catalana*:¹ «**homenatge** *m.* Cerimònia solemne amb què un home reconeix que és vassall d'un senyor i li promet fidelitat. || Acte de submissió, de respecte, de veneració, envers una persona. *Retre, prestar, homenatge a algú. Oferir un llibre en homenatge*». La segona accepció és la que ve al cas aquí, ja que, a causa de la seva tasca pública i del compromís amb el país, a Fabra se li van fer homenatges en vida des de finals del 1906, quan tenia trenta-vuit anys. Els primers tenen lloc a Bilbao, Barcelona i Badalona. Després del dissortat exili del gener de 1939, segueix rebent-ne a la Catalunya del Nord i a altres llocs. Miracle (1968, p. 572) reflexiona sobre aquest moment: «Sense la guerra, els darrers deu anys de la vida de Pompeu Fabra haurien estat els més resplendents, els de la gloriificació. Foren els d'un re-

1. Aquesta definició apareix igual en les trenta-dues edicions d'aquest diccionari, des de l'edició en fascicles de 1931-1932 fins a la de 1994. El DIEC2 es basa en ella, tot i que amplia la primera accepció: «li promet fidelitat *a canvi de la concessió d'un feu*». La segona accepció i els exemples fabrians no han canviat.

fugiat, sense atenuants ni privilegis». A partir de la seva mort el Nadal de 1948, les manifestacions de reconeixement i memòria segueixen estenenent-se per tot el país, sobretot i especialment el 1968, any del centenari de la naixença; el 1998, el del cinquantenari de la mort, i, més recentment, el 2018.

Un apunt quant a la popularitat de Fabra, a partir d'una anècdota que explica Segarra (1991, p. 130):

Des dels anys 20, a Catalunya el nom de Pompeu Fabra anava unit al de la llengua, i aquest al de Catalunya. Diuen que el president de la República Manuel Azaña, una vegada que va visitar Barcelona, es va quedar perplex de veure que Pompeu Fabra era aplaudit pel carrer com si es tractés d'un polític o d'un artista. I és que en una comunitat lingüística no normal com la catalana el gramàtic havia esdevingut un símbol. El mateix Fabra ho va arribar a sentir així.²

I un altre referent al seu tarannà. Diu Guansé (1964, p. 61): «No, no sempre podia defugir els honors. En aquests casos, els rebia amb naturalitat, amb simplicitat, traient importància al fet de ser ell qui els rebia. Ell era allí com per atzar. L'important no era ell, era la llengua, la terra».

El repertori de reconeixements populars comprèn una gran varietat de tipologies: actes públics d'institucions culturals i entitats cíviqües de caires diversos (a causa de la sovintejada presència pública, inaugurant cursos, amb entitats, presidint jurats, participant en actes en localitats petites); subscripcions populars d'ajut econòmic; jornades acadèmiques i publicacions dedicades; obres literàries dedicades;³ premis; concursos; obres d'art en diferents formats, des de petites medalles fins a pintures d'artistes reconeguts; els llocs presents en tot el territori de parla catalana que porten el seu nom (segons dades actuals de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, hi ha 248 poblacions de Catalunya que tenen una via, com a mínim, amb el nom de Pompeu Fabra); així com altres objectes de diferents tipus. Aquests homenatges són majoritàriament a la figura i l'obra en conjunt, tot i que n'hi ha que se centren en aspectes concrets de la seva obra.

Alguns d'aquests homenatges són d'abast ampli, d'altres són més locals. Alguns són duradors en el temps, com van ser, un cop mort, les Festes Populars de Cultura Pompeu Fabra o els actes de renovació de la Flama de la Llengua Catalana, que fa quaranta-nou anys que se segueixen portant a terme. D'altres són més efímers, però tots formen part de la resposta de la gent als mèrits i qualitats d'una de les personalitats més importants de la Catalunya del segle xx. Una menció a

2. Pons (1998, p. 66) explica una anècdota semblant, però fent-ne coprotagonista Juan Negrín, president del Govern espanyol.

3. Dins de l'*Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra* trobem una bona mostra de poemes que li van ser dedicats, alguns en vida.

part mereixen alguns homenatges projectats i que per diverses raons, bàsicament polítiques, no es van poder portar a terme.

2. HOMENATGES

— *Homenatge per l'èxit en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1906). Segons explica Bladé (1986, p. 57), *El Poble Català* va publicar articles elogiosos vers el paper de Fabra com a comunicador en el Congrés. Fabra vivia a Bilbao des del 1902, i aquest periòdic tenia subscriptors allí. Quan Fabra tornà a Bilbao després del Congrés, va tenir la sorpresa d'un homenatge de la colònia catalana. Aquest va tenir lloc el 18 de novembre de 1906, quan Fabra tenia trenta-vuit anys i feia un mes que el congrés de Barcelona havia tingut lloc. Va consistir en un dinar homenatge al restaurant del Gran Hotel Torrónegui de Bilbao.

— *Homenatge pel seixantè aniversari* (1928). El 1928 Fabra va fer seixanta anys. Miracle (1968, p. 541) ens diu que s'obrí una subscripció popular per ajudar econòmicament la família Fabra i que els diners recollits Fabra els invertí en accions de la Companyia Tramvies de Barcelona. Duran (1928, p. 5) explica que durant l'homenatge els escriptors de llengua catalana tenien intenció d'oferir-li a Fabra un «àlbum de les belles lletres», un àlbum homenatge que glossés la seva figura. Aquesta idea no s'arribà a materialitzar. Les penúries econòmiques dels Fabra van tenir lloc tant durant la dictadura de Primo de Rivera⁴ com durant la postguerra.⁵

— *Homenatge d'alumnes i exalumnes* (1932). A mitjan l'any en què s'anava publicant en fascicles el *Diccionari general de la llengua catalana*, explica Bladé (1986, p. 94) que Fabra va rebre un homenatge d'alumnes i exalumnes organitzat per l'Ateneu Polítècnic i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.⁶ Fabra tenia llavors seixanta-quatre anys.

— *Sopar d'homenatge per l'obtenció de la càtedra de llengua catalana de la Universitat de Barcelona* (1932). Organitzat per Palestra, l'entitat de la qual Fabra fou president, aquest sopar tingué lloc el 17 de desembre de 1932 al restaurant Pàtria de Barcelona. Hi assistiren més de tres-cents comensals. El secretari de

4. Miracle (1968, p. 541) indica que «d'ençà dels mateixos anys de la Dictadura, s'instaurà una mena d'homenatge permanent a Pompeu Fabra: el culte a la seva amistat i la seva companyia».

5. Miracle (1968, p. 573): «Hi hagué una llarga temporada que Pompeu Fabra visqué de la soliditat dels seus deixebles», en referència als durs anys de l'exili.

6. Aquest homenatge també és citat per Ainaud de Lasarte (1998, p. 41), tot i que indica erròniament que va ser organitzat per l'Associació Protectora de la Llengua Catalana. També en parla J. Aimà a *Homenatge a Pompeu Fabra* (1934), on indica «Ateneu Polytechnicum» i que va ser «una cosa íntima».

Palestra, Josep M. Batista i Roca, acabat el sopar, llegí les nombroses adhesions. Després parlà Frederic Roda i Ventura, qui també en nom de Palestra oferí l'homenatge a Fabra i en lloà la tasca. Fabra pronuncià un discurs d'agraïment.⁷

— *Nomenament de fill adoptiu i Medalla d'Or de Badalona* (1934). Després de viure a Bilbao, quan Fabra tornà a Catalunya, el 1912, s'instal·là a Badalona. Allí, al saló de l'Ajuntament badaloní, el 28 de gener de 1934, l'alcalde Josep Casas li va atorgar la Medalla d'Or i li va oferir un pergami en què se'l nomenava fill adoptiu. Hi assistí molta gent de Badalona i també de Barcelona. Hi ha un àlbum d'homenatge d'aquell dia, amb molts escrits d'elogi a Fabra: *Homenatge a Pompeu Fabra. Dia 28 de gener de 1934*, publicat per l'Associació de la Premsa de Badalona. L'Ajuntament també va acordar crear un Premi Fabra anual per a treballs de lingüística catalana dotat amb mil pessetes.⁸

— *La Medalla de la Ciutat de Barcelona* (1936-1938). Dos anys després que Badalona, Barcelona va tenir la intenció d'oferir a Fabra la seva Medalla de la Ciutat, i així ho acordà (Miracle, 1968, p. 570). El conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, en parla a Fabra en una carta datada el 22 de juny de 1936:⁹

Vull felicitar-vos per l'honor que acaba de fer-vos la ciutat en concedir-vos la seva condecoració més alta. No és solament la ciutat que ha d'agrair la vostra obra i honorar el vostre nom. És Catalunya, que us deu una glorificació de caràcter nacional. Sapigheu —i puc dir-vos-ho perquè conec l'esperit del President i dels meus companys de Consell— que el Govern de la Generalitat no espera sinó l'ocasió de dir ben alt el servei altíssim que heu fet a la llengua i al retrobament de Catalunya.

A causa de la Guerra Civil, aquest gran homenatge no tingué lloc, com ens explica Segarra (1998b, p. 8):

Així li ho havia fet saber uns anys abans el conseller de cultura de la Generalitat de Catalunya al mateix Fabra en una carta que li va escriure en ocasió de l'homenatge que la ciutat de Barcelona havia de retre al gramàtic el juny de 1936, poc abans de l'alçament militar del general Franco. El govern de la Generalitat i els companys de Gassol a la conselleria de cultura no van ser a temps de poder agrair-li públicament, com haurien volgut, la seva obra ni d'honorar el seu nom. La guerra civil i l'exili posterior els ho van impedir.

7. En parlen, entre altres, Miracle (1968, p. 550) i Marquet (1995); en el seu moment en va aparèixer informació en el diari *La Publicitat* de 18 i 20 de desembre de 1932.

8. En l'article, d'autor desconegut, «Diumenge, Badalona nomenà Pompeu Fabra fill adoptiu de la ciutat» (1934) del diari *La Publicitat* es donen molts detalls de l'acte i s'inclou la impressionant llista d'adhesions. Quant al premi de lingüística, es convocà però mai no s'arribà a donar. Agraïxo aquesta darrera informació a Montserrat Carreras, de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona.

9. Font: Arxiu IEC. Agraïxo a Xavier Rofes i Eulàlia Miret, de l'IEC, la consulta de la carta.

Tornant a la medalla, l'any 1938, en ocasió dels setanta anys de Fabra, es torna a parlar del tema. Vives i Borrell (1938, p. 4) ens explica que «des de les emissores catalanes, Josep Miracle demanà ahir a la tarda al Consell Municipal de Barcelona, que atorgui la Medalla de la Ciutat a l'eximi patrici». Passarell (1938, p. 60) ens diu que li fou atorgada l'any 1938: «Darrerament l'Ajuntament de Barcelona —el 24 de febrer de 1938— li atorgà la “Medalla de Barcelona”. Es tracta d'una distinció que ultra honorar el català il·lustre, endegador del nostre idioma, honora la ciutat, l'organisme director que li ha concedit, i tot Catalunya».

— *Homenatge pel setantè aniversari* (1938). En ocasió dels setanta anys, data de jubilació obligatòria com a professor, tot i que li van demanar que seguís, excepcionalment, com a professor i com a president del Patronat de la Universitat Autònoma, Fabra va rebre el darrer homenatge abans de l'exili. Era el 20 de febrer de 1938, quan va rebre dos homenatges: un a la Conselleria de Cultura i un altre a la Universitat. L'acte de la Conselleria de Cultura de la Generalitat va ser un reconeixement íntim dins la mateixa Conselleria, organitzat pel conseller Carles Pi i Sunyer. Hi assistiren el president Companys, el Govern català i moltes altres persones. Sorgí la idea d'encunyar una medalla commemorativa, que diu Miracle (1968, p. 570) «que no sé si s'arribà a realitzar». L'acte de la Universitat, també modest, se celebrà al Seminari Romànic i els principals promotors van ser-ne Coromines, Aramon i Serra i Xirau. En aquest segon acte, se li va voler oferir una miscel·lània d'homenatge, però el treball en aquell moment es quedà en proves d'impremta. Aquesta obra es publicarà, i en parlarem més endavant, el 1943 a Buenos Aires.¹⁰ El regal més conegut d'aquests setanta anys li va venir de professors i estudiants amics, que el van obsequiar amb un pergami de felicitació escrit per Pau Verrier en català antic i amb les signatures en llatí.¹¹

— *Homenatge dels exiliats catalans a França* (1942).¹² És aquest el primer homenatge a Fabra en l'exili. Per celebrar els seus setanta-quatre anys, el 20 de febrer de 1942, a Montpeller, Rafael Moragas i Garcia Castellet li van preparar un àlbum d'autògrafs, pensaments i dedicatòries. Hi participaren Nicolau d'Olwer, Rovira i Virgili, Carles Riba, Clementina Arderiu,¹³ Ventura Gassol, Serra i Hünter, Pous

10. Gallén (2018, p. 82-83) amplia la informació, donant més detalls, tant de l'acte a la Conselleria de Cultura com del de la Universitat; per altra banda, dona molts detalls d'un altre homenatge frustrat a Fabra de 1938, per part de la Institució del Teatre. A «Una vida fecunda. Homenatge al mestre Pompeu Fabra» (1938), article de *La Publicitat*, s'informa de l'acte de la Conselleria; a «Homenaje al maestro Pompeyo Fabra» (1938), de *La Vanguardia*, es parla dels dos actes; Benguerel (1938) publica el seu homenatge particular pels setanta anys de Fabra.

11. Una transcripció amb totes les adhesions i una reproducció en color d'aquest pergami es troben a *Homenatge a Pompeu Fabra* (1982, p. 16-18).

12. Casassas (2013, p. 47): «en aquelles circumstàncies excepcionals, Fabra es convertí en un símbol i en un element aglutinador de la intel·lectualitat catalana exiliada a França».

13. El testimoni de Clementina Arderiu sobre aquest homenatge apareix a Mir (1998, p. 54).

i Pagès, Joan Alavedra, Antoni M. Sbert, Melcior Font, Màrius Aguilar, Francesc Aguirre, Àngel Ferran, Pau Casals, Baltasar Samper i d'altres. Explica Bladé (1986, p. 115) que deu o dotze catalans establerts prop de Marsella li regalaren sis paquets de tabac *Scaferlati* adquirits per subscripció «per tal que el Mestre pugui omplir la pipa».¹⁴ L'homenatge comptà amb l'adhesió de totes les delegacions de la Societat d'Estudis Occitans i dels estudiants rossellonesos de la Universitat de Montpeller, així com de Joan Amade, l'occitanista Pèire Azéma i altres francesos.

— *Miscel·lània Fabra* (1943). Aquesta publicació, que en principi hauria d'haver aparegut el 1938, per l'homenatge a Fabra del setantè aniversari, va ser finalment publicada a Buenos Aires el 1943 i preparada a l'exili per les bones mans de Joan Coromines. Porta el subtítol de: *Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra pels seus amics i deixebles amb motiu del 75è aniversari de la seva naixença*. Hi van participar vint-i-un autors, alguns d'estrangers. Aquesta obra el 1998 fou reeditada per l'Institut d'Estudis Catalans, en edició facsímil, amb un preàmbul d'Antoni M. Badia i Margarit que dona detalls de la seva atzarosa història. El 1944, el fabrista valencià Carles Salvador parlava d'aquesta publicació amb Ramon Aramon (Pitarch, 2013, p. 220: «Com que l'homenatge a Mestre Fabra és perenne és igual la data de publicació de la Miscel·lània. La sort és que ens viu. I per molts anys siga».

— *Doctor honoris causa per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc* (1945). L'acte institucional d'investidura de doctor *honoris causa* va tenir lloc el 5 de juliol de 1945, i fou l'inici d'altres homenatges, com si fos també una llarga celebració dels setanta-set anys del mestre. L'endemà, el 6 de juliol de 1945, el Casal de Catalunya de Tolosa celebrà unes festes catalanes en honor a Fabra.¹⁵ El 2 de setembre de 1945, el Casal de Catalunya de Perpinyà organitzà un «vi d'honor» en homenatge a Fabra. L'1 de desembre de 1945, els catalans residents a París prepararen un sopar en honor seu, també amb motiu de la investidura de doctor *honoris causa*.¹⁶

— *Nomenament com a president d'honor de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (1946). La Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, va ser creada el 1946 en la clandestinitat, a Barcelona. En foren promotors Ramon Aramon, Pere Bohigas i Miquel Coll i Alentorn. En un principi, es dividia en les seccions d'història, d'història de l'art i de llengua i literatura.

14. Segarra (1991, p. 144) ens diu que eren «un grup de catalans de Montpeller que treballaven en una de les companyies que els alemanys havien establert a prop de Marsella. Un obsequi molt valuós i ben emotiu en temps de penúria».

15. Del juliol de 1945 hi ha una carta dirigida a Fabra dels estudiants del Front Universitari de Catalunya, en què «s'associen fervorosament a l'Homenatge que recentment us ha tributat la Universitat de Tolosa de Llenguadoc» (Fabra, 2013, p. 619).

16. Més detalls de l'acte institucional a *Homenatge a Pompeu Fabra* (1998, p. 209).

Des de l'inici, en foren presidents honoraris Pompeu Fabra i Josep Puig i Cadafalch.

— *Edició d'homenatge a Fabra d'una tria de les «Converses filològiques»* (1946). Durant l'exili, Fabra revisava els originals de la revista *Quaderns de Perpinyà*. Els amics de la revista li van organitzar un homenatge amb l'edició d'una tria, feta per Fabra, de les «Converses filològiques», que es publicà a París. En la immediata postguerra a França, l'edició, que era de bibliòfil, va tenir dificultats materials per tirar endavant.¹⁷ Diu a la portada: «Edició d'homenatge». Hi hagué un exemplar per a Fabra, cinquanta exemplars per als subscriptors que en van assegurar l'edició (encapçalats per Josep Irla, president de la Generalitat, també hi trobem Pau Casals, Antoni Clavé, Emili Grau Sala, Pau Picasso o Josep Tarradellas) i cinc-cents exemplars per als subscriptors de Catalunya. Els diners recaptats eren per a Fabra.

— *Homenatge dels refugiats catalans a França pels vuitanta anys de Fabra* (1948).¹⁸ El 20 de febrer, dia de l'aniversari, el Cor Nacional Català del Casal Catalunya de París, dirigit per Josep Fontbernat, va oferir un concert de música catalana, presentat per Ventura Gassol i dedicat a Fabra. El 28 de febrer, Josep Carner va fer la conferència «El do de mestre Fabra a Catalunya», a la sala de l'alcaldia de Prada. Carner estava acompanyat per Pau Casals i Josep Quero Morales. Fabra i el president Irla, en la primera fila. Després de la conferència, el sopar, al Gran Hotel de Prada de Conflent. Entre la seixantena de comensals: Irla, Casals, Carner, Quero Morales, Rovira i Virgili, Tarradellas, Martí Barrera, Ventura Gassol, Eugeni Xammar, Josep Fontbernat,¹⁹ Ferran Rahola (gendre), Joan Alavedra, Rafael Tasis, Ferran Canyameres, Garcia Castellet, Emili Vigo i d'altres. Parlaren Irla, Alavedra, Rovira i Virgili, Josep de Benito (representant els exiliats de més enllà del Cinca), Josep Fontbernat i Pau Casals. Al final del sopar, Casals interpretà una *bourrée* de Bach i *El cant dels ocells*. També fou Pau Casals qui, l'endemà, un altre cop a l'Ajuntament de Prada, entregà a Fabra una medalla d'or adquirida per subscripció popular, obra de Joan Rebull i executada per l'orfebre Joan Vidiella. Parlaren l'alcalde de Prada, Jean Clerc, i Josep Irla, president de la Generalitat. Fabra també va ser obsequiat amb un àlbum de signatures. Després va tenir lloc un aperitiu al Café de France. Per a molts, aquest fou «l'Homenatge Nacional a Pompeu Fabra».²⁰

17. Ho testimonia Ferran Cuito dins de Mir (1998, p. 102-103).

18. Molts detalls d'aquest homenatge es poden trobar a *Pompeu Fabra a Prada* (1979).

19. Josep Fontbernat va ser també el protagonista d'un altre homenatge frustrat a Fabra: la concessió de la Legió d'Honor francesa. Explica Xammar (1975, p. 508): «La gestió de fer donar a Pompeu Fabra la Legió d'Honor, de la qual cosa es va encarregar Josep Fontbernat ple de credulitat i d'optimisme, no va donar cap resultat perquè ja eren normals les relacions entre el govern franquista i el govern francès i ha estat sempre un criteri d'aquest darrer govern no donar mai la Legió d'Honor a un exiliat polític».

20. Bladé (1986, p. 120) diu que es va oferir un altre homenatge a Fabra pels vuitanta anys a Tolosa: «A Tolosa de Llenguadoc, amb el mateix motiu, va tenir lloc una vetllada dedicada a enaltir la vida i l'obra del gramàtic».

3. CONCLUSIÓ

La nit del 25 de desembre de 1948 Fabra mor a Prada, després d'haver passat el dia de Nadal amb la família, a Perpinyà. El sepeli i les mostres de condol associades són el primer homenatge a Fabra després de la seva mort a l'exili.

Com ens diuen Ginebra i Solà (2007, p. 9), Fabra és «una de les persones de tota la nostra història que haurà deixat una empremta més profunda en el seu poble, com a científic, com a patriota i com a salvador de la llengua». Aquesta recopilació ha estat sintètica en la descripció d'alguns actes, i potser no és completa, però creiem que mostra de manera clara un fet indiscutible: els catalans estem *enfabrats*.²¹

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AINAUD DE LASARTE, Josep Maria (1998). «Cronologia de Pompeu Fabra (1868-1948)». A: *Pompeu Fabra*. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 39-44. (Nadala; XXXII)
- Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra* (1968). Barcelona: Eler.
- BENGUEREL, Xavier (1938). «Els setanta anys de Pompeu Fabra». *Meridià*, núm. 7 (25 febrer 1938), p. 3.
- BLADÉ DESUMVILA, Artur (1986). *Pompeu Fabra: Biografia essencial*. 2a ed. Barcelona: Pòrtic.
- CASASSAS, Jordi (2013). «La significació cívica i patriòtica de Pompeu Fabra». A: *Pompeu Fabra: 10 aspectes de l'home i l'obra*. Barcelona: Diputació de Barcelona: Fundació Universitat Catalana d'Estiu; Cabrera de Mar: Galerada, p. 21-49.
- «Diumenge, Badalona nomenà Pompeu Fabra fill adoptiu de la ciutat» (1934). *La Publicitat*, núm. 18537 (30 gener), p. 1 i 3.
- DURAN, Miquel (1928). «Pompeu Fabra, l'enamorat del nostre idioma». *La Veu de Catalunya*, núm. 10147 (8 desembre), p. 5.
- FABRA, Pompeu (1931-1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- (1994 [1931-1932]). *Diccionari general de la llengua catalana*. 32a ed. Barcelona: Edhasa: Institut d'Estudis Catalans.
- (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- GALLÉN, Enric (2018). «Pompeu Fabra per Agustí Esclasans». *Els Marges*, núm. 116 (novembre), p. 82-112.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GUANSÉ, Domènec (1964). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Alcides.

21. El concepte *estar enfadrat* apareix a Mir (1998, p. 154), escrit per Eduard Artells (qui va morir el 1971): «Quan coneguèrem personalment Pompeu Fabra ja estàvem *enfabrats* anys havia».

- «Homenaje al maestro Pompeyo Fabra» (1938). *La Vanguardia*, núm. 23074 (24 febrer), p. 6.
- Homenatge a Pompeu Fabra: 1868-1948: Fidelitat a la llengua nacional: Biografia. Antologia. Bibliografia* (1998). Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans.
- Homenatge a Pompeu Fabra: Dia 28 de gener de 1934 / Associació de la Premsa de Badalona* (1934). Badalona: Gràfiques Harlem.
- Homenatge a Pompeu Fabra: President del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939): En complir-se 50 anys de la publicació del 'Diccionari general de la llengua catalana' i de les 'Normes' de Castelló de la Plana* (1982). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MARQUET, Lluís (1995). «Pompeu Fabra, president de Palestra». *Revista de Catalunya*, núm. 95 (abril), p. 55-63.
- MIR, Jordi (1998). *Memòria de Pompeu Fabra: 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Proa.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*: Barcelona, Aymà.
- Miscel·lània Fabra: Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1943). Buenos Aires: Imprenta y Casa Editora Coni.
- Miscel·lània Fabra: Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998). Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. [Edició facsimil de la de 1943]
- PASSARELL, Jaume (1938). *Pompeu Fabra*. [Barcelona?]: Biblioteca Política de Catalunya.
- PITARCH, Vicent (2013). «Influència de Fabra en el valencianisme». A: *Pompeu Fabra: 10 aspectes de l'home i l'obra*. Barcelona: Diputació de Barcelona: Fundació Universitat Catalana d'Estiu; Cabrera de Mar: Galerada, p. 199-235.
- Pompeu Fabra a Prada* (1979). Recollit i presentat per Ramon Gual. *Revista Terra Nostra*, núm. 33.
- PONS, Agustí (1998). «Pompeu Fabra. La llengua moderna». A: *Homenatge a Pompeu Fabra*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, p. 23-73.
- SEGARRA, Mila (1991). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries.
- (1998a). *Pompeu Fabra: L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- (1998b). «Pompeu Fabra. Notes d'una vida consagrada a la llengua». A: *Pompeu Fabra*. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 8-38. (Nadala; XXXII)
- «Una vida fecunda. Homenatge al mestre Pompeu Fabra» (1938). *La Publicitat*, núm. 19774 (22 febrer), p. 4.
- VIVES I BORRELL, J. (1938). «És demanada per a Pompeu Fabra la Medalla de la Ciutat». *La Humanitat*, núm. 1868 (20 febrer), p. 4.
- XAMMAR, Eugeni (1975). *Seixanta anys d'anar pel món: Converses amb Josep Badia i Morret*. 2a ed. Barcelona: Pòrtic.

Fabra i Reus abans i durant el franquisme

AGNÈS TODA I BONET

Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània

Universitat Autònoma de Barcelona

La voluntat d'aquesta intervenció és col·locar la figura de Fabra en l'escenari reusenc i, per fer-ho, es tindrà en compte la situació que es genera amb Fabra tant abans com després de la Guerra Civil i posteriorment a la seva mort, sempre en relació amb Reus.

1. FABRA ABANS DEL FRANQUISME

Pompeu Fabra, tal com reporten Jordi Ginebra i Joaquim Mallafrè (2005, p. 153-180), va desplaçar-se, com a mínim, en tres ocasions a Reus per pronunciar una conferència. Foren el 25 d'abril de 1930, el 12 de gener i el 24 d'abril de 1932, la qual cosa indica el reconeixement públic que tenia Fabra i tota l'aportació que estava fent al voltant de la llengua.

Per posar-nos en context, en primer lloc, potser cal tenir present com es veia la llengua catalana aquell 1930 en què hi ha la seva primera intervenció a Reus. Joaquim Santasusagna —de qui Josep Iglésies destaca tres passions: «Reus, Catalunya i l'excursionisme» (Iglésies i Anguera, 1982, p. 13)— ens parlava en aquests termes sobre llengua catalana (Santasusagna, 1985, p. 68):

La llengua escrita, la llengua que han fixat els gramàtics i que usen els escriptors i la gent principal, ja sabem que és una llengua artificiosa, enlloc viva, tot i que parcialment ho és en tota banda. Aquesta llengua, anomenada literària, és el conjunt resumit i triat d'uns parlars localitzats en uns indrets i que són anomenats dialectes. Així com dins una mateixa nació hi ha uns llocs delimitats per uns accidents naturals dins els quals la gent ofereix lleus matisos en la manera d'ésser i en la manera de procedir i que són les comarques, també les àrees lingüístiques ofereixen aquestes distincions, degudes a causes diverses i,

com més profundes, més diferenciadores, les quals pesen en el lèxic, en la fonètica i en els girs i modismes d'un idioma.

Anant a les tres estades fabrianes a Reus:

— 25 d'abril de 1930: Fabra pronuncià «El català literari» al Teatre Bartrina, en un acte que es va convocar des de la Secció Excursionista, un fet conseqüent amb el que representa(va) l'excursionisme com a reivindicació nacional, tal com ho expressen aquestes paraules de Joaquim Santasusagna (1959, p. 97):

Recórrer una terra, en tot sentit, és demostrar-li afecte. Quan un hom no estima una cosa, l'abandona o l'arracona; quan li dedica els afanys és que n'està gojós. L'excursionisme, doncs, és l'amor activa a un país i cada romiatge és una prova nova d'aquesta estimació. Aquell que el practica es ret a «una» terra.

I, és clar, Santasusagna es refereix —i això és el que cal tenir en compte aquí— a la terra i la pàtria catalanes. I també és en aquests termes que Santasusagna presenta el mestre en un article a *Les Circumstàncies* aparegut el mateix dia de la conferència (2000, p. 19): «Ell representa un període ascencional [*sic*] en la marxa del renaixement de Catalunya i agabella una època que potser sigui la base sòlida d'un futur esperançador». I l'enllaça amb l'excursionisme (2000, p. 19): «Filòleg, enginyer, afectat a l'astronomia. Pompeu Fabra és, a més, un gran esportiu. Excursionista de resistència, ahir: tennista i nedador, malgrat els seus anys, avui».

Tornant a la conferència de Fabra, en aportar-li un to més genèric amb el títol que li va donar, es va optar perquè es convoqués des de la Junta Directiva, malgrat que un dels integrants, Pau Font de Rubinat, estava en contra de Fabra i de les seves normes. De fet, acabarà essent el mateix Pau Font de Rubinat qui presidirà la conferència. Una ressenya de la conferència es va publicar el 27 d'abril al diari *Les Circumstàncies* i després en dues ocasions a la *Revista del Centre de Lectura*: el mateix 1930 i el 1968, en commemorar-se el centenari del naixement.

Per referir-se al català literari, doncs, segons sembla, a partir de la ressenya de l'acte que en va fer Joaquim Santasusagna a *Les Circumstàncies* (1930, p. 1), tot i que sense signar (Ginebra i Mallafre, 2005, p. 162), Fabra va indicar que es tractava d'una tria que «fan les persones cultes o educades, en llur manera habitual d'expressar-se; la fan els escriptors; la fa el mateix poble, i, algunes vegades, cal també la intervenció del gramàtic»; i per fer-ho evident va utilitzar expressions com: *vaig anar-hi*, *hi vaig anar* i *hi vaig anar-hi*, en què es rebutja l'última per il·lògica. I va advertir que la llengua canvia i que això fa que del llatí fem cap al català. I que el poble opti per canviar la forma *riu*, que abans s'emprava tant per a la primera com per a la tercera persona del singular, i utilitzar *ric* per a la primera persona, per imitació dels verbs *dir* i *dur*, que fan *dic* i *duc*, i que el gramàtic ho

respecti. També parlava d'artifici, ja que «és resum de dialectes i treballs de selecció i això ho justifica». I reblava el clau parlant de «llengua nacional», ja que tot convergia en aquest punt.

— 12 de gener de 1932: el títol de la conferència de Fabra, en aquest cas, fou «L'idioma català enfront del castellà» i també es dugué a terme al Centre de Lectura. Després d'aquesta conferència alguns representants del Centre de Lectura es van reunir amb Fabra i va ser quan Pau Font de Rubinat va expressar-li el desacord amb les seves normes, a la qual cosa Fabra va respondre vehementment que no importava per quina norma s'apostava sinó que tothom apostés per la mateixa, afirmació amb la qual Pau Font de Rubinat va estar d'acord. Va ser en aquesta ocasió que Roman Bonet, *Bon*, va fer un dibuix de Fabra que després va publicar Josep Iglésies a *Don Pau* i que, posteriorment, també va recollir la *Revista del Centro de Lectura*, el 1968, en un número que va servir per commemorar el centenari de Fabra (núm. 186, febrer; en concret el dibuix apareix a la primera pàgina del número, o sigui a la 517). En relació amb la ressenya de l'acte, en aquest cas en trobem tres: a *Foment*, *Les Circumstàncies* i *Diario de Reus*; passo a continuació a fer-ne una síntesi per tal d'abordar què va dir Pompeu Fabra en aquella ocasió, tot i que la presència en aquest cas de tres ressenyes també ens ha de fer pensar en la valoració de l'acte.

En aquesta ocasió, Fabra fa referència a l'origen llatí de la llengua, una llengua que, amb la fragmentació de l'Imperi romà, també es va fragmentant. En relació ja amb el català i el castellà, comenta que una de les principals diferències és la fonètica, així com la pèrdua de les consonants finals, que el castellà conserva. I aquests exemples el porten a parlar de la impossibilitat de considerar el català un dialecte del castellà i de la problemàtica que suposa el bilingüisme perquè el català és la llengua col·loquial i el castellà la llengua de l'escola i això provoca un gran daltabaix mental —Santassusagna, en un editorial a *Les Circumstàncies*, el 13 d'abril de 1930, parla del bilingüisme català com a «mala fe molt evident», ja que està «produït per arraconament de la llengua autòctona, a causa de la força d'una invasió assimiladora» (Santassusagna, 1974, p. 19). I això el porta a afirmar, si més no en la ressenya a *Foment*, publicada l'endemà de l'acte («La conferència de Pompeu Fabra», 1932, p. 8):

És pel nostre interès que hem de voler que mentre s'adquireix el llenguatge vernacle no vingui una altra llengua a interferir-se. La segona llengua ha de venir després de saber la nostra. Convé que la llengua escolar sigui la catalana, no per motius patriòtics o romàntics, sinó per egoisme, per a tenir facilitat d'expressió.

Si pels nostres infants ho podem aconseguir, tindran una sort que no haurèrem pogut disfrutar nosaltres, i quan seran grans parlaran amb més precisió, no solament el català, sinó també totes les que hauran après [*sic*].

En la ressenya a *Les Circumstàncies* del dia 14, s'hi fa referència amb aquests altres termes («En el Centre de Lectura...», 1932, p. 1):

Per sobre de la llengua familiar, hi ha la llengua de la cultura i en aquesta fem el veritable aprenentatge. Si aquesta no és, però, prolongació de la primera, s'aniran introduint en la parla vernacla mots, construccions i significacions forasteres.

Per això acaba defensant l'escola en català de manera aferrissada per tal d'obtenir «una llengua digna, nacional, digna de tots els catalans».

Segur que és deutor o, si més no, inspirador en aquesta intervenció de Fabra un editorial de *Les Circumstàncies* de Joaquim Santasusagna del 28 de juny del mateix 1932 en què, precisament, es dedica a reclamar l'escola catalana que reclama Pompeu Fabra (Santasusagna, 2001, p. 184):

Hem, doncs, d'aspirar a posseir l'escola catalana i hem de voler que se n'aprofitin tots els infants catalans. Això menarà a ser honorada, el dia de demà, la nostra llengua, fins de manera instintiva, per part dels catalans que vindran i aquests no seran ja tarats, com nosaltres, de defectuositats expressives, que ens delaten ciutadans de categoria colonial.

— 24 d'abril de 1932: en aquest cas el mestre Fabra torna al Teatre Bartrina amb motiu de la Diada de la Llengua Catalana, organitzada aquell any a Reus per Palestra, amb la col·laboració, també, del Centre de Lectura i l'Ajuntament de Reus. Fabra hi assistia, en aquest cas, com a president de Palestra.

Com en la conferència anterior, són tres les ressenyes que tenim d'aquest acte, els mateixos tres diaris que abans: *Foment*, *Les Circumstàncies* i *Diario de Reus* —en aquest cas en tres entregues.

Si en les dues ocasions passades Fabra en algun moment o altre feia referència a la unitat lingüística com a unitat de nació, en aquest cas la referència és molt més directa; segons *Les Circumstàncies* del 26 d'abril («Per la Catalunya Gran», 1932, p. 1): «S'ha parlat avui de la unitat de la pàtria. Jo us dic que els desigs expressats tenen una sòlida garantia d'èxit: la unitat de la llengua». A partir d'aquí passa a parlar de l'homogeneïtat de la llengua catalana, per més que es vulgui dividir en català, valencià i mallorquí (*sic*), d'ençà que les regions catalanes van esdevenir províncies espanyoles. I reclama unió també en la codificació («Per la Catalunya Gran», 1932, p. 1-2):

A Catalunya s'ha operat l'obra de redreçament de la llengua escrita. Jo us dic, germans valencians i mallorquins, que a mi em preocupa poc, que de la vostra llengua en digueu valenciana o catalana o mallorquina. Però us recomano una cosa: que feu, a casa vostra, la mateixa feina que nosaltres hem fet a

Catalunya. Depureu la vostra llengua; bandegeu els castellanismes que s'hi hagin filtrat; quan us manqui una paraula recordeu-vos dels vostres escriptors antics, dels vostres clàssics, que un cop aquesta feina sigui feta us trobareu que escriviu exactament amb la mateixa llengua que nosaltres.

Nosaltres hem fet una ortografia que s'adapta a les diverses fonètiques de les terres de llengua catalana. Per totes serveix. El català és, doncs, una llengua literària que es parla amb tres modalitats.

Tenint la unitat de llengua, automàticament tindrem la unitat de la pàtria.

De manera que, tenint en compte la ressenya, l'estructura del seu discurs va ser rodona, ja que va començar parlant de pàtria i va acabar fent-hi referència, sempre amb la unitat de la llengua com a emblema; una unitat que era evident en els nostres autors clàssics: Ausiàs Marc, Ramon Llull...

El *Diario de Reus* hi afegeix que a l'acte hi va assistir el governador civil, que va deixar el seu bastó de comandament damunt la taula, la qual cosa era inaudita fins aleshores. I hi remarca l'aspecte nacional amb aquestes paraules («Diada de la Llengua Catalana», 1932, p. 2):

Nosaltres hem tret els castellanismes. En la sintaxi hem fet una obra depuradora anàloga i si féu aquest treball de redreçament, vons [*sic*] trobareu que escriureu exactament com nosaltres.

No es tracta d'imposar una fonètica, sinó que hem fet un idioma que serveix per a tots i ja tenint l'idioma català establiment un fort [llaç?] espiritual i polític, el triomf no es farà esperar.

Encara abans del franquisme, arran del bombardeig del setembre de 1937 que afectà el Centre, Fabra signà —amb altres intel·lectuals, artistes i prohoms del país— una carta de suport a l'entitat, que fou publicada —entre altres llocs— al diari *La Vanguardia* el dia 1 d'octubre de 1937.

2. FABRA DURANT EL FRANQUISME

A part d'aquestes tres intervencions cal tenir en compte, per exemple, per tal de posicionar Reus en tot l'escenari fabrià, que l'escultor reusenc Joan Rebull ja va ser qui va dissenyar i modelar la medalla d'or que el 1948, en complir vuitanta anys Pompeu Fabra, els intel·lectuals del moment van entregar-li a Prada (Amigó, 1994, p. 36). En aquest sentit, sabem a través de Ramon Amigó (1994, p. 36) que el 1949 es va oficiar un funeral dedicat a Pompeu Fabra (finat el dia de Nadal de 1948) a l'església reusenca de Sant Joan a iniciativa d'Enric Prats. Va ser un dia entre setmana a les vuit del matí, ens explica Amigó, amb recordatoris inclosos. El mateix Enric Prats va portar Josep Miracle a parlar de Pompeu Fabra al mas de

la Bassa del Just, com a deixeble que n'era i perquè ja estava aplegant les dades que tindria en compte per editar-ne el 1968 la biografia (Duch, 1996, p. 298).

És en aquest primer franquisme en què cal situar les crítiques que Llucieta Canyà —tot i que darrere d'aquesta signatura Xavier Amorós apunta que hi era tant ella com el seu home, Miquel Poal— feu a Pompeu Fabra en relació amb la poca clarividència de matisos entre l'ús dels relatius *qui* i *que* (Amorós, 2000, p. 187).

D'altra banda, poc més endavant començaran les classes de català per correspondència que s'iniciaran o s'impulsaran des de Reus durant el franquisme, en les quals hi havia tres reusenques titulades per Pompeu Fabra: Teresa Miquel, Mercè Totosaus i Teresa Vallverdú (Amigó, 1994, p. 52); i tot i que les altres persones implicades en aquest projecte no fossin titulades per ell, sí que ho eren en la normativa que ell havia estipulat, raó per la qual tot s'havia de dur a terme en la més pura clandestinitat.

El 14 de maig de 1966 sembla que es va dur a terme un acte en record de Fabra amb la presència de Ramon Aramon i Serra, secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans, al qual també va assistir —entre altres— Pere Bohigas, president de la Secció Filològica (en representació del president de l'IEC, Jordi Rubió). A continuació, amb l'assistència de Carola Fabra, la filla de l'homenatjat, es va descobrir un bust de bronze fos de Pompeu Fabra a la biblioteca del Centre de Lectura, tal com s'indica al *Diari de Tarragona* (6 desembre 2015), i s'anuncià (30 abril 1966) i fou ressenyat (21 maig 1966) al mateix setmanari *Reus*, com assegura Jaume Massó, l'actual president del Centre de Lectura, en una comunicació per correu electrònic.

Sembla, per tant, que Amorós (2004, p. 418) s'equivoca en les dates quan en les seves memòries col·loca l'acte dins del centenari del naixement del mestre. En relació amb aquest centenari, doncs, el 1968 Reus també es va voler sumar als actes commemoratius del seu centenari. Amigó creu que potser dins d'Òmnium es va començar a moure una «Comissió organitzadora de la commemoració del centenari de la naixença de Pompeu Fabra» (Amigó, 1994, p. 106-107), tot i que després explica que es va moure des de la Secció de Lletres del Centre de Lectura i va comptar amb el suport i l'empenta del doctor Bonaventura Vallespinosa, que n'era el president en aquell moment. Es va clausurar amb una conferència d'homenatge a càrrec d'Artur Bladé Desumvila el mateix dia que havia nascut Fabra, però cent anys després: el 20 de febrer de 1968. Amorós en les seves memòries explica com es va pretendre polititzar l'acte i que (Amorós, 2004, p. 419):

La celebració tenia totes les intencions oportunes: homenatge de gratitud, d'admiració, de desgreuge i de retret als seus perseguïdors, als perseguïdors de Fabra, als que l'obligaren a l'exili. Aquell acte volia ser, i ho va ser, una manifestació no pas al carrer, sinó sota cobert: dintre dels àmbits del Centre de Lectura.

Hi va participar molta gent, provinent no només de Reus sinó també de tota la comarca.

D'altra banda, ja hem vist que la *Revista del Centro de Lectura* li va dedicar un número, precisament el del mes de febrer, mes en què el mestre també havia nascut, tot i que no només va ser en aquest número que es van incloure articles sobre Fabra, sinó també al de gener i març. Aquests números coincideixen, o es van fer coincidir, amb el gran esclat de recatalanització de la revista. El mes de gener s'obria la revista amb l'editorial «Pompeu Fabra», en què es remarcava la seva capacitat de «codificar científicament i intel·ligentment una llengua caiguda, arraconada, pintoresca i anàrquica» (1968, p. 505). El número de febrer portava per títol «Mestre Fabra a Reus» i incloïa la caricatura feta per Bon, un article de Teresa Miquel, la ressenya de la conferència que Artur Bladé Desumvila havia pronunciat al Centre i les ressenyes de les dues primeres conferències de Fabra pronunciades a Reus (25 abril 1930 i 12 gener 1932). L'editorial del març es titulava: «Pompeu Fabra: puresa, autenticitat i exemple» i incloïa una carta de la Comissió Organitzadora del Centenari de la Naixença de Pompeu Fabra en què felicitava el Centre per haver estat capdavanter en haver organitzat els actes d'homenatge al mestre i haver aconseguit fer-ne partícips els reusencs.

Després tres van ser els encarregats, com a membres del Centre de Lectura, de transportar l'acte d'homenatge als pobles de la rodalia: «la triple A», com es coneixien: Xavier Amorós, Ramon Amigó i mossèn Asens. Primer, cap a l'abril del 1968, van començar pel poble de mossèn Asens, Alforja; després van continuar per l'Arboç (ja el 24 de novembre); la tercera actuació va ser a Vinyols (4 de desembre) i posteriorment va venir el Vendrell (15 de desembre) —tot i que en el cartell també hi apareix Xavier Amorós, realment ell aquell dia no hi va poder assistir perquè va haver d'anar a una reunió d'Òmnium a Barcelona. I encara l'homenatge es va allargar al 1969, quan van anar a parlar a Masllorç i a l'Aleixar, sempre a redós o del clero o de professors de català, que eren els que organitzaven l'acte.

A més, Ramon Amigó, en aquest cas sol, també havia de participar, el 3 de juny del 1968, en l'acte de clausura del XVIII Campament General de Catalunya, al Mas d'en Vinyes i Vernet, al terme d'Arbolí, també com a homenatge a la figura de Pompeu Fabra; finalment, però, va caure un aiguat increïble i ja no s'hi va desplaçar. També dins del centenari de Fabra, Ramon Amigó, aquest cop sí, va participar en el foc de camp a Sant Joan de Penyagolosa, amb motiu de la XIII Acampada Social del Centre Excursionista de Castelló de la Plana.

Però, és clar, estàvem de ple en el franquisme i tot això no podia passar sense més. El delegat provincial, el senyor Farré Palaus, va convidar a sopar a finals d'any a l'Hotel del Sol de Tarragona diferents persones representatives del Centre de Lectura: el president, Josep Blanch; el vicepresident, Xavier Amorós; el director de la revista, Antoni Correig, i el seu amic del Consell Directiu, Josep Reig. Els

va intentar comprar dient-los que convertiria un taló de cent mil pessetes que els devia en un d'un milió de pessetes abans d'acabar aquell 1968 si el Centre de Lectura s'oblidava de «Prat de la Riba, de Pompeu Fabra i de Vidal i Barraquer» (Amorós, 2004, p. 444). Xavier Amorós no se'n va poder estar, però, i hi va respondre amb contundència; li va dir que (Amorós, 2004, p. 444):

[...] el Centre de Lectura feia cent deu anys que existia i que del primer dia creu en la cultura popular i que com va dir un mes endarrere el seu Director General, la cultura popular no resideix a ensenyar el qui no sap sinó en alguna cosa més. I la cultura popular al nostre poble i abans que res, és la cultura catalana. I que no es fessin il·lusions, que per molta penúria que passés el Centre de Lectura, ja no abdicaria mai dels seus principis.

Els companys d'Amorós també van respondre, a continuació, en la mateixa línia. Amorós només lamenta que no en quedés constància o que no se'n volgués deixar constància al llibre d'actes del Centre.

Els anys 1969 i 1970, el Centre convocà les dues úniques edicions del Concurs Pompeu Fabra de redacció i lectura en català, com s'indica al llibre de Pere Anguera (1977, p. 212).

Encara, però —malgrat que ara ja sortiríem de la temporització marcada—, caldria afegir l'article titulat «Cent anys de Fabra», que el 1991 va publicar Jordi Ginebra a la *Revista del Centre de Lectura* (desembre, núm. 39, p. 6-7) en relació amb el centenari de la publicació de la primera gramàtica de Pompeu Fabra: *Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891), així com el de Rosa Magrané i Ferrando, «126è aniversari del naixement de Pompeu Fabra i Poch», al número de febrer de 1994 (núm. 5, p. 20), que ens parla com a membre de la Secció Excursionista, tenint en compte que, coincidint amb l'aniversari del mestre, hi haurà la 25a renovació de la Flama de la Llengua Catalana que crema a Montserrat, de la qual cosa ens explica l'origen (Magrané, 1994, p. 20):

[...] el 1968, en commemorar-se'n el centenari del naixement, les entitats excursionistes Club Excursionista de Gràcia, Unió Excursionista de Catalunya, Centre Excursionista Àliga i Agrupació Excursionista d'Etnografia i Folklore, van crear una comissió que, amb la col·laboració del món de l'excursionisme català, va encendre una flama davant la tomba de Pompeu Fabra, la Flama de la Llengua Catalana, que va ser portada a peu fins a Montserrat per part de diversos excursionistes.

I també caldria fer referència als actes que aquest any (2018) s'han dut a terme a Reus per tal d'homenatjar els cent cinquanta anys de Pompeu Fabra i els articles que, sobretot a partir dels actes, s'han publicat tant a la *Revista del Centre de Lectura* com en altres mitjans.

3. CONCLUSIONS

Com veiem, doncs, Reus no va quedar-se al marge ni abans ni després de l'aposta per una normativa catalana que ens ajudés a unificar criteris a l'hora de fer-la servir. Es van fer diferents conferències de Pompeu Fabra a la ciutat, algunes de les quals no queden exemptes d'enrenou. En definitiva, però, el que guanya és el suport a Pompeu Fabra i ja a l'exili o més enllà els reusencs se sumen als homenatges i, per tant, a reconèixer-ne la vàlua i la normativa. Aquest reconeixement alhora és un reconeixement a la nació, una voluntat d'una nació plena. I s'acostuma a fer des del Centre de Lectura, que, recuperat després de la Guerra Civil, malda per restablir la seva pàtina més reivindicativa; un Centre de Lectura que, en paraules de Joaquim Santasusagna, és «la nostra primera entitat cultural» (2000, p. 19). És en aquest sentit, per tant, d'aportació patriòtica que cal entendre el Centre de Lectura, tal com comenta Michel Ventura —per fer referència a un altre filòleg— en indicar el valor de la seva donació a l'entitat; es tracta, diu, «d'una petita mostra de l'amor que professo a la nostra pàtria» (1922, p. 211).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMIGÓ, Ramon (1994). *L'ensenyança de la llengua catalana, des de Reus, sota el franquisme*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- AMORÓS, Xavier (2000). *Temps estranys: Clarobscur en la llarga postguerra reusenca. Llibre primer, 1941-1950*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- (2004). *Temps estranys: Clarobscur en la llarga postguerra reusenca. Llibre tercer, +1961-1975 (Primera part)*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- ANGUERA, Pere (1977). *El Centre de Lectura de Reus: Una institució ciutadana*. Barcelona: Edicions 62.
- «Diada de la Llengua Catalana. L'acte de diumenge darrer al "Centre de Lectura"», II, *Diario de Reus* (27 abril 1932), p. 1-2.
- DUCH PLANA, Montserrat (1996). *Reus sota el primer franquisme 1939-1951*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- «En el Centre de Lectura. Conferència de Pompeu Fabra sobre "El català literari"». *Les Circumstàncies*, any LVII, núm. 96 (27 abril 1930), p. 1.
- «En el Centre de Lectura. Conferència de Pompeu Fabra sobre "L'idioma català enfront del castellà"». *Les Circumstàncies*, any LIX, núm. 10 (14 gener 1932), p. 1.
- GINEBRA, Jordi; MALLAFRÈ, Joaquim (2005). «Pompeu Fabra a Reus: textos i contextos». A: MASSOT MUNTANER, Josep; VENY I CLAR, Joan (coord.). *Miscel·lània Joan Veny*. Vol. 7. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; LI), p. 153-180.
- IGLÉSIES, Josep; ANGUERA, Pere (1982). *Joaquim Santasusagna: Notícia bio-bibliogràfica*. Reus: Publicacions de l'Ajuntament de Reus.
- «La conferència de Pompeu Fabra». *Foment*, 2a època, núm. 242 (13 gener 1932), p. 4-8.

- MAGRANÉ I FERRANDO, Rosa (1994). «126è aniversari del naixement de Pompeu Fabra i Poch». *Revista del Centre de Lectura*, núm. 5 (febrer), p. 20.
- «Per la Catalunya Gran». *Les Circumstàncies*, any LIX, núm. 96 (26 abril 1932), p. 1-2.
- «Pompeu Fabra». *Revista del Centre de Lectura*, núm. 185 (gener 1968), p. 505-506.
- SANTASUSAGNA, Joaquim (1959). *Definició de l'excursionisme*. Reus: Associació Excursionista de Reus.
- (1974). *Paraules d'ahir: Articles editorials de «Les Circumstàncies»*. Reus: Joaquim Santasusagna.
- (1985). *Contra els tòpics*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- (2000). *L'opció a la democràcia*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- (2001). *Els editorials de 'Les Circumstàncies' (1931- 1933)*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- VENTURA, Michel (1922). «El "Centre de Lectura" a Michel Ventura Balañà». *Revista del Centre de Lectura*, núm. 65-66 (octubre), p. 211-212.

PART II

Aspectes gramaticals: descripció i codificació

Dubtes de canvi i elisió de preposició al servei Optimot: dades i relació amb la GIEC

EVA AUBARELL, AINA DOMÈNEC i JOANA ROCH
Servei de consultes lingüístiques Optimot

1. INTRODUCCIÓ

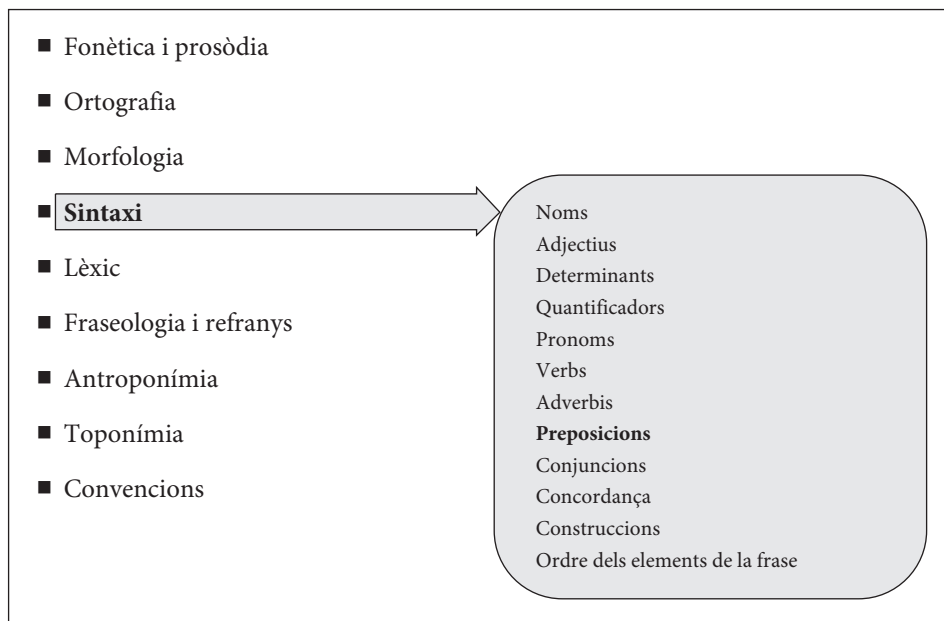
L'Optimot és un servei que ofereix la Direcció General de Política Lingüística en col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans i el Centre de Terminologia TERMCAT. L'objectiu del servei és resoldre dubtes de llengua catalana, i està adreçat a la ciutadania en general, a empreses i col·lectius professionals, a professionals de la llengua, etc. El servei ofereix dues vies per resoldre dubtes: autònomament a través del cercador públic, o bé per mitjà d'una consulta al servei d'atenció personalitzada (SAP). Un dels objectius específics del servei actualment és difondre i explicar les novetats normatives després de l'aparició de la *Gramàtica de la llengua catalana* i l'*Ortografia catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans.

Pel que fa al SAP, l'Optimot actualment hi té 12.000 usuaris registrats. Des de l'any 2008, el SAP ha acumulat un fons de més de 60.000 consultes lingüístiques. Disposar d'aquest fons ha permès al llarg d'aquest temps obtenir indicadors estadístics del servei i també fer actuacions de millora, com ara l'elaboració de fitxes noves per al cercador a partir dels dubtes més freqüents dels usuaris. En aquest moment, però, es planteja la possibilitat d'explotar-lo també per a l'anàlisi, i aquesta és la motivació de la comunicació al Col·loqui Fabra que s'exposa a continuació.

2. OBJECTE D'ESTUDI: CANVI I ELISIÓ DE PREPOSICIONS

Les consultes que arriben al SAP es classifiquen internament en diverses categories. En el quadre 1 es mostra el primer nivell de classificació i les subcategories de sintaxi, entre les quals destaquem la subcategoria *preposicions*, ja que és l'àmbit en què se centra aquesta comunicació:

QUADRE 1
Classificació de les consultes per categories

FONT: Elaboració pròpia.

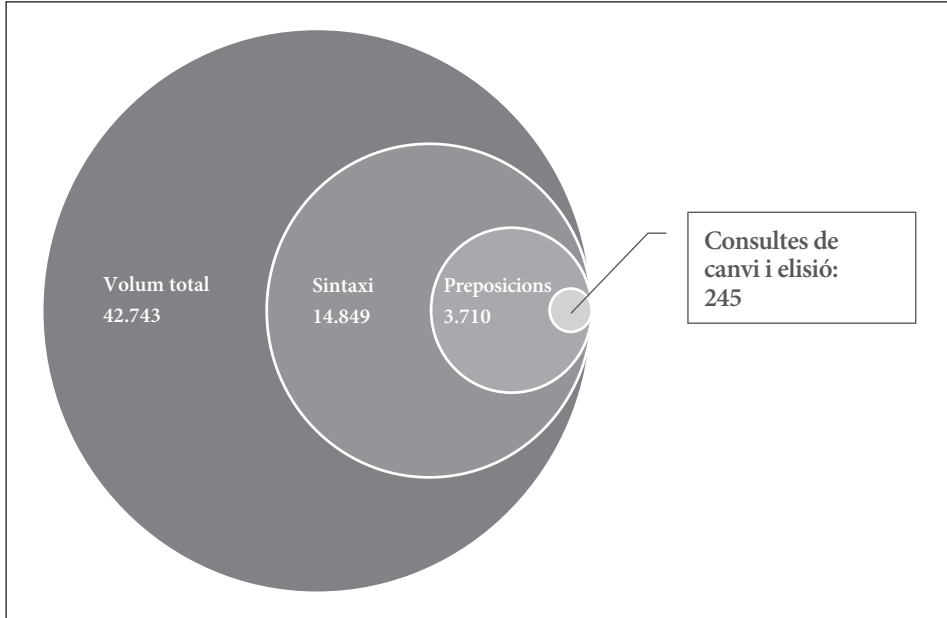
Dins de la subcategoria *preposicions*, l'objecte d'estudi escollit per analitzar és el canvi i elisió de preposició. Aquesta tria respon a dues raons principals: d'una banda, és un fenomen lingüístic amb presència recurrent al SAP, i, de l'altra, presenta novetats normatives arran de la publicació de la *Gramàtica de la llengua catalana* l'any 2016 (GIEC).

La comunicació se centra en tres eixos d'estudi: la quantitat de consultes relacionades amb aquest fenomen lingüístic, el contingut d'aquestes consultes (què presenta dubte i com ho pregunta el consultant) i la incidència que hagi pogut tenir la publicació de la GIEC en la seva formulació.

3. DESCRIPCIÓ DEL CORPUS

L'estudi parteix d'un buidatge d'aquelles consultes en què els usuaris han exposat preguntes referents al fenomen del canvi i elisió de preposició. El corpus buidat pertany al període que s'estén des del mes d'agost de l'any 2010 fins al mes de setembre de l'any 2018. El volum total de consultes lingüístiques rebudes al

QUADRE 2
Volum de consultes

FONT: Elaboració pròpia.

SAP en aquest temps és de 42.743, de les quals 14.849 pertanyen a la categoria *sintaxi*. D'aquestes consultes de sintaxi, 3.710 són consultes sobre preposicions, i el fenomen de canvi i elisió n'ocupa 245.

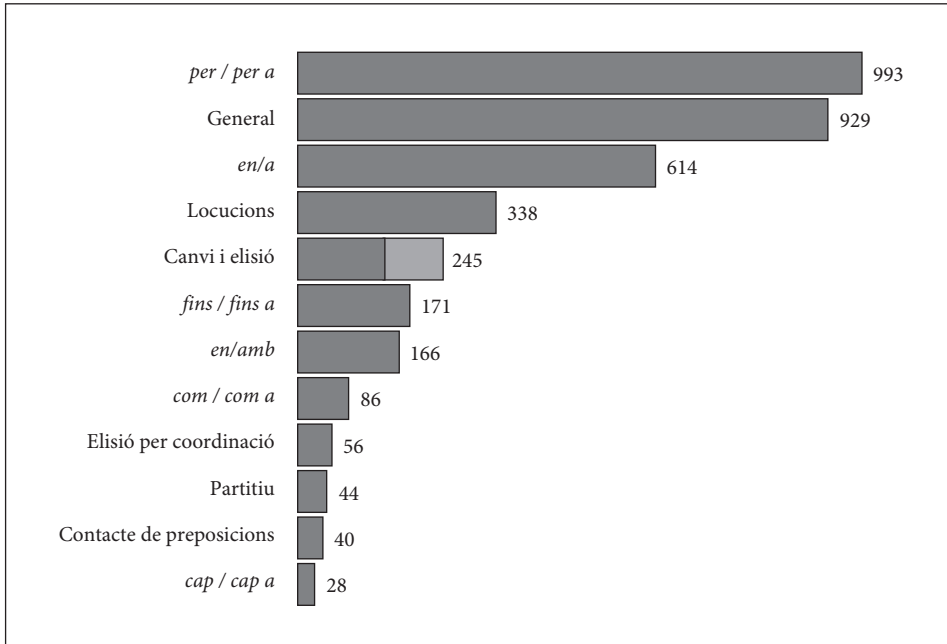
Així doncs, el nombre de consultes de canvi i elisió analitzades per a aquesta comunicació és de 245 (quadre 2).

Convé tenir present que en tot moment treballem amb dubtes reconeguts pel consultant, no pas amb errors detectats per un professional de la llengua; és a dir, és l'usuari qui identifica com a dubte un segment determinat. També volem recordar que, en l'anàlisi de les consultes, el perfil del consultant hauria estat un factor interessant a tenir en compte, però no ens ha estat possible d'incloure'l perquè no disposem de dades definitives.

4. ANÀLISI QUANTITATIVA

Tot seguit exposem en el quadre 3 el nombre de consultes de cada subcategoria de preposicions que s'han rebut durant el període en estudi:

QUADRE 3
Volum de consultes per subcategories de preposicions

FONT: Elaboració pròpia.

Com es pot veure, les consultes de canvi i elisió ocupen la cinquena posició, amb les 245 consultes esmentades més amunt. No obstant això, convé tenir present que dues de les subcategories que la superen en nombre són *general* i *locucions*, que són apartats amplis que inclouen diversos tipus de consultes. Per tant, quant a categories concretes de dubtes de preposicions, el canvi i elisió ocuparia la tercera posició en nombre.

No podem donar per descomptat que aquests són tots els dubtes que es plantegen els consultants sobre aquest tema, ja que també poden emprar el cercador per resoldre els dubtes autònomament, i és difícil quantificar els resultats d'aquestes cerques en termes equiparables als que apliquem al fons de consultes del SAP. En aquest sentit, convé recordar que els continguts del cercador que permeten resoldre dubtes de canvi i elisió de preposició són el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC), a través de definicions o exemples, i diverses fitxes de l'Optimot que detallem tot seguit:

— Canvi o manteniment de la preposició *en* davant d'infinitiu: *consisteix en fer o consisteix a fer?* (fitxa 183)

QUADRE 4
Fitxa de l'Optimot 6729/6

Fitxa 6729/6

Títol

- Les preposicions 'a', 'de', 'en' i 'amb' davant de la conjunció 'que'
- 't'adones de que' o 't'adones que'?
- Nova gramàtica

Resposta

• Hi ha verbs que regelxen les preposicions *a*, *de*, *en* i *amb*, com ara *adonar-se de*, *confiar en*, *comptar amb* o *oposar-se a*, entre molts altres. Per exemple:

T'adones de la gravetat d'aquesta qüestió?
Sempre confia en la bona voluntat dels altres.
Cal comptar amb l'ajuda que rebrem demà.
El director s'oposa a la modificació dels horaris.

Ara bé, quan aquests verbs es troben davant d'una oració introduïda per la conjunció *que*, la preposició regida s'elideix. Per exemple:

T'adones que la situació és molt greu?
Sempre confia que pot tenir l'ajuda dels altres.
Cal comptar que demà rebrem més ajuda.
El director s'oposa que es modifiquin els horaris.

Això no obstant, quan s'elideix la preposició de vegades es generen construccions molt forçades, especialment amb l'elisió de la preposició *a*. Per aquest motiu, en registres informals es pot mantenir la preposició *a*, mentre que en els formals o bé s'elideix o bé es fan servir altres construccions. Per exemple:

El director s'oposa que es modifiquin els horaris.
El director s'oposa al fet que es modifiquin els horaris.
El director s'oposa a modificar els horaris.
El director s'oposa a que es modifiquin els horaris. (registre informal)

FONT: Fitxes de l'Optimot.

— Canvi o manteniment de la preposició *en* davant d'infinitiu: *confia en tenir un futur* o *confia a/de tenir un futur?* (fitxa 7693)

— Canvi o manteniment de la preposició *amb* davant d'infinitiu: *està d'acord amb pagar* o *està d'acord a pagar?* (fitxa 7694)

— Les preposicions *a*, *de*, *en* i *amb* davant de la conjunció *que*: *t'adones de que* o *t'adones que?* (fitxa 6729)

Adjuntem una visualització de l'última fitxa esmentada (quadre 4).

5. ANÀLISI DEL CONTINGUT

El segon eix d'estudi ha consistit a analitzar el tipus d'estructures lingüístiques que els usuaris plantegen en les consultes.

Les consultes de canvi o manteniment de la preposició durant el període analitzat corresponen a 102 de les 245 en total. En el quadre 5 es mostren les estructures lingüístiques consultades ordenades quantitativament de més a menys. En la tercera columna hi hem volgut consignar les unitats lèxiques que apareixen repetidament en aquestes consultes, amb la intenció de recollir quins verbs, noms, etc., generen més dubtes pel que fa al canvi o manteniment de preposició:

QUADRE 5

Consultes sobre canvi o manteniment de la preposició

Nombre de consultes	Estructura consultada i exemple	Unitats lèxiques recurrents
46	verb + <i>en</i> + infinitiu <i>confiar en aconseguir</i>	<i>basar-se en, consistir en, dubtar en, pensar en</i>
21	adjectiu + <i>en</i> + infinitiu <i>interessat en assistir</i>	<i>interessat en, expert en</i>
17	adjectiu pronominal + <i>en</i> + infinitiu <i>primer/darrer en llevar-se</i>	<i>primer en</i> (15 de 17)
7	nom + <i>en</i> + infinitiu <i>compromís en potenciar</i>	
6	verb + <i>amb</i> + infinitiu <i>haver-n'hi prou amb compartir</i>	<i>haver-n'hi prou amb, tenir-ne prou amb</i>
3	locució verbal + <i>en</i> + infinitiu <i>estar d'acord en rebre</i>	
1	adjectiu + <i>amb</i> + infinitiu <i>entusiasmats amb visitar</i>	
1	nom + <i>amb</i> + infinitiu <i>compte amb abusar</i>	

FONT: Elaboració pròpia.

Tal com s'aprecia en el quadre, l'estructura que presenta més dubtes és la que està formada per «verb + *en* + infinitiu», amb els predicats *basar-se en, consistir en, dubtar en* i *pensar en* com a expressions més consultades. En segon lloc, l'estructura «adjectiu + *en* + infinitiu» ocupa una posició destacada, que de fet es pot sumar a la tercera, «adjectiu pronominal + *en* + infinitiu», tot i que aquesta última l'hem volguda consignar a part per la particularitat que presenta amb els adjectius *primer* i *darrer* (o *últim*).

Pel que fa a les consultes relacionades amb l'elisió de la preposició davant de la conjunció *que*, sumen un total de 143 i es mostren en el quadre 6, desglossades segons l'estructura lingüística; en aquest cas, no hem consignat en apartats separats les diverses preposicions sinó que les hem agrupat dins de cada categoria sintàctica.

Com en l'apartat anterior, la categoria sintàctica que trobem en la primera posició és el verb, amb predicats habituals com *ajudar a que, contribuir a que* o *convidar a que*. No obstant això, podem constatar que els noms i els adjectius (i també les locucions preposicionals, en un nombre força menor) també fan dubtar l'usuari a l'hora d'acompanyar-los de preposició seguida de *que*.

QUADRE 6
 Consultes sobre elisió de la preposició

Nombre de consultes	Estructura consultada i exemple	Unitats lèxiques recurrents
68	verb + <i>a/de/en/amb</i> + <i>que</i> <i>esperar a que</i> <i>adonar-se de que</i> <i>consistir en que</i> <i>trobar-se amb que</i>	<i>ajudar a que, contribuir a que, convidar a que</i>
36	nom + <i>a/de</i> + <i>que</i> <i>por a que</i> <i>possibilitat de que</i>	
23	adjectiu + <i>a/de/en/amb</i> + <i>que</i> <i>destinat a que</i> <i>content de que</i> <i>interessat en que</i> <i>conforme amb que</i>	<i>convençut de que, segur de que</i>
14	locució preposicional + <i>a/de</i> + <i>que</i> <i>gràcies a que</i> <i>en cas de que</i>	
2	locució verbal + <i>en</i> + <i>que</i> <i>estar d'acord en que</i>	

FONT: Elaboració pròpia.

Finalment, hem volgut parar atenció a la manera com els usuaris exposen el dubte, tant si fan servir etiquetes que impliquen cert coneixement lingüístic (*correcte, incorrecte, adequat, acceptable, ben utilitzat; caldre, haver de, necessitar...*) com si l'etiqueta valorativa és inexistent (*tinc un dubte, com s'escriu, A o B?...*). Les dades obtingudes es mostren en el quadre 7.

A partir de les dades presentades, es poden fer una sèrie d'observacions. En primer lloc, resulta evident que el fenomen del canvi i elisió de preposició genera un interès en els usuaris; tal com s'ha indicat més amunt, de les categories de preposicions, els dubtes de canvi i elisió només són superats en nombre per les categories concretes *per / per a* i *en/a*.

Pel que fa al contingut de les consultes, es pot afirmar que els consultants dubten no tan sols de preposicions que depenen de verbs, que és la categoria típicament associada a aquest tipus de dubtes, sinó també d'altres elements: noms, adjectius, etc. També s'ha confirmat que clarament hi ha una sèrie d'unitats lèxiques que recurrentment generen dubtes, especialment en el cas de l'elisió: *ajudar a que, contribuir a que*, etc.

QUADRE 7

Marques valoratives en les consultes

Nombre d'ocurrències	Marca valorativa
144	correcte: <i>és correcte dir i escriure...?, és correcta la construcció...?, seria incorrecte...?, és incorrecta la preposició...?, em podeu corregir aquesta preposició, com s'escriu correctament?, proposta de correcció, quina seria la traducció correcta, etc.</i>
69	sense marca valorativa: <i>A o B?, com s'escriu...?, tinc un dubte, dubto de, aquí hi falta la preposició...?, com es traduiria...?, la preposició... cau o es manté?, la preposició... hi ha d'anar?, [text], etc.</i>
28	haver de: <i>s'ha de dir...?, aquest criteri s'ha d'aplicar?, quina preposició s'hauria d'utilitzar?, la preposició s'ha de canviar?, s'ha d'escriure...?, en català hem de dir...?, quina preposició hi hauria d'anar?, vull saber si haig d'escriure...?, he d'eliminar la preposició...?, etc.</i>
10	caldre: <i>cal eliminar la preposició...?, cal dir...?, no cal afegir-hi la preposició...?, cal aplicar la norma?</i>
4	poder: <i>puç dir...?, es pot dir...?, el verb... pot anar acompanyat de...?, per què no es pot utilitzar...?</i>
3	permetre: <i>les noves normes permeten...?, la nova normativa permet...?, està permès...?</i>
2	adequat, adient
1	acceptable
1	ben utilitzat
1	necessari

FONT: Elaboració pròpia.

Finalment, si ens fixem en les etiquetes que els consultants fan servir en el text de les consultes, la de *correcte/incorrecte* se situa en una primera posició, molt per sobre de la resta d'etiquetes. Aquest fet ens permet afirmar que el marc mental del que és *correcte* i el que és *incorrecte* continua ben vigent en els usuaris. En aquest sentit, també resulta evident que hi ha una consciència de norma darrere del fenomen del canvi i elisió de preposició: els consultants saben reconèixer que l'estructura en qüestió pot presentar algun tipus de problema d'acord amb el que estableix la normativa de la llengua.

6. INCIDÈNCIA DE LA GIEC

L'anàlisi del plantejament del dubte està relacionat directament amb l'últim punt objecte de l'estudi: la incidència que ha tingut l'aparició de la GIEC en aquestes consultes. Si bé el període transcorregut des de l'aparició de la GIEC es pot considerar massa breu per extreure'n cap conclusió definitiva, és plausible que es pugui intuir un comportament en una direcció o en una altra a partir de les consultes analitzades.

Per valorar aquesta possible incidència de la GIEC en el corpus, hem basat l'anàlisi en el registre com a nou eix de variació en la norma. Així doncs, s'han recollit les referències a tres elements que poden aparèixer en cada consulta analitzada: la GIEC, el registre del text i el tipus de text. Aquestes referències s'han identificat en les consultes rebudes abans de la publicació de la gramàtica normativa (203 consultes) i les consultes rebudes després (42 consultes), amb l'objectiu de fer-ne una comparació. El quadre 8 recull el resultat d'aquesta anàlisi:

QUADRE 8
Referències a la GIEC en les consultes

	<i>Abans de la GIEC</i>	<i>Després de la GIEC</i>
L'usuari esmenta el tipus de text	cartell publicitari, missatge adreçat a embarassades, contracte, invitació, publicació acadèmica, cartell adreçat a joves, redacció d'una acta, document oficial, exemple extret d'una novel·la	anunci al metro, entrevisteta transcrita, revista d'un esplai, text normal, suggeriments, invitació de casament
L'usuari esmenta el registre		context formal, quan parlo, català parlat, textos seriosos, to informal i divertit, parla oral
L'usuari esmenta la «norma»		les noves normes, la nova normativa, la nova gramàtica
%	4,92 %	19,04 %

FONT: Elaboració pròpia.

Tal com s'aprecia en el quadre, els usuaris esmenten el tipus de text tant en les consultes d'abans de la GIEC com en les de després; indiquen que el dubte en qüestió apareix en un anunci, un contracte, una acta, una novel·la, una entrevista, una invitació formal, etc. En canvi, en el cas de les mencions al registre i la norma,

entesa en sentit ampli, veiem que només apareixen en les consultes posteriors a la GIEC. Pel que fa al registre, es parla de *formal*, *informal*, *llengua oral*, *text espontani*, etc., i els usuaris parlen de *noves normes*, *nova gramàtica* o *nova normativa* com a referents prescriptius que acompanyen la consulta en qüestió. Si sumem els esments de tots tres ítems en les consultes anteriors a la GIEC, veiem que el tant per cent que representen de les 203 consultes en total és del 4,92 %, mentre que en les 42 consultes posteriors a la GIEC el tant per cent puja fins al 19,04 %.

Tenint en compte que tots dos percentatges són baixos, en primer lloc podem afirmar que els dubtes encara són poc emmarcats per part dels consultants, que mostren poc interès o poca predisposició a donar informació pel que fa al context, el tipus de text, etc. Ara bé, tot i que el nombre de consultes rebudes després de la publicació de la GIEC és un nombre massa reduït per poder extreure'n conclusions definitives, sí que es pot entreveure una certa tendència entre els usuaris a tenir present el registre com a nou factor de variació. En tot cas, es tracta d'un canvi d'enfocament que caldrà continuar observant per poder determinar si es consolida.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (1999). *Diccionari d'ús dels verbs catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995 [2007]). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: SAU: Edicions 62. També disponible en línia a: <<https://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 26 novembre 2018].
- (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- (2017). *Ortografia catalana*. Barcelona: IEC.
- NOGUÉ, Neus (2018). *La nova normativa a la butxaca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat.

Apunts sobre la sintaxi de Pompeu Fabra

ANNA BARTRA-KAUFMANN
Centre de Lingüística Teòrica
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball volem reflexionar sobre algunes característiques de l'enfocament fabrià de la sintaxi. Ja s'ha dit en diverses ocasions que el tractament de Fabra és modern i innovador.¹ També volem mostrar, però, que cap qüestió de què tracta Fabra no es pot considerar aïlladament, sinó que s'ha d'abordar dins el conjunt de la seva obra i de forma comparativa. Això és així per la visió que té Fabra de la llengua —un cos en el qual totes les parts estan integrades— i també perquè el tractament que fa de la sintaxi sempre posa el focus en tota la construcció, no solament en el nucli. Per això —encara que som conscients que el qualificatiu és anacrònic— podríem caracteritzar el seu enfocament com a «construccionista». Mostrarem aquesta perspectiva fabriana amb alguns exemples que considerem significatius a l'apartat 3, després de fer una breu presentació del tractament que de la sintaxi fa la perspectiva construccionista i neoconstruccionista a l'apartat 2. L'apartat 4 conclou i apunta cap a una visió estructuralista de la llengua en Fabra.

1. Bonet (1991, p. 358-359) esmenta «una metodologia notablement allunyada dels manierismes escolàstics», «una síntesi molt personal d'elements moderns i d'altres que no ho eren tant» i «una doctrina lingüística coherent» en la gramàtica del 1956 o pòstuma (cito per la introducció de Solà a la gramàtica de 1956 al volum 6 de les OC de Fabra, p. 297). Mostrarem, però, que, malgrat les aparents vacil·lacions —degudes no a raons de tipus lingüístic, sinó a la necessitat de valorar el possible èxit de la prescripció—, el mateix enfocament es troba en diverses obres anteriors.

2. LA GRAMÀTICA DE CONSTRUCCIONS

Si bé en un cert sentit es pot dir que tot estudi sintàctic és un estudi de la manera com els mots donen lloc a construccions, caracterització que Fabra compartia,² el concepte de «construcció» que volem emfasitzar té a veure amb una idea de la sintaxi segons la qual el valor i el significat del nucli de les construccions —és a dir, en general, el predicat— es modulen en funció dels complements i adjunts que formen part de cada construcció. En aquest sentit, per exemple, la distinció entre *verbs* inergatius i inacusatius es contempla com una distinció entre *construccions* inergatives i inacusatives, perquè l'ordre i les propietats dels constituents poden determinar que un mateix verb pugui aparèixer en totes dues menes de construccions, com es pot observar a (1) i (2):

- (1) *dormir*
 a. Els nens dormen tranquil·lament.
 b. Dormen sis nens a cada cambra; en aquesta en dormen set. (Fabra, 1956, p. 66)
- (2) *cantar*
 a. La soprano cantava *La Traviata* amb passió.
 b. En aquest coral hi canten nens.

Més que no pas caracteritzar els verbs *dormir* o *cantar* en un grup o un altre, importa tenir en compte l'ordre en què apareixen els seus arguments i adjunts i el fet que l'argument principal porti un determinant o no. En certa mesura, una teoria construccionista relativitza la importància del significat i les valències del nucli i atorga entitat a les construccions independentment dels seus components. En els exemples presentats, el fet que a les versions (a) l'estructura tingui la forma de (3) i a les versions (b) tingui la forma de (4) en determina la interpretació i el valor del nucli:

- (3) SD (argument amb determinant) V (SN) (adjunt)
 (4) Locatiu V SN (escarrit)

Segons Goldberg (1995, p. 4):

Phrasal patterns are considered constructions if something about their form or meaning is not strictly predictable from the properties of their compo-

2. Costa (2009, p. 60) remarca que la definició que Fabra dona de *gramàtica* al Diccionari recull aquesta concepció: «Com es veu en la definició de *gramàtica* que dona al diccionari, aquest estudi de la construcció es concreta en l'estudi de les relacions i funcions de les classes de *mots* i dels *grups de mots*».

nent parts or from other instructions. That is, a construction is posited in the grammar if it can be shown that its meaning and/or its form is not compositionally derived from other constructions existing in the language.

En una visió lexicalista de la sintaxi, el lèxicó és una llista d'elements les propietats dels quals no són predictibles, una llista d'excepcions a les regles de la gramàtica;³ en una aproximació construccionista, els patrons estructurals memoritzats determinen el valor dels elements lèxics. Totes dues aproximacions tenen concepció «rígida» de la relació entre lèxic i sintaxi, ja sigui fonamentada en els elements lèxics o en els patrons o estructures. La visió de les construccions sintàctiques com a projeccions rígides de les propietats dels elements lèxics ha estat criticada pel construccionisme perquè redueix la sintaxi a l'excepció i la idiosincràsia.⁴

En el pol oposat, una teoria que postula l'existència de patrons sintàctics, estructures que codifiquen les escenes de l'experiència humana independentment dels verbs que les conformen, obscureix excessivament el paper del lèxic memoritzat en la creació d'estructures sintàctiques.⁵ No sembla, però, negligible la idea que els patrons estructurals han de tenir algun paper en l'adquisició de la relació entre forma i significat.⁶

Pensem que és interessant llegir la sintaxi de Fabra sota el prisma de llum d'una teoria que intenta conjuminar aspectes alhora del lexicalisme i del construccionisme estricte. Ens referim a les aproximacions que han estat qualificades de

3. El lexicalisme estricte de la gramàtica generativa queda clarament exemplificat a les cites següents:

a. «The idea that a property of a syntactic structure [...] is projected from a property of a lexical item plays a central role in generative syntax. As a matter of fact, this idea has been generalized to the extent that a syntactic structure in its entirety is essentially projectable from the properties of its constituent lexical items. In other words, a syntactic structure is a phrase structural manifestation of the lexical properties associated with the lexical items that constitute the building blocks for the syntactic structure» (Corver, 2013, p. 354).

b. «The lexicon specifies the abstract morpho-phonological structure of each lexical item and its syntactic features, including its categorial features and the contextual features» (Chomsky, 1981, p. 5).

c. «[...] outputs consist of nothing beyond properties of items of the lexicon (lexical features)» (Chomsky, 1995, p. 225).

4. «In the past two decades, [...] [s]yntactic constructions have been claimed to be epiphenomenal, arising solely from the interaction of general principles» (Chomsky, 1981); «[...] all such idiosyncratic properties have been attributed to individual lexical items, lexical entries being the last refuge of the idiosyncratic» (Goldberg, p. 1995, p. 2).

5. «[...] it is argued that constructions themselves carry meaning, independently of the words in the sentence. [...] Particular semantic structures together with their associated formal expression must be recognized as constructions independent of the lexical items which instantiate them» (Goldberg, 1995, p. 1).

6. «What is crucial is the uncontroversial notion that there do in fact exist correlations between formal linguistic patterns and meaning» (Goldberg, 2006, p. 72).

neoconstruccionistes. Aquesta visió de les relacions entre lèxic i sintaxi parteix de les arrels lèxiques i explica les estructures sintàctiques a partir de les propietats de les categories funcionals de l'esquelet funcional universal. Així, per exemple, de l'arrel $\sqrt{\text{SALT}}$ podem obtenir l'oració *L'atleta va saltar* o el sintagma nominal *el salt de l'atleta* segons si es combina amb categories funcionals verbals (*v*, aspecte, temps, persona, etc.) o nominals (*n*, gènere, nombre, determinació, etc.). Són aquestes categories funcionals, i no l'arrel sola, les que determinaran les possibilitats d'organització dels complements de l'arrel, l'estructura de la construcció i el seu significat.

Aquesta aproximació suposa una visió global de les estructures gramaticals; en altres mots, les estructures no són construccions singulars derivades dels elements lèxics, sinó que es poden detectar diferències mínimes entre construccions a partir de la distribució i les propietats de les categories funcionals o gramaticals.

De la lectura del tractament que fa Fabra d'algunes qüestions sintàctiques es desprèn una aproximació holística i construccionista de les diverses estructures sintàctiques sota escrutini. No es tracta pas de descontextualitzar l'obra de Fabra, sinó precisament de mostrar —en la línia del que han fet altres autors crítics de l'obra de Fabra—⁷ que l'anàlisi que fa el nostre gramàtic de determinades qüestions és precursora de les que posteriorment s'han fet sota la llum de teories recents.

3. ALGUNS EXEMPLES RELLEVANTS

3.1. *Les construccions inacusatives*

Segurament la qüestió que entre els estudiosos contemporanis ha tingut més ressò és el tractament que fa Fabra de la tipologia verbal. La presentació que en fa a la gramàtica pòstuma és prou clarificadora. Fabra no presenta els verbs aïlladament, sinó en petites construccions que orienten sobre el seu ús. Dins de la tipologia, el cas que ha cridat, naturalment, l'atenció és el dels verbs inacusatius. «Descoberts» dins la gramàtica formal contemporània als inicis dels anys vuitanta del segle xx, Solà destaca que ja a la nota 2 de l'*Ensayo* Fabra remarca que el pronom *en* no solament està en el lloc del complement directe: «Y aún del sujeto: *en surt un* (verbo intransitivo)», observació que reprèn ben aviat: «Pot també servir de subjecte l'atón *ne* quan el verb és intransitiu (*Quants nois hi van? N'hi van quatre*) (Fabra, 1898, p. 108). El primer apunt que hem esmentat es va desenvolupant:

7. Vegeu Solà (2009), en la introducció a la *Gramàtica catalana* de 1956 al volum 6 de les *Obres completes* de Fabra.

En proposiciones del tipo *Han llegado dos trenes* [fr. *Il est arrivé deux trains*], dicese *N'han arribats dos*. Han llegado dos. / *N'han arribats molts*. Han llegado muchos. / *No n'ha arribat cap*. No ha llegado ninguno. / *Quants n'han arribats?* ¿Cuántos han llegado? etc.; es decir, **el sujeto gramatical** (*dos, molts, cap, quants*) **es tratado, por lo que se refiere al empleo de NE, como si fuera un complemento directo**. [La negreta és de l'autora.]

Haber impersonal se traduce por *haver-hi*, y cuando le acompaña uno de los pronombres *lo* (ó *le*), *la*, *los* (ó *les*), éste se traduce por NE. Ej.: ¿Por qué no has comprado manzanas? - No las había. *Per què no has comprat pomes?* - *No n'hi havia*. - Análogamente: ¿Cuántos vasos hay? - Hay doce, hay muchos, hay una docena. *Quants gots hi ha?* - *N'hi ha dotze, n'hi ha molts, n'hi ha una dotzena*.⁸

Com diu Solà (2009, p. 302): «El nostre autor estableix els quatre tipus d'oracions (que ell anomena 'proposicions') no segons les característiques del verb, sinó segons que a l'oració hi hagi o no hi hagi un "argument extern a la predicació"». I com es veu a l'exemple (1*b*), per a Fabra no es podia caracteritzar el verb sol, sinó la construcció completa:⁹

No obstant si dic «hi ha tots els llibres que m'has donat», si «tots els llibres que m'has donat» és un complement directe, pot venir representat pel pronom *els*. Si haguéssim dit «dóna'm tots els llibres que t'he donat», podríem dir ara, responent: «ja te'ls donaré». Però, en canvi, en la frase primera, no podrem dir «els hi ha». De manera que aquell complement *llibre* no és com tots, perquè de mica en mica, tot i essent complement, ha anat a ocupar en la frase una situació anàloga a la del *vaixell* de les frases anteriors, en les quals era subjecte. (Fabra, OC, vol. 9, p. 427)

No ens podem estendre aquí sobre les interessants reflexions que Fabra fa sobre la noció de subjecte, sobre la qual es resisteix a les definicions rígides i opta per un tractament en funció de les propietats dels elements que conformen les construccions:¹⁰

De manera que tenim una paraula que originàriament, quan la llengua tenia més llibertat de col·locació, era un subjecte i continua tenint drets de subjecte, però com que no correspon realment al subjecte psicològic, dona lloc a divergències de tractament i no es comporta com un veritable subjecte. (Fabra, OC, vol. 9, p. 426)

8. *Gramàtica de la llengua catalana* (1912, vol. 1, p. 626). Consultada al portal de l'IEC: <http://ocpf.iec.cat/v1/OCPF_Vol_1_0626.pdf>.

9. Exemple reprès a Rigau (1997, p. 416), amb el pronom *hi* i també amb un tractament neoconstruccionista previ al desenvolupament d'aquesta teoria: «There is no class of unaccusative verbs, but rather unaccusative argument structure».

10. Vegeu-ne exemples i extensions interessants a Alexiadou *et al.* (2015) i a Mateu i Massanell (2015).

3.2. *Les preposicions davant infinitiu: canvi*

La necessitat de canviar la preposició *en* per *a* davant dels infinitius complement de règim és un criteri que Fabra defensa en moltíssimes ocasions. Aquesta qüestió —tractada a bastament en la normativa postfabriana i en els tractats de divulgació escolar, amb la denominació de «canvi i caiguda de preposicions»—, no es pot deslligar del tractament dels infinitius adverbials adjunts i és interessant d'analitzar perquè és un exemple clar de la visió global que Fabra tenia de la llengua.

Fabra esmenta que la llengua antiga utilitzava també *en* davant d'infinitius regits,¹¹ per afegir immediatament:

Però si la llengua moderna, malgrat la influència castellana, ha operat la simplificació de les dues preposicions, és evident que aquesta és filla d'una tendència tan forta que la llengua literària faria malament oposant-s'hi, sobretot si es té en compte que la dita simplificació no suposa cap deterioració de la llengua. [...] És per això que jo no vacillo a establir aquesta regla: [...] Quan el complement és un infinitiu, cal emprar la preposició *a* tant amb els uns verbs com amb els altres. Ex.: *Accedir A rebre'l; Contribuir A pagar un deute; Excitar A parlar; Procedir A fer-ho; [...] Pensar A dir-ho; Tardar A venir; [...] Entossudir-se A negar-ho.* (Conversa 873, OC, vol. 7, p. 889-890)

La primera raó, té a veure, doncs, amb un ús preferent generalitzat de la preposició *a*, que Fabra detecta entre els seus contemporanis.

Immediatament veiem que la raó lingüística es troba en el conflicte amb una altra construcció en la qual l'ús d'*en* no es pot evitar:

Però hi ha encara una altra circumstància que ens ha de decidir a rebutjar *en* davant els infinitius complements: és el fet d'haver estat adoptat per tothom l'infinitiu precedit de *en* amb la valor d'un circumstancial de temps (Ex.: «*en entrar jo, tots s'alçaren*»). Adoptada aquesta construcció, és evidentment perillós d'admetre *en* davant un infinitiu quan aquest fa de complement, puix que dues coses tan diferents com un complement i una determinació circumstancial es troben llavors ésser expressades de la mateixa manera. Això és tant d'evitar, que si es persistia a introduir l'infinitiu complement amb la preposició *en*, seria qüestió de condemnar la combinació *en* i infinitiu en els circumstancials de temps, tornant a la combinació *al* i infinitiu (Ex.: «*a l'entrar jo, tots s'alçaren*»), ço que representaria certament un pas endarrera en l'obra de depuració de la nostra sintaxi. (Conversa 514, OC, vol. 7, p. 556)

11. Cal dir que la combinació *en arribar* amb valor adverbial adjunt no apareix documentada a la base de dades CICA (*Corpus informatitzat del català antic*) fins a la primera meitat del segle XVI. La combinació *en veer* es troba documentada a partir de la segona meitat del segle XIV, amb valor de complement regit dins el SV. Caldria fer una cerca més exhaustiva amb altres verbs.

Més endavant rebla un altre cop el clau:

Així escriuen *acostumar-se a fer-ho*, però *pensar en fer-ho*. Això seria tolerable, encara que oposat a una tendència evident de la llengua moderna a introduir els infinitius complements mitjançant la preposició *a*, si els que admeten construccions com *pensar en fer-ho*, no admetien l'infinitiu precedit de la preposició *en* com a determinació circumstancial, ço és *en fer-ho* com a equivalent de *al hacerlo*. Però, admetent *en fer* amb valor adverbial (=al hacer), és perillós d'acceptar *en fer* com a complement (=en hacer). La llengua es ressentiria de donar la mateixa forma a l'infinitiu en funció de complement i a l'infinitiu en funció d'adverbi: certes construccions esdevindrien poc precises i algunes àdhuc equívokes.

Doncs sembla que els escriptors s'haurien de decidir o a prescindir de l'ús de *en* davant els infinitius complements o a prescindir de la construcció *en fer* amb la valor de *al hacer*. [...] i llavors no escriure mai, davant un infinitiu, *pensar en*, *entretenir-se en*, *consistir en*, sinó *pensar a*, *entretenir-se a*, *consistir a*. (Conversa 735, OC, vol. 7, p. 727-728)

La llengua és, doncs, un cos en el qual totes les parts estan relacionades i no es pot resoldre un cas sense tenir en compte l'altre:

Ara bé, el fet d'acceptar aquesta construcció [= en entrar jo. Nota de l'autora], porta una conseqüència: la inadmissió de la preposició *en* com a introductora d'un infinitiu complement (així no direm *pensar en fer una cosa*, sinó *pensar a fer una cosa*). (Conversa 807, OC, vol. 7, p. 778)

[...] insistirem en l'exclusió de *en* davant els infinitius complements, almenys mentre no sigui bandejada la construcció *en entrar jo*, etc., cosa que creiem difícil i, certament, no pas desitjable. (Conversa 827, OC, vol. 7, p. 793)

Fabra considera que el valor de la preposició en els complements regits i en els complements adverbials és diferent semànticament i sintàctica (només en el primer cas el complement pronominalitza per *hi*) i que els elements introduïts tenen un apòsició diferent en la jerarquia oracional:

No és que la llengua no admeti la introducció d'un infinitiu amb la preposició *en*, però no és en aquesta classe de complements representables pel pronom *hi*, sinó en determinacions circumstancials que expressen precedència, causalitat: *En entrar jo, tots s'alçaren. En veure'ls tan pobres, tothom s'admirava que poguessin fer el que feien*. Són determinacions circumstancials que també poden ésser introduïdes amb la preposició *a* seguida de l'article *el*: *A l'entrar jo, tots s'alçaren. Al veure'ls tan pobres...* (D'aquestes dues construccions concurrents, l'una amb *en* i l'altra amb *al*, avui es tendeix a donar preferència a la primera.) (Conversa 896, OC, vol. 7, p. 919)

És, doncs, una visió global de les construccions amb preposició la que porta Fabra a preferir *en* davant els complements adjunts i bandejar-la dels complements regits.¹²

3.3. *Les preposicions davant infinitiu: infinitius subjecte i complement directe*

Fabra considera que la inclusió de la preposició *de* davant d'infinitiu subjecte posposat o complement directe hauria de ser obligatòria: «No seria ja hora, per exemple, [...] de prescriure l'ús obligatori de la preposició *de* davant un infinitiu usat com a subjecte d'un verb en el cas de precedir aquest a aquell?» (conversa 373, OC, vol. 7, p. 455). En la conversa de l'endemà (conversa 374, 20/V/1923, OC, vol. 7, p. 455), se'n desdiu parcialment: «Contra el que insinuàvem ahir, no és pas encara arribada l'hora de poder declarar-la obligatòria» i diu que «no constituint una falta intolerable [...] els gramàtics s'han d'accontentar d'aconsellar-los de decantar-se per aquesta construcció, que és realment la preferible». En definitiva, considera que «[...] caldria construir-lo normalment amb la preposició *de*, o almenys no preferir sistemàticament la seva juxtaposició [...]» (conversa 444, OC, vol. 7, p. 507).

La necessitat d'introduir la P de davant infinitiu subjecte, sobre la qual insisteix repetidament:

Ara bé, quan una frase d'infinitiu com aquesta, en lloc d'anar al davant del verb de la proposició (*era*), li és posposada, llavors la seva adjunció al verb mitjançant la preposició *de* és millor que la simple juxtaposició: preferible a *No ens era permès anar-hi*, és *No ens era permès d'anar-hi*. (Conversa 706, OC, vol. 7, p. 706)

es fa extensiva al complement directe (en contraposició a la juxtaposició de la llengua castellana).

I no és solament l'infinitiu subjecte que, quan va posposat al verb principal, admet davant seu la preposició *de* (exemple: *Molt em tarda de saber-ho. No m'era permès d'anar-hi. Donava goig de veure-les*); l'admet igualment l'infinitiu quan ocupa el lloc d'un complement directe: amb certs verbs transitius (*acordar, cercar, decidir*, etc.) el complement que, quan és un nom, va, naturalment, sense preposició (*acordar una cosa*), admet la preposició *de* quan és un infinitiu (*acordar de fer-ho*) (conversa 707, OC, vol. 7, p. 707).

Aquesta insistència té com a objectiu, com observen Pérez Saldanya, Rigau i Solà (2009, p. 37), evitar l'ús castellanitzant d'introduir l'article determinat davant l'infinitiu:

12. Notem, a més, que d'aquesta manera es bandeja la construcció amb article davant d'infinitiu.

«Fabra fa veure, a més a més, que aquesta construcció és un excel·lent substitut de la construcció “article + infinitiu”, molt normal en castellà i molt poc en català, on n’augmenta l’ús per influència de l’altra llengua».

En efecte, Fabra sembla que considera que els infinitius en català tenen un caràcter més verbal i oracional que en castellà i és preferible marcar-los com a tals amb un element de tipus relacional —una preposició semànticament feble—, que no pas amb un article, categoria que correspondria a una categoria nominalitzada.¹³

4. CONCLUSIONS

Hem presentat molt sumàriament alguns exemples d’anàlisi sintàctica de Fabra que mostren que el seu corpus gramatical no es pot considerar sinó globalment, que és la manera com el nostre gramàtic concebia la llengua, com un tot on totes les parts s’han de considerar les unes en funció de les altres. Per això també el podem qualificar d’estructuralista.¹⁴

Per això, si no volem fer servir el terme «anacrònic» de *construccionista*, la seva sintaxi mostra una visió de la gramàtica que es podria qualificar de «relativista» alhora que estructuralista. Les unitats s’han de caracteritzar tenint en compte els altres elements amb els quals es relacionen. Aquesta visió global de la llengua com a sistema coherent i organitzat no s’aplica solament al mateix objecte «llengua», sinó a la tasca pròpia del gramàtic, com també va defensar De Saussure:

La langue est un système serré, et la théorie doit être un système aussi serré que la langue. Là est le point difficile, car ce n’est rien de poser à la suite l’une de l’autre des affirmations, des vues sur la langue; le tout est de les coordonner en un système. (Conversa amb A. Riedlinger el 1909, *apud* Godel, 1957, p. 29)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALEXIADOU, Artemis; ANAGNOSTOPOULOU, Elena; SCHÄFER, Florian (2015). *External arguments in transitivity alternations: A layering approach*. Oxford; Nova York: Oxford University Press.

13. Sobre els graus de nominalització dels infinitius en castellà vegeu Hernanz (1999). És interessant de remarcar que els infinitius amb més tendència a portar la preposició *de* en català depenen dels verbs que Hernanz anomena «pseudoimpersonales» (*agradar, convenir, honrar, importar, fer vergonya...*), bàsicament psicològics amb un datiu explícit o implícit. D’altra banda, Alsina (2002) considera genuí l’article precedint infinitius de subjecte.

14. «Puisque la langue est un système dont tous les termes sont solidaires et où la valeur de l’un ne résulte que de la présence simultanée des autres [...]» (Saussure, 1916, p. 159-160).

- ALSINA, Àlex (2002). «L'infinitiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 3. Barcelona: Empúries, p. 2389-2454.
- BONET, Sebastià (1991). *Els manuals gramaticals i la llengua normativa: Estudis de gramatografia catalana contemporània*. Tesi doctoral. Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona.
- CHOMSKY, Noam (1981). *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- (1995). *The minimalist program*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- CORVER, Norbert (2013). «Lexical categories and (extended) projection». A: DIKKEN, Marcel den (ed.). *The Cambridge handbook of generative syntax*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 353-424.
- COSTA CARRERAS, Joan (2009). *La norma sintàctica del català segons Pompeu Fabra*. Múnic: Peniøpe.
- FABRA, Pompeu (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç. També disponible en línia a: <<http://ocpf.iec.cat/obres/02contribucio98.pdf>> [Consulta: 2 desembre 2020].
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- (2005). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- (2009). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1956, 1946: Traduccions de teatre*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- (2010). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- GODEL, Robert (1957). *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*. Ginebra: Droz.
- GOLDBERG, Adele (1995). *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago; Londres: University of Chicago Press.
- (2006). *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- HERNANZ, M. Lluïsa (1999). «El infinitivo». A: BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (ed.). *Gramàtica descriptiva de la llengua espanyola*. Madrid: Espasa, p. 2197-2356.
- MATEU, Jaume; MASSANELL, Mar (2015). «A constructional approach to auxiliary selection: Evidence from existential constructions». A: KAILUWEIT, Rolf; ROSEMEYER, Malte (ed.). *Auxiliary selection revisited: Gradience and gradualness*. Berlín; Nova York: De Gruyter, p. 183-211.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1956, 1946: Traduccions de teatre*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- RIGAU, Gemma (1997). «Locative sentences and related constructions in Catalan: A “ésser/haver” alternation». *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, vol. 31, núm. 1, p. 395-421.

- SAUSSURE, Ferdinand de (1916). *Cours de linguistique générale: Publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Abert Riedlinger*. París: Payot. Disponible en línia la tercera edició, de 1931, a: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k314842j/f31.item.zoom>> [Consulta: 24 desembre 2020].
- SOLÀ, Joan (2009). «Les gramàtiques de Pompeu Fabra de 1956 i 1946». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1956, 1946: Traduccions de teatre*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: ECSA: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma, Mallorca: Moll, 2009, p. 273-457.

La transmissió de segones opcions de la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1918)¹

LAIA BENAVENT LLINARES
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

La publicació de la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC) (2016) va servir per actualitzar la normativa, però en algunes ocasions se l'ha acusada de ser massa laxa i d'acceptar formes lingüístiques que la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1933 [1918]) presumptament no hauria acceptat mai. Com veurem en aquest text, però, algunes d'aquestes formes ja les admetia com a opcions secundàries.

La idea d'una lectura rígida de la normativa de Fabra que hem documentat a Solà (1977), Bonet (1991), Ginebra i Solà (2007) i Ferrando i Nicolás (2011) ens va portar a preguntar-nos com s'havien transmès els enunciats que presenten segones opcions, ja que intuïem que en aquests casos podria haver-hi hagut una interpretació restrictiva o purista de la normativa. Aquesta interpretació, seguint el plantejament de Thomas (1991) sobre el concepte *purisme lingüístic*, hauria implicat que les formes secundàries, però admeses, de Fabra (1933 [1918]) s'haguessin transmès com a incorrectes fins a la publicació de la GIEC. L'objectiu de l'estudi és saber si els autors d'obres prescriptives posteriors a Fabra (1933 [1918]) i anteriors a la GIEC (2016) han admès (o no) estructures que la normativa fabriana admetia com a opcions secundàries.

1. Agraïco a Neus Nogué els comentaris de millora en les versions prèvies d'aquest treball.

2. OBJECTE D'ESTUDI

2.1. *El corpus*

La recerca ha estat duta a terme amb un corpus format per obres normatives i prescriptives: seguint Solà (1994, p. 12-13), entenem que les normatives són les que prescriuen la llengua amb el suport de l'acadèmia de la llengua i que les prescriptives, en canvi, prescriuen la llengua sense el suport de l'acadèmia. De les obres analitzades, tenim Fabra (1933 [1918]) i GIEC (2016) com a obres normatives, les quals estableixen el límit temporal de l'estudi.

Quant a les obres prescriptives, hem cregut necessari que el corpus recollís autors de diferents àrees del domini lingüístic. Així, hi hem inclòs Marvà (1968 [1934]), Fabra (2007 [1956]), Badia (1962), Jané (1962), Ruaix (1976), Badia (1994) i Ruaix (1997-1998) com a obres del Principat; Sanchis Guarner (1950) i Valor (1988 [1977]) com a obres del País Valencià; Moll (1985 [1968]) i Villangómez (1978 [1972]) com a obres de les Illes Balears; i finalment, Verdaguer (1974) com a autor del Rosselló. Excepcionalment, tot i que no és pròpiament una gramàtica però va ser important en la difusió de la normativa, també hi hem inclòs Fabra (1919-1928).

2.2. *Els enunciats*

Bonet (1991, p. 92) classifica els enunciats de la gramàtica normativa de Fabra, cosa que ens ha permès veure que hi ha enunciats amb dues possibilitats, com els de doble possibilitat impura i els de doble possibilitat condicionada, que presenten un matís de preferència o bé l'acceptació depèn de factors com el registre o el dialecte. L'anàlisi que presentem se centra en una llista de vint-i-quatre opcions secundàries de Fabra (1933 [1918]), els enunciats de les quals són els següents:

1. La diftongació de *i* i *u*: «La pronunciació monosil·làbica de les dues vocals contigües és tolerable, però en poesia convindria d'adoptar exclusivament la pronúncia disil·làbica» (p. 18) en mots com *gràcia*, *acció* o *societat*. L'opció secundària és la pronúncia monosil·làbica.

2. La pronunciació del plural en *igs*: «els nexes *aigs*, *eigs*, &., són pronunciats *atx*, *etx*, &., o bé *aits*, *eits*, &.: *faig*, pronunciat *fatx* (com el singular *faig*) o *faits*. De les dues pronunciacions, sembla preferible la segona» (p. 33). La pronúncia amb *tx* és la segona opció.

3. El plural dels noms acabats en *ig*: aquests noms «formen el plural afegint una *s* al singular; però la majoria d'ells admeten, demés, un plural en *os*» (p. 33). Fabra hi afegeix que «[c]al, però, donar la preferència als plurals en *gs*». L'opció secundària és el plural en *os*.

4. Els adjectius invariables: «Alguns adjectius en *ant* i *ent* admeten, en el llenguatge familiar, un femení en *-anta* i *-enta*» (p. 37), com *amargant*. L'opció secundària és la forma variable.

5. El quantitatiu *bastant*: «En la llengua parlada és corrent de donar a *bastant* [...] un femení *bastanta*» (p. 65) però és «preferible» mantenir-lo invariable. La segona opció és la forma femenina.

6. Els quantitatius *prou*, *massa* i *força*: «En el llenguatge parlat no és rar de donar als mots *prou*, *massa* i *força* els plurals *prous*, *masses* i *forces*, sobretot en el cas en què no van adjunts a un substantiu» (p. 65). La segona opció és la forma variable.

7. Els pronoms en l'estructura recíproca: «és preferible el pronom *ell* al reflexiu *si*: Parlaven entre *ells*, preferible a: Parlaven entre *si*» (p. 40). L'opció secundària és el pronom *si*.

8. La forma dels pronoms davant del verb: «davant del verb són possibles les formes *me*, *nos*, *te*, *vos*, *se*, *lo*, *los*, *ne* i les formes *em*, *ens*, *et*, *us*, *es*, *el*, *els*, *en*» (p. 43). Però Fabra hi afegeix que «en general, les formes reforçades (*em*, &c.), i àdhuc *us*, són preferibles a les plenes». La segona opció són les formes reforçades dels pronoms.

9. El pronom *nos*: «Darrera de la primera persona del plural de l'imperatiu és admissible la substitució de *-nos-* per '*s-*'» (p. 46), com a *enviem's-el*. L'opció secundària és el pronom reduït a '*s*'.

10. El pronom *vos*: «Darrera de la segona persona del plural de l'imperatiu és admissible el canvi de *-vos-* en '*s-*'» (p. 48), com a *envieu's-el*. L'opció secundària és el pronom reduït a '*s*'.

11. Els pronoms *vos* i *us*: «alguns prefereixen *vos* a *us*, sobretot en el cas en què la combinació no va immediatament precedida d'un mot acabat en vocal altra que *i* o *u* pertanyents a un diftong decreixent» (p. 48), per exemple a «*vos el prendran* (per *us el prendran*)». La forma *vos* és l'opció secundària.

12. El pronom *en*: «Entre un mot acabat en *s* i un mot començat en vocal o *h*, és permès d'usar la forma *en* en lloc de *n'*. Així: *ens en anem* en lloc de *ens n'anem*» (p. 52), encara que «[é]s, però, preferible la forma *n'*». La forma plena *en* és la segona opció.

13. La combinació pronominal *n'hi*: «El llenguatge parlat (Barcelona) usa *n'hi* [...] com a combinació del pronom *en* o *ne* amb el datiu *li*, reemplaçat per *hi*» (p. 55) però «és preferible *li'n*». La combinació pronominal *n'hi* és la forma secundària.

14. L'infinitiu i els pronoms febles: «poden revestir dues formes diferents» (p. 99), la segona de les quals implica que «[l]a *r* és suprimida i la forma del primer pronom és llavors la que aquest adopta darrera d'un verb terminat en vocal altra que *u*», com a *coneixe'la*. Fabra considera preferible mantenir-hi la *r* i afirma que

aquestes formes «solament són tolerables (i encara només en l'estil col·loquial) quan l'infinitiu termina en *er* i quan l'infinitiu precedeix algun dels pronoms *nos*, *vos* i *los* seguits d'un segon pronom». La segona opció és la supressió de la *r* entre l'infinitiu i el pronom.

15. L'imperatiu i els pronoms febles: «es diu molt *vence-la, perdre'ls* [...], en lloc de *venç-la, perd-los*, [...]» (p. 99), però «[l]a llengua escrita ha de donar indubtablement preferència a les formes d'imperatiu terminades en consonant; les formes en *e* no són potser tolerables sinó en *more't* i en els imperatius de *fugir, rebre, cabre* i anàlegs davant de *hi* i *ho*». La segona opció és l'imperatiu acabat en *e* en els verbs esmentats.

16. L'atribut: «En el llenguatge parlat és freqüent l'ús de *en* com a predicatiu (en lloc de *ho*)» (p. 42), però «[l]a llengua literària evita generalment aquest *en*, reemplaçant-lo per *ho*». L'opció secundària és el pronom *en* per substituir l'atribut.

17. Els pronoms relatius: «El llenguatge parlat recorre freqüentment a una construcció que consisteix a construir la proposició de relatiu com si fos una proposició independent [...] i enllaçar-la amb l'antecedent mitjançant el mot *que*» (p. 62), però aquestes estructures «no són en tot cas tolerables sinó en l'estil col·loquial». L'opció secundària és l'ús de *que* en comptes del relatiu.

18. El relatiu i interrogatiu *on*: «És freqüent l'anteposició de la preposició *a* a l'adverbi *on*, dient-se, per exemple, *a on* són | *a on* van?, en lloc de *on* són? | *on* van? (en general preferibles)» (p. 100). La segona opció és *a on*.

19. La concordança dels participis: «És recomanable (si no obligatori) de fer concordar el participi passat amb el complement directe quan aquest és un pronom personal feble de tercera persona» (p. 96). La forma secundària és deixar el participi invariable, sense fer-lo concordar.

20. El complement directe amb preposició: «l'emprament de la preposició *a* en el complement directe és solament tolerable davant de certs pronoms, principalment *tothom, tots* i *el qual*» (p. 113). L'opció secundària és la preposició davant d'aquests pronoms quan són un complement directe.

21. Les preposicions en els locatius: «En les determinacions de lloc, la preposició *en* serveix principalment per a introduir la indicació de l'indret on és o s'edevé alguna cosa» (p. 118), però «[e]ls noms propis, l'article definit i l'adjectiu interrogatiu demanen davant d'ells, els primers exclusivament i els altres preferentment, la preposició *a*». En canvi, «els adjectius demostratius i els indefinits *un* i *algun* [...] prefereixen davant d'ells la preposició *en*». En el primer cas, l'opció secundària és *en* amb l'article definit i l'adjectiu interrogatiu, mentre que en aquest últim l'opció secundària és *a*.

22. *En/al* + infinitiu: «de les dues construccions llavors possibles, que són la introducció de l'infinitiu mitjançant la preposició *a* seguida de l'article definit [...] i la introducció de l'infinitiu mitjançant la sola preposició *en* [...], és d'acon-

sellar que els escriptors es decantin decididament a favor de la segona» (p. 119). L'opció secundària és la construcció *al* + infinitiu.

23. La preposició composta *des de*: «Quan la designació del moment inicial va seguida de la designació del moment final [...] és freqüent (i en general recomanable) la substitució de *des de* per *de*» (p. 122). També «les expressions *des de ... ençà* [...] són generalment reemplaçades per *de ... ençà*» i «*del moment que és millor que des del moment que*». La segona opció és mantenir *des de*.

24. L'elisió de l'adverbi *no*: «és tolerable l'omissió de l'adverbi *no* davant del verb en el cas de precedir-lo algun dels mots *ningú, res, cap, gens, mai* i *enlloc*» (p. 107) i amb «*tampoc, en ma vida* i expressions anàlogues, és també corrent d'ometre l'adverbi *no* davant del verb de la proposició negativa; però aquí també és preferible de no ometre el dit adverbi». La segona opció és la supressió de l'adverbi *no*.

3. DADES

Malgrat que acabem de comentar que l'anàlisi ha estat feta amb vint-i-quatre enunciats, és evident que l'extensió d'aquest text no ens permet mostrar l'anàlisi detallada de cadascun dels casos. Per aquest motiu, en aquest apartat analitzarem detalladament només un enunciat, el qual ens permet exemplificar el procediment:

Sobre el quantitatiu *bastant*, entès com a forma preferible, i *bastanta*, com a forma secundària, Fabra (1933 [1918], p. 65) descriu en la primera part de l'enunciat que «[e]n la llengua parlada és corrent de donar a *bastant*, usat com a adjectiu determinatiu, un femení *bastanta* (plural *bastantes*)» com a l'exemple «[h]i ha farina? —Encara n'hi ha *bastanta*». En la segona part de l'enunciat, Fabra considera que «[é]s, però, preferible: Hi ha farina? —Encara n'hi ha *bastant*». La forma que prefereix és la invariable, però precisament perquè dona aquest matis de preferència, hem d'entendre que hi ha una opció secundària que és *bastanta*, la qual es correspon amb la forma descrita en la llengua parlada.

La GIEC (2016, p. 639) afirma que «el quantificador *bastant* era inicialment invariable en gènere (*bastant farina, bastants gallines*)», però afegeix que aquest ús «modernament perviu en els registres formals al costat de l'ús variable (*bastanta farina, bastantes gallines*)». La nova gramàtica normativa no només admet *bastanta*, que ja hem vist que era l'opció secundària de Fabra, sinó que elimina la distinció de preferència perquè diu «al costat de».

Si parem atenció a la manera com transmeten aquesta opció secundària les obres prescriptives del corpus, veurem que només dues l'admeten. D'una banda, Badia (1994, p. 521-522) afirma que «no hem de reprovar-ne», i que per tant no pot considerar incorrectes, «les formes femenines (sing. *bastanta* / pl. *bastantes*)

al N2 i N3» és a dir, tant en la formalitat mitjana de l'estàndard com en la llengua col·loquial. D'altra banda, Ruaix (1997-1998, p. 71, II) considera que «avui s'usa també amb quatre formes (*bastant*, *bastanta*, *bastants*, *bastantes*)», però que «històricament només en tenia dues (sing. *bastant* / pl. *bastants*)».

Altres obres estudiades, més concretament un total de cinc, la rebutgen d'una manera explícita: això implica una reducció de les formes lingüístiques possibles, i això vol dir una restricció de la normativa. Marvà (1968 [1934], p. 173) afirma que «[n]o són gens recomanables les formes femenines *bastanta* i *bastantes*»; Sanchis Guarner (1950, p. 223) considera que el quantitatiu «manca de femení» i no admet la forma *bastanta*; Badia (1962, p. 231, I) afirma que «hay que evitar los femeninos *bastanta* [...] y *bastantas*» perquè considera que són «formas incorrectas, generalmente en el lenguaje hablado»; Jané (1962, p. 86-87) exposa que la forma femenina és «*bastant* (igual al masculí)», fet que ens deixa veure que tampoc no admet *bastanta*; i Villangómez (1978 [1972], p. 93) afirma que «es considera incorrecte el femení *bastanta*». D'altra banda, ens hem trobat que sis obres no esmenten les opcions secundàries estudiades. Aquests textos són Fabra (1919-1928), Fabra (2007 [1956]), Moll (1985 [1968]), Verdaguer (1974), Ruaix (1976) i Valor (1988 [1977]).

En resum, l'anàlisi que acabem de presentar no només mostra les obres que són fidels a la normativa fabriana perquè admeten el femení *bastanta* que ja trobàvem admès, tot i que com a segona opció, a Fabra (1933 [1918]), sinó que també ens permet posar en relleu que hi ha obres que contràriament se n'allunyen, perquè la forma que Fabra admetia secundàriament no l'admeten. Aquest procediment és el que hem aplicat als vint-i-quatre enunciats estudiats, les dades globals dels quals presentem tot seguit a la taula 1. En aquesta taula s'hi sintetitzen les dades, tant per obres, ordenades cronològicament per la primera edició, com per casos, i s'hi mostra el recompte de les valoracions, les quals hem representat de la manera següent: *sí* (caselles blanques) són les segones opcions admeses, *sí/no* (caselles negres) són les rebutjades explícitament i *no* (caselles ombrejades i ratllades) són les no esmentades.

Endinsant-nos en les dades globals de l'estudi, com ja hem comentat, partim de Fabra (1933 [1918]), que presenta enunciats amb formes admeses com a secundàries. Si ens fixem en les altres dues obres de Fabra analitzades, veiem que Fabra (2007 [1956]) és més fidel a la normativa que Fabra (1919-1928), perquè el nombre de formes admeses és superior a la gramàtica pòstuma que no pas a les «Converses». A més, en aquesta obra el nombre de segones opcions que es rebutgen explícitament és superior. Hem de tenir en compte que també ens trobem que les obres no tracten alguns dels vint-i-quatre casos, i això, com veurem més endavant, no ho podem tenir en compte per a l'anàlisi.

Tant Marvà (1968 [1934]) com Jané (1962) presenten una xifra força elevada de casos rebutjats, així com també de casos als quals no fan referència. I paral-

llement, a les dues obres la xifra de les segones opcions admeses és de les més reduïdes del corpus. Tot plegat fa que aquestes dues obres siguin les que més s'allunyen de la fidelitat a la normativa fabriana.

Quant als autors valencians, Sanchis Guarner (1950) i Valor (1988 [1977]) presenten unes xifres semblants: bona part de les segones opcions no les tracten, però quan sí que les tenen en consideració, veiem que tenen un nombre lleugerament més elevat de casos admesos que de condemnats, encara que les xifres de formes admeses no són de les més elevades del corpus.

De les dues gramàtiques de Badia, la del 1994 és lleugerament més fidel a la normativa fabriana que la del 1962, no només perquè el nombre d'opcions secundàries admeses és superior, sinó perquè la xifra de les que no admet és inferior. D'altra banda, aquestes dues obres són de les que presenten el nombre més reduït de casos no tractats. Les diferències entre una gramàtica i l'altra ens permeten veure-hi una evolució.

En relació amb les dues obres d'autors balears, Moll (1985 [1968]) i Villangómez (1978 [1972]) valoren les opcions secundàries estudiades d'una manera semblant, tant pel que fa als casos admesos com als que no admeten o els que no tracten. També hem de fixar-nos que les valoracions coincideixen pràcticament en els mateixos casos, coincidència que ens fa pensar que Villangómez potser no només va tenir present l'obra normativa de Fabra a l'hora d'escriure la seva gramàtica, sinó que també va tenir en compte l'obra de Moll (1985 [1968]), perquè era un autor que ja havia adaptat la normativa al seu dialecte.

Verdaguer (1974) és, amb diferència, l'obra del corpus que més opcions secundàries no tracta, però quan esmenta alguna de les formes estudiades, que és només en dues ocasions, trobem que un cas l'admet i l'altre no.

Les dues obres de Ruaix són dels textos estudiats que són més fidels a la normativa de Fabra, i tal com apuntàvem amb les obres de Badia, aquí també hi detectem una evolució: Ruaix (1976) admet menys segones opcions que Ruaix (1997-1998), que n'admet gairebé el doble. En els dos textos hi ha poques segones opcions no admeses: a Ruaix (1976) no n'hi ha cap i a Ruaix (1997-98), només una. A més, Ruaix (1976) omet un nombre més elevat de segones opcions que Ruaix (1997-1998), la xifra del qual és més reduïda.

Finalment, la GIEC (2016), que és el text més recent, admet totes les opcions secundàries estudiades, les quals, com hem explicat, ja eren admeses a l'obra de Fabra. Si trobem que la nova gramàtica admet aquestes formes és perquè la gramàtica normativa de Fabra també ho feia, encara que fos com a opció secundària. La nova gramàtica, com hem vist amb l'exemple detallat, en alguns casos elimina el matís de preferència que trobàvem a Fabra i situa les dues formes al mateix nivell, però en altres casos manté la preferència, com apunta Benavent (2020).

TAULA 1
Síntesi de les dades

	<i>Fabra</i> (1933 [1918])	<i>Fabra</i> (1919- 1928)	<i>Marvà</i> (1968 [1934])	<i>Sanchis</i> <i>Guarner</i> (1950)	<i>Fabra</i> (2007 [1956])	<i>Badia</i> (1962)	<i>Jané</i> (1962)	<i>Moll</i> (1985 [1968])
1	Sí	Sí	No	Sí	Sí No	Sí No	Sí No	Sí No
2	Sí	No	No	No	No	No	No	No
3	Sí	Sí	No	Sí	Sí	Sí	No	Sí
4	Sí	Sí No	No	Sí No	Sí No	Sí	No	Sí No
5	Sí	No	Sí No	Sí No	No	Sí No	Sí No	No
6	Sí	No	Sí No	No	Sí	Sí No	No	No
7	Sí	No	No	Sí No	Sí	Sí	No	No
8	Sí	Sí No	No	Sí No	Sí	Sí	No	Sí
9	Sí	Sí	Sí No	No	Sí	Sí	No	No
10	Sí	Sí	Sí No	No	Sí	Sí	No	No
11	Sí	Sí No	Sí No	Sí No	Sí	Sí	No	Sí
12	Sí	Sí	No	No	Sí	No	No	No
13	Sí	Sí No	Sí No	No	Sí	Sí No	Sí No	Sí No
14	Sí	Sí	No	No	Sí	Sí No	No	No
15	Sí	Sí	No	No	Sí	Sí	No	No
16	Sí	No	Sí	No	No	Sí No	Sí No	No
17	Sí	Sí	No	No	Sí	No	Sí No	Sí
18	Sí	No	No	Sí	Sí	Sí	No	Sí
19	Sí	Sí No	Sí	No	No	Sí	No	No
20	Sí	No	Sí No	No	No	Sí	No	No
21	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	No	Sí
22	Sí	Sí	Sí No	Sí	Sí	Sí	No	Sí
23	Sí	No	No	Sí	No	Sí	No	No
24	Sí	Sí	Sí No	Sí	Sí	Sí No	Sí No	Sí
Sí	24	11	3	7	16	14	0	8
Sí No	0	5	9	5	2	7	6	3
No	0	8	12	12	6	3	18	13

TAULA 1 (Continuació)
Síntesi de les dades

Villangómez (1978 [1972])		Verdaguer (1974)	Ruaix (1976)	Valor (1988 [1977])	Badia (1994)	Ruaix (1997- 1998)	GIEC (2016)	Sí	Sí No	No
Sí	No	No	Sí	No	Sí	Sí	Sí	7	5	3
No	No	No	Sí	No	No	Sí	Sí	4	0	11
Sí	No	No	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	12	0	3
Sí	No	No	No	No	Sí	Sí	Sí	5	5	5
Sí	No	No	No	No	Sí	Sí	Sí	4	5	6
No	No	No	No	No	Sí	Sí	Sí	5	2	8
No	No	No	Sí	No	Sí	Sí	Sí	7	1	7
Sí	No	No	No	No	Sí	Sí	Sí	8	2	5
No	No	No	No	No	Sí	Sí	Sí	7	1	7
No	No	No	No	Sí	Sí	Sí	Sí	8	1	6
Sí	No	No	Sí	No	Sí	No	Sí	6	6	3
No	No	No	No	No	Sí	Sí	Sí	6	0	9
Sí	No	No	Sí	No	Sí	No	Sí	5	7	3
No	No	No	Sí	No	No	Sí	Sí	6	1	8
No	No	No	Sí	No	No	Sí	Sí	7	0	8
No	No	No	No	No	Sí	No	Sí	3	3	9
Sí	No	No	Sí	No	Sí	No	Sí	7	3	5
Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	No	Sí	11	1	3
No	No	No	Sí	No	Sí	Sí	Sí	6	2	7
Sí	No	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	8	1	6
Sí	No	No	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	12	0	3
No	No	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	11	1	3
No	No	No	No	No	Sí	No	Sí	5	0	10
Sí	Sí	No	Sí	Sí	No	Sí	Sí	10	5	0
7	1	12	6	16	21	24				
5	1	0	3	5	1	0				
12	22	12	15	3	2	0				

FONT: Elaboració pròpia.

4. CONCLUSIONS

Les dades ens porten a confirmar la hipòtesi plantejada a l'inici, ja que hem vist que hi ha enunciats de segones opcions admeses a Fabra (1933 [1918]) que passen a ser, en obres prescriptives d'autors posteriors, formes lingüístiques no admeses. La interpretació restrictiva o purista de la normativa fabriana només la podem afirmar quan es transmeten com a formes incorrectes, però no la podem afirmar si les obres no les esmenten: en aquest cas, a banda d'una possible intervenció purista, també hi poden intervenir altres factors com l'extensió de l'obra o la variació geogràfica.

Algunes obres del corpus presenten la teoria sintèticament perquè dediquen bona part del llibre a una vessant més pràctica i hi incorporen textos. Aquesta síntesi sovint extrema dels enunciats implica una selecció molt dràstica de la informació. D'altra banda, la naturalesa d'una obra com les «Converses filològiques» fa que alguns temes es repeteixin, mentre que d'altres no s'hi tractin.

Quant a la variació geogràfica, hi ha opcions secundàries que Fabra especifica que són pròpies d'una àrea del domini lingüístic determinada i, per tant, autors d'altres punts del domini lingüístic, en adaptar la normativa a la seva varietat, no inclouen formes que no els són pròpies. Per exemple, els autors valencians no parlen de la combinació *n'hi* com a equivalent de *li'n* perquè aquesta varietat no fa el canvi en el pronom de datiu.

A banda d'això, amb la taula de síntesi podem veure que aquesta interpretació restrictiva es concentra en uns anys determinats, que van des dels anys vint fins a mitjans dels anys setanta del segle xx, durant els quals van ocórrer la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), la Guerra Civil (1936-1939) i el franquisme (1939-1975): en aquest període el nombre de segones opcions condemnades no només és superior, sinó que el nombre de les formes admeses és inferior. Contràriament, a partir de la segona meitat dels anys setanta, les segones opcions no admeses disminueixen i les admeses augmenten, això fa que aquestes obres siguin més fidels a la normativa que no pas les que es concentren en el període anterior.

També hem constatat que la transmissió de les opcions secundàries de Fabra (1933 [1918]) és força variable: les obres no sempre admeten, consideren incorrectes o deixen de tractar els mateixos casos. Aquesta variació també la constatem amb l'evolució que hem apuntat en estudiar diferents obres d'un mateix autor, com les gramàtiques de Badia i Ruaix.

Finalment, tenint en compte que només podem parlar de purisme lingüístic en els casos en què les segones opcions es condemnen, les dues obres del corpus que han interpretat la normativa més restrictivament són Marvà (1968 [1934]) i Jané (1962), i el cas transmès d'una manera més restrictiva és la combinació *n'hi* com a equivalent de *li'n*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1962). *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos.
- (1994). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Proa.
- BENAVENT, Laia (2020). «Les segones opcions de Fabra (1918) a la GIEC (2016)». A: MURGADES, Josep; NOGUÉ, Neus; BELLÉS, Eloi. *Fabra a la universitat i de la universitat*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- BONET, Sebastià (1991). *Els manuals gramaticals i la llengua normativa: Estudis de gramatografia catalana contemporània*. Tesi doctoral. Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.
- FABRA, Pompeu (1919-1928). *Converses filològiques*. A: FABRA, Pompeu (2010). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- (1933 [1918]). *Gramàtica catalana*. 7a ed. A: FABRA, Pompeu (2009). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1946, 1956*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- (2007 [1956]). *Gramàtica catalana*. 18a ed. Barcelona: Teide.
- FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel (2011). *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- JANÉ, Albert (1962). *Signe: Normes pràctiques de gramàtica catalana*. 2a ed. Barcelona: Edigraf.
- MARVÀ, Jeroni (1968 [1934]). *Curs superior de gramàtica catalana*. 5a ed. Barcelona: Barcino.
- MOLL, Francesc de B. (1985 [1968]). *Gramàtica catalana: Referida especialment a les Illes Balears*. 9a ed. Palma de Mallorca: Moll.
- RUAIX, Josep (1976). *El català en fitxes*. Moià: J. Ruaix. 2 v.
- (1997-1998). *Català complet*. Moià: J. Ruaix. 2 v.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950). *Gramàtica valenciana*. València: Torre; Barcelona: Alta Fulla, 1993. [Edició facsimil a cura d'Antoni Ferrando]
- SOLÀ, Joan (1977). *Del català incorrecte al català correcte*. Barcelona: Edicions 62.
- (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.
- THOMAS, George (1991). *Linguistic purism*. Nova York: Longman.
- VALOR, Enric (1988 [1977]). *Curs mitjà de gramàtica catalana: Referida especialment al País Valencià*. 5a ed. València: Tres i Quatre.
- VERDAGUER, Pere (1974). *Cours de langue catalane*. Barcelona: Barcino.
- VILLANGÓMEZ, Marià (1978 [1972]). *Curs d'iniciació a la llengua: Normes gramaticals, lectures eivissenques i formenteres*. 2a ed. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

Pervivència de la norma fabriana en els clítics pronominals i el criteri de composicionalitat

TERESA CABRÉ MONNÉ
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Ningú no discuteix el paper crucial, definitiu, de l'obra lingüística de Fabra per a aconseguir «la conversió del català [...] de simple llengua col·loquial en llengua de cultura a l'estil de les europees», segons Lamuela i Murgades (1984, p. 12), apta per a ser usada en diferents àmbits supradialectals. Són molts els escrits de Fabra que recullen la voluntat de fer del català una llengua normalitzada per a l'ús general i literari, un bon exemple dels quals el trobem en el discurs presidencial dels Jocs Florals de Barcelona (1934, p. 28):

No es tracta solament de difondre l'ús del català en el sentit que la gent s'acostumin a escriure preferentment en català en lloc de fer-ho exclusivament en llengua castellana, sinó de difondre la coneixença de la llengua literària, d'aquesta llengua depurada i normalitzada que tant ens ha costat d'elaborar, i que no és pas el pobre català que parlen la majoria dels catalans i que s'escriu habitualment, ple de castellanismes i de vulgarismes vergonyosos.

El cas de depuració concret que volem exposar en aquest treball és el de les combinacions de clítics pronominals de 3a persona datiu i acusatiu, les quals, per la complexitat que suposen la descripció i comparació amb altres llengües romàniques, posen en relleu no solament el coneixement precís que té Fabra del paradigma pronominal de la varietat del català oriental —en termes de la *Gramàtica catalana* del 1912— o català barceloní —a «Els mots àtons en el parlar de Barcelona» (1913-1914)—, sinó també quins criteris prevalen a l'hora de decidir què és acceptat i què no d'aquesta varietat que, des del punt de vista humà i geogràfic, és la que té més pes dins el territori.

Malgrat que «l'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització» (Fabra, 1919a), el cas que ens ocupa no hi té res a veure. Efectivament, els clítics de datiu de la varietat barcelonina descrita per Fabra (*li / els hi*) i les seves combinacions amb l'acusatiu determinat, neutre i partitiu (*l'hi, els hi, les hi / l'hi, els hi / n'hi, els en hi*) no tenen cap ombra de castellanisme. Fabra parla en termes molt contundents ja a la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* (1898), per exemple, quan diu que «el datiu viciós *els hi* deuria ésser absolutament rebutjat; però no solament no ho és, sinó que la majoria dels escriptors moderns empleen *els-hi* de preferència a *els*» (p. 99). I més endavant: «Actualment se diu *n'hi* en lloc de *li'n* i *els en* és freqüentment reemplaçat per *els-en-hi*. L'empleu de *n'hi* per *li'n* confon [...]; deuria, doncs, evitar-se *n'hi* per *li'n*. Ara *els-en-hi* per *els en* és absolutament inadmissible» (p. 101). La confusió —és a dir, el sincretisme— és un argument que apareix reiteradament per a descartar certes formes que Fabra considera inadmissibles i que es complementa amb la comparació amb la llengua medieval dels autors clàssics. El problema rau en la distància molt considerable que hi ha entre el paradigma pronominal de la llengua moderna i el de la llengua escrita medieval: tant la forma externa dels clítics com la posició respecte al verb o l'ordre en les combinacions són massa allunyades per a adaptar-les amb retocs a la llengua moderna. Hi intervenen també altres criteris als quals Fabra dona molt de pes, concretament, la correspondència forma-funció i, en segon lloc, la comparació amb altres llengües i una concepció molt pejorativa del concepte de llengua parlada, molt estesa i arrelada a la seva època.

L'objectiu d'aquesta comunicació és explicar els criteris de depuració fabriana aplicats al sistema clíctic pronominal del català literari i analitzar morfosintàcticament aquest sistema comparant-lo amb el de la varietat barcelonina que Fabra tan bé descriu tant a les gramàtiques com als articles, anomenats erudits a les *Obres completes*. Així mateix, situarem el sistema pronominal català dins les dues grans varietats segons si han perdut o no el clíctic locatiu medieval —el català valencià *versus* el català no valencià— i les compararem amb altres llengües romàniques. Entre els estudis lingüístics moderns, és ben coneguda la relació gramatical entre el datiu i el locatiu. Les llengües romàniques que han conservat un clíctic locatiu —com l'italià, l'occità, el sard o el francès— sovint fan ús d'aquest element en les combinacions de clítics de datiu + acusatiu, ja sigui per adoptar-lo com a estratègia de reparació de combinacions impossibles, ja sigui per bloquejar certes combinacions. En qualsevol cas, i referint-nos a la llengua parlada, la majoria de llengües romàniques pateixen algun tipus d'incompatibilitat en la combinació de clítics de datiu i acusatiu, que resolten de manera diferent, incompatibilitats que no sempre es reflecteixen en la llengua estàndard escrita.

2. LES FONTS

Un fet que crida l'atenció sobretot en les primeres obres de Fabra és la descripció detallada dels clítics pronominals —i també d'altres fenòmens— de la varietat barcelonina, la seva varietat, descripció que anirà apareixent des de la gramàtica del 1891 fins a la del 1956. El que sorprèn de Fabra no és tant l'interès per la llengua catalana i la voluntat de contribuir a posar ordre al desori de la llengua escrita —dos aspectes socialment molt generalitzats— com la capacitat d'estudiar la varietat parlada des d'un punt de vista objectiu i considerar-la la base dels seus estudis comparatius. I tot això, a l'edat de vint anys. En aquest sentit, trobem molt aviat afirmacions concretes sobre l'objectiu primordial dels seus estudis, com aquest fragment d'una conferència al Centre Excursionista de Catalunya, publicada a *L'Avenç* el 1891:

Nosotros estudiem preferentment la llengua parlada: a formular-ne la gramàtica és ahont van encaminades las nostras investigacions. [...] Però els estudis històrics no deuen fer-se am la pretensió de què la gramàtica d'un català antich determinat hagi de ser la gramàtica del modern català literari. Abandonar formas antigas per otras d'arcaicas [...] dificultaria la popularisació de la llengua escrita. (Fabra, OC, vol. 9, p. 90)

O bé l'article «Sobre la reforma lingüística y ortográfica», publicat a *La Vanguardia* el 22 de març del 1892, on defensa que la varietat parlada, gramaticalment coherent, no pot ser substituïda per les formes antigues:

Para mí y para mis compañeros de l'Avenç, es más conveniente, mucho más patriótico, no menospreciar el idioma que hablamos y estudiarlo con cariño; procurar dar a conocer toda la regularidad de su sistema gramatical, no consentir que se sustituyan sus formas, hijas de leyes fijas y características, por otras arcaicas, impronunciabes algunas. (Fabra, OC, vol. 9, p. 99)

Des del meu punt de vista, aquest interès per la descripció curosa, científica, de la llengua parlada considerada com un sistema lingüístic consistent —contrari a l'acceptat comunament— no pot ser espontani, sobretot tenint en compte que havia de formar-se lingüísticament al marge dels estudis d'enginyer. Hi havia d'haver algú —o alguns, potser el seu cunyat Bartomeu Galí?— que l'instruís i l'encaminés a buscar les fonts i a conèixer les directrius científiques que dominaven els estudis lingüístics a Europa, és a dir, que li donessin a conèixer l'escola comparatista dels anomenats *neogramàtics*. Efectivament, aquesta escola, a més de les importantíssimes gramàtiques dels primers estadis de les llengües indoeuropees i de la famosa afirmació segons la qual el canvi fonològic és governat per lleis que no tenen excepció, va teoritzar sobre la importància de l'estudi científic de la varietat dialectal par-

lada. Herman Paul, el més gran teòric dels neogramàtics, creia que l'estudi del propi dialecte del lingüista, parlat des de petit, havia de ser el punt de partida de tota investigació fonètica. Només després de comprendre tots els fenòmens del dialecte natiu, el lingüista havia d'encarar l'estudi de dialectes i llengües més llunyanes (Auer i Schmidt, 2010). Crec que Fabra havia de conèixer i seguir aquest nou enfocament dels estudis gramaticals perquè amb vint anys es posés a estudiar de manera objectiva i científica la gramàtica de la seva varietat parlada i fos capaç de descriure-la amb la precisió i diversitat de detalls ja en la seva primera gramàtica del 1891. No cal dir que tot això són especulacions perquè, com diu Joan Solà (2005, p. 10), «tenim una constància explícita molt feble del món bibliogràfic de Fabra, perquè el nostre gramàtic no acostumava a esmentar les fonts». Malauradament, Fabra abandona molt aviat la consideració de la varietat parlada com un sistema lingüístic sòlid i coherent i comencen a aparèixer els qualificatius de vulgar, multiforme, confús, viciós, per tal de prioritzar una proposta de llengua literària supradialectal.

3. ELS CRITERIS

Fabra fa referència reiteradament a l'estat lamentable en què es troba, segons ell, la llengua catalana parlada i escrita a tombant de segle. Per exemple, el 1915 publica a *La Revista* que la llengua catalana «ha sofert una infinitat de deformacions, moltes de les quals són difícilíssimes de reconèixer [...]. Solament l'estudi pregon de la llengua antiga i la coneixença perfecta dels dialectes actuals poden donar-nos els mitjans de remeiar-los» (Fabra, OC, vol. 9, p. 255). La reivindicació dels dialectes, de fet, és un mitjà per a conèixer millor la llengua antiga més que no pas la base de la nova llengua literària. El 1919, a «Els dialectes catalans i la llengua literària», publicat a *L'Almanac de La Revista*, fa una síntesi del que ha de ser la llengua literària,

[...] que no havia de ser pas cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial, de mots triats, de formes i construccions triades; la llengua mateixa dels nostres grans escriptors medievals, renovellada i envigorida per les aportacions de tots els dialectes sàviament seleccionades. [...] El modern català literari [...] no és barceloní [...] el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat. (Fabra, OC, vol. 9, p. 264-265)

També es recalca en diversos escrits el fet que «una llengua literària és quelcom d'artificial fill d'un treball de selecció i està per damunt del llenguatge parlat multiforme» (Fabra, 1929), qualificatius difícils d'acceptar des d'un punt de vista lingüístic actual.

Joan Solà (2005, p. 20) fa seu el concepte de composicionalitat de Polanco (1984) per descriure aquest procediment d'elaboració de la llengua normativa que «consta de normes aportades per diferents varietats geogràfiques, que són en principi vàlides i preceptives per a tots els usuaris». Malgrat que tothom i d'una manera generalitzada canta les excel·lències del criteri de composicionalitat aplicat a un sistema normatiu o estàndard supradialectal, els riscos que té per a fer viable una llengua són molt elevats, perquè les diferències dialectals, ja siguin fonològiques, morfològiques, sintàctiques o lèxiques, responen a les manifestacions de les estructures internes, no intercanviables, de cada varietat.

De tota manera, Fabra mostra sempre una actitud prou flexible davant les pròpies normes, fins al punt de renunciar-hi si la realitat ho imposa. A la introducció sobre la llengua catalana del *Curs superior de català* (apunts taquigràfics de Joan Miravittles, 1934-1935) adverteix que «la llengua és una cosa que va evolucionant, que experimenta certs canvis dels quals no ens adonem [...]. El treball és evitar-ho, però si a pesar dels esforços triomfa la forma nova, aleshores s'accepta» (Fabra, OC, vol. 2, p. 227). A l'advertiment a la 2a edició del *Curs mitjà de gramàtica catalana*, el 1923, fa explícita l'adaptació de l'ensenyament a les varietats parlades. En relació amb la morfologia, afirma:

No totes les formes nominals pronominals i verbals que existeixen en els diferents parlars són admissibles en la llengua literària, ni totes les formes admissibles podien ser consignades en aquest curs mitjà. [...] els casos en què la forma consignada en el llibre no sigui l'habitual en el dialecte de llurs deixebles [...] cal que el mestre la reemplaci per la forma usual en el parlar dels alumnes, [p. e. l'article *lo* en lloc de *el* que consta a la gramàtica] però *el* és la forma preferida en llenguatge literari. (Fabra, OC, vol. 2, p. 835)

L'actitud que sembla més encertada és la de seguir l'esperit de la norma, esperit que Carles Riba descriu molt bé al prefaci a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*:

Pompeu Fabra, en suma, va fer la seva gran selecció dins el material lexicogràfic fins aleshores disponible, i la lliurà, per a dir-ho així, a la prova d'unes seleccions culturals amb les quals en principi comptava com a actives dins els països de llengua catalana. [...] Es pot dir que el *Diccionari Fabra* és concebut i elaborat perquè marxi cap on el dugui l'evolució normal de la llengua, com tots els bons diccionaris del món; adaptant-se prudentment a tots els passos de la llengua, que en conjunt no són mai cap sobtada aventura. (Riba, 1954, p. XVIII-XIX)

4. L'ANÀLISI

A la presentació en català de l'*Ensayo de gramática del catalán moderno* (1891), Fabra diu que estudia «el sistema gramatical del català de Barcelona, qu'és el parlat, am petites modificacions, en tot Catalunya, excepte en algunas comarcas de las provincias de Lleyda y Tarragona». Pel que fa a la combinació dels datius de 3a persona, dona el paradigma següent:

Encuentro de *li* y *els* (dativos) con *el*, *la*, *els*, *las*, *en* y *ho*: *li el* = l'hi, *li la* = l'hi, *li els* = els hi, *li las* = les hi, *li en* = n'hi, *li ho* = li; *els el*, *els la*, *els els*, *els las*, *els en*, *els ho*; [pronunciat] *elz-e-le-donava*.

Suprímase *ho* detrás de *li*, así se dice *li diré* por *li ho diré*. Algunos dicen *li en* (pron. *lin*) por *n'hi*, y en valenciano se usan *li el* (lil), *li la*, *li els* (lils), *li las* y *li ho*.

Suele decirse *els hi* por *els*: *els hi diré això*; *els hi agrada*?

Como detrás de *li* se omite *ho*, cállanse *el*, *la*, *els*, *las* y *ho* detrás de *els hi* (por *els*), de aquí que se diga a menudo *els hi* (*els hi* por *els* y supresión del acusativo) en lugar de *el el*, *els la*, *els els*, *els las* y *els ho*. Se dice también *els en hi* por *els en* (*els hi*, dativo, + *en* = *els en hi*). (Fabra, 1891, p. 39)

A la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* del 1898 (que es va presentar al premi extraordinari de gramàtica dels Jocs Florals del 1895) Fabra ja presenta les dades amb una voluntat prescriptiva, tot i que constata l'arrelament de la forma parlada en els escriptors moderns:

La combinació antiga *los los* [...] subsisteix devinguda *əls-əls*, però s diu molt *əls-hi*, en lloc de *əls-əls*, que tendeix a desaparèixer; i els escriptors moderns han adoptat *əls-hi*, escrit *los-hi*, abandonant *əls-əls*. [...] Ara bé, *əls-əls* és superior a *əls-hi*, que ja és l'equivalent de *los hi* (combinació del pronom *los* i de l'adverbi *hi*: *hi vaig anar* i *əls hi vaig veure*); deuria, doncs, combatre's la tendència de la llengua parlada [...], deuria ésser rebutjat de la llengua escrita [...].

Però els escriptors moderns, lluny de combatre aquella tendència empobridora, fan desaparèixer de la llengua escrita la combinació antiga *los-los* [...], canvis que empobreixen la llengua, confonent en una sola combinació una sèrie de combinacions del català antic. (Fabra, 1898, p. 93)

La combinació *əls hi* reemplaça sovint el datiu plural *əls* en la llengua parlada [...], el datiu viciós *əls hi* deuria ésser absolutament rebutjat; però no solament no ho és, sinó que la majoria dels escriptors moderns empleen *els hi* de preferència a *els*. (Fabra, 1898, p. 99)

La combinació *els hi* no solament tendeix a reemplaçar el datiu *els*, sinó les quatre combinacions *els-el*, *els-la*, *els-els*, *els-les* [...] en la llengua escrita no deuria, doncs, emprar-se mai *els-hi* [...]. Desgraciadament se fa l contrari. (Fabra, 1898, p. 100)

Es bastant comú escriure *l'hi* per *li* (datiu). Ex: *l'hi vaig dur un llibre*.

Actualment no s diu mai *li ho* sinó *li* [...]. La combinació *els ho* és freqüent reemplaçar-la per *els hi* [...] *els hi* per *els ho* és absolutament inadmissible.

Actualment se diu *n'hi* en lloc de *li'n* i *els en* és freqüentment reemplaçat per *els-en-hi*. L'empleu de *n'hi* per *li'n* confon [...]; deuria, doncs, evitar-se *n'hi* per *li'n*. Ara, *els-en-hi* per *els en* és absolutament inadmissible. (Fabra, 1898, p. 101)

La proposta i acceptació de les combinacions amb datiu singular convertit en *hi* (*l'hi*, *els hi*, *les hi*) provenen del fet que se'n comencen a trobar els primers exemples en la llengua dels clàssics catalans medievals i, en canvi, no és fins més tard —sense que es digui exactament quan— que el clític *hi* s'estén a les combinacions amb datiu plural. De tota manera, a la *Gramàtica històrica de la llengua catalana* de Batlle *et al.* (2016, p. 690) es documenta un exemple —sense citar la font ni la data— de combinació de datiu i acusatiu plurals en què el datiu pronominalitza en *hi*; en canvi no es mostra cap exemple d'aquesta combinació amb la forma tradicional *los los* (exemple: «que pogués retre aquels diners a aquels [...] e eyl no·ls hi retrà»).

Per tant, es demostra que *els hi* és una evolució genuïna del sistema pronominal del català, documentada des d'antic, que mostra un paradigma coherent malgrat el sincretisme superficial amb altres combinacions. En català no valencià el clític de datiu és una forma composta d'un morf idèntic al dels articles definits i un altre d'idèntic al locatiu. En qualsevol cas, el morfema de nombre no pot flexionar mai sobre el locatiu sinó sobre el morf de definitud, igual que als articles. L'estructura del clític de datiu és la següent: / l + (z) + i / (Cabré, 2017).

Com que el clític d'acusatiu es correspon exactament amb el morfema de definitud —igual que el primer element del datiu—, ocupa la mateixa posició quan es combina amb el datiu. És a dir, en català no valencià no hi ha ordre de clítics sinó ordre de morfemes, la qual cosa s'interpreta sintàcticament com una ocupació de la mateixa àrea clítica amb el mateix cas acusatiu. Com que no hi ha espai estructural per a legitimar cada clític per separat, és això el que produeix l'opacitat superficial (Cabré i Fàbregas, 2019).

Per contra, l'estructura del datiu valencià no pot ser analitzada en aquests termes perquè l'hipotètic morfema locatiu no està disponible al lèxic valencià, de manera que podem concloure que l'exponent del clític de datiu presenta dos al·lomorfs segons si es tracta de la forma singular o del plural: / li/l + Ø/z /.

Quan el datiu es combina amb l'acusatiu, l'ordre no marcat imposa el datiu en primera posició seguit de l'acusatiu, amb totes les característiques morfosintàctiques de cada clític (*li'l*, *li la*, *li'ls*, *li les*, *els el*, *els la*, *els els*, *els les*). En una varietat col·loquial (Todolí, 1992) s'elideix l'exponent de definitud quan precedeix el morf de plural associat al clític, però el contingut morfosintàctic es preserva (*lil*, *lila*, *lis*, *liles*, *ezel*, *ezla*, *ezes*, *ezles*).

5. EL RESULTAT

Ens trobem, doncs, amb dues estructures de datiu diferents, tant des del punt de vista morfològic com sintàctic, estretament relacionades amb un altre fet lingüístic, l'existència o no d'un clíctic locatiu en el lexicó de cada varietat. La proposta estàndard supradialectal del sistema combinatori de clítics de tercera persona no va prosperar en valencià perquè les combinacions amb datiu singular partien d'una estructura amb locatiu que no podia encaixar en el sistema valencià, i se'n va proposar una altra sense locatiu, més acostada estructuralment a les varietats parlades. Per contra, la proposta estàndard per al català no valencià és compatible amb la varietat parlada quan es combina amb el datiu singular, però resulta incompatible amb el datiu plural perquè té una estructura incoherent amb l'altra meitat del paradigma.

De vegades, les propostes normatives, amb la voluntat de ser supradialectals, combinen estructures gramaticalment inconsistents. Aquest sembla el cas del català (no valencià) normatiu: el datiu singular i les seves combinacions es basen —sincrònicament— en la variant del Principat, amb un clíctic locatiu encara viu a la llengua parlada (tot i que no sabem en quina proporció), mentre que el datiu plural i les seves combinacions es basen —sincrònicament— en la variant valenciana, que va perdre definitivament el clíctic locatiu al segle XVIII (Casanova, 1989). El que és objectivament cert és que aquest sistema prescriptiu no ha aconseguit l'arrelament —la interiorització— de la gran majoria de normes reguladores de la llengua i la causa no s'ha de buscar en la influència del castellà, almenys primordialment. La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans (2016) ha acceptat com a col·loquials algunes de les formes de la varietat oriental descrita per Fabra. És un primer pas, però caldria anar més enllà per tal d'evitar la desaparició del clíctic locatiu del català i del sistema genuí de clítics pronominals.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AUER, Peter; SCHMIDT, Jürgen Erich (ed.) (2010). *An international handbook of linguistic variation*. Berlín: De Gruyter-Mouton.
- BATLLE, Mar; MARTÍ CASTELL, Joan; MORAN, Josep; RABELLA, Joan Anton (2016). *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BONET, Eulàlia (2002). «Cliticització». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Josep; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. I. Barcelona: Empúries, p. 933-989.
- CABRÉ MONNÉ, Teresa (2017). «Els clítics pronominals de 3a persona: variació dialectal i normativa lingüística». A: *Homenatge a Kálmán Faluba*. Vol. 1. Barcelona: Publica-

- cions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; LXXI), p. 209-240.
- CABRÉ, Teresa; FÁBREGAS, Antonio (2019). «3rd person clitic combinations across Catalan varieties: Consequences of the nature of the dative clitic». *The Linguistic Review*, vol. 36, núm. 2, p. 151-190.
- (2020). «Ways of being a dative across Romance varieties». A: PINEDA, A.; MATEU, J. (ed.). *Dative structures in Romance and beyond*. Berlín: Language Science Press, p. 387-402.
- CASANOVA, Emili (1989). «Aproximació a la gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al segle XVIII: la combinació de pronoms de 3a persona». A: *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988*. Vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 57-80.
- FABRA, Pompeu (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- (1892). «Sobre la reforma lingüística y ortográfica». *La Vanguardia* (22 març), p. 4. [Reproduït a FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 95-99]
- (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- (1912). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç
- (1913). «Els mots àtons en el parlar de Barcelona». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 1, p. 7-17.
- (1914). «Els mots àtons en el parlar de Barcelona». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 2, p. 1-6.
- (1915). «Cal gramàtica als escriptors». *La Revista*, any I, núm. 2. [Reproduït a FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 254-257]
- (1919a). «Conversa filològica (18/XI)». A: FABRA, Pompeu (2010). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 137.
- (1919b). «Els dialectes catalans i la llengua literària». *Almanac de La Revista*, p. 240-242. [Reproduït a FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, 2013, p. 264-265]
- (1929). «L'obra de redreçament del català literari». *Oc*, segona època, any VI, núm. 112. [Reproduït a FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 298-299]
- (1934). «Discurs del president Pompeu Fabra». *Jocs Florals de Barcelona. Any LXXVI de llur restauració*. Barcelona: Estampa la Renaixença, p. 19-29. [Reproduït a FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 305-316]
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- POLANCO, Lluís B. (1984). «La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives». A: CABRÉ, M. Teresa; MARTÍ, Joan; PONS, Lídia; SOLÀ, Joan (ed.). *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 107-146.
- RIBA, Carles (1954). «Prefaci a la segona edició». A: FABRA, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa.
- SOLÀ, Joan (2005). *Pompeu Fabra i Poch: Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- TODOLÍ, Júlia (1992). «Variants dels pronoms febles de tercera persona al País Valencià: regles fonosintàctiques i morfològiques subjacents». *Zeitschrift für Katalanistik = Revista d'Estudis Catalans*, núm. 5, p. 137-160.

Els canvis lingüístics en l'adaptació valenciana de la traducció de *Harry Potter*: l'ajustament a les gramàtiques de Pompeu Fabra, de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua¹

ÀLVARO CALERO-PONS
Universitat de les Illes Balears

1. INTRODUCCIÓ

Els dos primers volums de la saga *Harry Potter*, traduïts al català per Laura Escorihuela, van eixir publicats el 1999 a Barcelona per l'Editorial Empúries. El nombre de vendes del primer volum, *Harry Potter i la pedra filosofal* (d'ara endavant, *La pedra filosofal*), fou més baix del que s'esperava al País Valencià —1.200 exemplars enfront dels 73.000 del Principat (Pinter, 2001, p. 53). Com que pensaren que la causa era la varietat barcelonina que hi emergia, els editors en cediren els drets a Tàndem perquè valencianitzessin el model de llengua dels dos primers volums. Així doncs, el primer volum adaptat va veure la llum el 2001, coincidint amb l'estrena del primer film, i el 2002 ho va fer el segon, *Harry Potter i la cambra secreta* (d'ara endavant, *La cambra secreta*), tots dos a cura de Salvador Company. Per bé que aqueixos tipus d'adaptacions són una pràctica relativament habitual en la literatura infantil i juvenil, per qüestions de lectoescriptura i requeriments curriculars autonòmics, en aquest cas es tractava de literatura juvenil i d'adults, dirigida a un públic major de deu anys, fet que va desfermar la polèmica (Pinter, 2001, p. 53). Les reaccions no es van fer pas esperar i n'hi va haver per a tots els gustos.

Tot i que ja es va dir del primer volum que l'adaptació valenciana seguia un model de llengua normatiu (Cabeza, 2010, p. 228 i seg.), cal un estudi profund de

1. Aquesta comunicació ha estat possible gràcies a una beca contracte predoctoral de la Universitat de les Illes Balears (UIB) i al projecte FFI 2016-80191-P «Extensió social de la norma lingüística en els mitjans de comunicació durant el segle xx» (2016-2020), concedit pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esport al Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona.

tots dos sobre les principals modificacions que s'hi van introduir, a fi de dilucidar-ne el grau d'adhesió tant a la Gramàtica de Fabra (1918 [1933]) com a la Gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC) (IEC, 2016) i a la *Gramàtica normativa valenciana* (GNV) (AVL, 2006). Això ens permetrà analitzar, d'una banda, les representacions socials que van tenir les varietats diatòpiques i diafàsiques en aquestes adaptacions i, de l'altra, la convergència dels models de llengua: fins a quin punt els canvis lingüístics eren normatius en aquell moment, des d'una perspectiva sincrònica, i si les obres normatives actuals hi donarien una resposta diferent. En aquesta comunicació, per raons d'espai, ens centrarem en tres elements morfosintàctics: la morfologia dels verbs amb clític, les combinacions binàries de pronoms febles i el participi i el valor locatiu dels verbs *ser* i *estar*.

2. LA MORFOLOGIA DELS VERBS AMB CLÍTIC

Tant la *Gramàtica* de Fabra (1918 [1933], p. 233) com la GIEC (IEC, 2016, p. 217) expliquen que l'elisió de la ròtica final *r* en els infinitius plans i de la *s* en els imperatius acabats en *-es* és pròpia de la parla oral i dels registres informals. Aquests són els usos que prevalen en la versió barcelonina, per bé que només es considera «admissible en l'àmbit general l'omissió de la *-r* final en els infinitius de la segona conjugació acabats en *-er* àton seguit de forma pronominal» (IEC, 1999, p. 22); l'omissió de la *-r* en altres infinitius clitzats i de la *-s* en els imperatius no reben pas aquest tractament. En *La pedra filosofal* trobem tres ocurrences de la reducció informal de l'imperatiu *tingues* en *té*, totes elles modificades per *tin* en l'adaptació valenciana, així com dues de *coneixe'l*, substituïdes per *conèixer-lo* en l'adaptació valenciana. També hi trobem les tres concordances que es mostren en la taula 1:

TAULA 1
Casos particulars de morfologia de verbs amb clític en *La pedra filosofal*

Núm.	Versió barcelonina	Adaptació valenciana
1.	Digue'ns què hem de fer. (p. 273)	Digues què hem de fer. (p. 305)
2.	no'm diguis re en tot el camí de tornada; [Ho diu Hagrid.] (p. 77)	no'm digues res en tot el camí de tornà; [Ho diu Hagrid.] (p. 88)
3.	—Sí, ja ens ho han dit —va dir el Hagrid, de mal humor—. Bé, si cap dels dos veu res, m'ho direu, ¿oi? Ara hem de marxar. (p.247)	—Sí, ja mos ho han dit —va dir Hagrid, de mal humor—. Bé, si cap dels dos veu alguna cosa, m'ho direu, vitat? Ara se n'hem d'anar. (p. 277)

FONT: Rowling (1997 [1999-2002]; 1997 [2001]).

En la primera constatem que l'elisió informal de la ròtica final, estranya en els parlars valencians, s'ha solucionat suprimint el clític, cosa que ha permès mantenir la forma d'imperatiu *digues*, que s'adiu tant amb els registres formals com amb l'oralitat dels parlars valencians. La forma reduïda amb clític *dis*, més informal, no apareix en cap adaptació. La segona concordança és una intervenció en estil directe de Hagrid, personatge caracteritzat per una parla col·loquial, que en l'original en anglès sol presentar transgressions ortogràfiques. En català també s'ha utilitzat aquest recurs literari, però de manera més puntual. Aquesta concordança n'és un exemple: s'hi manté la contracció no normativa de l'adverbi *no* amb el pronom *em*; per contra, el pronom *re*, que representa una pronunciació rara en els parlars valencians, es canvia per l'opció normativa *res*, mentre que es recorre a la transgressió (*tornà*) per marcar la pronunciació col·loquial en els parlars valencians del substantiu *tornada*, fruit de la pèrdua de la *d* intervocàlica. Les flexions verbals s'han modificat per sistema atenent les opcions normatives, d'àmbit general i restringit, habituals en els parlars valencians (IEC, 1999, p. 23 i seg.). En la tercera concordança, una altra intervenció en estil directe de Hagrid, trobem que el pronom *ens* s'ha substituït per la forma oral i no normativa *mos*² i que, per caracteritzar-ne la parla, hi apareix una combinació de clítics allunyada de la normativa (*se n'hem d'anar*, en lloc de *ens n'hem d'anar*), atenent els usos dels parlars valencians (IEC, 1999, p. 22), perquè el verb *marxar*, de la versió barcelonina, s'ha canviat per *anar-se'n* en l'adaptació valenciana. A banda dels canvis que afecten la morfologia dels verbs i dels clítics, n'hi ha d'altres d'opcionals, purament estilístics, com haver reemplaçat *res* per *alguna cosa* o l'expressió *oi* per *veritat* —escrita *vitat*, vet ací una altra transgressió. Així doncs, constatem que la tècnica de la transgressió lingüística per a representar la parla informal o col·loquial s'utilitza de manera diferent segons la versió.

Quant a l'imperatiu del verb *dir* en *La cambra secreta*, en l'adaptació valenciana es recorre a l'opció més formal (*digues*), que de vegades conserva el clític i d'altres no. Així, hi ha una ocurrència de *digue'ns* i dues de *digue'm* que mantenen el clític en l'adaptació valenciana (*digues-nos* i *digues-me*) i una altra de *digue'ns* i de *digue'm* que el perden (*digues*). L'ocurrència de les formes *digue'ls* i *digue'ns-ho* ja han estat ajustades en l'adaptació valenciana a l'opció preferible segons Fabra sense eliminar-ne informació morfològica (*digues-los* i *digues-nos-ho*). Igualment, l'ocurrència de *convence'ns* i *convence's* ha estat modificada com *convèncer-nos* i *convèncer-se*, la de *explica'ns-ho* com *explicar-nos-ho* i la de *coneixe'l* i les dues de *coneixe't* com *conèixer-lo* i *conèixer-te*, respectivament. A més, la forma *mi-te'ls*, que marca una desviació cap al registre familiar del personatge d'Hermione, s'ha canviat per *mira-te'ls*, més formal.

2. El sol diccionari que arreplega el pronom *mos*, sota l'etiqueta «col·loquial», és el *Diccionari normatiu valencià*, DNV (AVL, 2016, s. n.).

TAULA 2
Casos particulars de morfologia de verbs amb clític en La cambra secreta

Núm.	Versió barcelonina	Adaptació valenciana
1.	—Jo estaré esperant per obri'ls-hi la porta. (p. 11)	—Jo estaré esperant i els obriré la porta. (p. 16)
2.	podríem sorti'ns-en (p. 162)	ho podríem aconseguir (p. 180)
3.	Demana'ls-en una altra. (p. 97)	Els en demanes una altra. (p. 110)

FONT: Rowling (1998 [1999-2001]; 1998 [2002]).

Finalment, observem en la taula 2 que no tots els canvis morfològics efectuats han consistit a escriure el verb formalment en l'adaptació valenciana, sinó que de vegades s'ha optat per un altre temps, fet que ha comportat modificacions en la posició i forma dels clítics, com és el cas de la tercera concordança, en què s'ha passat d'un imperatiu a un present d'indicatiu. Fins i tot s'ha substituït en la segona el verb pronominal *sortir-se'n* pel transitiu *aconseguir*, cosa que elimina la combinació de clítics, car el verb *eixir-se'n* no arreblega pas aquest significat (AVL, 2016). A més, en la primera, no només s'ha reemplaçat l'infinitiu per un futur simple d'indicatiu, amb el consegüent pas dels clítics de la posició postverbal a la preverbal, sinó que també s'ha corregit la combinació *els hi*, en aquest cas en forma reduïda (vegeu l'apartat següent).

3. LES COMBINACIONS BINÀRIES DE PRONOMS FEBLES

El sistema de combinacions binàries de pronoms febles en català presenta dues variants, amb *hi* i amb *li*. Segons la variant *hi*, l'ordre és complement directe (CD) i complement indirecte (CI), mentre que, segons la variant *li*, l'ordre s'inverteix (CI + CD). Fabra (1918 [1933], p. 187-190) només accepta la variant *hi* quan aquest pronom és equivalent a *li* i es combina amb els pronoms de CD determinat: *el, la, els o les (l'hi, la hi, els hi i les hi, respectivament, amb les variants morfològiques corresponents)*. En canvi, quan el CD indeterminat o neutre se substitueix pels pronoms *en* i *ho*, la combinació es fa seguint la variant *li* (*li ho* en lloc de *l'hi* i *li'n* en lloc de *n'hi*, respectivament), cosa que s'allunya de l'oralitat dels parlars que segueixen la variant *hi*. Actualment, la GIEC (IEC, 2016, p. 211-214) matisa diafàsicament la norma: explica totes les combinacions existents en català amb el sistema *hi* (inclosa *l'hi* com a apostrofació de *la hi*, que Fabra no preveu) i diu que, en els casos en què Fabra no admetia pas la variant *hi* (*l'hi* en comptes de *li ho* i *n'hi* en comptes de *li'n*), les combinacions amb la variant *li* són més fre-

qüents en registres formals. Així doncs, competiria a l'usuari de decidir quina forma escou en cada context, segons el registre, a partir de l'argument de quantitat. Quant a les combinacions de la variant *hi* (CD + CI), en què *hi* remet al pronom de datiu *els* com a CI plural —*els hi* en tots els casos, tret de quan es combina amb el pronom d'acusatiu *en*, que adopta la forma *els n'hi*—, Fabra (1918 [1933], p. 175) les considera errònies i estableix que s'han de formar segons la variant *li*, mentre que la GIEC (IEC, 2016, p. 213) les classifica com a col·loquials i diu que «no són adequades en els registres formals». Per la seva banda, la GNV (AVL, 2006, p. 177) no hi presenta cap canvi normatiu, tot i que explica principalment la variant *li*, que és més habitual en els parlars valencians.

Dit això, en *La pedra filosofal* trobem que les deu ocurrences de *l'hi* en la versió barcelonina s'han transformat en *li'l* en l'adaptació valenciana, d'acord amb la normativa. No obstant això, hi trobem que la combinació *la hi* apareix sempre apostrofada (*l'hi*) en la versió barcelonina, en les seves dotze ocurrences, fet que l'allunya, en aquest cas, de les preferències de Fabra. Totes elles han estat sistemàticament transformades en *li la* en l'adaptació valenciana. Igualment, contravenint Fabra, no hi ha cap ocurrencia en la versió barcelonina de *li ho* ni de *li'n*, que hi apareixen com *l'hi*, en les seves vint-i-cinc ocurrences, i com *n'hi*, en les seves set ocurrences, respectivament. En l'adaptació valenciana, és clar, s'han canviat per les formes corresponents de la variant *li* que estableix Fabra i que coincideixen amb els parlars valencians. No hi hem documentat, però, cap combinació binària de tipus *els hi* ni *les hi*, tampoc de la variant *li*, ni quan és plural el pronom d'acusatiu ni quan ho és el de datiu. Hi ha un cas en què la combinació binària *la hi*, que apareix apostrofada en la versió barcelonina (*l'hi*), s'ha mantin-

TAULA 3
Casos particulars de combinacions binàries de pronoms febles en *La pedra filosofal*

Núm.	Versió barcelonina	Adaptació valenciana
1.	que es volia deslliurar d'ell, a tornar a la caixa i l'hi lligava fort— (p. 167-168)	que es volia deslliurar d'ell, a tornar a la caixa i la hi lligava fort (p. 188)
2.	L'hi havia entrat directament per un nariu. (p. 175)	Li havia entrat directament per un nariu. (p. 196)
3.	—El professor Dumbledore diu que l'hi he de deixar anar [a la festa]. (p. 292)	—El professor Dumbledore diu que l'he de deixar anar [a la festa]. (p. 326)
4.	que trobava tan interessant com el Ron l'hi trobava a ell (p. 99)	que trobava Ron tan interessant com Ron el trobava a ell (p. 112)
5.	Mentre el Ron n'hi feia cinc cèntims, del que feia el Charlie amb els dracs, (p. 140)	Mentre Ron li explicava breument què feia Charlie amb els dracs, (p. 158)

FONT: Rowling (1997 [1999-2002]; 1997 [2001]).

gut, sense apostrofar, en l'adaptació valenciana. Es tracta de la primera concordança de la taula 3. Això és degut al fet que, en aquest cas, el clític *hi* no remet pas a un CI, sinó a un complement circumstancial de lloc (CCL) (*a la caixa*), per la qual cosa, no s'hi aplica pas la variant *li*.

Hi ha dos casos en què s'elimina la combinació binària *l'hi* de la versió barcelonina en l'adaptació valenciana. Es tracta de la segona i tercera concordançes de la taula 3. Podem considerar que la combinació *l'hi* és una errada en la segona concordança, en què s'hauria confós per l'homòfon *li*, vist que no hi trobem cap altre complement que es pugui substituir, a banda del CI (*a Harry*). Això restaria esmenat en l'adaptació valenciana. En contrapartida, en la tercera, seria l'adaptació valenciana la que s'allunyaria de la normativa. El clític *hi* sí que hi fa una funció: substituir un CCL (*a la festa*), que apareix en el diàleg immediatament anterior —en què també se substitueix per *hi*. Això no obstant, és un dels casos rars en què el pronom *hi* s'ha suprimit en l'adaptació valenciana, que tendeix a conservar-lo,³ d'acord amb la normativa (Fabra, 1918 [1933], p. 176), malgrat que l'ús en els parlars valencians sigui residual (Beltran Calvo i Segura-Llopes, 2017, p. 208). En la quarta concordança, l'adverbi *hi* seria redundant, si entenem que substitueix un complement circumstancial de manera (CCM), perquè ja hi apareix l'adverbi *com*. Finalment, en la cinquena, la combinació *n'hi* ha desaparegut en l'adaptació valenciana, en què s'ha substituït per *li* a causa del canvi verbal.

Seguint la línia del primer volum, en *La cambra secreta* també trobem que les set ocurrencies de *l'hi* en la versió barcelonina s'han transformat en *li'l* en l'adaptació valenciana, d'acord amb la normativa, mentre que la combinació *la hi* també apareix sempre apostrofada (*l'hi*) en la versió barcelonina, en les seves tres ocurrencies. Totes elles han estat sistemàticament transformades en *li la* en l'adaptació valenciana. De la mateixa manera, allunyant-se de les opcions preferibles de Fabra, no hi ha cap ocurrencia en la versió barcelonina de *li ho* ni de *li'n*, que hi apareixen com *l'hi*, en les seves deu ocurrencies, i com *n'hi*, en la seva sola ocurrencia, respectivament. Evidentment, en l'adaptació valenciana s'han modificat segons la variant *li*. A diferència del primer volum, en aquest segon sí que trobem combinacions binàries amb el pronom d'acusatiu plural de tercera persona; concretament, una ocurrencia de *els hi* i dues de *les hi*, que s'han substituït per *li'ls* i *li les* en l'adaptació valenciana, respectivament. Com observem en la primera concordança de la taula 4, *n'hi* ha una altra de *els hi* en què només cal substituir el

3. En canvi, el verb gran *repensar-s'hi*, que presenta dues ocurrencies en la versió barcelonina del primer volum, amb el significat 'canviar de parer', s'ha modificat en l'adaptació valenciana com a *repensar-s'ho*. En aquests contextos l'opció valenciana es desviaria de la norma, atès que no respecta pas la distinció semàntica del DIEC1 (IEC, 1995, p. 1578). Per contra, el DNV sí que atribueix a *repensar-s'ho* el significat 'canviar de parer', sense distinció (AVL, 2016).

CI plural (*els*); per adequar-ho al registre de Hagrid, s'ha suprimit el clíctic *hi* en l'adaptació valenciana i, en compensació, s'hi recorre al diminutiu de *mica*. L'altre cas d'aquests l'hem documentat en el segon volum, *La cambra secreta*, i ja l'hem comentat més amunt (vegeu la primera concordança de la taula 2).

TAULA 4

Casos particulars de combinacions binàries de pronoms febles en *La cambra secreta*

Núm.	Versió barcelonina	Adaptació valenciana
1.	—Bé, els hi he donat una mica de... [Ho diu Hagrid.] (p. 119)	—Bé, els he donat una miqueta de... [Ho diu Hagrid.] (p. 133)
2.	Ell us en deixarà una. (p. 323)	Ell li'n deixarà una. (p. 362)
3.	Aquest matí hem sentit com la professora McGonagall l'hi explicava al Flitwick. (p. 184)	Aquest matí hem sentit com la professora McGonagall ho explicava a Flitwick. (p. 204)
4.	—Pregunti-l'hi a ell! (p. 145)	—Pregunte-ho a ell! (p. 161)
5.	¿Què hem de fer, robar-l'hi a l'Snape? (p. 167)	Què hem de fer, robar-li-ho a Snape? (p. 185)
6.	Va agafar el diari i l'hi va mostrar al Dumbledore—. (p. 320)	Va agafar el diari i el va mostrar a Dumbledore—. (p. 359)
7.	—¿I ara què? —va dir el Ron mirant inquiet la Ginny. El Harry l'hi va assenyalar el què. (p. 317)	—I ara on anem? —va dir Ron mirant inquiet Ginny. Harry li va assenyalar on. (p. 356)
8.	El Ron va obrir la boca per parlar, però, en lloc de sortir-li paraules, va fer un rot impressionant. (p. 115)	Ron va obrir la boca per a parlar, però, en lloc d'eixir-li'n paraules, va fer un rot impressionant. (p. 128)

FONT: Rowling (1998 [1999-2001]; 1998 [2002]).

En la segona concordança, observem que l'aparició de la combinació *li'n* en l'adaptació valenciana no és pas deguda a la modificació de *n'hi*, sinó de *us en*, en passar del tractament de *vós* al de *vostè*. Val a dir que l'ús de la forma *vós* com a tractament de cortesia en la versió barcelonina és més aviat puntual —només l'usen alguns professors— i es recorre generalment a la forma *vostè*. En qualsevol cas, el tractament de *vós* s'ha eliminat de l'adaptació valenciana, en què només s'usa el de *vostè*. En la tercera concordança, la combinació binària *l'hi* de la versió barcelonina es desfà en l'adaptació valenciana, en què només apareix el clíctic *ho*, a fi que no hi hagi cap duplictat sintàctica, atès que el pronom *li* remet a un CI que ja és explícit (*al Flitwick*). Això ha ocorregut en tres casos més (vegeu les concordançes 4 i 6); per contra, en la concordança 5, també s'hauria pogut fer i no ha estat

així, sinó que la sola modificació ha consistit a passar de la variant *hi* a *li*. En la setena, a banda del canvi de referent espacial, la combinació *l'hi* s'elimina en l'adaptació valenciana, en què se substitueix pel pronom *li*. Això pot ser degut tant a un ús redundat de *l'hi* (*li ho*), com a una confusió de *l'hi* per *li* per homofonia, tal com succeeix en la segona concordança de la taula 3 (*La pedra filosofal*). Emperò, en la vuitena, s'hi ha afegit el pronom *en* en l'adaptació valenciana, d'acord amb la normativa, perquè sintàcticament remet al sintagma preposicional *de la boca*. En aquest punt, l'adaptació valenciana s'acostaria més a la normativa (Fabra, 1918 [1933], p. 176) que la versió barcelonina. Finalment, trobem la combinació binària *n'hi* en la locució *Déu n'hi do [sic]*, la qual, com a unitat fraseològica (UF), s'ha reemplaçat en l'adaptació valenciana, en les seves quatre ocurrences, per una altra d'equivalent, *mare de Déu*, que ja no presenta cap pronom feble.

4. EL PARTICIPI I EL VALOR LOCATIU DELS VERBS *SER* I *ESTAR*

El verb *ser* té diverses formes de participi, *estat*, «pròpia de l'àmbit general», compartida amb el verb *estar*, i *sigut* i *set*, «admissibles en l'àmbit general, d'acord amb els usos característics de cada parlar» (IEC, 1999, p. 29). Segons la GIEC, d'acord amb els usos històrics, és la forma de participi comuna als dos verbs la que es prioritza en registres formals (IEC, 2016, p. 876). De fet, Fabra (1918 [1933], p. 215) només recull la forma *estat*, com a participi del verb *ser*, en la seva gramàtica de caràcter normatiu. Emperò aquesta s'ha substituït per *sigut* en vint-i-sis casos en *La pedra filosofal* i en vint casos en *La cambra secreta*, tant en diàlegs com en la veu narradora, el registre de la qual és més formal que el de les intervencions directes d'alguns personatges; fet que ens impedeix de concloure que el criteri hagi estat diafàsic.

Pel que fa a la distinció del valor locatiu dels verbs *ser* i *estar*, la GIEC explica que el verb *ser* comunica la localització de manera neutra, com el verb *haver-hi*, mentre que *estar* expressa un perllongament temporal, equivalent als verbs *restar* i *romandre*, per això el verb *estar(-se)* s'usa amb el sentit de *viure* o *residir* en un lloc. Quan es tracta d'una posició física i estàtica, la GIEC també admet l'ús del verb *estar* amb el significat d'«estar situat». En aquest cas, es poden usar com a sinònims els verbs *ser* i *haver-hi*, encara que tinguin un significat locatiu més neutre, vist que la distinció d'aquests valors semàntics és més difusa. A més, s'hi reconeix que els usos locatius del verb *ser* no són gaire vius en els parlars valencians (IEC, 2016, p. 873-874). La GNV recull tots aquests usos i puntualitza que «convé evitar l'ús de *estar* en els contextos propis de *ser*», en què no seria ni formal ni genuí (AVL, 2006, p. 316). Aquesta distinció, però, s'esvaeix en el DNV (AVL, 2016).

Tot i que la Gramàtica de Fabra (1918 [1933]) no entri pas directament en aquesta qüestió, en el moment de la publicació d'aquests dos primers volums de la saga *Harry Potter* hi havia el DIEC1 (IEC, 1995), amb la consideració de normatiu, que derivava del DGLC de Fabra (1932). Aquest diccionari recull els usos locatius tal com els explica la GIEC, tret del d'«estar situat», tot i que això no vol pas dir que no sigui normatiu. Entenem, doncs, que la norma fabriana pel que fa als usos dels verbs *ser* i *estar* s'estableix en aquest diccionari, que avui es materialitza en la seva segona edició, el DIEC2 (IEC, 2007), posterior a l'aparició d'aquests volums de la saga.

A partir del que hem explicat, cal remarcar que no s'hi ha introduït pràcticament cap canvi relatiu als usos locatius dels verbs *ser* i *estar*, que s'ajusten a la norma i no han comportat cap modificació. Com a excepció, trobem l'oració «Jo hi era! Vaig veure com el Dumbledore la deixava» en la versió barcelonina del primer volum (p. 53), que esdevé «Jo estava allí! Vaig vore com Dumbledore la deixava» en la valenciana (p. 61). Heus aquí un ús del verb *estar* en l'adaptació valenciana per a expressar una localització puntual de manera neutra, funció que correspondria al verb *ser*. Aquesta concordança, a més, presenta el verb *veure* escrit com *vore*, escriptura que no reconeix el DIEC1 ni el DIEC2, però sí el DNV (AVL, 2016), encara que el remeti a la forma principal *veure*. Això s'explica perquè es tracta d'una altra intervenció en estil directe de Hagrid, personatge que, com ja hem comentat, està marcat per una parla fortament col·loquial, i aquí s'ha transgredit la normativa com a tècnica de traducció. Amb tot, les poques modificacions que hi susciten els verbs *ser* i *estar* solen afectar els adjectius *viu*, *mort*, *buit*, *fred*, *fosc*, *clar* i *boig*; els criteris d'ús de l'un i l'altre amb subjectes animats i inanimats, en relació amb llurs distincions semàntiques (IEC, 2016, p. 868-871), no són clars en cap versió.

5. CONCLUSIONS

El grau d'adhesió a la norma en les dues versions dels dos volums és, en conjunt, molt alt. Si bé, en alguns aspectes, aquest seria lleugerament major en les adaptacions valencianes que en les versions barcelonines, per la revisió addicional, encara que les qüestions geogràfiques hi han ajudat ara i adés, com en les combinacions binàries dels pronoms febles. Emperò no totes les modificacions efectuades en l'adaptació valenciana són sistemàtiques ni l'aproximen sempre a la normativa fabriana; en són un exemple els usos dels verbs *ser* i *estar*.

Sense abordar ací la idoneïtat del model de llengua, que no s'adaptessin pus volums ens permet de deduir que el problema no era pas la varietat geogràfica i que, econòmicament, no en devia fer el pes. El públic avesat a llegir en català sol

percebre positivament la variació diatòpica. En aquest sentit, les paraules de Pradilla (2015, p. 37), quan afirma que «el problema, doncs, no el tenim en la norma, sinó en la seua vehiculació», s'enllacen amb açò que diu Marco (2017, p. 101) sobre les editorials valencianes que recorren al català central en les traduccions, amb la mirada posada al Principat: «si algú sent la temptació de censurar aquest canvi de política, que pense abans en com són de desencorajadores les xifres que de tant en tant es publiquen sobre el percentatge de valencians que lligen en la llengua pròpia fora de contextos acadèmics o escolars». Enfortir el mercat editorial català, doncs, esdevé peremptori.

Seguint Marco (2017, p. 105), pensem que, al delà del model comú de referència, l'ús de formes subestàndard no és només una tècnica per a traduir dialectes i registres, sinó també una eina que, entesa en el context, aporta cohesió a la comunitat lingüística sencera. Ara bé, el cas de *Harry Potter*, com a producte de massa, és una altra història, perquè suggereix que l'espai català de comunicació (Gifreu, 2014) encara no ha superat del tot la regionalització; la qual, d'altra banda, no seria pas exclusiva dels valencians (Esteve, Ferrer, Marquet i Moll, 2001, p. 83).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AVL = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Gramàtica normativa valenciana*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2016). *Diccionari normatiu valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- BELTRAN CALVO, Vicent; SEGURA-LLOPES, Carles (2017). *Els parlars valencians*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- CABEZA I CÁCERES, Cristóbal (2010). «La multitraduïció als estàndards català i valencià: el cas de *Harry Potter i la pedra filosofal*». *MonTI*, núm. 2, p. 217-247.
- ESTEVE, Francesc; FERRER, Josep; MARQUET, Luís; MOLL, Juli (2001). «Harry Potter i la llengua migpartida». *El Temps*, núm. 915, p. 81-83.
- FABRA, Pompeu (1918 [1933]). *Gramàtica catalana*. 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- GIFREU, Josep (2014). *El català a l'espai de comunicació: El procés de normalització de la llengua catalana als mèdia (1976-2013)*. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona; Publicacions de la Universitat Jaume I; Universitat Pompeu Fabra.
- IEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. 1a ed. Barcelona; Palma; València: Enciclopèdia Catalana; Edicions 62.
- (1999). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. Barcelona: IEC.
- (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62; Enciclopèdia Catalana.
- (2016). *Gramàtica de la llengua catalana (GIEC)*. Barcelona: IEC.

- MARCO, Josep (2017). «Les traduccions al valencià que ara es lligen: models de llengua, estils, traductors». A: MESEGUER, Lluís (coord.). *La traducció literària, estudis sobre la traducció i la literatura valenciana: Homenatge a Joan Francesc Mira i Casterà*. València: Generalitat Valenciana: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 87-111.
- PINTER, Ester (2001). «Harry Potter aixeca un debat sobre la versió dialectal dels llibres». *Avui* (18 novembre), p. 53.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2015). *La catalanofonia: Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ROWLING, Joanne K. (1997 [1999-2002]). *Harry Potter i la pedra filosofal*. 12a ed. [Traducció de Laura Escorihuela. Barcelona: Empúries]
- (1997 [2001]). *Harry Potter i la pedra filosofal*. 2a ed. [Traducció de Laura Escorihuela. Adaptació de Salvador Company. València: Tàndem]
- (1998 [1999-2001]). *Harry Potter i la cambra secreta*. 7a ed. [Traducció de Laura Escorihuela. Barcelona: Empúries]
- (1998 [2002]). *Harry Potter i la cambra secreta*. [Traducció de Laura Escorihuela. Adaptació de Salvador Company. València: Tàndem]

«Totes les persones de què es tracta»: sobre les omissions de Fabra (2018 [1933 (1918)])

JOAN COSTA CARRERAS
Universitat Pompeu Fabra

1. INTRODUCCIÓ

El motiu d'aquesta comunicació és que, preparant una classe sobre els pronoms relatius, vam trobar que la GIEC (2016, quadre 27.2 i § 27.4.2.3) dona els exemples següents, en els quals el pronom *què* és correferent amb un antecedent animat:

- (1) *La persona amb què parlàvem coneix el teu pare*
- (2) *Li presentaré la família a què vostè al·ludeix en la seva carta*
- (3) *El malnom permetia destriar millor la persona de què es tractava*
- (4) *Està en pugna contra la gent amb què no fa gaire havia fet negocis*

La GIEC afirma que aquests exemples també són possibles amb *qui* i «article + *qual*», «formes més habituals».

L'exemple (3) podria ser una adaptació de dos exemples que trobem al *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1932):

- (5) **tot -a**: 3 2 pron. [LC] Totes les persones de què es tracta.
- (6) **qüestió** [...] *La persona, la cosa en qüestió*, de què es tracta.

Ens sembla rellevant constatar que el DIEC2 canvia la redacció de l'exemple (6), potser perquè la redacció és una mica forçada, però amb l'exemple *L'empleat en qüestió els feu un senyal* es dedueix indirectament que *què* pot anar amb antecedents humans («L'empleat de què es tracta els feu un senyal»):

- (7) **qüestió 1 3** [LC] *en qüestió* loc. adj. De què es tracta. *Heus aquí el text del document en qüestió. L'empleat en qüestió els féu un senyal.*

D'altra banda, és pertinent consignar que en la recerca que hem iniciat sobre aquesta qüestió trobem al DIEC2 el cas següent:

- (8) **família:** 1 7 [AN] *família monoparental* Família en què només conviuen o bé el pare o bé la mare amb un o més fills.

Aquest cas seria agramatical amb *qui* (*Família en qui només conviuen...). Certament, no és un exemple de Fabra, però no és inversemblant pensar que, si trobéssim casos com aquest en el Portal Pompeu Fabra (<https://www.upf.edu/web/portalpompeufabra>), només podrien ser amb *què*.

Aquests usos del pronom *què* correferent amb un antecedent animat constitueixen una novetat en la tradició normativa, cosa que no ha estat comentada per Joan Solà (2002), ni Jordi Ginebra (2017), ni Neus Nogué (2017, 2018). En comunicació personal, Ginebra ens va dir que ho havia vist però que no sabia com interpretar-ho i, per tant, va preferir no exposar-ho; Nogué no ho havia vist (assabentada, però, no ho inclou al seu llibret de 2018). Consultats Anna Montserrat, Carme Bach i Àlex Alsina, tots van manifestar sorpresa, que simplement vol dir que cap obra no havia esmentat aquesta possibilitat.

Arribats en aquest punt la nostra pregunta de recerca és si Fabra era conscient que el relatiu *què* pot portar antecedents humans. Fabra (1932 i 2018 (1933 [1918])) exclou que *què* pugui portar antecedent humà, però en canvi Fabra (1932) dona la definició de *tots* que hem reproduït: seria un ús que Fabra practicaria sense adonar-se'n i per això no en va parlar a la gramàtica de 2018 (1933 [1918]) ni enlloc, a diferència, per exemple, de les seves omissions en tractar la preposició *amb* davant de *que* o infinitiu i de l'ús de l'infinitiu causal simple?

La nostra experiència consultant les obres de Fabra (per a Costa, 2009) és que practica l'omissió davant de certes qüestions que el lector necessitava resoldre, com ara el manteniment o no de la preposició *amb* davant d'infinitiu complement o adjunt i davant de conjunció, o com la qüestió de si l'infinitiu causal simple és correcte o no (qüestions que la GIEC, 2016 ha descrit i prescrit). La nostra hipòtesi, doncs, és que no en devia ser conscient: malgrat l'exclusió explícita de l'antecedent humà, n'hi ha un exemple a Fabra (1932).

La comunicació, doncs, intentarà confirmar la hipòtesi formulada: en el cas de *què* que comentem tot indica que li va passar per alt; en canvi, en el cas de *amb* per a la qual Fabra (1932) recull la locució *amb que* i l'exemple *L'amenaçaren de treure'l* i en el de l'infinitiu causal simple del qual els dos exemples que dona són amb infinitiu causal compost, va decidir no aprofundir-hi.

2. ERA CONSCIENT FABRA QUE EL RELATIU QUÈ POT PORTAR ANTECEDENTS HUMANS?

Com hem dit, sempre que Fabra tracta els relatius, el pronom *què* és associat als antecedents no humans.

Fabra 2018 (1933 [1918]):

§ 62: [...] Quan el pronom relatiu porta davant seu una proposició [*sic*], llavors revesteix una forma forta, que és *qui* quan designa una persona i *què* quan designa una cosa. Ex.: *L'home de QUI parlàveu és el meu germà.* | *Aquells nois amb QUI anàveu són els fills del mestre.* | *On és el martell amb QUÈ heu clavat aquests claus?*

§ 63: El relatiu compost (*el qual*) es pot usar:
[...] III. Darrera d'una preposició, amb referència a cosa o a persona (equivalent respectivament a *què* i a *qui*).

Diccionari general de la llengua catalana (Fabra, 1932):

què pron. [...] || És la forma que revesteix el pronom relatiu quan, designant una cosa, va precedit d'una preposició [...] || La qual cosa (darrera d'una preposició).
Han estat rebuts amb un gran entusiasme: de què estan molt contents.

Gràcies a les cerques electròniques pel mot «antecedent» al Portal Pompeu Fabra, podem afirmar que en fa el mateix tractament a Fabra (2018 [1919-1928], 2018 [30-I-1930], 2018 [1971], 2018 i 2018 [1956]).

I hi ha proves indirectes de la manca de consciència fabriana que el relatiu *què* pot anar amb antecedents humans:

1. Solà (2002, § 21.2.1.1a) no en parla.
2. L'absoluta sorpresa de tothom que ho sap, incloent-hi els redactors de la GIEC (2016) —comunicació personal.
3. Omissió deliberada a Ginebra (2017).

Cal concloure, doncs, que aquesta ommissió de Fabra en la seva doctrina gramatical era involuntària. Així ho indicarien els dos exemples amb el predicat *tractar-se de* a Fabra (1932) («Totes les persones de què es tracta» i «*La persona, la cosa en qüestió, de què es tracta*»). Això, malgrat observacions fetes sobre els exemples de Fabra (1932), per exemple a (Costa, 2012, p. 257), en el sentit que potser no eren sempre originals seus, cosa que el dia de la presentació d'aquesta comunicació Xavier Rofes molt oportunament va desmentir. En tot cas els controlava tots, havent-hi sempre la possibilitat d'una badada: només hem trobat dos exemples de *què* amb antecedent humà.

Sigui com sigui, no hauria redactat Fabra amb *què* l'exemple del DIEC2 «*Família en què només conviuen o bé el pare o bé la mare amb un o més fills*»?

3. OMISSIONS VOLUNTÀRIES EN LA SEVA DOCTRINA GRAMATICAL

Un cop demostrat que Fabra no era conscient que el relatiu *què* pot ser correferent amb un antecedent humà, demostrarem que, en canvi, practicava omissions voluntàries. En el cas de la preposició *amb* davant de conjunció i d'infinitiu va ometre totalment de parlar-ne. En el cas de l'infinitiu causal simple, es pot dir que va practicar una omisió parcial o que va donar una orientació encoberta amb l'omisió en les explicacions i una orientació mitjançant una tria sistemàtica en els exemples; tot això, malgrat dos exemples que contradirien la seva omisió «parcial orientada».¹

3.1. La preposició amb davant de conjunció i d'infinitiu

Segons Solà (1985 [1972], p. 18), Fabra (2018 [1912], p. 151) esmenta la preposició *amb*, però després desapareix dels seus tractats. Malgrat això, Fabra (1932) recull, d'una banda, la locució *amb que* (condicional: 'amb la condició que') a l'entrada *amb*. La fa servir almenys a les següents «converses filològiques» (Fabra, 2018 [1919-1928]):

1. 10-VII-1920: «L'aparició, en llibres i periòdics, de faltes d'ortografia com *créurer* per *creure* seria, però, evitada amb que totes les impremtes tinguessin correctors que coneguessin a la perfecció l'ortografia catalana.»

2. 1-III-1924: «Qualsevol mot espanyol, amb què [*sic*] la seva forma no el denunciï clarament com a no català, té avui totes les probabilitats d'esmunyir-se en el nostre lèxic, de passar sense dificultat com a perfectament català.»

3. 9-V-1924: «Durant algun temps molts creien que un mot manllevat era acceptable amb que li fossin llevats els trets morfològics que el delataven com a no català.»

4. 11-III-1925: «Podrà objectar-se que finestreta és el mot amb què designem ja una finestra qualsevol amb que sigui petita.»

5. 15-VIII-1925: «amb que aprengueu de memòria les excepcions, que són en nombre molt petit, podeu fàcilment accentuar qualsevol mot sense haver de recórrer a la pronunciació.»

6. 11-V-1926: «no hi ha mot espanyol que no hagi estat adoptat i no passi com a perfectament català amb que se l'hagi revestit d'una forma catalana.»

7. 30-I-1930: EL MOT «QUI»: «No vol dir això que necessàriament s'hagi de proscriure tot qui subjecte en les oracions de relatiu adjectives (cas v): amb que

1. No sembla que López del Castillo (1976), Bonet (1991, p. 93-108) ni Costa (2009) tinguessin en compte aquesta estratègia.

no s'hi admeti qui amb referència a cosa, ja no s'entrebanca l'establiment de la distinció entre les combinacions pronominals el qui i el que com a respectivament representatives de persona o de cosa.»

D'altra banda, dona l'exemple *El vaig amenaçar de treure'l si no callava de seguida* (amb la preposició *de* davant d'infinitiu), seguit de l'exemple *Ens amenaçaren amb l'expulsió* (amb la preposició *amb* davant de nom), tots dos dins l'accepció 'anunciar (a algú) un perill, un càstig, etc., cas [*sic*] de fer això o allò' a l'entrada *amenaçar* de Fabra (1932). Per una banda, doncs, accepta i usa (per exemple, a les «Converses filològiques») explícitament un ús de *amb* davant de *que* mentre que hi prohibia l'ús de *a*, *de* i *en*; per l'altra, practica l'orientació encoberta, ja que contraposa clarament l'ús de *de* quan el complement de *amenaçar* és un infinitiu a l'ús de *amb* quan és un nom.

A l'entrada *acord*, hi ha unes elisions de preposició davant de *que* en les quals no és clar si s'elideix *amb* o *en*:

acord [...] | Estar d'acord [...] *No estan d'acord en res. En això no estic pas d'acord amb vós. Estic d'acord (amb tu, etc.) [amb?/en] que hi vagin. Estic d'acord (amb tu, etc.) [amb?/en] que és un bon home.*

Aquesta asistematicitat es contraposa a la claredat de Fabra (1932) a l'entrada *en*:

prep [...] *Pensa en mi* [...] (*En* que es canvia en *a* quan el complement és un infinitiu: *Pensar a fer una cosa.* [...]).

Aquests dos criteris contraposats i l'omissió fabrians s'entenen si es té en compte que la GIEC (2016, § 26.4.1.1*b*, 26.4.1.2*a* i 26.5.2.3) ha de dedicar tres epígrafs a l'ús de *amb* davant de complements.

Per tant, podem considerar confirmada la hipòtesi que Fabra era conscient de la complexitat de *amb* davant de *que* i d'infinitiu i que va decidir abstenir-se abans que donar solucions precipitades.

3.2. L'infinitiu causal simple

El grau de genuïtat de l'infinitiu simple causal va ser un dels punts més debatuts entre Ruaix (1989, p. 109-162) i Solà (1994, p. 83-88). Sempre que Fabra exemplifica l'infinitiu causal (Fabra, 1932, 2018 [1933 (1918)], 2018 [1988] i 2018 [1956]), fa una breu afirmació general, com ara «la preposició *per* [serveix per a indicar] el motiu, la causa [...]» i passa als exemples, que són sempre amb infinitiu compost. Cercant la seqüència «*per haver*» al Portal Pompeu Fabra veiem que si fa no fa es repeteixen els exemples *Ho sap per haver-ho estudiat*, *El castigaren*

per haver-s'hi trobat i *El castigaren per haver marxat*, sense que n'hi hagi cap amb infinitiu simple (com ara *Ho sap per estudiar-ho*, *El castigaren per trobar-s'hi* i *El castigaren per marxar*). A més n'hi ha tres casos a les «Converses filològiques» (Fabra (2018 [1919-1928]; un dels exemples és una definició de Fabra, 1932):

1. 151, 10-V-1920: «l'evolució de la c intervocàlica, que en castellà dóna constantment z (més tard esdevinguda ç), no es detura en català, sinó excepcionalment en l'etapa z: quan, *per haver estat suprimida* la vocal anterior a la c llatina, la z es troba en contacte amb una consonant».
2. 395, 19-V-1923: «El verb *blasmar* és ja d'un ús corrent en la llengua literària. La seva significació és “desaprovar o censurar (algú) *per haver obrat malament*”.»
3. 876, 2-VI-1929: «solament quan hàgim après bé el valor d'un mot nou *per haver-lo trobat* un cop i un altre cop ben usat pels bons escriptors, llavors usem-lo».²

Cal dir que també hi hem trobat un cas d'infinitiu simple causal en una citació de català medieval: 59 20-I-1920 LX: «... lo religiós e amat nostre frare Francesch Eximenis... lo qual és aquí per haver magisteri en la sacra Theologia...” CCLXX.»

Ruaix (1989, p. 131) afirma que Fabra (1932) fa servir l'infinitiu causal simple a les entrades *advocació*, *angiospermes*, *antracita* i *gallina*, i Fabra (2018 [1936]), una vegada. Però cal tenir en compte que en les entrades *angiospermes*, *antracita* i *gallina* Fabra (1932) fa servir els verbs *caracteritzar-se* (que el mateix Ruaix admet que pot ser un «infinitiu de característica»), *diferenciar-se* i *distingir-se*, amb l'infinitiu simple precedit de *per* com a argument o com a adjunt del predicat: no són casos d'infinitiu causal.

En canvi els exemples «Títol donat a un temple [...] per estar dedicat a...», de Fabra (1932), i «per ésser originari de la zona castellana [...] mereix...», de Fabra (2018 [1936]), cal admetre que són infinitius causals i que són genuïns d'acord amb la GIEC (2016, § 29.2.4a).

La conclusió, doncs, és que Fabra s'adona de la complexitat de la qüestió i mostra, mitjançant els exemples de les gramàtiques, només l'ús de l'infinitiu compost. En la seva prosa, de moment, hem trobat més exemples d'infinitius causals compostos (3) que simples (2); en unes quantitats, però, que no són gens representatives.

4. CONCLUSIONS

Hem pogut demostrar que la possibilitat que el pronom relatiu *què* sigui correferent amb un antecedent humà era una opció inadvertida per Fabra, ja que,

2. Les cursives són nostres.

malgrat els dos exemples de la seva prosa i la certesa de la genuïnitat d'aquesta construcció («Família en què només conviuen o bé el pare o bé la mare amb un o més fills»), en cap text metalingüístic no hi obre la possibilitat ni tan sols amb algun exemple. Aquesta omisió involuntària contrasta, d'una banda, amb l'omisió deliberada, tot i que parcial, que practica en relació amb l'ús de la preposició *amb* davant de *que* o d'infinitiu: no pot deixar d'admetre la locució *amb que*, que fa servir amb normalitat, però contraposa els exemples *El vaig amenaçar de treure'l si no callava de seguida* i *Ens amenaçaren amb l'expulsió*, contraposició que mitigarà l'omisió, ja que podria haver-hi una orientació subtil mitjançant aquesta contraposició. La descripció i prescripció de la GIEC (2016) demostren que és una qüestió complexa i amb una gran casuística. La segona omisió voluntària també és parcial, ja que, si bé no prescriu ni proscriu explícitament sobre el temps verbal de l'infinitiu causal, no es pot deixar de concloure que la repetició sistemàtica de l'infinitiu compost com a exemple del valor de causa de la preposició *per* és una insinuació que, si més no, el compost sí que és correcte. Pel que fa a la seva prosa, no es pot concloure res, ja que hem trobat molt pocs exemples de tots dos usos.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONET, Sebastià (1991). *Els manuals gramaticals i la llengua normativa: Estudis de gramatografia catalana*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- COSTA, Joan (2009). *La norma sintàctica del català segons Pompeu Fabra* [en línia]. Múnic: Peniopo. <<http://repositori.upf.edu/handle/10230/26054>> [Consulta: agost 2020].
- (2012). «L'ús de les preposicions *per* i *per a* en les definicions de la 1a edició del DGLC». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 249-258.
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- (2018 [1912]). *Gramàtica de la llengua catalana* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1919-1928]). *Converses filològiques* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [30-I-1930]): «El mot «qui»». A: FABRA, Pompeu (2018 [1919-1928]). *Converses filològiques* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1933 (1918)]). *Gramàtica catalana* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1936]). «Pròleg». A: CORACHÁN, Manuel (1936). *Diccionari de medicina* [en línia]. <http://dipdig.cultura.gencat.cat/anc/ancaula/ANC2-38-T-1_Diccionari_Medicina.pdf> [Consulta: agost 2020].

- FABRA, Pompeu (2018). *Català superior (1937): Apunts d'Alfred Badia* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1956]). *Gramàtica catalana* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1971]). *Curs superior de català (1934-1935): Apunts de Joan Miravittles i Serradell* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1988]). *Curs de català superior (1933-1934): Apunts de Pere Galtés i Torres* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- GINEBRA, Jordi (2017). *La nova normativa de l'IEC: Guia pràctica*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (1976). *Llengua standard i nivells de llenguatge*. Barcelona: Laia.
- NOGUÉ SERRANO, Neus (2017). *Les principals novetats de l'Ortografia catalana' (2017) i la 'Gramàtica de la llengua catalana' (2016) de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Santillana Grup Promotor.
- (2018). *La nova normativa a la butxaca*. 1a reimpressió. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Portal Pompeu Fabra* [en línia]. <<https://www.upf.edu/web/portalspompeufabra>> [Consulta: agost 2020].
- RUAIX, Josep (1989). «Distribució de les preposicions *per* i *per a*». A: RUAIX, Josep. *Punts conflictius de català: Deu estudis sobre normativa lingüística*. Barcelona: Barcanova, p. 109-162.
- SOLÀ, Joan (1985 [1972]). «Canvi i caiguda de les preposicions». A: SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana/1*. Barcelona: Edicions 62, p. 11-44.
- (1994). «Les preposicions *per* i *per a*». A: SOLÀ, Joan. *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries, p. 83-88.
- (2002). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 2459-2570.

La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans com a obra descriptiva: primeres valoracions

JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

La lingüística és la ciència del llenguatge. La lingüística descriptiva és una branca de la lingüística. La gramàtica descriptiva és una branca de la lingüística descriptiva, tot i que a la pràctica sovint s'utilitza l'expressió *gramàtica descriptiva* com a equivalent de *lingüística descriptiva*. En aquesta exposició seguirem aquesta pràctica.

La gramàtica descriptiva estudia l'estructura i l'ús de les llengües. Aplega dades, detecta regularitats i les ordena d'acord amb hipòtesis i teories. Una característica essencial de la gramàtica descriptiva és que no fa judicis de valor ni formula enunciats prescriptius: busca determinar quins són, com són i com funcionen els elements de la llengua i no pas donar instruccions sobre la manera com cal parlar i escriure. El conegut manual del lingüista britànic John Lyons hi insistia una vegada i una altra: «La primera tasca del lingüista és *descriure* la manera com la gent parla (i escriu) realment la seva llengua, i no *prescriure* com han de parlar i escriure» (Lyons, 1968, p. 43).¹

La gramàtica descriptiva moderna —d'acord amb l'evolució general de la ciència moderna— ha abandonat el recurs a la simple autoritat com a font del progrés del coneixement. Avui el progrés del coneixement científic es materialitza a partir de la dada, de l'argumentació, del raonament i de la construcció o validació de teories. Això implica un diàleg constant amb les aportacions —de dades i raona-

1. És important tenir en compte que està prou estès entre els autors el costum de fer servir el terme *lingüística* com a oposat a *gramàtica normativa*. Per a aquests autors un *lingüista* és sempre una persona que es dedica a la lingüística descriptiva o teòrica, i una persona que es dedica a la gramàtica normativa, en canvi, no és designat mai amb aquest mot.

ments— dels diferents agents implicats en la recerca científica. En concret, això significa que qualsevol contribució a la ciència (qualsevol text científic: article, llibre, treball, informe, nota, etc.) ha de presentar l'evidència que s'ha elaborat a partir de l'intercanvi de dades i argumentacions amb altres contribucions, i a partir de la consideració del que s'anomena *estat de la qüestió*: la síntesi del coneixement disponible —construït per la comunitat científica corresponent— sobre el punt o la matèria que s'estudia. Dit d'una manera més clara: això vol dir que un text que no inclou referències a la bibliografia existent sobre l'objecte de recerca no és un text científic.

Aquesta realitat és tan evident que només cal recordar —ja que som en una universitat i la majoria de nosaltres som professors o alumnes universitaris— que un dels requisits per presentar avui en qualsevol universitat un treball de fi de grau —un treball d'iniciació a la recerca, doncs— és que contingui un apartat amb la llista de referències bibliogràfiques. No s'entendria de cap altra manera.²

2. LIMITACIONS DE LA NOVA GRAMÀTICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS COM A OBRA DESCRIPTIVA (I)

La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans (2016) es presenta com a gramàtica descriptiva. (També es presenta com a gramàtica normativa, però aquest és un punt al qual ens referirem més endavant.) La voluntat d'aparèixer com un treball descriptiu és explícita. En el text de presentació, sota el títol «De la descripció a la norma: el model de llengua de l'Institut d'Estudis Catalans», hi llegim això: «El text de la GRAMÀTICA és, d'una banda, una descripció dels usos dels parlants» (p. XIII). Més endavant, un dels apartats de la introducció té precisament aquest títol: «Una gramàtica descriptiva i normativa» (p. xx-xxii). En aquest apartat s'afirma que la gramàtica «és una obra amb un doble vessant normatiu i descriptiu» (p. xxi), i es conclou que «l'establiment de la norma gramatical no es pot fer adequadament si abans no s'analitzen i es descriuen els fets gramaticals que es volen codificar», de manera que «en aquesta obra s'estableix la norma a mesura que es descriu el funcionament gramatical de la llengua: norma i descripció no es poden deslligar l'una de l'altra» (p. xxi).

Malgrat aquestes paraules, la gramàtica de l'Institut no compleix una de les característiques més bàsiques de la gramàtica descriptiva: no dialoga amb dades i

2. Per a una bona síntesi del mètode científic en la recerca lingüística i sobre la manera de presentar la bibliografia, pot consultar-se López Morales (1994). Per a manuals d'elaboració de tesis, tesis de màster i treballs de fi de grau, sempre amb referències a la qüestió bibliogràfica, vegeu, entre molts altres, Eco (1983, p. 250), Clanchy (1995), Walker (2000) i Beltrán i Fernández (2012).

argumentacions d'altres contribucions ni pretén establir per a cap punt quin és l'estat de la qüestió. Dit amb altres paraules: no conté referències bibliogràfiques, tret d'una al·lusió genèrica a les gramàtiques de Badia i Margarit de 1962 i 1994 i a la *Gramàtica del català contemporani* (2002) impulsada per Joan Solà. És cert que fa una afirmació com aquesta:

«Per a l'elaboració d'aquesta gramàtica s'ha consultat una bibliografia ingent, fent una atenció especial tant als treballs més influents en l'estudi de la gramàtica com als que han tingut més difusió en l'ensenyament i la divulgació de la llengua catalana» (p. xxix). Però és una afirmació sense contingut. Almenys sense contingut científic. ¿Quin estudiant universitari s'atreveria a escriure aquesta frase com a única aportació en l'apartat de referències bibliogràfiques d'un treball de fi de grau?³

Si la gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans no és, doncs, en sentit estricte, una obra descriptiva —o, si es vol, una gramàtica descriptiva científica—, ¿quin paper hi fan les al·lusions a la descripció? Ens hi referirem després, perquè abans ens interessa tractar de dos punts més que també fan evidents les limitacions de l'obra com a text científic de caràcter descriptiu.

3. LIMITACIONS DE LA NOVA GRAMÀTICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS COM A OBRA DESCRIPTIVA (II)

Un fet que també problematitza la classificació de la nova gramàtica de l'Institut com a obra descriptiva és que hi ha unitats o elements de la llengua catalana que no hi són descrits. Certament, es pot adduir, amb raó, que és impossible descriure en un treball tot el conjunt de la llengua. Els textos que es presenten com a descripcions del català, per evitar aquest problema, normalment limiten explícitament l'objecte d'estudi: descriuen el català escrit contemporani, el català de Joanot Martorell, el català parlat pels joves, el català de Menorca. Informar el lector dels límits de la matèria d'estudi és una de les característiques del treball científic.

La gramàtica de l'IEC no fa cap declaració de restricció en aquest sentit. Encara més, un dels trets de l'obra que apareix destacat a la introducció és precisament l'atenció a la variació, tant geogràfica com de registre (p. xxiii i seg.). En canvi, al llarg de les seves pàgines no s'hi recullen, per exemple, formes tan esteses en el català parlat com els gerundis *capiguent*, *sapiguent* o *siguent*, o els participis

3. Gemma Rigau ens fa notar que a la gramàtica s'hi indica que «està previst que una futura edició en línia pugui incorporar una relació bibliogràfica extensa i classificada temàticament» (p. xxx). El fet és que avui, dos anys després, no s'ha publicat aquesta relació. Aprofitem la revisió de proves (agost del 2020) per indicar que el 2019 ha aparegut la bibliografia (IEC, 2019). És una bibliografia molt completa i molt ben feta, que atenua —però no invalida— el que diem en aquest paràgraf.

capigut i *sapigut*. Tampoc no es recull l'adverbi col·loquial *poder*. No es fa cap referència a la rica variabilitat formal d'un element tan central en el sistema com el pronom personal plural de primera i segona persones (només es consigna *nosaltres* i *vosaltres*). No s'indica que els verbs d'àpats —*esmorzar*, *dinar*, *berenar*, *sopar*— es construeixen marginalment, però gairebé des dels orígens de l'idioma, amb complement directe (Cremades i Ginebra, en premsa). Ni es fa cap al·lusió a la vitalitat —recessiva però real— de les formes plenes dels pronoms febles en el català central (Feliu, 2021).⁴

Un estudi descriptiu pot ometre una dada per error o perquè, simplement, no la coneix. Vicissituds com aquesta formen part del treball científic, i s'han d'acollir amb indulgència. La recerca posterior pot aportar més dades i corregir errors. Ara: en el cas de les dades que hem adduït com a exemples és impensable que els autors de la gramàtica no les hagin recollit per error o perquè no les coneixen. Per tant, són dades que han estat omeses voluntàriament. Són dades que han estat deixades de banda —i aquesta és la clau— perquè s'ha realitzat una selecció del material observat. (I aquestes afirmacions no tenen voluntat crítica, sinó que intenten simplement analitzar i caracteritzar l'orientació de la gramàtica.)

I seleccionar és valorar. En canvi, com hem dit, la gramàtica descriptiva no fa valoracions: busca i troba dades, les recull, les ordena, les analitza i les emmarca en teories. Si la gramàtica de l'Institut selecciona les dades —les valora, doncs—, llavors no la podem qualificar de descriptiva.⁵

4. LIMITACIONS DE LA NOVA GRAMÀTICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS COM A OBRA DESCRIPTIVA (III)

La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans presenta una altra limitació com a treball científic descriptiu. En aquest cas es tracta, però, d'una limitació que podríem anomenar *ordinària*, i que, per ella mateixa, no invalidaria l'obra com a gramàtica descriptiva. De tota manera, de cara precisament al progrés del treball científic, podríem dir que és obligatori de parlar-ne, ni que sigui breument. Ens referim al fet que la gramàtica descriu certs fenòmens del català de manera inadequada, confusiória o clarament errònia. La llista no és curta i, per tant, com que no ara no disposem de més espai, exemplificarem només amb una qüestió.

4. El comportament transitiu dels verbs d'àpats és matèria de judici normatiu —se'n diu que «no admeten en cap cas aquest ús transitiu» (p. 841)—, però no apareix com a dada descrita.

5. L'enyorat Jesús Tusón escrivia: «la gramàtica descriptiva camina por derroteros muy diversos [dels de la gramàtica normativa]: no le interesa establecer unos patrones a los que todo hablante deba atenerse, [...] pretenderá descubrir las constantes de un sistema lingüístico con el fin de formular ciertos principios de carácter general a su propósito» (1980, p. 19).

En les pàgines dedicades a les oracions de relatiu, i més en concret a les que tracten de les relatives lliures o semilliures (que corresponen a les que la gramàtica tradicional denominava *relatives substantives*), ens trobem amb el paràgraf següent:

Les relatives lliures i semilliures amb un relatiu referit a humans poden fer totes les funcions sintàctiques pròpies d'un sintagma nominal: de subjecte (*Qui tot ho vol tot ho perd*), de complement directe (*Ajudaràs aquell qui t'ajudi*), de complement indirecte (*Déu dona faves a qui no té queixals*), de complement de règim preposicional (*Pensava en els qui passen fam*), d'atribut (*Presumeixen de ser qui són*), de complement d'adjectiu (*És fidel a qui l'ha ajudat*), etc. (p. 1049)

A continuació, es fa aquesta puntualització:

Ara bé, les funcions que pot fer el relatiu *qui* dins la seva oració es limiten a la de subjecte o de complement directe, com mostren els exemples anteriors, i també d'atribut (*Tu ja no ets qui eres*). (p. 1049, subratllat nostre)

Tanmateix, «els exemples anteriors» no mostren el relatiu *qui* fent de subjecte o de complement directe de l'oració de relatiu. Només el mostren fent de subjecte:

Qui tot ho vol tot ho perd. [*qui*: subjecte de *vol*]
Ajudaràs aquell qui t'ajudi. [*aquell qui*: subjecte de *ajudi*]
Déu dona faves a qui no té queixals. [*qui*: subjecte de *té queixals*]
Pensava en els qui passen fam. [*els qui*: subjecte de *passen fam*]
Presumeixen de ser qui són. [*qui*: subjecte de *són*]
És fidel a qui l'ha ajudat. [*qui*: subjecte de *ha ajudat*]

Encara més. En el penúltim exemple, el *qui*, ¿no deu ser pas atribut, i no subjecte, de *són*? Si fos el cas —com sembla que és—, no caldria haver escrit el paràgraf 1 sinó, per exemple, un com el 2:

1. «Ara bé, les funcions que pot fer el relatiu *qui* dins la seva oració es limiten a la de subjecte o de complement directe, com mostren els exemples anteriors, i també d'atribut (*Tu ja no ets qui eres*)». (p. 1049, subratllat nostre)

2. Ara bé, les funcions que pot fer el relatiu *qui* dins la seva oració es limiten a la de subjecte o d'atribut, com mostren els exemples anteriors, i també de complement directe.

Els problemes, de tota manera, no s'acaben aquí. La gramàtica, dues pàgines més endavant, torna a repetir l'afirmació: «Com ja s'ha dit en el § 27.5.la, els relatius referits a humans sense antecedent poden funcionar dins l'oració de relatiu

com a subjecte, com a complement directe i, més esporàdicament, com a atribut» (p. 1051). Això ha de fer pensar que la primera afirmació no responia a un lapsus.

Perquè no es tracta d'un lapsus, efectivament, sinó d'una afirmació errònia, ja que el relatiu referit a humans, en una relativa lliure, pot fer altres funcions, com mostren els textos següents, obtinguts de la xarxa amb pocs minuts amb el cercador de Google: «Em resulta fàcil oferir un xec en blanc a aquell en qui confio», «Em casaré amb qui vulgui» i «Si al manco sabéssim de qui es fia!».

Fixem-nos en la part final de la tornada del tema *Amb tu*, del grup de pop català CyBee, amb tres clàusules seguides que són relatives lliures amb relatiu preposicional: «Era en tu en qui pensava, / Era en tu en qui somiava, / És amb tu amb qui vull compartir».

De fet, aquesta dada ja apareix a la *Gramàtica del català contemporani*, on es diu explícitament que la forma *qui*, en una relativa lliure, pot fer de règim preposicional, i s'exemplifica amb l'oració *No et fiïs de qui no em fio jo* (Solà, 2002, p. 2495). ¿És possible, doncs, que els autors de la gramàtica de l'Institut no hagin consultat una de les tres úniques referències bibliogràfiques que citen?

Però el més sorprenent de tot és el que direm ara. Molt poc després d'haver afirmat, dues vegades, que el relatiu sense antecedent referit a humans pot funcionar dins l'oració de relatiu com a subjecte, complement directe i, esporàdicament, com a atribut, al revers del full on es fa l'afirmació per segona vegada, es fa referència a casos en què «el relatiu fa funció d'un complement que porta preposició» (p. 1052), i s'exemplifica el fenomen amb frases com *Dona-ho a qui ells ho van prendre* (on el *qui* fa de complement indirecte de la relativa) o *Si voleu vèncer heu de ser pacients amb qui calgui ser-ho* (on el *qui* és complement del pronom adjectival *ho* de la subordinada).

Per tant, com hem vist fa un moment i com mostra la mateixa gramàtica, el relatiu sense antecedent referit a humans pot funcionar dins l'oració de relatiu com a subjecte, complement directe i atribut, però també com a complement indirecte, complement preposicional de règim i complement d'un adjectiu. La incoherència del text gramatical és, certament, difícil d'explicar.

5. LA GRAMÀTICA NORMATIVA

Al final del segon apartat ens demanàvem quin paper fan les al·lusions a la descripció en una obra que no és una gramàtica descriptiva. Pensem que la resposta és relativament clara, per bé que abans de formular-la ens sembla convenient fer uns quants comentaris. Direm coses que per a molts seran evidents, però que tornem a posar damunt la taula perquè són necessàries per entendre bé el punt al qual volem arribar.

La gramàtica normativa o prescriptiva és, d'acord, per exemple, amb el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, el «conjunt de normes relatives a l'estructura d'una llengua que s'han de seguir per parlar-la i escriure-la correctament» (DIEC2, s. v. *gramàtic gramàtica*). Es tracta d'una definició tradicional, que es pot substituir per d'altres de més noves, com ara la que faria dir que la gramàtica normativa és la que estableix com és la varietat estàndard d'un idioma (o la que estableix les línies principals de la varietat estàndard d'un idioma), però que és substancialment adequada a la realitat. Avui —després tornarem sobre aquest punt— molts lingüistes objectarien que el concepte de «parlar i escriure correctament un idioma» és un concepte obsolet, que cal substituir per la idea d'«adequació» a la varietat o al registre, i que, per tant, la definició del diccionari de l'IEC milloraria si es digués una cosa com «conjunt de normes que s'han de seguir per parlar i escriure en la varietat estàndard»; si deixem ara de banda aquest detall, la definició de l'IEC —hi insistim— és prou adequada.

El més important és tenir en compte els dos elements essencials de la gramàtica normativa. En primer lloc, que és una activitat amb finalitats pràctiques; un conjunt d'instruccions o de pautes de comportament. Ens diu com *ha de ser* la llengua (fa, per tant, judicis de valor). Els enunciats de la gramàtica descriptiva són assercions: enunciats dels quals es pot dir si són veritables o falsos. Els enunciats de la gramàtica normativa no són assercions.⁶

I, en segon lloc, que la varietat que genera és una varietat convencional i selectiva. És la varietat que, per convenció, es considera adequada en els àmbits d'ús formals. I és selectiva perquè prescindeix de trets que, de fet, pertanyen a la llengua. Tot plegat explica que s'hagi dit que fer gramàtica normativa és, en realitat, fer un acte polític.⁷

6. Vegeu també Lloret i Mascaró (2009, p. 97). Per a més afirmacions sobre el caràcter regulador i pràctic de la gramàtica normativa i la manera com es contraposa a la gramàtica descriptiva, vegeu entre altres —són autors que fan els comentaris a partir de llengües diferents—, a més del citat Tusón (1980, p. 15-22), Hjelmslev (1928, p. 20 i 241-242), Roca Pons (1976, p. 25-26), Lyons (1984, p. 39-45), Cuenca (2001, p. 19-23) i Gardes Tamine (2012, p. 16-18). És cert que, des de la publicació el 1891 de l'obra *The scope and method of political economy*, de John N. Keynes, en altres àmbits del coneixement es fa servir l'etiqueta *ciència normativa*, i que això pot fer pensar que, contràriament al que diem aquí, la normativa pot ser catalogada com a ciència. Però seria un miratge, perquè en aquests altres àmbits —les ciències econòmiques i socials— la *ciència normativa* es defineix com el cos sistemàtic de coneixements que conformen els criteris sobre què *ha de ser*. I, en canvi, s'insisteix que aquesta disciplina pertanyi a una esfera del saber diferent de la de la ciència positiva o descriptiva. Tampoc no ens ha de desorientar el títol —volgudament provocador— d'un capítol d'un llibre del conegut historiador de la lingüística Sylvain Auroux, que és precisament «La linguistique est une science normative» (Auroux, 1998, p. 221-289), perquè se situa en un nivell de debat que no és el d'aquesta exposició.

7. El primer a fer aquesta afirmació va ser, als anys trenta, el filòsof i polític italià Antonio Gramsci (Gramsci, 2012, p. 254).

En aquesta exposició no ens interessa tractar de les raons per les quals les comunitats lingüístiques contemporànies es doten de varietat estàndard, ni de les raons, per tant, que legitimen l'existència de la gramàtica normativa —considerem que és un punt prou explicat, justificat i conegut. Tampoc no volem denunciar —ni justificar— els camins pels quals les diferents comunitats lingüístiques han construït els seus estàndards. Quan diem que l'estàndard és la varietat que, per convenció, es considera adequada en els àmbits d'ús formals, es pot aduir que històricament, en molts casos, aquesta convenció no ha estat el resultat de cap acord social, sinó de la imposició d'una determinada classe social o econòmica, que ha «elevat» la seva varietat de classe a la condició de varietat «de tothom». És cert. Però, en relació amb el que ara ens ocupa, això no és rellevant. El que cal destacar és que, independentment dels orígens, del procés i dels agents que hi hagin intervingut, la varietat estàndard és la modalitat —convencional i resultat d'un procés de selecció de trets— dels àmbits d'ús formals. I que és acceptada per tothom.

6. LA GRAMÀTICA DESCRIPTIVA I LA GRAMÀTICA NORMATIVA

El que ens interessa posar en relleu és la radical diferència ontològica entre la gramàtica descriptiva i la gramàtica normativa. La gramàtica descriptiva, com hem dit al començament, és una ciència. La gramàtica normativa, en canvi, és una activitat amb finalitats polítiques. La naturalesa de les dues «gramàtiques» té poc a veure. ¿Com és que, llavors, l'Institut d'Estudis Catalans afirma, com hem vist, que «norma i descripció no es poden deslligar l'una de l'altra»? ¿Es tracta d'una afirmació errònia?

No. Tradicionalment, la llengua considerada «correcta» —que correspon, en termes generals, amb la varietat que avui anomenem estàndard— estava determinada per obres de gramàtics, escriptors i homes de lletres que imposaven com a models —sobretot a través de l'escola— uns trets que responien a convencions socials, a la imitació d'autors de prestigi o dels usos de les classes socials altes, a gustos o a prejudicis. La història dels grans estàndards europeus formats per processos que en podríem dir de sedimentació històrica —l'anglès, el francès, l'espanyol, etc.— és la història dels avatars relacionats amb tots aquests factors.

Amb l'Estat nacional contemporani —i sobretot a partir del segle xx— hi ha moltes esferes de la intervenció dels poders públics en la societat que es tecnifiquen. Els governs es doten de plantilles d'experts que els orienten o que busquen aplicar políticament models d'actuació basats en la racionalització i l'eficàcia. El creixent desenvolupament de la ciència i la tecnologia no és aliè a aquest fenomen (García-Pelayo, 1974, p. 53). Per a gairebé totes les àrees possibles d'intervenció

pública es desenvolupen coneixements orientats a la pràctica. És el moment del naixement de les anomenades «ciències aplicades».

La lingüística com a ciència es mostra sensible a aquesta conjuntura, i apareix llavors la idea de la *planificació lingüística* com a ciència aplicada: com a lingüística aplicada. Això significa —almenys sobre el paper— que per resoldre els conflictes sociolingüístics del món contemporani els governs poden recórrer a tècnics de política lingüística: experts en lingüística i sociolingüística que els ajudaran a solucionar els problemes d'acord amb els seus coneixements de la matèria.

Aquesta idea també arriba a l'esfera dels problemes relacionats amb la creació, revitalització i actualització de varietats estàndard dels idiomes. La consolidació d'una varietat estàndard ja no depèn —o es considera que no ha de dependre— de la força política o cultural d'una classe, del caprici estètic d'un grup d'il·lustrats, sinó també del treball tècnic del lingüista. Del treball tècnic que hem convingut d'anomenar *planificació lingüística del corpus*.⁸

Així, al segle xx —sobretot a partir de la segona meitat—, la gramàtica normativa, sense deixar de ser —com hem dit— una activitat eminentment política, passa a adquirir un component tècnic. Passa a dependre, en part, de la planificació lingüística del corpus —d'una ciència aplicada. Avui aquesta idea és una idea general: per modificar, per exemple, un ordenament ortogràfic —activitat política— es recorre al treball del lingüista —el tècnic en la matèria.

7. LA PLANIFICACIÓ DEL CORPUS

La planificació del corpus (de vegades denominada *planificació formal*) és el conjunt d'intervencions sobre el codi lingüístic: sobre l'ortografia, la pronúncia, la gramàtica, el lèxic i els llenguatges d'especialitat. Busca produir un canvi en la llengua mateixa o en una o més de les seves varietats. La finalitat principal de la planificació del corpus consisteix, en un escenari de normalització (o d'inici d'un procés de normalització), en l'establiment de la varietat estàndard de la llengua. En un escenari de normalitat (o de tendència o aspiració a la normalitat), consisteix en la consolidació, modernització i actualització de l'estàndard.

Cal insistir en la idea que la consolidació, modernització i actualització d'un estàndard són objectius polítics. Els coneixements del tècnic han de servir per

8. Encara que de fet, com se sap, des del punt de vista estricte de la cronologia, l'expressió *planificació lingüística*, encunyada per Einar Haugen el 1959, indicava al començament només la planificació lingüística del corpus. Va ser Heinz Kloss que posteriorment, el 1969, va establir la distinció actual, dins la planificació lingüística, entre *planificació del corpus* i *planificació de l'estatus*.

aconseguir aquests objectius polítics. I entre els coneixements fonamentals que el tècnic que treballa en la consolidació, modernització i actualització d'un estàndard ha de tenir avui —que ha de tenir avui el gramàtic normatiu— hi ha el coneixement de la gramàtica descriptiva de la llengua. La diferència entre l'activitat normativa del segle XVII, XVIII i XIX (que operava bàsicament a partir de percepcions personals, de la intuïció, de gustos, de prejudicis, de pressions socials, etc.) i l'activitat normativa dels segles XX (sobretot a partir de meitat de segle) i XXI és que aquesta darrera —que per aquesta raó ara anomenem *planificació del corpus*— opera havent incorporat un coneixement científicotècnic: la gramàtica descriptiva. Per això avui no es pot fer prescripció —activitat normativa, treball de planificació del corpus— sense descripció.⁹

Encara que sigui a risc de semblar trivials, exemplificarem breument de quina manera interactua la planificació del corpus amb el coneixement de la gramàtica descriptiva. Suposem que tenim dos idiomes. En l'idioma A l'oposició entre vocals llargues i breus no té valor fonològic. En l'idioma B, sí. Suposem que l'idioma A manleva mots de l'idioma B, i el planificador reflexiona sobre quines normes d'adaptació cal establir per acollir en la llengua A aquests mots de la llengua B. Podria pensar que seria molt bonic mantenir en els mots manlevats el contrast entre vocals llargues i breus, i establir llavors la norma que els manlleus de l'idioma B mantindran en la llengua A les seves particularitats quant al valor fonològic de la llargada vocàlica. El gramàtic descriptiu li hauria de dir llavors que aquesta norma és inadequada, perquè va contra un element central del sistema fonològic de la llengua A, i és, per tant, una norma que —encara que es vulgui— no es podrà seguir.

Aquest supòsit pot semblar banal, però potser no és sobrer dir que durant uns quants segles els gramàtics normatius (perquè no tenien bons coneixements de gramàtica descriptiva) van intentar —i sovint van aconseguir— «forçar» les llengües europees per adaptar-ne la modalitat formal a les característiques del llatí, que era la llengua de prestigi.¹⁰ (Els gramàtics normatius, doncs, a més de no tenir bons coneixements de gramàtica descriptiva, tenien un prejudici, que és una cosa que s'intenta abandonar en el treball contemporani de planificació lingüística.)

El planificador —el gramàtic normatiu— no pot regular contra el sistema de la llengua i, per tant, l'ha de conèixer bé (gramàtica descriptiva). En català, per exemple, no hi ha mots esdrúixols amb la penúltima sí-laba travada (Bonet i Lloret, 1998, p. 205), i això explica per què l'articulació que correspon a una seqüèn-

9. El gramàtic normatiu —el tècnic en planificació lingüística del corpus—, a més de saber gramàtica descriptiva, ha de tenir altres coneixements, com ara coneixements de política lingüística, de sociolingüística i de didàctica de la llengua.

10. Es poden llegir uns quants exemples d'aquest fenomen, en relació amb la llengua anglesa, a Palmer (1975, p. 19-27).

cia com *conèixer-nos* es realitza com si estigués escrita *coneixe'ns*. Pot tenir lògica que el planificador prescriu que, per analogia gràfica amb els altres verbs, s'hagi d'escriure *conèixer-nos*. Però no en tindria —perquè aniria contra el sistema de la llengua— que, a més, prescrivís que la pronúncia normativa de la seqüència hagués de ser [kunéʃərnus].

La gramàtica descriptiva, d'altra banda, proporciona l'utilatge conceptual apropiat per organitzar, racionalitzar i formular la norma lingüística. I també orienta en molts altres aspectes. El planificador ha de saber quin ha estat l'ús d'un tret al llarg de la història de la llengua, perquè això el pot ajudar a acceptar-lo o rebutjar-lo; ha de saber, en relació amb el sistema lingüístic, quins elements depenen estructuralment dels altres i de quina manera, etc.

Particularment valuós és el coneixement de l'extensió dels fenòmens. Un estàndard serà més difícil d'actualitzar, per exemple, si els parlants perceben que és una varietat que s'allunya excessivament de la seva llengua espontània. El planificador —el gramàtic normatiu— ha de conèixer bé com és i com funciona la llengua espontània dels parlants —ha de tenir, doncs, els corresponents coneixements de gramàtica descriptiva. No estem defensant que el planificador hagi d'admetre en l'estàndard tots els trets de la modalitat espontània dels parlants. Potser no n'admetrà un perquè no té gens de tradició en la llengua escrita —i la tradició escrita també és un factor de consolidació. Potser no l'admetrà perquè es tracta del calc sintàctic flagrant d'un altre idioma. Ara: sigui quina sigui la decisió que prengui, el que és fonamental és que ho faci coneixent l'ús real dels parlants. Cal fer el mateix raonament en relació amb la variació geogràfica. Un estàndard pot ser més difícil de consolidar territorialment si rebutja un tret que és molt viu en una àrea del domini lingüístic. O, almenys, pot ser difícil de consolidar en aquella àrea. El planificador pot decidir, per alguna raó justificada, continuar rebutjant aquell tret. Però ha de saber que és viu en aquella àrea.

8. LA DESCRIPCIÓ, *ANCILLA NORMAE*

Quan l'Institut d'Estudis Catalans afirma, en relació amb la descripció i la prescripció, que no es poden deslligar l'una de l'altra, té raó, doncs. Perquè avui —això no era així, per exemple, entre bona part dels prescriptivistes catalans dels anys seixanta— seria difícil trobar cap gramàtic dedicat al treball normatiu que no pensi que l'establiment de les normes lingüístiques ha de fonamentar-se en estudis descriptius. La gramàtica descriptiva és un instrument imprescindible, *sine qua non*, per a la gramàtica normativa. No es pot fer prescripció sense descripció. I, per tant, com diu l'Institut, norma i descripció no es poden deslligar l'una de l'altra. No es poden deslligar l'una de l'altra —afegim— *en una gramàtica*

normativa. O, si es vol, en una *bona* gramàtica normativa. (L'afirmació inversa no és certa, en canvi: en una gramàtica descriptiva la norma i la descripció no van lligades.)

Ara: això no vol dir que es pugui identificar una disciplina amb l'altra. La prescripció no és descripció. L'establiment (o l'actualització, o la modernització) d'un estàndard és una tasca política. I la ciència gramatical, en el marc de la tasca prescriptiva, és una eina: una *ancilla normae*. La nova gramàtica de l'Institut és un exemple, en aquest punt, de voluntat d'atendre les exigències de la planificació lingüística del corpus —les exigències de la gramàtica normativa del segle XXI: cal partir de la descripció. La nova gramàtica incorpora, així, la descripció que «necessita» per perfilar, modificar o refermar els diferents punts de la llengua normativa. Aquesta és, pensem, la resposta a la pregunta que ens fèiem al final de l'apartat 2: ¿Quin paper fan en la nova gramàtica les al·lusions a la descripció? El paper d'informar el lector que l'obra, efectivament, està elaborada seguint un dels requisits bàsics del treball actual en normativa lingüística.

I això és el que hem d'entendre que ens vol dir l'Institut. No pas exactament el que s'afirma en algun passatge de l'obra —és a dir: que és una gramàtica descriptiva—, sinó el que s'afirma en d'altres: que és una obra normativa que se serveix de la descripció. La gramàtica, així, conté passatges descriptius. Però no és una obra descriptiva.¹¹

9. LA NOVA GRAMÀTICA DE L'INSTITUT, OBRA NORMATIVA

De fet, afirmar que la nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans no és una gramàtica descriptiva no hauria de causar sorpresa. En realitat, la mateixa obra ho explica d'una manera prou clara: «El text de la GRAMÀTICA és, d'una banda, una descripció dels usos dels parlants; però també és el fruit d'una sèrie de “pre-judicis” sobre la llengua. Aquests judicis previs s'observen en la selecció dels usos que la GRAMÀTICA descriu i en el marcatge d'una bona part d'aquests usos» (p. XIII).

La referència a la «selecció dels usos que la gramàtica descriu» és coherent amb el que observàvem al punt 3: que hi ha unitats o elements de la llengua catalana que no són descrits a la gramàtica i que, per tant, s'ha realitzat una selecció —una valoració— del material observat; que, per tant —com és pertinent que passi en una gramàtica normativa—, la descripció està al servei de la prescripció.

11. Aquesta afirmació contradiu la que figura a Ginebra (2017, p. 13), que va ser el fruit d'una anàlisi encara poc aprofundida d'aquest aspecte de la gramàtica de l'IEC. I, ja que aquesta intervenció es realitza en un congrés dedicat a Pompeu Fabra, cal que recordem, d'altra banda, que la característica «partir de la descripció», en la tradició normativa catalana, no és una novetat de la gramàtica de l'Institut, sinó precisament un dels trets més destacats del treball de Fabra.

També aquest aspecte apareix indicat a la gramàtica, tot i que en aquest cas amb un punt d'imprecisió: «Una gramàtica descriptiva es limita a recollir els usos; una gramàtica descriptiva i alhora prescriptiva valora els usos en funció de les restriccions que aquests usos tenen en el discurs real dels parlants i de la seva valoració social» (p. XIII-XIV).¹²

I, efectivament, després d'haver fet la valoració pertinent, d'haver seleccionat uns determinats usos i d'haver prescindit dels altres, tot el que queda dins de la gramàtica és —si no es diu obertament el contrari— llengua valorada com a normativa. Tenint en compte això, en el progrés expositiu de l'obra la distinció descripció/prescripció s'anul·la, perquè només es descriu el que s'estableix com a normatiu (hi insistim: tret que es digui explícitament, perquè convingui per la raó que sigui, que un determinat tret no ho és). És així com cal entendre, doncs, la frase següent: «La condició normativa de la GRAMÀTICA DE LA LLENGUA CATALANA es presenta a través de la descripció dels usos i de llur posició en un espectre de possibilitats generals i restringides» (p. xv). I també la manera com cal entendre que es digui que «és una gramàtica que presenta la norma a mesura que es descabdella la descripció detallada de les formes i construccions lingüístiques», o que «s'estableix la norma a mesura que es descriu el funcionament gramatical de la llengua» (p. XXI). La «tècnica legislativa» de l'obra ha estat, doncs, la d'establir els enunciats normatius amb fórmules descriptives.

10. LA NOVA GRAMÀTICA DE L'INSTITUT, OBRA HIPERNORMATIVA

Com que la nova gramàtica ha volgut intervenir en el terreny dels registres informals —i aquesta és una de les característiques que tant l'IEC com la comunitat receptora de l'obra han fet ressaltar més—, incorpora els elements, formes i trets d'aquests registres que estableix com a normatius. I exclou de la descripció —dels enunciats normatius formulats descriptivament— els elements, formes i trets que no accepta ni tan sols en els registres informals (en alguns casos —pocs—, per conveniència expositiva, sí que rebutja explícitament algun tret). La qüestió de si els registres informals d'una llengua poden ser objecte de regulació normativa és complexa i polèmica, però no la tractarem aquí. El que és important ara és que l'Institut d'Estudis Catalans ha decidit intervenir en aquesta esfera de la llengua. De manera que, després de la promulgació de la nova gramàtica, hi ha, en català,

12. Pensem que la imprecisió, almenys per al qui hagi tingut la paciència de seguir fins aquí la nostra exposició, es fa molt evident. Per evitar la imprecisió calia haver substituït el passatge «una gramàtica descriptiva i alhora prescriptiva» per aquest altre: «una gramàtica prescriptiva» (tornarem després breument sobre aquest punt), ja que, com s'ha explicat, avui una bona gramàtica prescriptiva sempre se serveix de la descripció.

trets dels registres informals que són normatius i trets que no ho són. La gramàtica instaura, doncs, un doble nivell de normativitat. Hi ha una normativa per als registres formals i una normativa per als registres informals. La gramàtica esdevé, doncs, una gramàtica extremament normativa: una gramàtica hipernormativa.¹³

En aquest estat de coses, el fet que s'abandonin els adjectius *correcte* i *incorrecte* és, en el fons, més aviat anecdòtic. Un usuari de la llengua pot entendre amb relativa facilitat que el pronom *naltres* no sigui adequat en els registres formals. Si, a més, se li fa entendre que tampoc no hi pot recórrer en els registres informals, potser li resultarà indiferent que no hi pugui recórrer perquè és «incorrecte» o perquè és «inadequat als registres informals». El que és important —i potser un efecte greu no buscat— és que aquest usuari pot pensar que *naltres* no és català, o que és «mal català».

11. CONCLUSIONS I DARRERS COMENTARIS

La conclusió d'aquesta primera valoració de la nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans com a text descriptiu és senzilla: la nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans no és una obra descriptiva. En canvi, cal posar en relleu que és una obra elaborada seguint una de les exigències del treball actual en gramàtica normativa: per a l'establiment i la formulació dels preceptes, cal tenir en compte la descripció. I també cal destacar, tot i que tractar d'aquest punt no era un dels propòsits inicials de l'exposició, que, contràriament al que pot semblar a primer cop d'ull, la nova gramàtica de l'Institut és, de fet, una gramàtica hipernormativa.

Una qüestió que es relaciona amb el que hem exposat aquí, i que valdria la pena d'estudiar amb detall, és per què l'Institut d'Estudis Catalans presenta el seu nou text normatiu —sense deixar de dir que té caràcter prescriptiu— com a obra de gramàtica descriptiva. I per què sembla que es mou de vegades en un terreny ambigu entre una disciplina i l'altra. Potser té a veure amb la percepció social generalitzada —que, lògicament, transcendeix el món de la lingüística i de les llengües— que les actituds prescriptivistes no són desitjables —i llavors, per tant, sempre és més amable presentar-se com a descriptivista que com a prescriptor. Potser té a veure amb el fet que, en l'àmbit de la lingüística acadèmica contemporània, almenys en certs cenacles influents, la gramàtica normativa té poc prestigi. Potser respon a una simple estratègia d'actuació pública —legítima. O potser té el propòsit, lloable, de fer baixar el que podríem denominar la *hipertensió normati-*

13. De fet —però deixarem aquest punt de banda—, el nivell de normativitat és triple, perquè la gramàtica també atén els nivells de màxima formalitat. Vegeu Institut d'Estudis Catalans (2018).

va que viu la societat catalana en relació amb la seva llengua (o, almenys, els col·lectius que s'hi senten particularment compromesos). Segui com sigui, es tracta d'una qüestió oberta. Qualsevol aportació serà benvinguda.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AUROUX, Sylvain (1998). *La raison, le langage et les normes*. París: PUF.
- BELTRÁN SÁNCHEZ, Emilio; FERNÁNDEZ DOMINGO, Jesús Ignacio (2012). *Haciendo una tesis*. València: Tirant Humanidades.
- BONET, Eulàlia; LLORET, Maria-Rosa (1998). *Fonologia catalana*. Barcelona: Ariel.
- CLANCHY, John (1995). *Cómo se hace un trabajo académico: Guía práctica para estudiantes universitarios*. Saragossa: Prentas Universitarias de Zaragoza.
- CREMADES, Elga; GINEBRA, Jordi (en premsa). «Els verbs d'àpats en català i en les llengües romàniques». A: *Actes del XVIII Col·loqui de l'AILLC (Bucarest, 2018)*.
- CUENCA, Maria Josep (2001). «Norma, gramàtica i teoria lingüística». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Societat, llengua i norma: A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, p. 13-40.
- DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (2007).
- ECO, Umberto (1983). *Cómo se hace una tesis*. 5a ed. Barcelona: Gedisa.
- FELIU, Francesc (2021). «Estandardització, consciència lingüística i canvi lingüístic. A propòsit de la proclisi de les formes plenes dels pronoms en el català central». A: PRADILLA, Miquel Àngel (coord.). *De llengua i societat: De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 15-31.
- GARCÍA-PELAYO, Manuel (1974). *Burocracia y tecnocracia y otros escritos*. Madrid: Alianza Universidad.
- GARDES TAMINE, Joëlle (2012). *La grammaire: méthodes et notions*. París: Armand Colin.
- GARVIN, Paul L. (1983). «Le rôle des linguistes de l'École de Prague dans le développement de la norme linguistique tchèque». A: BÉDARD, Édith; MAURIS, Jacques (ed.). *La norme linguistique*. Quebec: Conseil Supérieur de la Langue française; París: Éditions Robert, p. 141-152.
- GINEBRA, Jordi (2017). *La nova normativa de l'Institut d'Estudis Catalans: Guia pràctica*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- GRAMSCI, Antonio (2012). «Note per una introduzione allo studio della grammatica». A: GRAMSCI, Antonio. *Letteratura e vita nazionale*. Breslau: Createspace Independent Publishing Platform, p. 248-257.
- HAUGEN, Einar (1959). «Planning for a standard language in modern Norway». *Anthropological Linguistics*, vol. 1, núm. 3, p. 8-21.
- HJELMSLEV, Louis (1928). *Principes de grammaire générale*. Copenhaguen: Bianco Lunos Bogtrykkeri.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I. Fonètica*. Barcelona: IEC.
- (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana.
- (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2018). «Sobre la variació i la prescripció en les orientacions normatives de la Secció Filològica». *Documents de la Secció Filològica V*. Barcelona: IEC, p. 33-48.
- (2019). *Gramàtica de la llengua catalana. Bibliografia*. Barcelona: IEC.
- KLOSS, Heinz (1969). *Research possibilities on group bilingualism: A report*. Quebec: Centre International de Recherche sur le Bilinguisme. També disponible en línia a: <<http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED037728.pdf>>.
- LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan (2009). «La Gcc i Joan Solà vistos de prop». A: NOGUÉ, Neus; BOIX, Emili; BONET, Sebastià; PAYRATÓ, Lluís (ed.). *Joan Solà: 10 textos d'homenatge*. Barcelona: Empúries, p. 77-106.
- LÓPEZ MORALES, Humberto (1994). *Métodos de investigación lingüística*. Salamanca: Ediciones Colegio de España.
- LYONS, John (1968). *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1984). *Introducción al lenguaje y a la lingüística*. Barcelona: Teide. [Versió original anglesa: *Language and linguistics*. Londres; Cambridge: Cambridge University Press, 1981]
- PALMER, Frank (1975). *Teoría gramatical*. Barcelona: Península. [Versió original anglesa: *Grammar*. Londres: Penguin, 1971]
- ROCA PONS, Josep (1976). *Introducción a la gramática*. 4a ed. Barcelona: Teide.
- SOLÀ, Joan (2002). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 2455-2565.
- SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries. 3 v.
- TUSÓN, Jesús (1980). *Teorías gramaticales y análisis sintáctico*. Barcelona: Teide.
- WALKER, Melissa (2000). *Cómo escribir trabajos de investigación*. Barcelona: Gedisa.

Estellés: t'estime, t'estimo, t'estim. Una proposta intertextual, lingüística, literària i musical a 2n de batxillerat

ANNA JORQUERA CASTRO
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

Així com Fabra va transformar una llengua desorientada en una llengua moderna, aquest treball vol fer el mateix amb el català parlat pels joves valencians preuniversitaris de la ciutat de València, on la llengua parlada es troba majoritàriament en desús en aquest sector. Per fer-ho, hem volgut emfatitzar l'estàndard fonètic acceptable del català que marca el *Diccionari normatiu valencià* (DNV) de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) al País Valencià, tot adaptant la normativa fabriana al territori valencià. Ho hem dut a terme a través de l'escolta, la reproducció, la discriminació de sons i la seua producció en un projecte final, els quals hem identificat en cançons de La Gossa Sorda, Obrint Pas, Aspencat, Cesk Freixas i Maria del Mar Bonet; perquè també es considera important prendre referents coneguts per l'alumnat i que connecten positivament amb el jovent. Així mateix, les cançons triades intertextualitzen versos de V. A. Estellés per poder tractar la fonètica i la dialectologia catalanes des de la música i la literatura amb l'alumnat de 2n de batxillerat. Cal esmentar la importància d'aquesta tria —fonètica, dialectologia i literatura (amb l'autor Estellés)— pel fet de ser temari exigít a la prova d'accés a la universitat (PAU) i pel caràcter poc valencianoparlant dels joves del cap i casal, i alhora per l'ensordiment comú de sons fonètics, propi de la parla apitxada de València.

La tria de la fonètica com a punt neuràlgic del treball rau en la importància d'insistir en aquesta característica del valencià, i en general de la llengua catalana, com a diferenciació d'altres llengües pròximes com pot ser, en el nostre cas, el conflicte lingüístic cap a la substitució lingüística del valencià pel castellà. D'una banda, es considera rellevant destacar tant diferenciacions fonètiques —com l'obertura vocàlica i la sonorització de l'alveolar fricativa entre la població més

jove per endinsar-los en un futur amb plena competència lingüística— com apreciacions de caràcter literari. D'altra banda, la realització d'un projecte final, a escollir per grups entre gravar un videoclip d'una cançó escoltada a l'aula o musicar un poema d'Estellés, serà més senzilla d'aconseguir si l'alumnat es troba en un context còmode i atractiu com el proposat.

2. MARC TEÒRIC

Un dels punts a considerar com a imprescindible per a la creació d'aquesta investigació en forma d'unitat didàctica de l'assignatura de valencià: llengua i literatura és el tractament de la llengua des de la literatura fins a l'aula. Tot i així, impartir aquestes dues parts alhora ha sigut sempre molt qüestionat o inclús hi ha hagut casos en què la mancança de temps ha anat en contra de l'ensenyament literari (Arenas, 2003, p. 41). L'objectiu de la PAU, entretant, rau a aconseguir que l'estudiantat adquireisca una competència completa així en la llengua oral com en l'escripta, que puguen produir textos normatius i apropiats que puguen fer servir en la seua vida professional i en les seues relacions socials. De la mateixa manera, s'han d'adequar als diferents àmbits d'ús (Ginebra, 2002, p. 66), així com ser capaços d'alludir a referents culturals i literaris i aprendre de les ensenyances dels personatges i estudiosos de la literatura pròpia, per tal d'assolir els coneixements necessaris per preparar-se per a un futur després de l'institut.

És per això, per a una major efectivitat curricular a l'hora d'interioritzar aquestes competències, que l'estudi de la llengua i de la literatura no pot concebre's ni fer-se separatament, d'igual manera que al nostre dia a dia els coneixements no estan estrictament separats ni són independents, sinó que el més convenient és fer servir l'una (la literatura) per aconseguir d'una manera més pràctica i visual l'altra (la part lingüística). Així mateix, la investigació s'ha desenvolupat en relació amb l'educació lingüística, per tractar la dialectologia i la fonètica; l'educació literària, per relacionar poesia i cançó, i la intertextualitat a l'aula.

La funció dels docents en l'àmbit de la dialectologia ha de ser la transmissió de l'estima i la vàlua a l'alumnat de les variants orals de cada zona catalanoparlant, això és, la fonètica catalana en la seua pluralitat, encara que aquest fet impliqui per consegüent l'explicació dels diferents dialectes del català i, per tant, que l'alumne analitze diversos textos segons la seua configuració dialectal. En efecte, un dels objectius principals de la unitat didàctica (UD) era fer que els estudiants reconegueren les principals varietats territorials de la llengua catalana —i, si més no, destriar-ne les característiques bàsiques que les configuren—, i valorar-les com a parts integrants de la seua llengua, com a objecte de respecte i com una font de riquesa, és a dir, un valor afegit. Quan diem això, ens referim a la simple divisió

geogràfica entre català oriental i català occidental i al fet de donar unes nocions bàsiques del català baleàric dintre del bloc oriental, perquè l'important és que es faça comprendre que el català estàndard és flexible des d'un punt de vista territorial i que té un indubtable grau de poliformisme.

Quant a l'anàlisi dialectal dels textos, la podem dur a terme a partir de textos literaris i no lingüístics com es fa prou sovint. En el nostre cas, hem volgut fer-hi al·lusió a través de la música en valencià, és a dir, cançons —que al cap i a la fi no deixen de ser poesia, literatura— que referencien i intertextualitzen versos i poemes d'Estellés.

Pel que fa a la tria musical, les cançons dels grups La Gossa Sorda, Obrint Pas i Aspencat han sigut escollides amb una finalitat normalitzadora en valencià, el precedent de les quals el podem trobar, en primer terme, en la Nova Cançó i, en segon terme, en Al Tall, qui va actuar de pont entre aquests anteriors i els grups contemporanis triats. És important mencionar que foren seleccionats per a la investigació pel fet que els cantants tenen una bona pronúncia del valencià, combinada amb un missatge potent en favor de la llengua i un ressò mediàtic significatiu (Frechina, 2011).

És ben sabut que la importància donada a la llengua respecte de la literatura és indiscutible, i que en molts casos la literatura és reduïda a uns textos determinats o a un parell de fulls per tema en els llibres de text (Bordons, 2003, p. 7; Arenas, 2003, p. 42). Aquest escàs tast literari dificulta la familiarització de l'alumnat amb els diversos gèneres literaris, ja que es poden trobar fàcilment exemples lingüístics basats en assajos o textos narratius, però es veuen poc representats gèneres com la poesia o el teatre. Si bé és important que sàpiguen a grans trets les característiques que regeixen cada gènere, ho és més que aprenguen que la literatura està en canvi continu i que les normes no són rígides sinó al contrari, que s'adapten a les necessitats que té la societat en cada moment (Bordons, 2003, p. 15). Només si incidim en la lectura contrastiva de textos es pot arribar a aconseguir una bona competència lectora i cultural entre els nostres estudiants.

Prenent aquestes bases de referència, hem introduït Estellés entre l'alumnat (Limorti, 2013, p. 557), de manera que, alhora que seguim les exigències curriculars, ens apropem mitjançant la música als seus poemes i també introduïm el context històric, social, econòmic i cultural que va marcar-lo a ell i la resta d'escriptors en llengua catalana. Particularment, aquesta UD empra el model d'innovació didàctica interdisciplinària per consolidar estratègies unides entre literatura i música (De Vicente, 2003, p. 11), pel fet que ha sigut comprovada en nombroses ocasions la seua eficàcia per fomentar a les aules de batxillerat tant l'hàbit lector i auditiu de l'alumnat com la seua motivació en aquest aprenentatge. Els intertextos de les cançons que hem fet servir funcionen d'unió entre els grups i la realitat actual amb l'escriptor i el seu context (Mendoza, Colomer i Camps, 1998, p. 5).

L'objectiu de la intertextualitat en el nostre treball és doble, donat que, alhora que es donen a conèixer poemes rellevants i significatius d'Estellés, podem treballar la fonètica i les varietats dialectals d'una manera diferent i gaudidora, a través de la música actual de grups coneguts per gran part del nostre estudiantat, cosa que facilita el seu interès pel tema que volem tractar (Quiles, 2012, p. 97).

3. METODOLOGIA

L'alumnat amb qui hem dut a la pràctica el treball se situa al barri més cèntric de València, cursa 2n de batxillerat en un institut públic i és majoritàriament castellanoparlant. Per l'edat en la qual es troben, necessiten factors i referències que els resulten propers per tal de mostrar interès i provocar la seua implicació activa d'una manera positiva en les classes de valencià. Per aquest motiu, els temes triats per a la unitat didàctica responen a les exigències del currículum del curs i de l'assignatura (preparació per a les proves PAU), i la finalitat és que tracten tant la fonètica com la dialectologia del català a través de la música en valencià actual que intertextualitza Estellés, la qual els és familiar, per tal d'evitar el rebuig de l'estudiantat.

En la taula 1 es mostra la seqüència d'activitats duta a terme durant la posada en pràctica.

Les activitats que es duren a terme estan separades per raons estructurals i per tal d'adequar-se als dos apartats que es demanen en preguntes de la PAU: dialectes (2 i 3) i fonètica (4 i subapartats). Les activitats estan alhora interrelacionades i referenciades amb poemes d'Estellés. D'afegitó, hi ha una prova de tipus test que avalua els coneixements previs (1) i una altra de final que avalua els coneixements adquirits (6). Com a segona activitat d'avaluació, en què comptaran la cooperació i participació, hauran de realitzar un treball (5).

1. *Què recordem?* L'alumnat haurà de fer un qüestionari inicial (a través d'un Kahoot —eina TIC on s'han d'emprar els telèfons mòbils dels alumnes—, amb quatre possibles respostes) per avaluar el nivell que té en cada àrea. Aquest qüestionari tindrà cinc preguntes sobre dialectologia, huit sobre fonètica i cinc sobre poesia estellesiana.

2. Primerament, l'alumnat haurà de llegir les lletres de les cançons (tres), sense música, i després les escoltarà i haurà d'identificar-ne els trets dialectals. A mesura que es vagen sentint, la professora explicarà un poc el context en què s'emmarquen les cançons i els poemes relacionats i a què fan referència. Tot seguit, s'acabaran llegint els poemes en veu alta i comentant-los a mena de debat a classe (on cadascun aportarà allò que observe o li cride l'atenció).

— 2a. *De València al paradís isolar* (cançó «Les illes», Maria del Mar Bonet).

TAULA 1
Seqüència d'activitats de la unitat didàctica

Data	Activitat	Organització	Recursos	Temps
5 febrer	1. Què recordem?	individual	ordinador, projector, accés a Internet i mòbils	15 min
	2a. De València al paradís isolat	individual i grupal	ordinador, projector, accés a Internet i dossier de treball	15 min
	2b. Vertebració de la llengua	individual i grupal	ordinador, projector, accés a Internet i dossier de treball	15 min
8 febrer	2c. Connectem nord i sud	individual i grupal	ordinador, projector, accés a Internet i dossier de treball	15 min
	3. Destriem els parlars	per parelles	dossier de treball i pissarra	10 min
	4. Som artistes	per grups de treball	un full en blanc i el tema del treball que els ha tocat	20 min
9 febrer	5a. Seràs la clau	individual i grupal	ordinador, projector, accés a Internet i dossier de treball	15 min
	5b. És l'hora del teu cant	individual i grupal	ordinador, projector, accés a Internet i dossier de treball	15 min
	5c. La poesia en moviment	individual i grupal	ordinador, projector, accés a Internet i dossier de treball	15 min
12 febrer	5d. Assumim la identitat a través de la llengua	individual i grupal	ordinador, projector, accés a Internet i dossier de treball	25 min
	6. Reforcem el contingut	individual i grupal	pissarra i full en blanc	12 min
	7. Ens convertim en periodistes	per grups de treball	full en blanc	8 min
15 febrer	8. Llums, càmera, acció! (avaluació videoprojectes)	grupals	projector i ordinador amb accés a Internet	45 min
16 febrer	9. Què hem après? (control i avaluació)	individual	Ordinador, projector, accés a Internet i mòbils	15 min
	10. Parlem amb els nostres músics	per grups de treball	Full de preguntes preparades	30 min

FONT: Elaboració pròpia.

— 2b. *Vertebració de la llengua* (cançó «Camals mullats», La Gossa Sorda). La relacionarem amb el poema «Cos mortal».

— 2c. *Connectem nord i sud* (cançó «Vaig venir del nord», Cesk Freixas).

3. *Destriem els parlars*. Es repartirà a classe un full amb un quadre on els alumnes hauran d'anar posant a mesura que es van identificant a classe els diferents trets dialectals (si pertanyen a l'oriental o a l'occidental). També hauran d'anotar si els han tret inductivament ells o els han completat amb la informació posterior que s'ha dit a classe.

4. *Som artistes*. S'explicarà que s'ha de fer un treball grupal en què els alumnes hauran de distribuir-se en sis grups de quatre persones (són vint-i-quatre alumnes) i fer un vídeo, per al qual se'ls assignarà un tema. Tindran tres opcions a escollir a l'atzar a través de papers doblegats dins d'un saquet (es triarà una «mà innocent» de cada grup):

— Musicar un poema d'Estellés (a elecció del grup).

— Fer un videoclip d'alguna cançó en valencià que intertextualitze Estellés (com els exemples que hem vist a classe, als quals es podrà recórrer si no tenen ja el videoclip fet) i penjar-lo a Youtube.

— Fer un *book trailer* sobre *Llibre de meravelles* i penjar-lo a Youtube.

En el temps que reste de la sessió, els grups hauran de començar a fer un guió sobre allò que treballaran i com ho duran a terme. Els components del grup hauran de fer, a banda, un diari del procés i dels dies de treball, qui acudeix, quant treballa cadascun, etc., que hauran de lliurar a la professora el dia de la presentació dels vídeos.

5. En primer lloc, l'estudiantat haurà de llegir les lletres de les cançons a mesura que es vagen a sentir (quatre), sense música (per tal de preguntar dubtes), i, en segon lloc, s'escoltaran i hauran d'identificar els trets dialectals marcats a cada cançó. Conforme es vagen escoltant, la professora explicarà el context a què es refereixen, tant les cançons com els poemes als quals fan referència. Per últim, s'acabaran llegint els poemes en veu alta i es comentaran a classe (on cadascun aportarà allò que observe o li cride l'atenció) i l'alumnat s'autocorregirà les paraules. La professora explicarà també el quadre vocàlic i el de fonètica sintàctica.

— 5a. *Seràs la clau*. En la primera cançó («Quan caminàvem», Aspencat), l'alumnat buscarà les grafies destacades en negreta i dividirà les vocals tòniques assenyalades en *e* i *o* obertes o tancades. Relacionarem la cançó amb el poema «M'aclame a tu».

— 5b. *És l'hora del teu cant*. En la segona cançó («La vida sense tu», Obrint Pas), buscaran les paraules destacades en negreta i aniran dividint el so de la *essa* en sonora o sorda segons els criteris fonètics sintàctics. La relacionarem amb el poema «Cant de Vicent».

— 5c. *La poesia en moviment*. En la tercera cançó («La flama», Obrint Pas), l'estudiantat buscarà les paraules destacades en negreta i classificarà les conso-

nants en sonores o sordes segons els criteris fonètics sintàctics. Relacionarem la cançó amb el poema «14» del poemari *Mural del País Valencià*, vol. II.

— 5d. *Assumim la identitat a través de la llengua*. En la quarta cançó («No hem oblidat», *Obrint Pas*), l'alumnat buscarà les grafies destacades en negreta i anirà dividint les consonants o els dígrafs depenent si sonoritzen o ensordeixen. Relacionarem amb el segon poema del capítol «Propietats de la pena», del *Llibre de meravelles*.

6. *Reforcem el contingut*. La professora anotarà a la pissarra activitats de reforç i d'ampliació de la part gramatical de la UD, tant de dialectologia, com de fonètica sintàctica, com d'obertura vocàlica.

7. *Ens convertim en periodistes*. Organitzats pels grups de treball, cadascun haurà de formular entre tres i cinc preguntes per proposar als nostres músics convidats en l'entrevista que faran en l'última sessió. Vindran diferents grups de música en valencià (cançons de grups que hem sentit a classe) per resoldre dubtes i fer una exposició d'allò que volien aconseguir amb la música en valencià. Mentre es du a terme aquesta tasca, la professora resoldrà dubtes de l'alumnat sobre les preguntes que han de formular, sobre els temes de fonètica i dialectologia o sobre el treball grupal.

8. *Llums, càmera, acció!* Com a activitat d'avaluació, a banda del Kahoot final, es visualitzaran els vídeos dels diferents grups de treball. Abans de veure'ls a Youtube, hauran de fer una petita presentació del treball davant la classe per contextualitzar-lo, comentar les dificultats que se'ls han presentat i com les han resoltes. Cada grup també haurà d'avaluar els companys i tenir en compte, entre altres coses, l'originalitat, la producció i la bona pronúncia del valencià.

9. *Què hem après?* L'alumnat haurà de fer un qüestionari final (a través d'un altre Kahoot semblant a l'inicial) per avaluar el nivell que cada alumne ha adquirit en cada àrea i el percentatge de millora.

10. *Parlem amb els nostres músics*. Convidarem els músics d'Obrint Pas Xavi Sarrià (cantant i guitarra rítmica) i Albert Benavent (trompeta, també músic d'Aspencat), i Josep Nadal (cantant) i Pere J. Pons (dolçaina i veus) de La Gossa Sorda. L'alumnat els farà unes preguntes que hauran preparat prèviament i els músics els explicaran breument com ha sigut fer música en valencià en un territori com el nostre, les dificultats, els avenços, etc. Per últim, els nostres músics faran un tast en directe de la seua música amb un parell de cançons.

Pel que fa al material necessari per a dur a terme les activitats, serà imprescindible un dossier per alumne amb les lletres de les cançons que es faran servir a classe, les poesies que s'intertextualitzen amb aquestes (de manera consecutiva, lletra de la cançó i poema de referència) i un full amb un quadre resum de la teoria sobre dialectologia i fonètica.

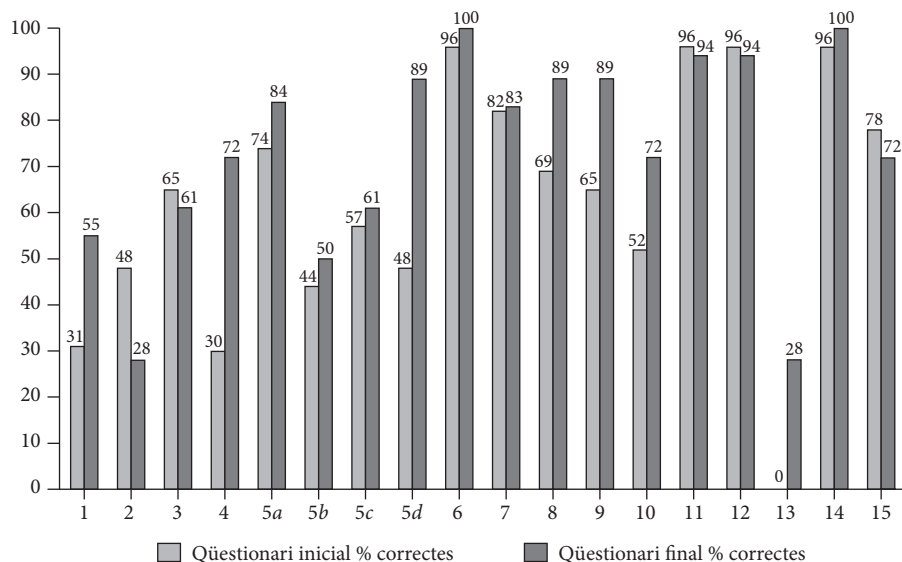
4. ANÀLISI DELS RESULTATS

Volem partir de la comparativa entre el qüestionari inicial i el final, i a través de l'atenta observació a l'hora de dur a terme les activitats i les diferents pràctiques de la UD, veure si hi ha hagut un progrés per part de l'alumnat, observar els percentatges de respostes encertades i comprovar si el sexe és determinant (variable que resulta poc rellevant a causa de l'heterogeneïtat dels alumnes, díhuit xiques i cinc xics). Per fer l'anàlisi de les dades, hem dut a terme una adaptació simplificada del mètode qualitatiu, on s'examinen amb precisió dades més concises en una mostra de públic molt concreta i la comunicació entre enquestadora (en aquest cas la docent que imparteix les sessions) i l'estudiantat enquestat (la classe de 2n de batxillerat sobre la qual s'ha dut a terme l'anàlisi), és més horitzontal, però també s'observa la constància de cada dia de treball.

En relació amb els qüestionaris inicials i finals, hem classificat les dades obtingudes a través dels dos Kahoots indicant cada pregunta i tenint en compte el total d'alumnes que hi havia a l'aula. Després, s'ha fet la divisió entre aquells que han respost incorrectament i aquells que han respost correctament. Amb aquest gràfic s'observa la comparació de les dues proves, la inicial i la final, l'impacte i la possible millora de la realització de la UD. S'ha pogut observar que l'alumnat ha aconseguit uns majors resultats en el qüestionari final que en l'inicial, en tretze de les díhuit preguntes que s'han realitzat.

No s'ha d'oblidar que les preguntes inicials resultaven d'una exigència inferior a aquelles fetes *a posteriori*. Pel que fa a les cinc preguntes on no se superava el nombre d'encerts a la prova final respecte de la inicial, val a dir que es deu a una dificultat afegida: contenien excepcions o continguts de major estudi poc tractats a l'aula (i on s'esperava un esforç afegit basat en l'estudi autònom a casa). Però, al cap i a la fi, només han sigut aquests cinc casos: dos respostes han sigut majors (contestades correctament) en el Kahoot inicial que en el final per dos punts de diferència sobre cent (diferència, per tant, poc apreciable), i en els altres quatre casos, d'una banda, la diferència continuava sent molt reduïda en dos (entre quatre i sis per cert només de marge), i en l'últim cas hi ha hagut un 20 % de diferència (com es pot observar al gràfic 1).

Aquesta desigualtat es pot explicar de la manera següent: la qüestió respon a la pregunta referent a paraules que contenen la o oberta, i mentre que en el qüestionari inicial quasi la meitat han respost correctament, en el final hem posat en una de les quatre opcions a triar una excepció (*pou*), i això ha confós gran part de l'estudiantat (50%), que ha escollit eixa opció seguint la regla general, però ens informa que no ha estudiat ni ha prestat gaire atenció quan hem parlat de les excepcions. Pel que fa a la resta de casos, el resultat conclouent esde-

GRÀFIC 1. Resultats de les quinze preguntes dels qüestionaris inicials i finals.

FONT: Elaboració pròpia.

vé positiu, sobretot en algunes preguntes de fonètica i de dialectologia, en què el resultat és més diferenciat i ha augmentat amb escriure respecte del qüestionari inicial.

5. CONCLUSIONS

En aquesta unitat didàctica volíem donar a conèixer la música en valencià i familiaritzar l'alumnat amb la figura d'Estellés mitjançant aquesta música. El resultat ha sigut satisfactori perquè ha fet que els alumnes que no escoltaven aquest tipus de música despertaren interès i curiositat per ella, sobretot pel fet que un poeta haja estat tan mencionat a través dels seus versos per grups de música que senten sobretot un gruix de població adolescent i jove, qüestió que els ha impactat força. Una altra qüestió que es pretenia dur a terme és treballar conjuntament els apartats de llengua i literatura en l'assignatura de valencià, on no només siguen rellevants els coneixements, sinó també el treball en la manera d'expressar-los. També s'ha treballat la fonètica i la dialectologia del català a través de cançons, alhora que aquestes remetien a poemes de l'autor valencià esmentat, que es treballa en les reflexions grupals i, a més, es relaciona amb el seu context històric i es compara i al·ludeix a l'entorn valencià actual.

Les dades reunides indiquen una millora en els coneixements de l'alumnat, tant en fonètica, com en dialectologia, com en poesia estellesiana relacionada amb la literatura contemporània i el context en què ens trobem en l'actualitat. Altrament, cal remarcar els resultats recollits satisfactòriament després d'executar la UD a l'aula. A més, hem aconseguit que s'instruïsquen i fomenten el pensament crític, que assimilien allò que implica treballar en grup, alhora que aprenen divertint-se i que la música en valencià pot mostrar diferents reflexions si la sabem mirar des de la perspectiva correcta. Comptat i debatut, hem comprovat la necessitat de les cançons a l'aula com un recurs metodològic de gran impacte entre l'alumnat, de la mateixa manera que el fet d'apropar els textos a l'estudiantat a través de la música actual.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARENAS, Carme (2003). «Literatura a la classe de llengua. És possible l'equilibri?». *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 31 (juliol), p. 41-46.
- BORDONS, Glòria (2003). «Relacions entre llengua i literatura». *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 31 (juliol), p. 7-15.
- FRECHINA, Javier (2011). *La cançó en valencià: Dels repertoris tradicionals als gèneres moderns*. València: Publicacions de l'AVL. (Recerca; 14)
- GINEBRA, Jordi (2002). «La llengua i la literatura al BUP i al COU: balanç i lliçons per al futur». *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 26 (gener), p. 65-72.
- LIMORTI, Paül (2013). «Vicent Andrés Estellés en els llibres de text de l'assignatura de Valencià (1974-2012)». A: SALVADOR, Vicent; PÉREZ SALDANYA, Manuel (ed.). *L'obra literària de Vicent Andrés Estellés: Gènere, tradicions poètiques i estil*. 1a ed. València: Publicacions de l'AVL, p. 557-574.
- MENDOZA, Antonio; COLOMER, Teresa; CAMPS, Anna (1998). «Intertextualitat». *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 14 (gener), p. 5-12.
- QUILES CABRERA, M. Carmen (2012). «Entre pinceles y libros: textos para un enfoque intertextual e interdisciplinar en el aula de lengua». *Revista de la Red de Universidades Lectoras*, núm. 6 (desembre), p. 97-116.
- VICENTE-YAGÜE, M. Isabel de (2013). «Introducción y fundamentación teórica: un planteamiento interdisciplinar para la educación literaria y la educación musical». A: *La intertextualidad literario-musical: Una estrategia didáctica para la animación a la lectura y la audición musical*. 1a ed. Barcelona: Octaedro, p. 11-26.

Norma fabriana i canvi lingüístic: el cas de *malgrat*

CATERINA MARTÍNEZ
Universitat d'Alacant

1. INTRODUCCIÓ¹

A grans trets, podríem descriure els elements sobre els quals s'ha construït la norma de la llengua catalana en quatre grups: *a*) els generals i mantinguts al llarg de la història; *b*) els recuperats de determinats períodes de l'evolució de la llengua —prototípicament, els segles XIV i XV—; *c*) els presos de varietats territorials o funcionals concretes, o *d*), fins i tot, aquells reinterpretats pel mateix codi normatiu. Precisament, la difusió i la penetració de materials recuperats poden comportar canvis gramaticals i semàntics l'estudi dels quals pot fer llum sobre el procés de construcció —criteris, cronologia, focus d'irradiació, etc.— de la mateixa norma i sobre la capacitat de la norma per a condicionar els usos dels parlants.

L'obra del creador de la norma del català, Pompeu Fabra, ha estat objecte d'estudi fa temps i ha generat bibliografia extensa sobre aspectes diversos. Siga'ns permès de recordar els treballs sobre el concepte de «llengua literària» de Fabra, de Lamuela i Murgades (1984), sobre aspectes de fonètica de Gulsoy (2000), d'ortografia (Segarra, 1985 i 2000), de sintaxi (Marquet, 2000; Costa, 2016) i de dia-

1. Aquest estudi s'ha dut a terme a l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA (ISIC-IVITRA) de la Generalitat Valenciana (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència, ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes de recerca següents: «Gramàtica del català modern (1601-1834)» (MINECO, ref. FFI2012-37103); «Continuació de la gramàtica del catalán moderno (1601-1834)» (MINECO/FEDER, ref. FFI2015-69694-P); «Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català modern (Gcm)» (IEC, ref. PT 2012-S04-MARTINES; IEC1-15X); Digiocotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana, ref. PROMETEOII-2014-018), finançat amb fons FEDER de la UE; i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia Lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, ref. GITE-09009-UA).

lectologia (Sistac, 2000; Miralles, 2000, i Ferrando, 2000).² En aquesta línia, convé remarcar l'estímul de les edicions del Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra», organitzades pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili i l'ERLEU (Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús); en són bona mostra els treballs editats en Ginebra, Martínez i Pradilla (2000), Montserrat i Cubells (2007) i Pradilla (2012 i 2018).

Hem encetat la recerca de la normativització fabriana com a factor condicionant del canvi lingüístic: en concret, l'hem aplicada a l'estudi dels connectors parentètics de contrast *nogensmenys* i *tanmateix* (Martínez, 2018a) i els mots populars (Martínez, 2019). Com anunciàvem llavors, l'avaluació del procés de configuració del model lingüístic del mateix Fabra i de l'impacte de la normativa en la fesomia del català contemporani són les dues línies d'investigació d'aquest projecte més global que se'n obri. En aquesta ocasió, constatarem com la recuperació de *malgrat* és un bon exemple de la incidència de la norma en el canvi lingüístic. Atendrem, siga'ns permesa la metàfora, la vida, la mort i la resurrecció de *malgrat*.

2. METODOLOGIA I HIPÒTESI³

Per a descabdellar el canvi lingüístic d'una peça com *malgrat*, hem optat per la lingüística cognitiva i l'anàlisi del discurs. Ens han estat útils les actualitzacions de la teoria de la gramaticalització basades en l'anàlisi de la llengua en l'ús i en el paper dels parlants en el procés de canvi semàntic: els conceptes d'inferència, de subjectivació i d'intersubjectivació desenvolupats per Nuyts (2005), Traugott (2010) i Narrog (2012). Aquesta orientació i l'aprofitament dels corpus textuais ens han permès de detallar l'evolució de *malgrat* com a «connector parentètic» (Cuenca, 2006). En primer lloc, les dades que fonamenten l'estudi del procés de gramaticalització de *malgrat* als segles XII-XVI (Martínez, 2018b) provenen del CICA i el CIGCA - CIMTAC, constituïts amb materials del català medieval. I, en segon lloc, el CIGMod - CIMTAC, el CTILC1, alguns textos recuperats de la xarxa i l'edició de les *Obres completes de Pompeu Fabra* (Fabra, 2005-2013), digitalitzades en el Portal Fabra (<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi>), ens han ajudat a cobrir l'evo-

2. Ens remetem a la bibliografia de Pineda (2013, p. 835-905).

3. Per motius d'espai, farem servir les abreviatures i els símbols següents: CP (connector parentètic); SN (sintagma nominal); els termes entre claudàtors ([]) corresponen a nocions o valors; SPREP (sintagma preposicional); Subj. (subjecte); [+A] ('subjecte animat'); [+/-A] ('subjecte a mitjan camí entre animat i inanimat'); [-A] ('subjecte inanimat'); Pt/Er (parlant/escriptor); Ot/Lr (oient/lector); T/D (text/discurs); VFP (verb en forma personal); INF (infinitiu); OSub. (oració subordinada); OC (*Obres completes de Pompeu Fabra*).

lució de *malgrat* durant la fi de l'edat moderna (segle XVII - 1832) i la contemporània (1833-1988).

Ací reprenem la gramaticalització de *malgrat* en la llengua antiga (Martínez, 2018b) —apartat 3.1.— moderna i contemporània —apartats 3.2 i 3.3—, a fi d'analitzar en quina mesura la tasca de codificació de Fabra repercutí: *a*) en la recuperació i la difusió d'un mot caigut en desús com fou *malgrat*, i *b*) en la transformació que experimentà, des d'aleshores.

3. ANÀLISI DE LES DADES

3.1. Malgrat als segles XII-XVI

FASE I. MALGRAT SN [DESGRAT]

Suposem que la gramaticalització de *malgrat* s'inicià en la lexicalització de l'adjectiu *mal* i el nom *grat* (DCVB, DECat, s. v. *grat*). *Malgrat* apareix a l'edat mitjana com una unitat lèxica, un SN que, a mode d'imprecació, expressava 'la reacció de [DESGRAT] d'algú davant de certes situacions':

- (1) Tota persona qui dirà *mal grat* n'aja Déus, Déus no n'ha poder, ne renegarà Déu (1402, arxiu; DCVB, s. v. *grat*)
- (2) Puys, per les flos /de què·s nodrien /dins, e·s pexien /per los melichs, / pobres e richs, /han per egual /tots, semblant mal: /piguotes, rosa. /Mas, si·ls fa nosa /lo fill qu'és nat /he n'àn *mal grat*, /no·ls plau que vixcha. /D'ells fan perixcha /bollit, cremat, /nu soterrat. (ROIG, 1460, *Spill*, l. 15312; CICA i CIGCa)

FASE II. MALGRAT SPREP [CONTRA VOLUNTAT] + SUBJ. [+A]

El compost *mal grat* degué reanalitzar-se com a partícula introductora d'un SPREP de mode que expressa una [CONTRA VOLUNTAT] experimentada i, per tant, corporeïtzada per un ésser amb el tret [+A]. Fins al segle XVII —moment en què desapareix durant tres segles—, aquesta expressió de la possessió de la [CONTRA VOLUNTAT] per part d'un ésser [+A] podia ser subjectivada (Traugott, 2010), és a dir, únicament del Pt/Er, o intersubjectivada (Nuyts, 2005; Narrog, 2012), del Pt/Er, tenint en compte l'Ot/Lr i el T/D. La preposició dativa de direcció *a*, els pronoms possessius i els complements genitius amb *de* palesen aquesta intersubjectivació; sol aparèixer en l'apòdosi o a mode d'aposició, per exemple:

- (3) Si deutor après del termen paga son creedor, o li consigna e comana en loc segur la paga, si él no la vol pendre, la covinença ne l'enpreniment

- entr'èls enprés no val, ne pot ne deu valer; e no contrastant [...], dit deutor pot e deu cobrar la sua cosa, *mal grat de son creedor*. (1272-1279, *Costums de Tortosa*, p. 384; CICA i CIGCa)
- (4) Ne qual te val més, murir a mort dezirable per honrar Deu, o murir a mort ahirable, la qual auciu home *mal son grat*, e sens que no n'à grat ne mèrit de Déu? (LLULL, 1274-1276, *Doctrina pueril*, p. 243; CICA i CIGCa)
- (5) No tinch conort sinó de una cosa: que no hé res fet que perjudique la honor de mon marit, sinó que hé complida sa voluntat *a mal grat meu*. (MARTORELL, 1490, *Tirant lo Blanch*, p. 709; CICA i CIGCa)
- (6) Ý axí fon fet, /car prestament se fon retret /a una part, /a hon molt bé hí de bon art /ell confessà /hí per escrits ell deposà /ab veritat, /sobre-l que fou interrogat /lo que y sabé: /molt largament ell ho digué, /*mal de son grat*, /puix que lo joch era forçat. (GASSULL, 1497, *Lo somni de Johan Johan*, l. 1285; CICA)
- (7) E si per ventura lo seynor de la nau o del leny volra levar alguns de aquells suits. [...] E si el los leva *malgrat dels mercaders* el nes tengut tot axi com ia desús es dit: [...]. (1592, *Llibre de consolat dels fets marítims*, p. 66; CIGCa)

Com s'ha avançat, a partir del segle XVII, hi ha un buit documental de *malgrat*, els condicionants interns i externs del qual són un futur objecte d'estudi.

3.2. Malgrat al segle XIX

FASE III. MALGRAT SPREP [CONTRA VOLUNTAT] / [OPOSICIÓ] + SUBJ. [+/-A]

No hem atestat cap exemple de *malgrat* als segles XVII-XIX. Fins a la darrereria del segle XIX, en textos vinculats a la Renaixença, no reapareixen els usos de *malgrat*, lligats en part a l'estat evolutiu que hem descrit en les darreres atestacions del segle XVI. El canvi lexicosemàntic seguit pel paral·lel a *pesar de* ens ajuda a explicar el procés de canvi i de reviscolament de *malgrat*.

Inicialment, l'efecte de *bleaching* (Traugott, 1990) de *malgrat* es fonamentava en el tret diferencial de l'animació del Subj. Si ens fixem en a *pesar de* en espanyol (Pérez Saldanya i Salvador, 2014, p. 3739), passem d'un Subj. amb trets [+A] a un Subj. amb trets cada vegada [-A]; seguint Torres (2009), passem d'elements concrets, més humans, més capaços d'experimentar aquest 'dolor', de posseir aquest 'desplaer', de tenir 'voluntat', cap a elements més abstractes, més impersonals, tan sols capaços d'experimentar i de posseir el 'dolor', el 'desplaer' o la 'voluntat', metonímicament. Així, la [CONTRA VOLUNTAT] d'un Subj. [+A] esdevé gradualment l'[OPOSICIÓ] d'un Subj. [+/-A], des de l'òptica

intersubjectivada de l'interlocutor —i els vincles pragmaticocognitius de Nuyts (2005, p. 14) o la *hearer-orientation* i la *textual/discourse-orientation* de Narrog (2012, p. 183).

Arran d'aquest canvi semàntic, *malgrat* degué començar a deixar d'anar acompanyat per la preposició dativa de direcció *a*, els possessius i el complement genitiu, progressivament. L'abast sintàctic de *malgrat* ens presenta, en l'apòdosi, un SN cada vegada més [-A], però encara amb reminiscències humanes, com ara entitats relacionades amb persones, personificacions o referents a actituds o accions humanes: «als Padillas, als Lanuzas, etc.» (8), «[de Siegfrid]» (9), «de la vestidura» (10) i «dels quatre vents» (11).

- (8) Mes vingué que acabaren las dinasties pàtries y entraren á reynar las foranes, que creyent á Aespanya terra de conquista saquejaren lo tresort de nostres llibertats, *malgrat als* Padillas, *als* Lanuzas, *als* Peris, Coloms y Vilanovas [...]. (UBACH Y VINYETA, 1869, «Lo pacte», *Lo Gay Saber*, 31, p. 242, a CTILC1)
- (9) Siegfrid respongué: «No penso pas ferme seguir de ritos cavallers com si dugués un exércit: molt *á malgrat meu* fora lo tindre de conquerir axis á la altiva verge [...]. (1869, «Los Nibeluncks», *Lo Gay Saber*, 26, p. 206, a CTILC1)
- (10) Se mostraven les devocions d'els seus pits, les ymages del qual reistent, paria qués volguessen mostrar *malgrat de* la vestidura. (JANER, 1862, «Prosistas y poetas catalanes», *Revista de Cataluña*, 2, p. 412, nota 2, a CTILC1)
- (11) Mes á ells, los arbres de las serres; á ells que serens, drets y senzills, altes duhen llurs testes *á malgrat dels* quatre vents; [...]. (ROCA Y ROCA, 1868, «Calendau. Cant VII», *Lo Gay Saber*, 16, p. 126, a CTILC1)

Seguidament, la tendència es degué estendre cap a termes no humans, elements que provoquen un contratemps o que marquen pautes de conducta, per exemple, «la mort y el fosser», «la fosca nit» (13), «l'aspresa» (14) i «la ceguesa ó la malavolensa» (15), fàcilment sortejables, superables, amb connotacions concessives situades, ara, en la pròtasi.

- (12) Ania de mon pais, tú que manifestament trasparentejas en sos fets y sa llenga; [...] tú que la joventut, *á malgrat de* la mort y *del* fosser, fas regri-llar ab la sanch dels pares, lo qu'es ardent y lo qu'es hermós; [...]. (ROCA Y ROCA, 1868, «Calendau. Cant I», *Lo Gay Saber*, 10, p. 77, a CTILC1)
- (13) Pel llarch de las blancas y llisas rocas de la pelada costa, rocas ahont s'hi clavan los aplanats barrets y'ls negrosos muscles, passa l'estol de peixos,

- [...]. *A malgrat de* la fosca nit, vetllem la taca, y veyem á la tunyinas [...]. (ROCA Y ROCA, 1868, «Calendau. Cant V», *Lo Gay Saber*, 14, p. 110, a CTILC1)
- (14) Son los títols obra d'un home de gust, erudit, que ha sapigut agermanar la exactitud ab la justa estensió y que, *malgrat de* la aspresa de lo que tracta, sap instruir al llegidor sens cansarlo. (CAMBOLIU, 1869, «Ensaig», *Lo Gay Saber*, 39, p. 307, a CTILC1)
- (15) Llansada del trono l'aborrida dinastia [...], directament ha vingut la Revolució de Setembre [...] á donar la rahó als héroes catalans [...], rahó que (*malgrat* la ceguera ó la malvolensa d'alguns escriptors tan de l'època com moderns, però tots de fora Catalunya) ha sigut provada [...]. (UBACH Y VINYETA, 1869, «Lo pacte», *Lo Gay Saber*, 31, p. 241, a CTILC1)

FASE III. *MALGRAT* SPREP [OPOSICIÓ] + SUBJ. [-A]

Posteriorment, degué instaurar-se l'ús amb termes no humans i la combinació amb formes que designen accions, processos o resultats. A més, hi devia haver una generalització contextual semàntica —del tret [-A]— i sintàctica, segons la qual s'estengué l'ús de *malgrat* a substantius deverbals que indiquen accions, processos o resultats i, consegüentment, a VFP, INF —compostos (16) o simples (17), encara amb el complement genitiu— i OSub. introduïdes per *que* + Subj. [+A] amb un valor netament proconcessiu —vegeu (18).

- (16) Mes arribará un jorn funest, l'endolat jorn en que aquella nacionalitat meridional, *malgrat de no haverse imposat* pel ferro, deurá morir pel ferro [...]. (BALAGUER, 1876, *Discursos*, p. 78-79, a CTILC1)
- (17) Mes hi ha una petita dificultat pera aquesta segona revolució dels gremis, y es que, *malgrat de contarla* tan detengudament Pi y Arimon, nosaltres no havem pogut averiguar la exactitud [...]. (SANPERE I MIQUEL, 1879, *Barcelona*, p. 120, a CTILC1)
- (18) Lo motiu de sa preocupació era la bestia: un cavallás negre, de llarga cua y crin esbullada, que semblava tingués tots los dimonis á dins del cos, *malgrat que*'ls óssos, apuntantli per tot, no li donavan pas péu pera gas-tar tanta gallardía [...]. (VAYREDA, 1898, *Recorts*, p. 127, a CTILC1)

Finalment, hem documentat, a finals del segle XIX, un *malgrat* a mitjan camí entre l'antiga preposició —amb *de* genitiva— i l'element parentètic concessiu previ a l'actual. *A malgrat de + tot*, pronom díctic textual anafòric, que funciona com una aposició, pot ser combinable amb altres elements, té mobilitat posicional i, en (19), manifesta proconcessivitat, 'superant-ho «tot»':

- (19) Com se véu lo Sr. Vidal juga en l'obra ab un assumpto molt espinós. *A malgrat de tot* s'ha mantingut dignament en son lloch, sens la mes petita relliscada; y ni una sola paraula fereix las orelles del espectador mes delicat. (ROCA Y ROCA, 1869, «Teatres», *Lo Gay Saber*, 22, p. 176, a CTILC1)

3.3. Malgrat als segles XIX-XX

FASE IV. MALGRAT SPREP [OPOSICIÓ] + SUBJ. [-A] / [CONCESSIVITAT]

Com hem vist, seguint Martínez (2018b), *malgrat*, després d'haver patit una gramaticalització particular a l'edat mitjana (segles XII-XVI), va caure en desús a l'edat moderna i contemporània (segles XVII-XIX). I no és fins als segles XIX-XX quan reapareix, amb l'esperit de Renaixença i el procés de codificació del català conduït per Fabra. De fet, en les OC (Fabra, 2005-2013), les construccions i valors que el mateix Fabra, usuari i codificador del català, feia servir eren, en un primer moment, medievals, és a dir, *malgrat* + pronom fort, *malgrat* + possessiu, *malgrat de* + SN [+A], *malgrat de* + SN [+A] escarrit, *malgrat de* + INF; i, posteriorment, es va decantar per *malgrat* + SN [-A], *malgrat* + INF, *malgrat* + *que* + VFP, *malgrat* + *tot/això*. La cosa remarcable és que la (re)introducció de *malgrat* es fa deixant de banda aquelles construccions i aquells valors tradicionals i incorporant-ne de nous. Vegem l'extensió de les més innovadores:

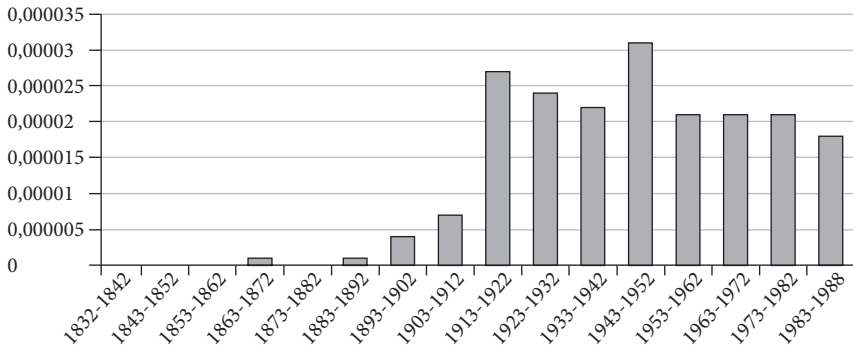
3.3.1. Malgrat + INF

D'acord amb la generalització del tret [-A] i, per tant, d'elements cada vegada més gramaticals, la construcció antiga *malgrat de* + INF minva davant *malgrat* + INF, que pren tímidament la davantera a principis del segle xx. Inicialment, eren d'INF simples (20) i, posteriorment, compostos (21).

- (20) —Mes, [...], com veig que *malgrat esser casat* y tot, no deixa per aixó la companyia d'en Rotchel, [...] y que de vespre van plegats [...], temo que jugui com sempre y ja sabem que'l joch es lo pitjor de tots los vicis. (ARGULLOL I SERRA, 1872, *Las órfanas de mare*, p. 126, a CTILC1)
- (21) És possible. Però, de vegades, aquestes coses tenen una estranya atracció, per raons que jo no sabia explicar i que potser posseeixo *malgrat haver menjat*, sempre, més amb els ulls que amb la boca. (PLA, 1972, *El que hem menjat*, p. 398, a CTILC1)

Així, doncs, *malgrat* + INF és una construcció parentètica concessiva que funciona apositivament, es pot combinar amb altres elements i té un valor concessiu; però no mostra llibertat sintàctica. Per això, ha estat categoritzada com a locució prepositiva o preposició tònica amb valor concessiu (Cuenca, 1991, p. 130; Lorente, 2002, p. 843).

El gràfic 1 mostra la gran crescuda de la freqüència relativa de *malgrat* + INF justament als primers decennis del segle xx.

GRÀFIC 1. Freqüència relativa de *malgrat* + INF.

FONT: Elaboració pròpia sobre la base de les dades del CTILC1.

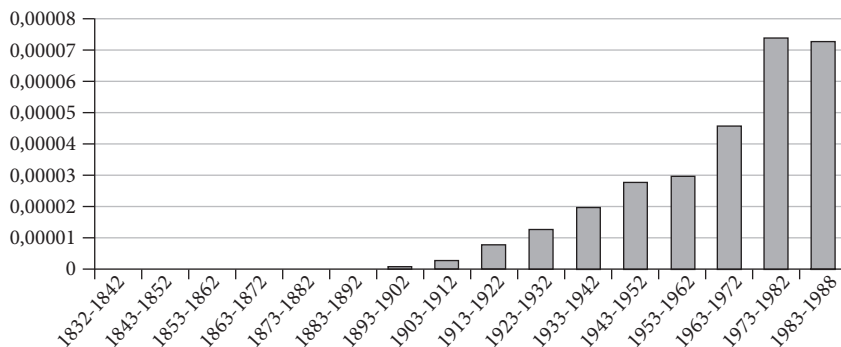
3.3.2. *Malgrat* + *que* + VFP

En segon lloc, *malgrat* comença a coocórrer amb oracions completives introduïdes per *que*. Aquestes OSub. mostren que, tant amb un VFP en indicatiu (22) com en subjuntiu (23), *malgrat que* és una construcció parentètica que presenta 'la superació d'una [OPOSICIÓ]', la [CONCESSIVITAT].

- (22) Què ha fet sinó procurar ensorrar-les, portant el Municipi rural a l'impotència, *malgrat que* és inútil tota conquesta sense el seu vigor? (CULÍ, 1919, *El municipi modern*, p. 30, a CTILC1)
- (23) El puput: és presumit perquè sí, *malgrat que* faci pudor. Si se l'engabia s'ensopeix i no canta no pot fatxendejar el seu plomall ni la seva corona. (GIBERT I GENÍS, 1946, *Girona*, p. 263, a CTILC1)

En els anys de la codificació fabriana —vegeu el gràfic 2—, *malgrat que* experimentà una embranzida important com a construcció parentètica de funció apositiva, combinativa i té valor de [CONCESSIVITAT]; en canvi, no té mobilitat

posicional. Per això, igual que *malgrat* + INF, *malgrat que* ha estat classificat com a nexa concessiu i entre les locucions conjuntives concessives (Serra i Prunyonosa, 2002, p. 2230-2231; Salvador, 2002, p. 3017-3018; GIEC, 2016, p. 720).

GRÀFIC 2. Freqüència relativa de *malgrat que*.

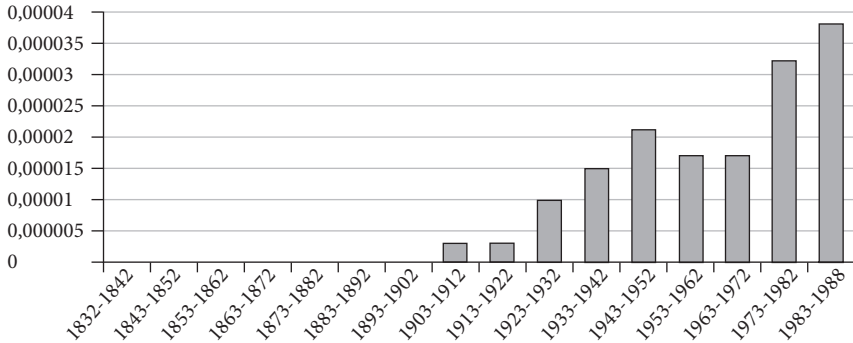
FONT: Elaboració pròpia sobre la base de les dades del CTILC1.

3.3.3. *Malgrat* + tot

Al segle xx, *malgrat*, acompanyat pel pronom dític textual anafòric *tot*, comença a actuar com el CP concessiu que és avui en dia. De fet, *malgrat tot* no compareix fins llavors, i, per tant, sembla que és de nova creació i que no està vinculat a la gramaticalització descrita (cf. *supra* 3.1 i 3.2). És un element invariable que funciona connectivament i que es caracteritza per ser apositiu, combinable amb altres conjuncions —com ara *i*— i mòbil sintàcticament (Cuenca, 2006, p. 54-61; Martínez, 2018a, p. 17). *Malgrat tot* expressa [CONCESSIVITAT]: ‘la reacció de superació d’una [OPOSICIÓ]’ que es pronominalitza discursivament en el *tot*. I, així, explicita la dinàmica de la (inter)subjectivació: la importància de les inferències dels interlocutors —Pt/Er i Ot/Lr— i del context —T/D— (Nuyts, 2005; Traugott, 2010; Narrog, 2012).

El gràfic 3 i els exemples palesen com, des de la primera atestació —el 1907 precedit per *i* (23)— fins al 1988 —vegeu també (24)— i encara ara, *malgrat tot* emergí com a CP concessiu. El cert és que els CP constitueixen una part fonamental de la història sintàctica, ja que són peces en les quals es fonamenta l’estructura dels textos. El sorgiment i l’ampliació de la nòmina de connectors es troben lligats a la renaixença del català com a llengua de cultura, coincidint de ple, com en aquest cas, amb el moment d’elaboració de la normativa fabriana (Martínez, 2018a).

- (24) Una llàstima pregona d'ell meteix, de son gran isolament, de lo poch estimat que havia sigut sobre la terra... Y *malgrat tot*, no poder oblidar encara [...]. (ALBERT PARADÍS, 1907, *Cayres vius*, p. 51, a CTILC1)

GRÀFIC 3. Freqüència relativa de *malgrat tot*.

FONT: Elaboració pròpia sobre la base de les dades del CTILC1.

- (25) Els cultivadors de la geografia històrica saben el valor que [...] les divisions eclesiàstiques resulten, a llur torn, calcades sovint sobre estrats antiquíssims. *Malgrat tot*, aquella estabilitat s'ha trobat en lluita, [...]. (ABADAL I DE VINYALS, 1948, *L'abat Oliba*, p. 123, a CTILC1)

4. CONCLUSIONS

a) *Malgrat* havia seguit una gramaticalització de dues fases fins al segle XVI: SN [DESGRAT] (fase I) > SPREP [CONTRA VOLUNTAT] (fase II). Caigué en desús a partir del segle XVII i reaparegué durant la Renaixença amb estructures que recorden els usos medievals —(a) *malgrat (de)/(a)/possessiu + Subj. [+/-A]*— i amb un valor nou, l'[OPOSICIÓ]: SPREP [OPOSICIÓ] (fase III).

b) *Malgrat + INF* i *malgrat + que + VFP* apareixen amb un altre valor, la [CONCESSIVITAT] (fases III-IV), i comencen a difondre's intensament a partir dels primers decennis del segle XX, amb la normativa fabriana.

c) Arran del mateix procés, un dels CP concessius que s'ha integrat plenament en el model formal de la llengua catalana és *malgrat tot* (fase IV).

d) La gramaticalització de *malgrat* mostra, de nou, que la normativització fou i és un factor del canvi lingüístic: ha significat la introducció de construccions noves i valors nous per a un vell mot.

e) En un estudi futur, caldrà aprofundir en els condicionants interns i ex-

terns de la desaparició de *malgrat* als segles XVII-XIX i de la seva difusió ençà del segle XIX.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARGENTER, Joan (ed.) (2000). *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'IEC, Secció Filològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Sèrie Jornades Científiques; 7)
- CICA = TORRUELLA, Joan (dir.); MARTINES, Josep; PÉREZ SALDANYA, Manuel (2008). *Corpus informatitzat del català antic* [en línia]. <<http://www.cica.cat/>> [Consulta: juliol 2020].
- CIGCA - CIMTAC = MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent (dir.). *Corpus informatitzat per a la gramàtica del català antic (GCA) – Corpus informatitzat multilingüe de textos antics i contemporanis*. Alacant: ISIC-IVITRA.
- CIGCMod - CIMTAC = MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent (dir.). *Corpus informatitzat per a la gramàtica del català modern (GCMod) - Corpus informatitzat multilingüe de textos antics i contemporanis*. Alacant: ISIC-IVITRA.
- COSTA CARRERAS, Joan (2016). «Anàlisi del discurs de la *Gramàtica catalana* (1933) de Pompeu Fabra». A: NADAL, Josep M.; FELIU, Francesc (ed.). *Constructing languages: Norms, myths and emotions*. Amsterdam: John Benjamins, p. 161-175.
- CTILC1 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* [en línia]. <<https://ctilc.iec.cat/scripts/>> [Consulta: juliol 2020].
- CUENCA, M. Josep (1991). *L'oració composta (II): La subordinació*. València: Universitat de València: Biblioteca Lingüística Catalana.
- (2006). *La connexió i els connectors: Perspectiva oracional i textual*. Vic: Universitat de Vic: Eumo.
- DCVB = ALCOVER, Antoni; MOLL, Francesc de Borja (1985). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll.
- DECat = COROMINES, Joan (1995). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa.
- FABRA, Pompeu. (2005-2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 9 v.
- FERRANDO, Antoni (2000). «Fabra i el País Valencià». A: ARGENTER, Joan (ed.) *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'IEC, Secció Filològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 121-157.
- GCC = SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Josep; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries. 3 v.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2000). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GULSOY, Joseph (2000). «L'aportació de Pompeu Fabra a la fonètica històrica catalana». A: ARGENTER, Joan (ed.) *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'IEC, Secció Filològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 13-30.

- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LORENTE, Mercè (2002). «Altres elements lèxics». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, p. 831-888.
- MARQUET, Lluís (2000). «Les qüestions de gramàtica catalana de Pompeu Fabra». *Els Marges*, núm. 66, p. 47-74.
- MARTÍNEZ, Caterina (2018a). *La gramaticalització dels connectors de contrast: Estudi de corpus i aproximació segons la teoria de la inferència invitada del canvi semàntic*. Tesis doctoral. Universitat d'Alacant.
- (2018b). «De l'[emoció] a la [contra voluntat]: el procés de gramaticalització de *malgrat* als ss. XII-XVI». *SCRIPTA: Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, núm. 12 (desembre), p. 86-102.
- (2019). «El lèxic popular en la prosa de Fabra: l'Epistolari». A: RADATZ, Hans-Ingo (ed.). *Canvi lingüístic, estandardització i identitat en català / Linguistic change, standardization and identity in Catalan*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, ISIC-IVITRA Research in Linguistics and Literature, p. 174-188.
- MIRALLES, Joan (2000). «Fabra i les Illes Balears». A: ARGENTER, Joan (ed.). *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'IEC, Secció Filològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 59-119.
- MONTERRAT, Anna; CUBELLS, Olga (ed.) (2007). *Entorn i vigència de l'obra de Fabra: Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- NARROG, Heiko (2012). *Modality, subjectivity and semantic change: A cross-linguistic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- NUYTS, Jan (2005). «Modality: Overview & linguistic issues». A: FRAWLEY, Wiliam (ed.). *The expression of modality*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter, p. 1-26.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; SALVADOR, Vicent (2014). «Oraciones concesivas». A: COMPANY, Concepción (dir.). *Sintaxis histórica de la lengua espanyola. Tercera parte: Adverbios, preposiciones y conjunciones. Relaciones interoracionales*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México: Fondo de Cultura Económica, p. 3699-3839.
- PINEDA, Anna (2013). «La recepció de Pompeu Fabra. Bibliografia sobre l'obra i la figura». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 835-905.
- PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2012). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (ed.) (2018). *Comunitat lingüística i norma: Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SALVADOR, Vicent (2002). «Les construccions condicionals i les concessives». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 2977-3025.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- (2000). «Nova llum sobre les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans (1913)». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.).

- La lingüística de Pompeu Fabra*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 101-140.
- SERRA, ENRIC; PRUNYONOSA, Manuel (2002). «La coordinació». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 2181-2245.
- SISTAC, Ramon (2000). «El català nord-occidental i la codificació fabriana». A: ARGENTER, Joan (ed.). *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'IEC, Secció Filològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 227-234.
- TORRES, Rena (2009). «Las nominalizaciones de infinitivo». A: COMPANY, Concepción (dir.). *Sintaxis histórica de la lengua española. Segunda parte: La frase nominal*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México: Fondo de Cultura Económica, p. 1075-1219.
- TRAUGOTT, Elizabeth (1990). «From less to more situated in language: The unidirectionality of semantic change». A: ADAMSON, Sylvia *et al.* (ed.). *Papers from the Fifth International Conference on English Historical Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, p. 496-517.
- (2010). «Revisiting subjectification and intersubjectification». A: DAVIDSE, Kristin *et al.* (ed.). *Subjectification, intersubjectification and grammaticalization*. Berlín: Mouton de Gruyter, p. 29-70.

El reconeixement de la variació dialectal del català en els instruments normatius. Estatus dels trets territorials en quatre capítols de la GIEC

MAR MOLERO DOLZ
Universitat de Girona

1. INTRODUCCIÓ

La situació del català a principis del segle xx era molt diferent de l'actual. En aquell moment, en què es provenia d'una situació de profunda diglòssia, va generalitzar-se la idea que calia situar la llengua al cor d'un projecte cultural i polític, fer-ne una llengua institucional amb l'ajuda de les elits culturals, les elits polítiques i la societat civil. Era, per tant, un moment en què s'havia de consolidar el català, ja que s'obria una etapa de normalització lingüística en què la llengua adquiriria un gran pes. Per aquesta raó es buscà per sobre de tot la unitat lingüística; s'havia de muntar una codificació des de la unitat i el prestigi per tal que el català pogués esdevenir una llengua forta, capaç de competir amb qualsevol altra llengua de cultura europea. Així doncs, el model sobre el qual es muntà la codificació lingüística fou el registre escrit culte, tal com il·lustra el següent fragment del pròleg del *Diccionari general de la llengua catalana*:

Segurament algú no trobarà bé que no sigui inclòs en el DICCIONARI GENERAL tal o tal mot peculiar de la seva contrada; però que pensi que si aquest mot ha de figurar un dia en el diccionari general de la llengua literària, ha d'ésser perquè un escriptor d'aquella contrada l'elevi, ell que el coneix bé, a la categoria de mot literari. Altrament, ens exposaríem a carregar el lèxic literari de mots que, mal apresos per la gent, més aviat entrebancarien l'obra de depuració i fixació de la llengua escrita. La no inclusió de tals mots podrà ésser també blasmada per certs lingüistes, que precisament en van a la recerca; però aquests han de parer esment que el present DICCIONARI no és escrit tenint en vista llurs investigacions, sinó el millorament de la llengua escrita i la seva difusió entre la massa parlant catalana. (Fabra, 1932, p. x)

En el moment de la publicació de la *Gramàtica* de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC, a partir d'ara) la llengua ja no necessita tant ser presentada com un element cohesionat com un ens de ple dret, perquè ja està assentada com a llengua de prestigi. La GIEC s'ha concebut per ser una obra normativa amb caràcter oficial, però descriptiva i prescriptiva al mateix temps. És a dir, la norma es va configurant a partir de la descripció dels fenòmens de la llengua, que al mateix temps comporta la incorporació de la variació lingüística del català, tal com indica la següent afirmació: «la condició normativa de la GRAMÀTICA DE LA LENGUA CATALANA es presenta a través de la descripció dels usos i de llur posició en un espectre de possibilitats generals i restringides» (GIEC, 2016, p. xv). Amb aquest plantejament, el català pot situar-se entre la majoria de llengües amb gramàtiques normatives oficials que avui han fet seu aquest mateix criteri: tenir en compte la variació interna de la llengua i ajudar-se de la descripció per anar construint un judici prescriptiu de tipus valoratiu —vegeu, en aquest sentit, com ho explica també la *Nueva gramática de la lengua española* (2011, p. XL-XLIV).

Amb tot, hem volgut fer un estudi per veure amb més detall com recull la variació interna de la llengua la *Gramàtica* de l'IEC, una obra normativa de referència que vol ser prescriptiva i descriptiva al mateix temps, una empresa difícil i exigent però alhora necessària.

2. BUIDATGE

Quan es consulta la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) s'observen més etiquetes que les que es declaren inicialment per classificar trets gramaticals. A més, sembla hi hagi dialectes que apareixen amb més freqüència que d'altres —i els gironins, fins i tot, trobem aspectes ben característics del nostre parlar que no s'esmenten. A partir d'aquestes observacions sorgeix l'interès per fer un buidatge i intentar extreure els fenòmens descrits que facin referència a alguna varietat geogràfica per veure'n les característiques i les indicacions normatives que s'hi refereixen. Així doncs, l'objectiu del treball és fer una aproximació al tractament de la diversitat dialectal que fa la GIEC i donar compte de quina mena de fenòmens gramaticals hi predominen, de si alguna varietat és recollida amb més freqüència que altres, i de quina valoració normativa se'n fa.

Per complir l'objectiu proposat, vam idear un sistema de buidatge de la GIEC, però, veient que per a un treball d'aquestes dimensions el buidatge de tota l'obra era excessiu, vam decidir centrar-lo en l'estudi de quatre capítols de la *Gramàtica*, els que probablement recullen més la variació dialectal.

Els capítols de la GIEC que s'han escollit per al present estudi s'inclouen en els apartats «Fonètica i fonologia» i «Morfologia», ja que presenten una riquesa con-

siderable quant a la variació tant geogràfica com de registre. Tot i que la part de fonètica queda força resolta amb la fixació de l'ortografia, hi ha una sèrie de trets propis d'alguna varietat, no necessàriament pertanyents als registres informals, dels quals l'ortografia no dona compte i que és important que formin part d'una gramàtica. Així mateix, la morfologia, tant pronominal com verbal, també presenta distintes realitats segons la zona geogràfica i s'ha considerat útil i interessant poder-la tractar. És per això que s'ha dut a terme un buidatge dels següents capítols: dins de «Fonètica i fonologia» els capítols «3. Les vocals» i «4. Les consonants», i dins de «Morfologia», «8. La flexió dels pronoms personals. La forma dels pronoms febles» i «9. La flexió verbal».

Hem procedit al buidatge d'aquests capítols amb un sistema de fitxes. Cada vegada que s'hi descriuen fenòmens amb algun tipus de restricció geogràfica ha estat anotat el tret del qual es parlava. Cal tenir present que l'obra només s'ha fet pública en paper, i per tant copiar tots els passatges de la GIEC en què es parla d'alguna zona o varietat geogràfica és una feina laboriosa. Seguidament s'han anat classificant les característiques recollides en un seguit de fitxes en les quals s'han distribuït els trets segons la varietat geogràfica; s'ha donat una etiqueta al fenomen —feina que sovint resulta dificultosa—; s'ha anotat la consideració normativa que se'n fa —malgrat que en algunes ocasions no resulta fàcil extreure'n un judici clar— i finalment s'ha afegit el fragment en què se'n parla. A més a més, s'han anat numerant els trets recollits per ordre d'aparició. Cal remarcar que en els casos en què un mateix tret apareix descrit com a propi de diferents varietats, s'han fet tantes cèdules com varietats a la qual pertanyia. Així doncs, el format de les fitxes és el següent:

Varietat geogràfica: mallorquí

Tret recollit: substitució de les oclusives i aproximants velars ([k], [g] i [ɣ]) per les oclusives i aproximants palatals corresponents ([c], [j] i [j]). (61) Consideració normativa: acceptable en tots els registres (no marca cap restricció).

Citació de la GIEC: 4.2.1. En bona part del mallorquí, la sèrie velar d'oclusiva sorda, oclusiva sonora i aproximant ([k], [g] i [ɣ]) és substituïda per la sèrie d'oclusives i aproximants palatals corresponent ([c], [j] i [j]): *cavall*, [c], *gall* [j], *fogueros* [j]. La substitució es produeix en qualsevol posició, excepte davant de vocal posterior [ɔ], [o], [u]), bategant o lateral.

Un cop obtingudes totes les fitxes, s'ha procedit a la classificació del buidatge, que constitueix pròpiament el treball que ara presentem. Aquesta classificació s'organitza en diferents apartats, que corresponen a les diferents varietats que es categoritzen a les pàgines introductòries de la GIEC i que apareixen al llarg dels capítols analitzats. Per exemple:

3.2.5. Baleàric

Acceptable en tots els registres

Tret recollit	Tipus	Citació de la GIEC	Número
Existència de la fricativa labiodental sonora /v/.	FC	4.2.2. No tots els parlars, però, presenten en l'actualitat la consonant /v/. Aquesta consonant, de fet, només es manté en els parlars baleàrics [...]. En aquests parlars, les dues labiodentals contrasten pel tret de sonoritat en posició d'obertura sil·làbica simple, tant a l'inici de mot (<i>fa</i> [f] i <i>va</i> [v]) com a l'interior (<i>profà</i> [f] i <i>provà</i> [v]), però no en altres posicions. NO RESTRICCIÓ	62

FONT: Elaboració propia.

3. OBSERVACIONS

A partir del buidatge esmentat s'han observat una sèrie de característiques que val la pena comentar. Es poden fer, en efecte, un seguit d'observacions interessants sobre l'ús de les etiquetes proposades, la naturalesa i el grau d'acceptació dels fenòmens recollits, el pes dels diferents parlars o el silenci d'alguns trets. En definitiva, tan sols amb aquestes breus observacions, que es detallen tot seguit, ens podem endinsar en la naturalesa del treball fet en la GIEC, i prendre consciència de les principals característiques, virtuts i problemes del tractament de la variació en una obra d'aquestes característiques.

En primer lloc, la GIEC té en compte dos tipus de variació: la geogràfica i la funcional, és a dir, els diferents dialectes i registres. Malgrat que a les pàgines introductòries de la GIEC s'exposen les etiquetes que es faran servir al llarg de l'obra, tant per a la variació geogràfica com per a la variació de registre, s'ha vist que sovint s'utilitzen altres etiquetes que no consten en l'explicació inicial de la GIEC.

Si ens fixem en la variació geogràfica, en les primeres pàgines de la *Gramàtica* trobem el quadre I, que reproduïx les varietats que en principi se citaran en el decurs de l'obra.

Però dins de la *Gramàtica* ens trobem amb varietats o territoris —que hem inclòs en el buidatge— que no es corresponen amb cap d'aquestes etiquetes: la Franja, vall de Sóller, Camp de Tarragona i nord-oriental. En el nostre buidatge, a més, també hem creat les etiquetes *la major part dels parlars*, *alguns parlars* i *no s'especifica*: en el primer cas hi hem volgut incloure trets significatius que, encara que formin part de la llengua general, contrasten amb alguna altra forma d'alguna

QUADRE I

Varietats geogràfiques de la llengua catalana esmentades en aquesta gramàtica

BLOC	DIALECTE	SUBDIALECTES
<i>Oriental</i>	alguerès	
	septentrional	
	central	gironí
		barceloní
		tarragoní
	baleàric	menorquí
		mallorquí
eivissenc (i formenterer)		
<i>Occidental</i>	nord-occidental	pallarsès
		ribagorçà
		lleidatà
		tortosí
	valencià	septentrional
		central
		meridional

FONT: GIEC, 2016, p. xxiv.

varietat geogràfica; en el segon cas hi referim els passatges on, sovint, s'utilitza la fórmula *alguns parlars* o *diferents parlars*, que sol fer referència a trets de la llengua col·loquial; per últim, l'etiqueta *no s'especifica* es correspon a trets que solen anar acompanyats de *és habitual*, *és freqüent*, *molts parlants*, etc.

Els següents fragments exemplifiquen aquesta casuística. El primer fa referència a una zona més específica i en el segon es diu que es troba en alguns parlars:

En algunes zones molt concretes de la Franja hi ha una dental, i més específicament, una interdental fricativa sorda (/θ/) autòctona, en mots que en la llengua general presenten una /s/, amb la grafia *c* o *ç*. (GIEC, 2016, p. 55, § 4.1)

El pronom *en* ha quedat lexicalitzat (prefixat) en el verb *endur-se* [...] però en certs parlars [...] es conserva un ús no lexicalitzat d'aquests elements: *Se n'ho va dur ell* (que en la llengua general correspondria a *S'ho va endur ell*). En algun altre parlar es troba *fer-se-n'ho tot* 'perdre-ho, dilapidar-ho tot': *Cada dia s'endarreraria més i més, fins a fer-se-n'ho de mala manera*. (GIEC, 2016, p. 216, § 8.4.3.7)

Cal esmentar que la GIEC no recull sistemàticament totes les variants de tots els parlars, ni tampoc detalla tots els parlars en què es troba un determinat tret, sinó que sol referir-se a les variants més representatives a les quals pertany aquell fenomen, i sovint no es pot precisar l'extensió territorial perquè ultrapassa els límits d'una varietat o la distribució és més dispersa. Ara bé, el fet que un tret no es reculli com a propi d'alguna varietat no en treu en cap cas la validesa (GIEC, 2016, p. XXIII i XXIV).

Quant a la variació funcional, com és sabut, la GIEC va donant indicacions normatives a mesura que va descrivint les característiques de la llengua, de manera que no es regeix tant pels termes *acceptable* o *no acceptable*, etiquetes que es reserven per a determinats casos concrets, sinó que té en compte la variació de registre. Tot i que la codificació gramatical se centra principalment en els registres formals, en el terreny tant de l'oralitat com de l'escrit es produeixen situacions comunicatives de caire informal o col·loquial que també han de tenir cabuda a la *Gramàtica*. Així doncs, també recull trets col·loquials o específics d'algun parlar en què es marca la valoració normativa segons el criteri d'adequació en funció del nivell de formalitat (GIEC, 2016, p. XXII). El quadre II correspon als nivells de formalitat que la GIEC anuncia que farà servir amb els indicatius pertinents.

QUADRE II

Nivells de formalitat amb els corresponents indicatius de registre utilitzats en aquesta gramàtica

NIVELL DE FORMALITAT	INDICATIUS
<i>Alta formalitat (en contraposició a la formalitat mitjana)</i>	marcadament/més/molt formal pronúncia molt acurada
<i>Formalitat mitjana</i>	formal pronúncia acurada
<i>Baixa formalitat</i> + espontaneïtat (registre col·loquial)	(més) informal menys/poc informal col·loquial/col·loquialment familiar pronúncia poc acurada pronúncia ràpida i espontània espontàniament

FONT: GIEC, 2016, p. XXVI.

Cal puntualitzar que quan la *Gramàtica* descriu un tret sense qualificar-lo normativament es considera vàlid en els registres formals en aquells parlars als quals es fa referència, malgrat que en les comunicacions de més gran abast és recomanable utilitzar les opcions més esteses (GIEC, 2016, p. XXIII).

Malgrat les etiquetes que proposava la GIEC, a la pràctica s'ha observat que no s'utilitzen de manera sistemàtica i aquest fet sovint en dificulta la interpretació

normativa. Per aquest motiu s'han creat unes noves etiquetes per qualificar normativament els trets recopilats en el buidatge:

- Acceptable en tots els registres.
- Registres molt formals.
- Acceptable, però millor no utilitzar-lo en els registres més formals.
- Col·loquial, no adequat en registres formals.
- Col·loquial, no acceptable en registres formals.
- Acceptable en la llengua oral.
- Acceptable en la llengua oral, fora dels registres (escrits) formals.
- No acceptable.

A més, sovint es troben passatges en què no s'ofereix una orientació prou clara a l'usuari, com és el cas següent:

4.2.3.1. En posició interior de mot, totes les consonants palatoalveolars, tant les fricatives com les africades, poden aparèixer precedides de vocal: *pujar* [ʒ], *imatge* [dʒ], *baixa* [ʃ], *cotxe* [tʃ]. Precedides de consonant, són tradicionals les realitzacions fricatives: *menjar*, *penges* [ʒ]; *panxa*, *xarxa* [ʃ]. (GIEC, 2016, p. 60)

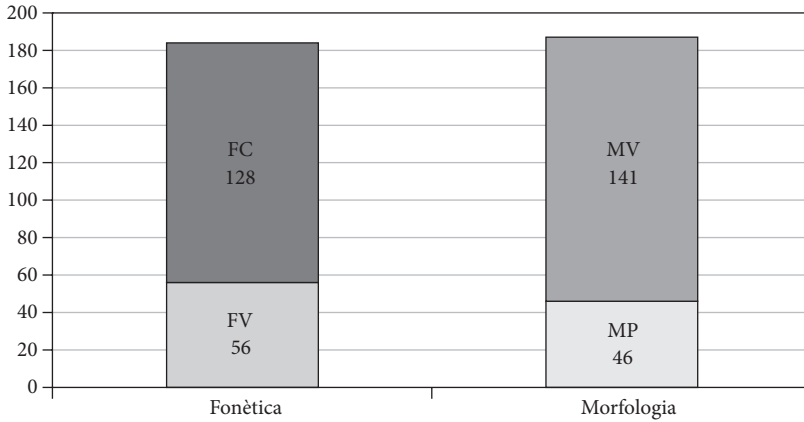
En aquest exemple es diu que «són tradicionals les realitzacions fricatives», i per tant la pregunta que es fa l'usuari és si «tradicionals» vol dir que es poden fer servir en tots els registres, si només s'han de tenir en compte en les situacions formals i per tant no cal que s'apliqui a les informals... Sovint les recomanacions que es plantegen surten del marc proposat a l'inici de la *Gramàtica* i no orienten prou el lector.

Si ens fixem en la naturalesa dels fenòmens dialectals recollits, hi ha equilibri entre fonètica i fonologia, 184 trets, i morfologia, 187 trets. Ara bé, tant de l'un com de l'altre hi ha una secció que despunta clarament: la fonètica consonàntica i la morfologia verbal, amb 128 i 141 trets, respectivament. El gràfic 1 ho il·lustra.

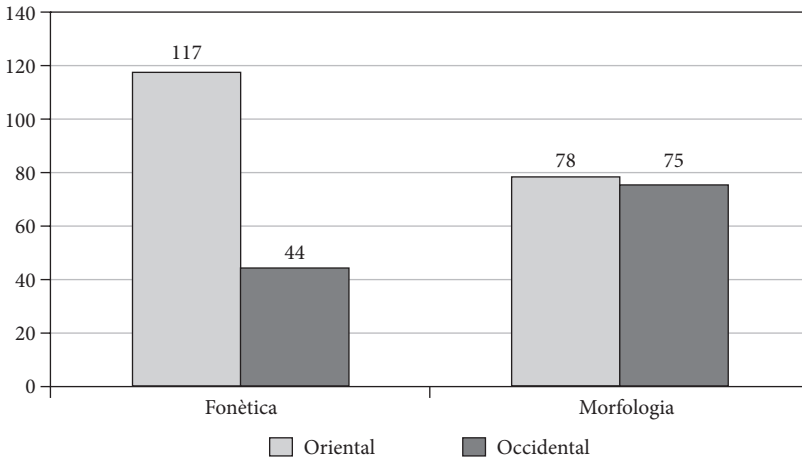
D'altra banda, si es mira la naturalesa dels fenòmens recopilats en funció del bloc al qual pertanyen, és a dir, oriental o occidental, veiem que la fonètica predomina amb força en el bloc oriental —el gruix de les referències corresponen, però, al dialecte baleàric. En canvi, ambdós blocs estan equilibrats quant a morfologia, tal com mostra el gràfic 2.

També és important destacar que, si tenim en compte la naturalesa dels fenòmens recollits pel que fa als diferents dialectes proposats per la GIEC, notem que, mentre que en fonètica el nombre de trets per dialecte està força equilibrat, en l'àmbit de la morfologia verbal despunten clarament el baleàric, amb un 38 % (39 trets), i el valencià, amb un 31 % (32 trets), tal com s'aprecia en el gràfic 3.

Si es deixen de banda les etiquetes més generals, és a dir, tant les que no especifiquen el parlar concret com les que fan referència al bloc (oriental/occidental)

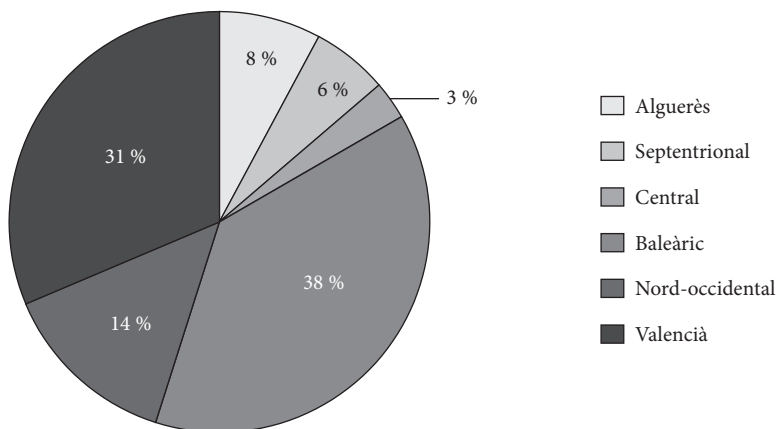

GRÀFIC 1. Nombre de trets recollits en funció de la naturalesa del fenomen dialectal. FC: fonètica consonàntica; FV: fonètica vocàlica; MV: morfologia verbal; MP: morfologia pronominal.
FONT: Elaboració pròpia.

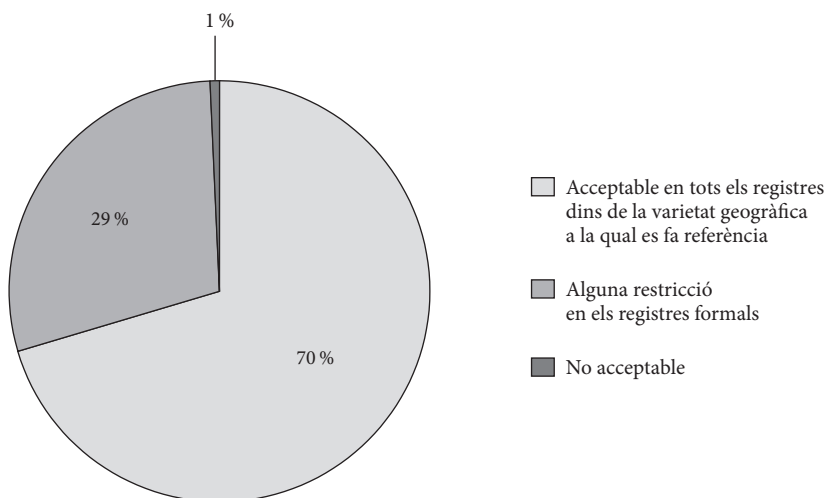
GRÀFIC 2. Naturalesa dels trets recollits en funció de bloc al qual pertanyen.
FONT: Elaboració pròpia.

i ens centrem en les referències concretes a varietats geogràfiques, com són els dialectes i subdialectes, trobem el següent (gràfic 4): de 277 trets, 195 són acceptables en tots els registres dins la varietat a la qual pertanyen, que representen un 70%, 80 són tractats amb alguna mena d'observació o restricció a l'hora d'utilitzar-los en els registres formals (29%) i només 2 són considerats com a no acceptables (1%).

GRÀFIC 3. Trets recollits en morfologia verbal en funció del dialecte al qual pertanyen en percentatges.

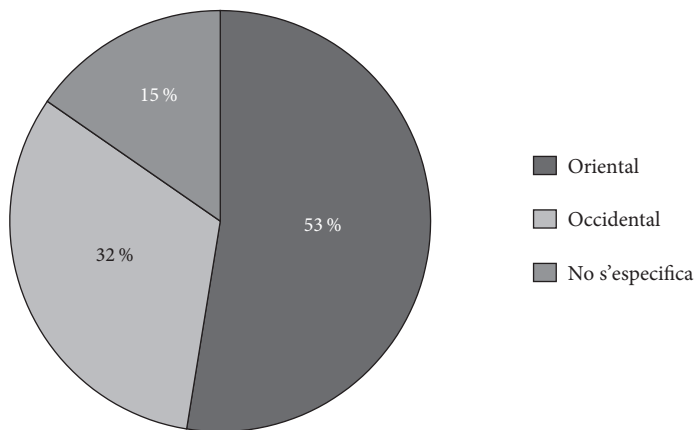
FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 4. Grau d'acceptació dels diferents trets dialectals en percentatges.

FONT: Elaboració pròpia.

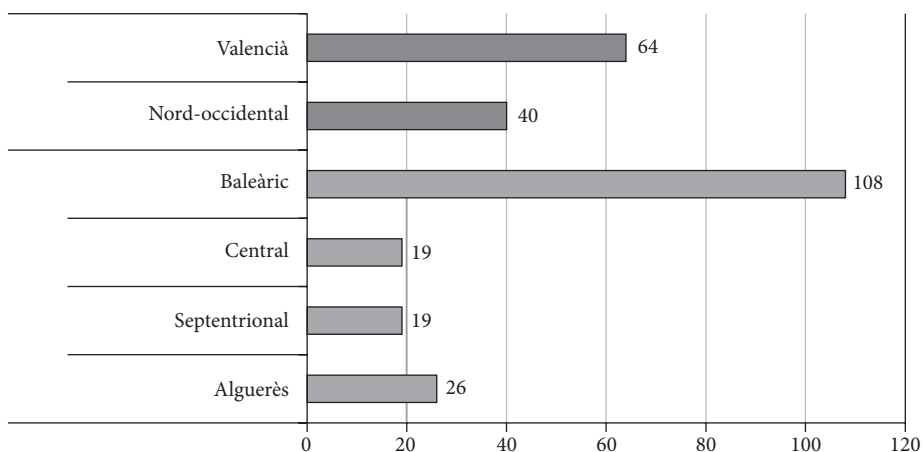
Pel que fa al grau de representació que tenen les diferents varietats geogràfiques, en primer lloc cal donar compte que, de 371 casos, 195 (53 %) pertanyen a l'oriental, que inclou l'alguerès, el septentrional, el central i el baleàric; 119 (32 %) a l'occidental, que comprèn el nord-occidental i el valencià, i per als 57 restants (15 %) no s'especifica un parlar concret, tal com mostra el gràfic 5.

GRÀFIC 5. El pes dels grans blocs de varietat geogràfica en percentatges.
FONT: Elaboració pròpia.

Si s'analitza el pes dels diferents dialectes de cada bloc, es percep que el dialecte del qual es recullen més trets és el baleàric (108), seguit del valencià (64) i del nord-occidental (40), tal com mostra el gràfic 6.

Amb tot, s'ha observat que hi ha trets que són ben usuals a la zona de l'Empordà i de Girona, les zones més properes i, per tant, més conegudes de qui ha fet aquest buidatge, que, en canvi, no apareixen com a propis d'aquests parlars. N'hi ha que es recullen com a propis d'altres dialectes, com per exemple la proclisi de

GRÀFIC 6. El pes dels dialectes en nombre de trets.
FONT: Elaboració pròpia.

les formes plenes dels pronoms febles (*te donaré*), però d'altres ni tan sols no són esmentats. És el cas de la terminació en *-ut* o *-uc* de la persona 1 dels verbs de la primera conjugació (*càntut/càntuc*), que encara que Veny (1982, p. 39) situa als parlars de transició, és ben sentida a la zona de l'Empordà i a Girona, o de les formes de l'imperfet d'indicatiu com ara [riβíəm] per *rèiem* o [krəβíə] per *creia*. S'hi podrien afegir, encara, infinitius com *neixre* o *coneixre* (per *néixer* o *conèixer*), que són també ben generals per aquí. La *Gramàtica* ja deixa clar d'entrada que el fet que no es reculli un tret com a propi d'alguna varietat geogràfica no vol dir que no el reconegui com a tal, però la pregunta que ens fem és quin criteri s'ha seguit per recollir uns fenòmens i altres no? Es tracta d'una tria feta a consciència i amb un propòsit clar al darrere?

No s'ha d'oblidar que les zones a les quals es fa referència estan circumscrites al central i, per tant, pertanyen a la varietat sobre la qual sembla haver-se muntat la codificació lingüística i la normativa. Potser, si tenim en compte que el central es troba sota el poder polític de Catalunya, i en canvi altres varietats, com és el cas del valencià i el balearic, entre d'altres, no pertanyen al Principat, és possible que la política lingüística que se segueixi envers aquells territoris no sigui la mateixa que a Catalunya. Potser algú ha considerat que ja hi ha prou variació dialectal entre aquelles varietats i que el que tingui a veure amb les varietats del Principat, i més concretament amb el central, ha de tendir a la uniformitat, i per això s'obvien trets específics d'aquestes zones que no corresponen als registres més formals per tal de garantir la uniformitat del central. Però la diversitat dialectal en els dialectes centrals també existeix (encara), i oblidant-la, la GIEC ens priva, els gironins, de poder-la valorar, o de tenir criteris que ens permetin distingir, per exemple, entre el grau de validesa de tres frases com les següents, totes elles ben usuals en un registre col·loquial local: *Quan érem petits rivíem molt* (forma dialectal?) / *De les pastanagues en diguem carotes* (vulgarisme?) / *No tenia que fer-ho* (barbarisme?).

4. CONCLUSIONS

En primer lloc cal agrair la realització d'una obra com la *Gramàtica* de l'IEC perquè dibuixar la norma a partir de la descripció i intentar recollir la variació interna de la llengua no és una tasca senzilla. Una empresa d'aquesta índole comporta destriar la realitat de l'ús lingüístic per oferir als usuaris una normativa que arribi de forma clara i que al mateix temps tota la comunitat de catalanoparlants se la pugui sentir seva. Potser és per aquest motiu que en els capítols buidats hi apareixen petites incoherències i descuits que tal vegada responen a una intencionalitat sobre la qual resultaria interessant fer-ne un estudi. També és important

subratllar la major presència d'alguns parlars respecte d'altres, cosa que segurament pot tenir a veure amb determinats criteris estratègics i polítics que es podrien treballar en una futura investigació.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1990 [1932]). *Diccionari general de la llengua catalana*. 25a ed. Barcelona: Edhasa.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2011). *Nueva gramática de la lengua española*. Barcelona: Espasa.
- VENY, Joan (1998 [1982]). *Els parlars catalans: (Síntesi de dialectologia)*. 12a ed. Palma de Mallorca: Moll.

Estirant el fil de la sintaxi: la feblesa del tònic *aquí* i la fortalesa de l'àton *hi*

MANUEL PÉREZ SALDANYA

Universitat de València i Institut d'Estudis Catalans

GEMMA RIGAU

Universitat Autònoma de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball ens proposem d'estirar el fil de la sintaxi per arribar a la pragmàtica i desenvolupar un tema que en la *Gramàtica de la llengua catalana* (IEC, 2016) s'analitza d'una manera molt concisa. Es tracta, concretament, d'un tema de creuament de la sintaxi i la pragmàtica, o en termes d'una gramàtica modular, d'un tema que concerneix la interfície de la sintaxi i la pragmàtica. Un tema, a més, que presenta importants diferències dialectals, que es justifiquen per canvis històrics divergents que es van produir durant l'edat moderna. Concretament, analitzarem la dixi espacial del català i, sobretot, els aspectes sintàctics i pragmàtics que afecten els adverbis demostratius *aquí* i *hi*. Dit en forma de paradoxa: ens centrarem en la feblesa del demostratiu tònic (o fort) *aquí* i en la fortalesa de l'àton (o feble) *hi*.

Com és ben sabut, els díctics són elements que només poden ser interpretats plenament si coneixem tots els factors de l'enunciació (Rigau, 1976; Payrató, 2002; Nogué, 2015). L'aportació dels díctics és precisament assenyalar determinats elements de la situació enunciativa que es «mostren» a partir dels interlocutors de l'acte de parla (l'emissor i el receptor), del moment en què es realitza l'acte de parla (l'ara de l'enunciació) o del lloc que ocupen els interlocutors de l'acte de parla (l'espai díctic del jo i/o del tu). La dixi, a més, és una categoria pragmàtica transversal i les propietats díctiques es troben en diverses categories gramaticals, com ara:

a) en el domini nominal (per exemple, en els demostratius nominals, els pronoms personals o els possessius com en: *d'aquest home, per a aquelles dones, el meu gat o amb vosaltres tres*);

b) en el verbal (com ara en les propietats de temps i persona afixades en el verb; per exemple, l'afix verbal *-s* de *parles* en l'oració *Parles molt bé el basc*),

c) i també en el domini adverbial o adposicional (com en *Vine cap aquí, Tornarà avui*).

Aquí ens interessen els díctics espacials i, concretament, els adverbis demostratius. Els díctics espacials permeten denotar espais o localitzar entitats per referència al lloc que ocupen els interlocutors. Per exemple, en *Deixa les sabates ací/aquí*, els adverbis *ací* i *aquí* denoten un espai. I en *Posa't aquestes sabates*, el determinant *aquestes* actualitza el nom *sabates* i permet localitzar l'entitat que designen. Pel fet de denotar espais, els adverbis demostratius presenten diferents propietats sintàctiques característiques dels noms (IEC, 2016, p. 798-799) i, per això, a vegades han estat caracteritzats com a pronoms. Per exemple, admeten el modificador *mateix* (*aquí mateix*), poden funcionar com a complement d'una preposició (*per aquí, des d'ací*) i poden ser l'antecedent del relatiu *on* (*allà on vulguis, ací on visc*).

Els demostratius tenen un caràcter multifuncional i els seus usos van més enllà dels relacionats amb la dixi espacial (Levinson, 2004, p. 107-108). L'adverbi demostratiu *aquí*, per exemple, pot usar-se amb un significat díctic per localitzar llocs (1*a*), però també per localitzar parts d'un text (1*b*) o punts temporals (1*c*), i amb un significat anafòric per referir-se a elements apareguts normalment en el discurs previ, siguin locatius (1*d*) o no (1*e*).

- (1) *a*. Vine cap *aquí* ('cap al lloc del parlant')
- b*. [En un escrit] Fins *aquí* hem analitzat els aspectes econòmics. Ens centrarem tot seguit en els polítics i socials ('el punt del text en el moment de lectura')
- c*. Tornarem d'*aquí* a una estona ('una estona després del moment d'acte de parla')
- d*. Anirem a Gandia i d'*aquí*, després, a Dénia ('de Gandia')
- e*. Estava molt cansat; d'*aquí* que no volgués acompanyar-nos ('(d)el que s'acaba d'esmentar (se segueix que)')

La dixi i l'anàfora, de fet, són funcions molt properes i històricament és habitual que els díctics espacials desenvolupin funcions anafòriques per un procés de gramaticalització. Encara que menys freqüentment, també és possible que els elements anafòrics assumeixin funcions díctiques (Pérez Saldanya i Rigau, 2011; Pérez Saldanya, 2015).

Tornant a la dixi, convé afegir que els paràmetres de localització amb què s'estructuren els sistemes de dixi espacial presenten diferències interlingüístiques significatives. Els més generals tenen a veure amb la distància relativa respecte a

l'emissor i/o el receptor (*ací, aquí, allí, allà*), que és el paràmetre que caracteritza el català i les llengües occidentals. En altres llengües, com en les dels inuits, també intervenen factors com ara el caràcter visible o no visible de l'element que es localitza, el caràcter conegut o no, o el fet que una entitat s'acosti o s'allunyi del lloc de l'acte de parla.

2. ELS SISTEMES DE DIXI BINARIS I TERNARIS

Pel que fa a la distància relativa, i continuant encara amb les diferències tipològiques, es pot apuntar que els sistemes que diferencien quatre graus de distància relativa són molt poc habituals i que encara ho són menys els que només tenen un díctic espacial (Anderson i Keenan, 1985; Levinson, 2004, p. 10 i 116). Els sistemes més generals són els que diferencien dos graus de dixi i estableixen una oposició entre un primer grau que expressa proximitat i un segon grau amb què s'indica llunyania. La major part del català té un sistema binari; concretament tenen aquest sistema el central, el septentrional, el baleàric (encara que l'eivissenc presenta també restes d'un sistema ternari) i la major part del nord-occidental, incloent-hi el tortosí. Entre les llengües del nostre voltant, o dialectes d'una llengua, també tenen un sistema binari el gascó, algunes varietats de l'espanyol d'Amèrica (especialment l'espanyol d'Argentina), la major part de l'italià, el romanès, l'anglès o l'alemany. Heus aquí les formes bàsiques entre les quals s'estableix l'oposició de dos graus en aquestes llengües:

- (2) a. major part del català: *aquí / allà*
- b. gascó: *ací / aquí*
- c. varietats de l'espanyol d'Amèrica: *acá / ahí*
- d. major part de l'italià: *qui / lì*
- e. romanès: *aici / acolo*
- f. anglès: *here / there*
- g. alemany: *hier / da o dort*

També són habituals els sistemes que presenten tres graus de distància relativa: la proximitat immediata, la proximitat mediata i la llunyania (vegeu per a més detalls § 4). Presenten aquest sistema el català antic i, actualment, el valencià i els parlars de la Franja. A (3a i b) donem, respectivament, les formes del català antic i les del valencià col·loquial actual. Notem que, en valencià, per al primer grau s'usa majoritàriament *ací*, però també la forma *aquí* en els parlars més septentrionals i els més meridionals. Com s'indica a (3c-g) també retrobem el sistema ternari en llenguadocià (almenys teòricament, perquè en la llengua col·loquial el siste-

ma tendeix a ser binari), en la major part de l'espanyol, en portuguès, en toscà o en basc.

- (3) a. català medieval: *ací* / *aquí* / *allí*
 b. valencià col·loquial: *ací* (o *aquí*) / *ahí* / *allí* (o *allà*)
 c. llenguadocià: *aicí* / *aquí* / *ailà*
 d. major part de l'espanyol: *aquí* / *ahí* / *allí*
 e. portuguès: *aqui* / *aí* / *ali*
 f. toscà: *chi* / *costì* / *alì*
 g. basc: *hemen* / *hor* / *han*

De la ràpida ullada que hem fet a la distribució dels sistemes binaris i ternaris en les llengües del nostre voltant, poden extraure algunes conclusions interessants. La primera és que les llengües no sempre presenten un únic sistema díctic i que el cas del català, amb dos sistemes dialectals, no és estrany i es retroba en italià, en espanyol i en occità. La segona conclusió es dedueix de l'anterior i té a veure amb el fet que els sistemes díctics presenten una certa inestabilitat i sovint basculen entre una distinció ternària, paral·lela a la dixi de persona, i una distinció binària.

3. UN SISTEMA BINARI TIPOLÒGICAMENT MARCAT

Amb independència del caràcter ternari o binari dels sistemes díctics, en la majoria de llengües analitzades és possible diferenciar l'espai de l'emissor i l'espai del receptor. Això és, es pot recórrer a demostratius diferents quan és pertinent distingir l'espai díctic de l'emissor de l'espai díctic del receptor. En les llengües amb un sistema ternari, la distinció es fa per mitjà dels demostratius que expressen proximitat immediata i proximitat mediata. El primer grau s'usa per designar l'espai díctic de l'emissor, i el segon per designar l'espai díctic del receptor, com mostra l'exemple (4a) del valencià col·loquial, o el de (4b), amb les formes corresponents del català antic.

- (4) a. Posa les sabates *ací*; no les deixes *ahí*
 b. Posa les sabates *ací*; no les deixes *aquí*

La mateixa oposició trobem en la resta de llengües o dialectes amb una distinció ternària, com mostren els exemples de (5).

- (5) a. Pon los zapatos *aquí*; no los dejes *ahí* (espanyol)
 b. Põe os sapatos *aquí*; não os deixes *aí* (portuguès)

- c. Metti le scarpe *chi*; un lascialle *costì* (toscà)
- d. Mets les chaussures *ici*, ne les laisse pas *là* (francès)
- e. Jarri zapatak *hemen*, ez utzi *hor* (basc)

La distinció també es dona en la majoria de llengües que presenten un sistema binari, ja que en aquest cas s'empra el demostratiu de proximitat per designar l'espai díctic de l'emissor i el de llunyania per designar l'espai díctic del receptor:

- (6) a. Poné los zapatos *acá*; no los dejes *ahí* (varietats de l'espanyol Americà)
- b. Metti le scarpe *qui*, non lasciarle *lì* (major part de l'italià)
- c. Puneți pantofii *aici*. Nu-i lăsa *acolo* (romanès)
- d. Put your shoes *here*, do not leave them *there* (anglès)

De les llengües amb què estem exemplificant, únicament en català no és possible la distinció, puix que tant l'espai de l'emissor com el del receptor es designen amb el demostratiu de proximitat, això és, amb *aquí*:

- (7) Posa les sabates *aquí*; no les deixis *aquí*

El català presenta un sistema de dixi tipològicament marcat, en el qual l'espai de l'emissor i del receptor es conceptualitza com a unitari. En la resta de llengües també és possible designar d'una manera unitària l'espai de l'emissor i el receptor. En la comunicació cara a cara, de fet, el primer grau s'empra moltes vegades per denotar l'espai de l'acte de parla en què se situen tant l'emissor com el receptor; per exemple, quan en espanyol un parlant diu al seu interlocutor *¿Qué te parece si nos quedamos aquí?* o en anglès *What do you think if we stay here?* La diferència té a veure amb el fet que en aquestes llengües també és possible discriminar els dos espais per mitjà de demostratius diferents quan resulta pertinent. En català aquesta distinció no és possible, però això no planteja entrebancs comunicatius, perquè quan és pertinent la distinció es pot fer per altres mitjans lingüístics o extralingüístics. Pel que fa a aquests darrers, Fabra ja apuntava explícitament en una conversa filològica de 1922 que: «Dos que conversen, per a indicar qualsevol cosa que és a la vista d'ambdós, no necessiten sinó un demostratiu: un sol demostratiu de proximitat, acompanyat si convé d'un gest, basta per a designar qualsevol objecte que es troba prop dels que conversen» (Fabra, 1919-1947, p. 390).

Els adverbis demostratius, a més, són locatius que admeten un altre locatiu com a adjunt, que permet delimitar, si cal, amb més precisió la localització, com a (8).

- (8) Posa les sabates *aquí al meu costat*; no les deixis *aquí on ets tu*

4. DIXI ESPACIAL I PERSONA

El sistema binari del català es pot caracteritzar exclusivament a partir de les persones del discurs o, més específicament, a partir de la localització vinculada a la persona. Tal com apunta Anfós Par (1923, p. 206), els adverbis demostratius de lloc, o adverbis absoluts, en la seva terminologia, «consideren l'espai desproveït de tota característica externa i en relació sols amb la persona». Com s'indica a (9), emprem el tret [+ participant] per referir-nos al tret persona i el tret [- participant] per referir-nos a la tercera persona gramatical, o «la no persona» segons Benveniste (1966, p. 228).

- (9) [+ participant] (1a persona i 2a persona)
 [+ emissor] (1a persona)
 [- emissor] (receptor o 2a persona)
 [- participant] (3a persona)

En el sistema binari del català, l'adverbi *aquí* té el tret [+ participant], amb el benentès que, a més, pot tenir el tret + o – emissor. Per tant, pot designar l'espai vinculat a la 1a i 2a persones, només a la 1a o només a la 2a. En canvi, *allà* presenta el tret [participant] marcat negativament: designa un espai no vinculat ni a la primera ni a la segona persones. En els exemples de (10), es pot veure que l'adverbi *aquí* pot ser modificat per una subordinada relativa amb predicat locatiu, en temps present i en primera persona (*aquí on soc jo*), en segona persona (*aquí on ets tu*) o en primera persona plural (*aquí on som nosaltres* 'tu i jo'). L'adverbi *allà*, en canvi, només admet una relativa en tercera persona.

- (10) a. *aquí on soc jo / aquí on ets tu / aquí on som nosaltres* ('tu i jo')
 b. *allà on és ell(a)*

A diferència del sistema binari, els sistemes ternaris de les llengües exemplificades no es poden caracteritzar exclusivament a partir de la localització vinculada a les persones del discurs (Eguren, 1999, § 14.4.2; Brucart, 2002; Saragossà, 2004, § 3.2.1). En aquests sistemes els termes de segon grau poden utilitzar-se d'una manera objectiva o bé d'una manera subjectiva (Eguren, 1999, § 14.4.2; Brucart, 2002, p.1492-1493). En el primer cas, s'empren per expressar l'espai dític del receptor i tenen per tant un significat que ve determinat per la posició que ocupi el receptor. Per això, en valencià, l'adverbi col·loquial *ahí* es pot acompanyar d'una relativa del tipus *on et trobes tu*:

- (11) *Ahí on et trobes tu* ('espai dític del receptor')

Però també poden usar-se subjectivament, amb un valor relatiu, de distància intermèdia respecte a l'emissor, o millor a l'emissor i el receptor. Per això els termes de segon grau també poden ser acompanyats d'una relativa del tipus *on es troba ell(a)*:¹

- (12) Ahí on es troba ell(a) ('proximitat mediata, no vinculada a l'espai díctic del receptor')

D'acord amb el que s'ha apuntat, quan els dítics s'usen objectivament, la dixi espacial és paral·lela a la dixi de persona i els tres graus s'equiparen a l'espai díctic de les tres persones del discurs. Quan s'usa subjectivament, en canvi, la dixi espacial s'allunya de la dixi de persona i els dítics tenen un significat que combina la persona i la distància.

5. LA INESTABILITAT DELS SISTEMES DE DIXI ESPACIAL

La doble caracterització dels sistemes dítics ternaris segurament explica la inestabilitat del segon grau de les oposicions ternàries i els canvis cíclics que en molts casos es constaten en l'evolució dels sistemes de dixi espacial. De fet, històricament, en les llengües amb un sistema binari es pot acabar generant un sistema ternari, basat en la triple distinció de persona; però també és possible i habitual el canvi contrari; això és, que en les llengües amb un sistema ternari, s'acabi perdent el grau intermedi. Aquesta inestabilitat i canvi cíclic són evidents en l'evolució del llatí al català actual, com s'exemplifica en la taula 1 a partir dels determinants demostratius (en la forma de masculí singular i masculí singular nominatiu en el cas del llatí).

Com mostra la taula 1, el sistema ternari del llatí clàssic es converteix en un sistema binari en el moment en què el terme del primer grau perd vitalitat i el de segon grau acaba assumint el valor de proximitat. Posteriorment, en el català antic es reconstrueix el segon grau per mitjà d'un demostratiu que inicialment no tenia un significat díctic sinó identificador i emfàtic (IPSE 'el mateix x'). I finalment, es perd de nou la distinció entre la proximitat mediata i la immediata i s'adopta un únic element per expressar proximitat a l'emissor i/o al receptor.

1. D'acord amb Gómes i Jungbluth (2015, p. 245-247), l'ús objectiu del segon grau es vincula als casos de comunicació «cara a cara» en què és rellevant diferenciar dins del lloc d'acte de parla l'espai de l'emissor i el del receptor. També apareix en la conversació «cara contra esquena», per referir-se a l'espai del receptor o a un espai pròxim a ell. En canvi, l'ús subjectiu és característic de la comunicació «costat per costat» i permet designar una posició que es troba enfront dels interlocutors.

TAULA 1
Evolució dels demostratius nominals del llatí al català actual

Graus	Estadi lingüístic			
	Llatí	Llatí tardà	Català antic	Català actual
1r grau	HĪC	(ecce/eccu) istu	(aqu)est	aquest
2n grau	ISTE		(aqu)eix	
3r grau	ILLE	(ecce/eccu) illu	aquell	aquell

FONT: Elaboració pròpia.

Com mostra la taula 2, una evolució paral·lela es dona també en castellà, si tenim en compte varietats com les de l'espanyol d'Argentina (Di Tullio, 2013).

TAULA 2
Evolució dels demostratius nominals del llatí a l'espanyol actual

Graus	Estadi lingüístic				
	Llatí	Llatí tardà	Espanyol modern	Espanyol antic	Varietats de l'espanyol actual
1r grau	HĪC	(ecce/eccu) istu	este	(aqu)este	este
2n grau	ISTE		ese	(aqu)esse	ese
3r grau	ILLE	(ecce/eccu) illu	aquel	aquel	

FONT: Elaboració pròpia.

Tornant als adverbis demostratius, l'element que presenta una major inestabilitat en aquestes evolucions és el corresponent al segon grau. Aquest element, de fet, sol tenir un caràcter extensiu i pot bascular cap a l'àmbit de la proximitat immediata, com en el cas del català *aquí*, o cap a l'àmbit de la llunyania, com en el cas de l'espanyol d'Argentina *ahí*.

6. DEL SISTEMA TERNARI MEDIEVAL AL SISTEMA BINARI ACTUAL

Com hem dit, el sistema del català antic tenia un caràcter ternari i des d'antic es troben exemples en què *aquí* s'usa amb un valor díctic diferent de *ací*. El mateix Fabra ja s'hi refereix, a aquesta distinció, quan apunta que «antigament, en l'estil epistolar, hom emprava *ací* per denotar la localitat on era el qui escrivia, i *aquí* per designar la localitat on era aquell a qui anava adreçada (Fabra, 1918 [1933], § 99). Però la distinció no només era pertinent en la comunicació epistolar (13a), que

Fabra proposa de recuperar (vegeu més avall § 9), sinó també en la conversa cara a cara (13*b*), respecte a la qual considera plenament acceptable el sistema binari.

- (13) *a.* Fas-vos saber, senyor, que lo senyor rey vos tramet aquí dues galees per trametre a mi ací en Barchinona aquelles ·vii· mille lliures barchinoneses. (*Reintegració*, p. 169)
b. Dixeren-nos: «Con estats aquí?» e nós dixem: «Estam ací per los peons que é feyts aturar; ara sembla'm que-s són encontrats. (Jaume I, *Fets*, p. 38*r*)

El que no se sol apuntar, i és també rellevant per caracteritzar el sistema ternari del català antic, és que el segon terme s'usa sobretot amb una funció anafòrica, com mostren els exemples de (14), en què es marquen amb cursiva l'adverbi *aquí* i el seu antecedent discursiu.

- (14) *a.* E quan la reyna, nostra mare, se sentí prenys, entrà-se'n a *Montpesler*. E *aquí* volch Nostre Seyor que fos lo nostre naximent en casa d'aquels de Tornamira. (Jaume I, *Fets*, p. 3*v*)
b. Aprés entrà per visitar lo *Sanct Sepulcre de Jhesucrist*, e *aquí* féu molt fervent oratió ab moltes làgrimes e ab gran constrictió de sos peccats. (Martorell, *Tirant*, p. 85)

En aquest ús anafòric, l'adverbi *aquí* és una mena de variant forta dels clítics *hi* o *en*: del clític *hi* si la localització és estàtica (*romandre-hi* / *romandre aquí*) o dinàmica amb el valor de ruta o meta (*anar-hi* / *anar per aquí*; *arribar-hi* / *arribar aquí*), i del clític *en* si la localització és dinàmica i té el valor d'origen (*eixir-ne* / *eixir d'aquí*). D'acord amb això, la llengua antiga disposava de dues classes de locatius anafòrics: la forma forta o tònica *aquí* i la feble o àtona *hi* (o *en*), que podien alternar en un mateix fragment referint-se al mateix antecedent, com a (15).

- (15) Enaxí el avolot fo tota aquella nit tal, que totes les gents de la villa de Murvedre se van abocar entorn *la nostra posada* ab armes, per manera que null hom no·n podia exir que no·n fos per ells reconegut qui era; axí que·l infant En Pere, qui y fo vengut, no·n poch exir, ans hagué *aquí* a romandre a jaure. (Pere III, *Epistolari*, p. 92-93 [1351])

La diferència entre els clítics i el tònic *aquí* sembla que té a veure amb l'èmfasi o la focalització. Si els pronoms *en* i *hi* es limiten a reprendre un lloc ja designat, *aquí* permet introduir-lo de nou en el discurs amb més força i expressivitat i usar-lo en l'oració més rellevant i colpidora: aquella que informa que l'infant En Pere

ha de romandre i jeure en la posada assetjada. Fins a cert punt, per tant, es pot establir un paral·lelisme entre l'expressió del locatiu i la del subjecte: *aquí* es comporta com el pronom fort *ell(a)* i té un valor contrastiu, i *hi* com el subjecte buit i és, per tant, la mínima expressió del locatiu (vegeu § 7 i 8).

Apuntem, per acabar aquest apartat històric, que el contrast entre *aquí* i *hi* s'ha perdut en tots els parlars de la llengua a causa de l'evolució del sistema de demostratius que es produeix en l'edat moderna. En valencià, concretament, es produeixen una sèrie de canvis en cadena, que ara ens limitarem a apuntar sense exemplificar ni desenvolupar:

a) s'hi manté el sistema ternari però amb la substitució de *aquí* pel castellanisme *ahí* (segona meitat del XVI);

b) la proximitat formal i funcional de *ahí* i *hi* provoca la decadència de *hi* i arrossega també els usos locatius de *en* (segle XVII), i

c) la decadència del locatiu *hi* provoca, de retruc, la substitució de les combinacions pronominals de tercera persona amb la variant de datiu *hi* per combinacions transparents amb *li* (Casanova, 1989); per exemple, el pas de *donar-la-hi* 'una cosa a algú' a *donar-li-la* (segle XVIII).

En la major part del català, en canvi, també es produeixen canvis significatius, ja que es manté amb plena vitalitat de l'anafòric *hi*, però es perd el sistema ternari i es forma un sistema binari marcat tipològicament (vegeu § 3).

Tornarem al final d'aquest treball sobre els aspectes normatius relacionats amb aquests canvis. Abans, però, ens centrarem en alguns aspectes que tenen a veure amb «la fortalesa» que té el feble *hi* en la major part del català.

7. EL PRONOM LOCATIU HI

Acabem de veure que l'adverbi *aquí* i el pronom *hi* podien alternar amb valor anafòric en el català antic. La reestructuració del sistema de dixi ternari en un sistema binari aconsegueix de retruc atorgar estabilitat al pronom feble *hi*, pronom que manté la vitalitat en la majoria dels parlars. Ens centrarem ara en el comportament d'aquest pronom adverbial *hi* amb valor locatiu en el català actual. Aquest pronom *hi*, com hem indicat adés, pot representar un locatiu estàtic, com en l'oració (16b), paral·lela a (16a), o un locatiu direccional o dinàmic, com en l'oració (16d), paral·lela a (16c).

- (16) a. El protagonista viu a Valls
 b. El protagonista *hi* viu
 c. El protagonista es dirigeix a la platja
 d. El protagonista s'*hi* dirigeix

Fabra (1937, p. 1001) deia als alumnes que l'ús ens diu quan els complements adverbials no són reemplaçables i quan ho són per un pronom feble o un altre: «Diguem, d'una manera general, que els complements adverbials de temps no són generalment substituïbles, contràriament als adverbials de lloc». Efectivament, si suprimim el pronom locatiu *hi* a (16*b*) i a (16*d*), el significat de l'oració canviarà radicalment:

- (17) *a.* El protagonista viu ('El protagonista té vida')
b. El protagonista es dirigeix ('El protagonista es dirigeix a si mateix')

Tot i això, presentarem determinats contextos sintàctics en què el pronom locatiu *hi*, que normalment considerem necessari, pot ser que no aparegui a l'oració i que malgrat això no el trobem a faltar. No només això, sinó que si hi aparegués l'oració seria mal formada (seria un cas d'hipercorrecció) o bé rebria una altra interpretació. El verb, però, no canvia de significat a (18), tot i que el significat de les oracions és diferent.

- (18) *a.* El protagonista tot just acaba d'arribar-*hi*
b. El protagonista tot just acaba d'arribar

Reflexionarem sobre aquells contextos amb predicats de moviment direccional que permeten silenciar el pronom *hi* i que, fins i tot, a vegades ens porten a prescindir-ne obligatòriament. Veurem que la presència o absència del pronom no és arbitrària, sinó que està regida per unes determinades propietats gramaticals. No obstant això, el fet que la dixi de lloc no sigui homogènia en tots els parlars repercuteix en l'ús del pronom feble *hi* amb valor locatiu. La divergència en l'evolució cap a un *sistema de dixi de lloc binari*, en uns parlars, i cap a un *sistema de dixi de lloc ternari*, en uns altres, té repercussió en la pèrdua del pronom feble *hi* i en l'ús dels predicats de moviment direccional.

8. ELS PREDICATS DE MOVIMENT DIRECCIONAL

En general, els verbs anomenats inacusatius que expressen moviment cap a una destinació exigeixen la presència d'un complement locatiu que ha de ser considerat un complement seleccionat, un complement de règim verbal (no pas un circumstancial o adjunt). En els parlars catalans amb dixi binària, si no s'expressa el lloc amb un SP o un SAdv, s'empra el pronom feble *hi*:

- (19) *a.* — Has pujat alguna vegada *al Penyagolosa*?
 — *Hi* he pujat tres vegades
b. — Vau arribar *al cim*?
 — No *hi* vam acabar d'arribar
c. — Has entrat alguna vegada *a la capella de Santa Tecla*?
 — No, no *hi* he entrat mai
d. — No penso tornar *a aquella botiga*
 — Jo sí que *hi* penso tornar. No *hi* tornaràs, tu?

En aquestes respostes, el pronom locatiu *hi*, que és anafòric i que té un antecedent discursiu, és la mínima expressió del lloc cap a on es fa el desplaçament. Ara bé, aquests mateixos diàlegs en un parlar amb dixi ternària no presenten el pronom feble locatiu. És el que ocorre en valencià col·loquial, com mostren els exemples de (20), paral·lels als anteriors de (19).

- (20) *a.* — Has pujat alguna vegada *al Penyagolosa*?
 — He pujat tres vegades
b. — Vau arribar *al cim*?
 — No vam acabar d'arribar
c. — Has entrat alguna vegada *a la capella de Santa Tecla*?
 — No, no he entrat mai
d. — No penso tornar *a aquella botiga*
 — Jo sí que penso tornar. No tornaràs, tu?

Vol dir això que en valencià col·loquial aquests verbs de moviment poden seleccionar un locatiu de destinació o no? De fet, no el percebem físicament en les respostes, però tots sabem que, encara que no es pronuncii, l'interpretem com si hi fos. En la resposta de (20*a*) només es pot interpretar que la destinació és el Penyagolosa. El locatiu *hi*, però, és silenciós aquí, és el·líptic, com és el·líptic el subjecte *jo* de la primera intervenció de (20*d*). No se'ns acut de dir que no hi ha subjecte a *No pense tornar a aquella botiga*, perquè l'interpretem, encara que no el pronunciem.

Postulem que si no és visible el complement de destinació en els parlars de dixi ternària, com a (21*b*), és perquè el complement està expressat per un pronom implícit, silenciós, mentre que a (21*a*) és el pronom *hi*.

- (21) *a.* Cada any anava a Núria però ja no hi podré tornar mai més
b. Cada any anava a Núria però ja no Ø podré tornar mai més

El pronom locatiu de (21*b*) és fonològicament buit però té contingut sintàctic i semàntic. Té un valor sintàctic adverbial (o adposicional) i té un valor semàntic locatiu direccional com el del pronom *hi*. L'única diferència és fonològica.

Ara bé, en els parlars amb dixi binària no sempre es fa servir el pronom *hi* com a mínima expressió d'un complement locatiu obligatori. També hi trobem oracions amb el locatiu obligatori silencià, com ara en *Puc entrar?* (dita després de trucar a la porta del lloc de l'interlocutor). I és que el locatiu no sol expressar-se en aquests parlars si té valor díctic, és a dir, si s'identifica amb el lloc on és (era o serà) almenys un dels participants en l'acte comunicatiu; en unes altres paraules: si es tracta del lloc de l'emissor o bé del receptor o bé de tots dos. Per tant, la informació dística és una informació que serà decisiva per a la interpretació de l'oració més enllà de la sintaxi, a la interfície de la sintaxi i la semàntica amb la pragmàtica.

Els verbs de moviment direccional, que a (19) hem vist que reclamen la presència del pronom *hi* per representar el complement de destinació, apareixen a (22) sense pronom i sense cap expressió visible amb sentit locatiu, quan el lloc de destinació té un valor díctic; és a dir, si és un lloc vinculat als participants en la situació comunicativa o almenys a un dels participants: l'emissor o el receptor.²

- (22) a. Si voleu dormir a casa meva, m'heu de dir a quina hora arribareu (el lloc de destinació és el de l'emissor)
 b. El vostre poble ens ha agradat molt. Tornarem aviat (el lloc de destinació és el del receptor)

Aquí també el locatiu és el·líptic i queda sobreentès, però no és el mateix tipus de locatiu dels exemples de (20). Ara l'absència de contingut fonològic en el pronom comporta interpretació dística. Si el lloc no és, ni era, ni serà el d'almenys un dels participants de l'enunciació, com a (23), necessitarem el pronom *hi*, però no apareixerà a *Entreu i pengeu l'abric*, dita per la mestressa des del rebedor.³

- (23) Passarem per davant de la catedral, però no *hi* entrarem

2. Com assenyala l'IEC (2016, p. 672), en determinades situacions pragmàtiques, els pronoms *en*, *hi* i *ho* poden rebre una interpretació dística, com ara en *Agafa'n* (dit, per exemple, per un parlant que destapa un cistell ple de cireres), *Entrem-hi?* (assenyalant un local del carrer per on passem) i *Ho veus bé?* (dit al veí de butaca al teatre).

3. Alguns verbs de moviment direccional poden aparèixer sense complement de destinació i sense el pronom *hi* quan se sobreentén un adverbi espacial d'orientació o axial (relacionat amb l'eix vertical, horitzontal, de distància...): *El fum puja (amunt)*, *El meu estel baixava (molt avall)* i *es torna a enfilar* (vegeu Mateu i Rigau, 2010). És un cas diferent, doncs, del de la dixi locativa que hem vist fins ara. També és interessant notar que els verbs direccionals no inacusatius com *adreçar-se*, *dirigir-se* o *encaminar-se* no són sensibles al tret participant associat al locatiu, no són sensibles a les propietats dístiques que pugui tenir el lloc de destinació. Tampoc a la dixi d'orientació. Per tant, el pronom *hi* es fa necessari si no expressem la destinació amb un SP o SAdv: *Em vaig adreçar al teu despatx / M'hi vaig adreçar / *Em vaig adreçar*.

Representarem el pronom locatiu silenciós amb valor díctic com *hi* entre parèntesis angulars <hi>. A (24) es recullen parcialment els trets que caracteritzen el pronom locatiu *hi* i la seva contrapart: el pronom silenciós amb valor díctic en els parlars amb dixi binària.

- (24) a. *hi*: amb trets fonològics, pronominal adverbial, locatiu [- participant]
 b. <hi>: pronominal adverbial, locatiu [+ participant]

Pel que fa a l'estructura argumental dels verbs de moviment direccional (*entrar, pujar, arribar o tornar*, etc.), són verbs que seleccionen un argument locatiu (SP o SAdv) que pot dur el tret díctic [+ participant] o [- participant], com s'indica a (25) respecte al verb *entrar*. Si el tret és positiu, [+ participant] i si el lloc no està expressat per un SAdv o SP, aleshores serà expressat amb el pronom silenciós <hi>.

- (25) *entrar* {argument 1, argument 2}
 locatiu
 [± participant]

Així doncs, en una oració com *Entra, Maria*, dita al llindar de la porta, representem el complement locatiu per <hi>:

- (26) *Entra <hi>, Maria*

Aquí el pronom silenciós conté el tret locatiu [+ participant]. La gramàtica no ha d'especificar més: seran les inferències pragmàtiques les que permetin interpretar que el desplaçament és cap al lloc de l'emissor, atès que l'oració és en segona persona. Si el lloc no és de cap participant a l'acte comunicatiu, la mínima expressió de lloc serà el pronom feble *hi*, com a (27).

- (27) *Hi* entrareu per darrere (tret locatiu [- participant])

A vegades l'oració pot rebre més d'una interpretació. Això passa a (28) perquè el tret [+ participant] pot referir-se al lloc de l'emissor, al del receptor o al de tots dos. Però això ja no és cosa de la sintaxi, sinó de les inferències generades pel coneixement de la situació pragmàtica.

- (28) No volen entrar <hi>

La parella verbal que exemplifica bé la dependència del caràcter díctic o no díctic del locatiu de destinació és la formada pels verbs *anar* i *venir*. Com moltes

altres llengües, el català disposa de dos elements lèxics (o dues arrels) diferents segons si el desplaçament és cap a l'espai vinculat als participants de l'acte comunicatiu, o si la destinació és cap a un lloc que no és dels participants de l'acte comunicatiu (vegeu Rigau, 1976). Així, si el desplaçament es fa al lloc de l'emissor, del receptor o de tots dos, el verb utilitzat ha de ser *venir* i aleshores no hi ha lloc per al pronom locatiu *hi*.

- (29) a. Vindran a casa vostra / aquí / a Barcelona (destinació és el lloc d'un participant o de tots dos)
 b. Ara vinc <hi> (mínima expressió: el pronom silenciós)
 c. *Ara hi vinc (*hi* ≠ companyia, manera o mitjà)

Amb tot, el pronom *hi* apareix amb el verb *venir* quan aquest actua com a pronom de represa en una oració amb el complement de destinació dislocat a la perifèria esquerra (30a) o a la dreta (30b).

- (30) a. A Cambrils *hi* venim cada estiu
 b. *Hi* venim cada estiu, a Cambrils

La raó és que és els pronoms de represa no són pronoms lliures dins la seva oració: no poden establir relació amb un antecedent discursiu. Són a l'oració per fer la funció que faria el constituent dislocat. Per tant, la presència de *hi* a (30) és independent de la presència del verb *venir* que apareix dins l'oració. Amb qui estableix relació obligada el clític *hi* és amb el SP locatiu *a Cambrils*. Per a un altre cas excepcional de presència del pronom, vegeu IEC (2016, p. 708).

En els parlars de dixi binària, que ja hem dit que són la majoria, s'empra el verb *anar* quan el desplaçament es fa a un lloc que no és ni el de l'emissor (o primera persona gramatical) ni el del receptor (o segona persona). Això fa que el verb *anar* no pugui prescindir del complement de destinació. La mínima expressió d'aquest complement ha de ser el pronom locatiu *hi*, com a (31).

- (31) Ara hi anirem

A (32a) l'emissor en el moment de l'enunciació no és a Salou ni tampoc hi serà a la primavera (i els seus interlocutors tampoc no hi són). En el cas que Salou fos el lloc habitual de l'emissor, podria dir el que es recull a (32b).⁴

4. Cal tenir present que l'aparició dels verbs *anar* i *venir* també és sensible a la persona gramatical del complement comitatiu: *Podem venir a Reus amb tu?*; *Podem anar a Reus amb ella?* (vegeu Rigau, 1976).

- (32) *a.* Si voleu fer una estada a Salou, aneu-hi a la primavera
b. Si voleu fer una estada a Salou, veniu a la primavera

Per tant, si el desplaçament es fa al lloc on és, era o serà l'emissor, el receptor o tots dos, el verb utilitzat ha de ser *venir* i aleshores no hi ha lloc per al pronom *hi*.

En els parlars amb dixi ternària, la distribució dels verbs *anar* i *venir* és diferent. Tal com s'indica a (33) i s'exemplifica a (34), si el lloc de destinació és el lloc del receptor (o [- emissor]) o si no és el lloc de cap participant, el verb és *anar*.

- (33) *anar* {argument 1, argument 2}
 locatiu [- emissor]

- (34) *a.* Ara mateix vaig a ta casa i t'ho done (lloc del receptor)
b. No anirem a Elx demà, anirem dijous (sense *hi* en parla espontània)

En canvi, com s'indica a (35) i s'exemplifica a (36), si el lloc de destinació és el lloc de l'emissor, el verb emprat és *venir*.

- (35) *venir* {argument 1, argument 2}
 locatiu [+ emissor]

- (36) *a.* Vine a ma casa
b. Vindran a la Universitat de València (lloc habitual de l'emissor)

L'estudi del complement de destinació dels verbs de moviment ens fa veure com la gramàtica (entesa en un sentit estricte) i la pragmàtica interactuen en la interpretació dels enunciats. El coneixement pragmàtic ens permet establir inferències. D'aquesta manera, la informació codificada en la gramàtica es compagina amb les dades provinents del context situacional. No és la situació pragmàtica la que determina la sintaxi de l'oració, sinó que és la sintaxi la que condiciona la interpretació i l'adequació amb el context pragmàtic.

9. UNES NOTES PRESCRIPTIVES FINALS

Fins ara ens hem centrat a explicar els sistemes dítctics del català i a justificar mínimament l'existència d'aquests sistemes i les repercussions que té en l'ús de l'adverbi tònic *aquí* i del clíctic *hi*. El punt de vista ha estat descriptiu i teòric, però no normatiu. Abans de tancar aquest treball no ens volem estar de fer uns mínims apunts sobre les repercussions normatives d'aquestes divergències i sobre la ma-

nera com les aborda la *Gramàtica de la llengua catalana* (GLC) de l'Institut d'Estudis Catalans.

La GLC descriu els dos sistemes de dixi espacial del català, el més general, de caràcter binari, i el més restringit territorialment, de caràcter ternari, i considera que tots dos sistemes són acceptables (IEC, 2016, p. 601-603 i 799). No fa, per tant, cap recomanació perquè els parlants amb un sistema binari usin el sistema ternari en cap registre. En aquest sentit, la GLC s'allunya una mica del que apunta Fabra en la *Gramàtica catalana* publicada per l'Institut d'Estudis Catalans quan, partint de l'ús dels demostratius en la llengua antiga (vegeu, més amunt, § 6), apunta: «Convindria sens dubte de restablir en l'estil epistolar, aquesta distinció entre *aquest* i *ací* d'un costat i *aqueix* i *aquí* de l'altre» (Fabra, 1918 [1933], § 99).

La GLC restringeix a l'àmbit purament col·loquial la no utilització en valencià dels clítics *hi* i *en* en les seves funcions locatives. No considera, doncs, acceptable la supressió d'aquests pronoms en els registres formals de la llengua, i en aquest punt coincideix amb la pràctica de la majoria d'escriptors valencians. Es tracta, per tant, d'un punt de tensió entre els usos espontanis i la norma.

Tot i que és el canvi més recent dels que s'han analitzat en aquest treball, la GLC accepta l'ús en valencià de les combinacions pronominals transparents del tipus *li'l donarà*, en lloc de les més generals del tipus *l'hi donarà* (IEC, 2016, p. 211-215). I si ho fa és perquè és un ús plenament consolidat en valencià en tots els registres i és la forma que usen els escriptors valencians quan escriuen en la varietat valenciana.

La gramàtica també constata que, en registres formals, en valencià hi ha una certa tendència a usar un sistema binari i a minimitzar l'ús anafòric dels demostratius de segon grau; per exemple, a evitar l'ús de *aqueix* o *eixe* amb un valor anafòric. No exigeix, però, que s'usi aquest sistema binari. Sigui com sigui, el sistema ternari del valencià i l'ús anafòric del segon grau planteja un problema no gens fàcil de resoldre, que té a veure amb l'estatus normatiu de l'adverbi *ahí*. Entre els parlants més compromesos amb la llengua, aquesta forma es percep, en general, com un castellanisme poc recomanable en els registres formals. Però és una forma difícilment substituïble a partir del sistema del català antic. Teòricament caldria reemplaçar-la per *aquí*, que és la forma que tenia un valor paral·lel en la llengua antiga, però és una solució poc viable, ja que en una part del valencià *aquí* s'usa amb el valor de *ací* i l'ús de *aquí* amb el significat del *ahí* col·loquial donaria lloc a interpretacions inadequades. Potser aquesta dificultat explica que l'adverbi *ahí* hagi estat recollit pel diccionari de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (DNL, s. v. *ahí*) i que hi hagi algun autor que reivindicui el seu ús més enllà dels registres col·loquials (Lacreu, 2018, p. 111-115).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDERSON, Stephen R.; KEENAN, Edward L. (1985). «Deixis». A: SHOPEN, Timothy (ed.). *Language typology and syntactic description: Grammatical categories and the lexicon*. Vol. 3. Cambridge: Cambridge University Press, p. 259-308.
- BENVENISTE, Émile (1966). *Problèmes de linguistique générale*. París: Gallimard.
- BRUCART, Josep Maria (2002). «Els determinants». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2. Barcelona: Empúries, p. 1435-1516.
- CASANOVA, Emili (1989). «Aproximació a una gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al segle XVIII: la combinació binària de pronoms personals febles de 3a persona». A: *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 57- 80.
- DI TULLIO, Ángela (2013). «Ahí y por ahí en el español de la Argentina». *Anuario de Letras. Lingüística y Filología*, vol. 1, núm. 2, p. 327-356.
- DNV = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2015). *Diccionari normatiu valencià*. València: AVL.
- EGUREN, Luis J. (1999). «Pronombres y adverbios demostrativos. Las relaciones deícticas». A: BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (ed.). *Gramática descriptiva de la lengua española*. Vol. 1. Madrid: Espasa, p. 929-972.
- FABRA, Pompeu (1918 [1933]). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis catalans.
- (1919-1947). *Converses filològiques*. A: FABRA, Pompeu (2010). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 134-947.
- (1937). *Català superior (1937)*. *Apunts d'Alfred Badia*. A: FABRA, Pompeu (2006). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 2: *Sil·labari. Gramàtiques de 1918 (curs mitjà), 1928, 1929, 1941. Cursos orals*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 973-1070.
- GÓMES, M. Elena; JUNGBLUTH, Konstanze (2015). «European Spanish». A: JUNGBLUTH, Konstanze; MILANO, Federica da (ed.). *Manual of deixis in Romance languages*. Berlín; Boston: De Gruyter, p. 240-257.
- IEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- JUNGBLUTH, Konstanze; MILANO, Federica da (ed.) (2015). *Manual of deixis in Romance languages*. Berlín; Boston: De Gruyter.
- LACREU, Josep (2018). *Més que paraules*. València: Àrbena.
- LEVINSON, Stephen D. (2004). «Deixis». A: HORN, Laurence R.; HARN, Gregory (ed.). *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell, p. 87-121.
- MATEU, Jaume; RIGAU, Gemma (2010). «Verb-particle constructions in Romance: A lexical-syntactic account». *Probus*, vol. 22, núm. 2, p. 241-269.
- NOGUÉ, Neus (2015). «Catalan». A: JUNGBLUTH, Konstanze; MILANO, Federica da (ed.). *Manual of deixis in Romance languages*. Berlín; Boston: De Gruyter, p. 206-239.
- PAR, Anfós (1923). *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle: Max Niemeyer.
- PAYRATÓ, Lluís (2002). «L'enunciació i la modalitat oracional». A: SOLÀ, Joan; LLORET,

- Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2. Barcelona: Empúries, p. 1149-1220.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (2015). «Paradigms as triggers of semantic change: Demonstrative adverbs in Catalan and Spanish». *Catalan Journal of Linguistics*, núm. 14, p. 113-135.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma (2011). «Totz hic viuen ací, e yo sol no yc puc viure!»: una aproximació històrica als adverbis demostratius». A: LLORET, Maria-Rosa; PONS, Clàudia (ed.). *Noves aproximacions a la fonologia i la morfologia del català*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 459-488.
- RIGAU, Gemma (1976). «Anem o venim?». *Els Marges*, núm. 8 (setembre), p. 33-53.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2004). «El valor dels adjectius demostratius segons les lingüístiques catalana i castellana: problemes i solucions». *Quaderns de Filologia: Estudis Lingüístics*, núm. 9, p. 199-243.
- SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2. Barcelona: Empúries.

Corpus

- (Jaume I, *Fets*): JAUME I. *Llibre dels fets del rei En Jaume*. Vol. 2. Edició a cura de Jordi Bruguera. Barcelona: Barcino, 1991.
- (Martorell, *Tirant*): MARTORELL, Joanot. *Tirant lo Blanch*. Edició a cura d'Albert Hauf. València: Tirant lo Blanch, 2005.
- (Pere III, *Epistolari*): *Epistolari de Pere III*. Vol. 1. Edició a cura de Ramon Gubert. Barcelona: Barcino, 1955.
- (*Reintegració*): ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*. Vol. 2. Mallorca: Moll, 1997.

El marcatge diferencial d'objecte en català (i Fabra)

ANNA PINEDA
Universitat París-Sorbona (París IV)

1. INTRODUCCIÓ

El *marcatge diferencial d'objecte* (d'ara endavant MDO) és un fenomen ben establert en moltes llengües del món, com ara l'hebreu, l'hindi o el turc, i també en diverses llengües i varietats romàniques, com l'espanyol, el sard o el romanès. Consisteix en la introducció dels objectes directes mitjançant l'ús d'una marca específica, diferencial. Aquesta marca s'ha identificat sovint amb una preposició (d'aquí que el fenomen també s'anomeni *acusatiu preposicional*), i en el cas de les llengües romàniques i moltes d'altres la marca és sovint coincident amb la que duen els objectes indirectes, és a dir, la de datiu. El MDO constitueix un dels fenòmens que més interès ha suscitat i suscita encara en la lingüística, tant en els enfocaments més tradicionals com en els més teòrics (vegeu, per exemple, Rohlf, 1971 i 1973; Bossong, 1991 i 1998; Pensado, 1995; Torrego, 1998; Aissen, 2003; Laca, 2006; Leonetti, 2008; Iemmolo, 2010; López, 2012).

El MDO és un fenomen multicausal. Ens interessa destacar, ara, que se li atribueix una funció distintiva, en el sentit que és una eina que permet marcar i distingir, quan fan funció d'objecte, els participants animats altament particularitzats (per exemple humans i definits), que altrament s'identificarien amb la funció de subjecte (és a dir, presenten les característiques típiques dels subjectes). L'aparició de la marca en un objecte directe no és, doncs, atzarosa, sinó que està condicionada per les característiques semàntiques de l'element afectat. S'ha constatat, efectivament, que l'animacitat i la definitud de l'objecte directe són propietats que regulen el sorgiment i l'expansió del MDO. En aquest sentit, s'estableixen dues escales que permeten establir jerarquies entre els elements que més probablement presentaran la marca en les llengües del món (situats al capdamunt de les escales)

i els elements per als quals la presència de la marca és menys probable (situats al capdavall de les escales).

- (1) Escala d'animacitat:
humà > animat > inanimat
- (2) Escala de definitud:
pronoms > noms propis > definits > indefinits específics > indefinits no específics (> escarits)

En la tradició lingüística catalana s'ha assumit que el MDO és un fenomen bàsicament absent, restringit als elements situats al capdamunt de tot de les jerarquies que regulen aquest fenomen en les llengües del món (1)-(2), és a dir, els pronoms personals, i uns quants (pocs) casos més, que detallarem a l'apartat 2.

Tanmateix, i com ja assenyalà Sancho Cremades (2002, p. 1737), en aquest punt de la gramàtica hi ha «una clara divergència entre el català parlat i el català escrit que atén a la normativa. En el català parlat arreu del domini lingüístic hi ha un ampli ús de la preposició *a* (i les formes *an*, *ana*, *amb*) davant dels objectes directes animats definits, tal com s'esdevé en castellà: *No he vist {a la Maria / als nois}*». Hualde (1992, p. 86-87 i 237-241), Aissen (2003, p. 451), Naess (2004, p. 1188) i Escandell-Vidal (2009, p. 840) fan constatacions similars sobre l'abast del MDO en català. Efectivament, el MDO és avui dia un fenomen molt freqüent en la majoria de parlars catalans (no solament en registres col·loquials), tant en la llengua oral com en la llengua escrita —fins i tot a la premsa o en les comunicacions institucionals, cosa especialment visible en l'era digital, quan molts textos es fan públics abans que hi pugui haver passat un corrector. Abans d'aprofundir-hi, però, vegem com la prescripció i la descripció de la llengua catalana han evolucionat al llarg del darrer segle en relació amb aquest aspecte de la gramàtica.

2. DE FABRA A LA GIEC

Fabra (1918 [1933], § 112.I) considerava que el MDO era obligatori amb els pronoms personals, i que podia emprar-se també davant de pronoms com *tothom*, *tots* i el relatiu *qual*. Amb el pas dels anys, altres gramàtics van anar ampliant aquesta llista de pronoms. Tal com reporta Sancho Cremades (2002, p. 1738), Ruaix (1985, p. 174) hi afegí el relatiu i interrogatiu *qui*, Wheeler *et al.* (1999, § 14.1.1.1) hi afegiren *ningú*, Solà (1994, p. 177) hi afegí *algú* i Mestres *et al.* (1995) observaren el cas de *altri*. De fet, els casos de *qui* i *ningú* ja havien estat observats per Fabra, no en la gramàtica normativa, sinó en la del 1912 (Fabra 1912, § 122), on constatava que el català en aquests casos admetia tant l'ús amb MDO com sense.

D'altra banda, Fabra (1918 [1933], § 112.II) també establí l'ús de la preposició amb recíprocs (*l'un a l'altre*) i amb estructures comparatives amb el verb elidit (*com el gat a la rata*). Es tracta, de fet, d'estructures en què tant el subjecte com l'objecte, altament individuats/particularitzats, apareixen en posició postverbal, i el MDO emergeix com un mecanisme útil per a distingir les dues funcions sintàctiques en joc.

De fet, aquesta funció distingidora del MDO s'evidencia també en els contextos d'ambigüitat potencial, als quals Fabra (1912, § 122) ja al·ludí: «La preposición *a* [...] parece perfectamente admisible en [...] y en aquellos casos en que su omisión podría dar á confusiones», cas que exemplificava justament amb l'interrogatiu *qui*:

- (3) *Qui* ha vist en Miquel? / *A qui* ha vist en Miquel?

En aquest tipus de casos, el MDO permet desfer l'ambigüitat potencial entre la interpretació de subjecte i la d'objecte. De contextos d'aquest tipus Fabra, de fet, n'havia detectat força més. És molt interessant que, com ens va fer notar Xavier Rofes (comunicació personal), en les primeres versions de la seva *Gramàtica catalana*, començant per l'edició del 1918, Fabra dedicava tota una pàgina (que desapareixeria a partir de les edicions dels anys trenta) a oferir diversos recursos, com ara l'ús de la coma, canvis d'ordre o el recurs a la passiva, per solucionar un bon nombre de contextos d'ambigüitat potencial (*La fonètica precedeix la morfologia*, *Qui ha vist en Joan?*, *Demà tornarà l'estranger que visità en Joan*) amb recursos alternatius al MDO —en podem deduir, doncs, que si calia donar alternatives era perquè, justament, es recorria abundantment a aquesta marca.

Amb el pas dels anys, gramàtics com Solà (1994) ampliaren la llista d'exemples d'ambigüitat potencial, per als quals es creà el consens que el MDO hi era recomanable:

- (4) a. El Barça serà campió si venç *al Madrid*.
 b. Com penseu que afectarà el món d'Internet *a l'economia mundial*?
 c. L'estimo com / més que *a la meva mare*.

Finalment, d'ençà de Fabra (1918 [1933]) diversos gramàtics assenyalaren altres contextos on el MDO s'hauria de permetre, i de nou s'assolí un consens. És el cas de les estructures paral·leles (Solà, 1994, p. 166-167) del tipus (5) i els casos de sinislocació i dextralocació (6) (Solà, 1994, p. 167, i vegeu també Escandell-Vidal, 2007).

- (5) T'he vist *a tu* i *al metge*.
 (6) (A) *la meva mare*, la visitaré demà.

Amb la publicació de la nova gramàtica normativa (GIEC) el 2016, s'accepta l'ús de MDO en tots aquests contextos, i s'hi afegeix el cas dels quantificadors pronominals *cada u, cadascú, qualsevol* 'any one', els quantificadors quantitius (*molts, pocs, bastants...*) i indefinits (*uns, uns quants, uns altres...*) usats pronominalment, i els interrogatius *quin/-a/-s/-es* i *quants* (7). També es fa una descripció exhaustiva dels contextos d'ambigüitat potencial, amb exemples com els de (8), i casos de reordenació per motius estilístics (9). Finalment, la GIEC estableix que «se sol emprar la preposició *a* per a marcar el complement directe animat que apareix posposat a un complement de règim (sobretot si té una estructura complexa)», com en els exemples de (10):

- (7) a. Aquí premien (*a*) *qualsevol*.
 b. Això afectarà (*a*) *molts*.
 c. (*A*) *quina dona* has vist?
 d. (*A*) *quants alumnes* premiaran?
- (8) a. Diuen que rellevarà *a l'alcalde* una regidora.
 b. No hauria de poder vèncer mai *a la raó* la força bruta.
 c. És preocupant veure com ha enfonsat *a l'acusat* la teva declaració.
 d. Si no va vèncer la força bruta *a la raó*, poc se n'hi va faltar.
 e. Aquest és l'objectiu que defineix *a la biolingüística*.
 f. En igualtat de condicions, tenen potestat d'elegir *a les més qualificades*.
 g. Consideraven les úniques culpables de les desavinences familiars *a les teves germanes*.
- (9) *A l'apatia habitual* vencé l'esperança del triomf.
- (10) a. No va poder convèncer d'estudiar literatura medieval *a les filles*.
 b. Ha convidat a passar un cap de setmana en un hotel de muntanya *a la teva germana*.

Amb tot, la normativa rebutja encara l'ús del MDO en la majoria dels contextos d'ús possibles, tals com sintagmes nominals amb referents humans (*He vist a la teva cosina*) i noms propis (*He vist a la Maria*), que ni són dislocats ni presenten potencialment cap ambigüitat. La prescripció s'allunya, així, del que ocorre en el català parlat (tant en registres formals —discursos de polítics, premsa— com informals), i fins i tot de bona part del català escrit abans que hi passi un corrector. De l'existència d'aquest fenomen, Fabra ja n'era ben conscient, com no podia ser d'altra manera. Ho evidència, per exemple, un passatge de la seva gramàtica normativa, en què exposava:

És molt convenient saber distingir un complement indirecte d'un complement directe, [...]. Així, en *Hem escrit a la Maria*, si reemplacem el complement

a la Maria per un pronom feble, aquest es troba ésser *li* (*Li hem escrit*); doncs el dit complement és indirecte (i *Hem escrit a la Maria* és correcte). En *Hem vist a la Maria*, en canvi, si reemplacem el complement *a la Maria* per un pronom feble, aquest es troba ésser *l'* (*L'hem vista*); doncs el dit complement és directe (i convé per tant ometre-hi la preposició: *Hem vist la Maria*). (Fabra, 1918 [1933], § 113)

Si Fabra explicava com es podia distingir un complement directe d'un d'indirecte, era precisament perquè per a molts parlants ambdues funcions podien coincidir formalment, és a dir, podien ser encapçalades per la preposició *a*. En altres paraules, molts parlants sentien —i senten— com a natural una seqüència del tipus *Hem vist a la Maria*, i això justificava que Fabra expliqués el recurs de la substitució pronominal per detectar un ús de la preposició no acceptat per la normativa. De fet, d'aquest ús força estès del MDO en català Fabra en parlà de manera clara en altres obres seves. És el cas de la gramàtica del 1912:

[...] en catalán se dice indistintamente *Hem vist la casa de ta germana* y *Hem vist ta germana*: el complemento directo ó pasivo es introducido en ambos casos sin el auxilio de la preposición *a* [...] *hase dado modernamente la preferencia á la construcción con a*, llegando muchos escritores á dar al empleo de esta preposición la misma extensión que tiene en castellano. [...] así, se oye á menudo *Coneixes a la meva filla?*, óyese también con igual frecuencia *Coneixes la meva filla?* (Fabra, 1912, § 122)

D'aquest fragment, i en concret d'expressions com «se dice indistintamente» o «con igual frecuencia», es desprèn l'abast que tenia en aquella època l'ús del MDO en català. Actualment, com aleshores, la percepció que un parlant atent té de l'extensió del fenomen és que continua en auge.

Reproduïm a continuació alguns exemples del fenomen que hem aplegat darrerament, i que mostren que en la majoria de varietats catalanes el MDO s'estén (com una possibilitat) als objectes directes humans/animats, ja siguin noms propis (11) o sintagmes nominals definits (12). També és possible l'ús del MDO amb elements situats més avall en les escales d'animacitat i definitud que reproduïem en (1)-(2), com ara els indefinits, no solament específics (13), sinó també inespecífics (14), i fins i tot amb sintagmes esgarriats (és a dir, sense cap determinat) (15). Per a alguns parlants, són naturals també exemples en què el MDO introdueix objectes directes que corresponen a entitats o poden ser interpretats com a referits a un col·lectiu de persones (16), incloent-hi topònims que segurament es presten a aquesta interpretació col·lectiva (17). Més encara, es detecten també exemples amb objectes directes netament inanimats, tant definits com indefinits (i fins i tot esgarriats) (18). Constatem, en definitiva,

que el MDO en català ha anat avançant, almenys per a una bona part dels parlants, des dels elements situats al capdamunt de les jerarquies d'animacitat i definitud fins als que se situen més avall, i ha arribat en alguns casos al capdall de les escales.

- (11) Hem vist *a Puigdemont* ferm i animat. (*Diari de Tarragona*, 07/04/2018)
- (12) Han detingut *al president*. (*ElNacional.cat*, 25/03/2018)
- (13) *a*. Després he vist a un grup d'estudiants que estaven cridant. (*Diari de Girona*, 24/03/2017)
- b*. Han trobat *a una persona amb una ferida a la cara*. (*Diari Més, Tarragona-Reus-Costa Daurada*, 03/05/2018)
- (14) *a*. Dies abans cinc homes s'havien preparat per agredir *a alguna dona* en grup. (*Elcritic.cat*, 27/04/2018)
- b*. Tu mataries *a un home* per la vida d'un altre? («El meu lament», cançó de Ferran Palau, àlbum *Santa ferida*, 2015)
- c*. Coneixeu *a algun llicenciat* en filologia catalana? (Oferta de feina via Whatsapp, en un grup de filòlegs catalans)
- (15) *a*. Els últims mesos hem vist que l'Estat acusava *a professors* de delictes d'odi. (Parla espontània, català central, Barcelona, 16/05/2018)
- b*. Vam iniciar uns cursos per formar *a mestres* en gramàtica i llengua de signes. (Parla espontània, català central, Barcelona 7/11/2018)
- (16) *a*. Ciutadans serveix per parar *a Podem*. (Parla espontània, català central, RAC1, 18/05/2018)
- b*. Un partit que uneix *a diferents sensibilitats*. (Parla espontània, català central, RAC1, 26/10/2018)
- (17) Aquestes primàries, aquest gruix és el que pot fer *a Barcelona* gran. (Parla espontània, català central, RAC1, 08/05/2018)
- (18) *a*. Els determinants acompanyen *als noms*.
- b*. El morfema flexiu de grau *íssim* només és gramatical si flexiona *a un adjectiu*.
- c*. Un morfema flexiu de grau pot modificar *a un adjectiu*, i l'exclamatiu *quin* pot modificar *a adjectius amb funció de nom*.¹ (Textos escrits, diversos estudiants de 4t del grau en llengües aplicades, UPF, 2018)

1. Com ens fa notar Gemma Rigau (comunicació personal), la seqüència «adjectius amb funció de nom», malgrat ser un sintagma nominal escarit, ja no és tan inespecífic com seria si no presentés la modificació en forma de sintagma preposicional.

En definitiva, i si bé no existeix (encara) un estudi dialectal exhaustiu d'aquest aspecte sintàctic, es pot constatar que hi ha, recuperant els mots de Sancho Cremades (2002, p. 1737), «una clara divergència» entre el que fan (una bona part, si no la majoria de) els parlants i el que dicta la normativa. És fàcil atribuir aquesta disparitat a la visió del MDO com un fenomen fruit de la interferència de l'espanyol i, per tant, com un fenomen que calia defugir per assegurar un català més genuí. Tanmateix, una anàlisi acurada de la diacronia del català ens pot fer veure que el MDO, aquesta eina gramatical generalment rebutjada per la normativa, constitueix possiblement un tret genuí de la nostra llengua. En efecte, se'n documenta un ús notable en èpoques antigues, prèvies a l'inici de la pressió de l'espanyol. Com molt bé expliciten Salvador i Pérez Saldanya (1993), cal tenir en compte que:

Si le catalan avait évolué, avant de subir la pression sociolinguistique du castillan, vers des solutions grammaticales déterminées qui sont nées pendant son époque de configuration comme langue, le fait de considérer le résultat comme un castillanisme deviendrait problématique [...] quelques études récents [...] invitent à être prudent en ce qui concerne la position de la grammaire normative sur le sujet. (Salvador i Pérez Saldanya, 1993, p. 60)

Ho ampliëm tot seguit.

3. EL MDO EN CATALÀ, EVOLUCIÓ O INTERFERÈNCIA? DEL CATALÀ ANTIC AL SEGLE XXI

Tenint en compte l'extensió del MDO en el conjunt de l'espectre romànic, sembla assenyat no descartar, doncs, que l'abast actual d'aquest fenomen en català sigui fruit de l'evolució interna de la llengua. Diversos estudis han constatat que el MDO era relativament abundant en la llengua antiga, més enllà dels pronoms personals (Meier, 1947 i 1948; Perera, 1986; Adell, 1994; Cabanes 1994 i 1995) —la major part d'aquests estudis se centren en el segle xv. En el marc del projecte per a una *Gramàtica del català antic*, Pineda (en premsa a i b) ofereix un estudi exhaustiu del sorgiment i extensió del MDO en català antic, des dels primers textos (segles XII-XIII) fins al final del període (segle xvi), a partir de l'estudi d'un corpus de 900.000 mots representatiu de la variació diacrònica, diatòpica, diafàsica i diastràtica de la llengua. Les conclusions d'aquest estudi indiquen que el MDO apareixia de manera notable amb noms propis (de persona i de divinitat) i SN humans definits, a més dels pronoms personals. Ho resumim en la taula 1, que inclou també dades del període inicial del català modern, el segle xvii (Pineda, 2018):

TAULA 1
*Visió global de l'evolució del MDO des dels inicis del català antic
 fins als inicis del català modern²*

Segle	<i>Pronoms personals</i>	<i>Noms propis</i>	<i>Noms propis divinitat</i>	<i>Definits humans</i>	<i>Indefinits humans</i>
XI-XII	0% (0/1)			0% (0/6)	
		—	—		—
XIII	17,9% (19/106)	16,2% (23/142)	0% (0/135)	2,4% (10/417)	1% (1/96)
XIV	34,5% (19/55)	1,9% (5/262)	0% (0/29)	2,8% (16/567)	2,7% (4/147)
XV	62,1% (19/55)	12,8% (23/180)	21,8% (12/55)	9,7% (60/617)	7,3% (14/192)
XVI	97,3% (36/37)	65,4% (100/153)	92,6% (25/27)	26,8% (125/466)	11,8% (18/153)
XVII	100% (2/2)	90,6% (77/85)	93,5% (43/46)	69,9% (76/92)	22,4% (28/80)

FONT: Pineda (en premsa a i 2018).

Per raons d'espai, donarem exemples només d'una de les classes d'objectes directes, la dels noms propis, i remetem el lector interessat al treball de Pineda (en premsa a), on s'analitzen detalladament tots els tipus d'objectes directes, així com els diversos factors que poden influir en la presència del MDO (construccions dislocades, construccions causatives, qüestions d'ordre de mots, tipus de verb, etc.). Aquests tipus d'elements podien presentar la marca ja al segle XIII, especialment en textos valencians (19). Posteriorment, als segles XV i XVI, el fenomen s'estén i ja no és tan geogràficament restringit (20), fins que arriba, ja al segle XVII, a ser l'opció devastadorament majoritària (21).³

- (19) a. Maria Domingo prè a *na Joanna*, [...] ab abdues les mans als cabels (segle XIII, Clams I, p. 46)
 b. Aquel encalsava ab lo coltel treit *al dit Apariçi* (segle XIII, Clams I, p. 50)
 c. [ells] tenien en terra a *Michel Mercer* (segle XIII, Clams I, p. 76)
- (20) a. Mas l'emperador tenia prop sí a *Curial* (segle XV, Curial, p. 62)
 b. e víu que volia ociure a *Othó* (segle XV, Curial, p. 67)

2. Per raons metodològiques, en el cas del segle XVII, aquesta xifra inclou tant els noms propis de divinitat (*Déu, Jesucrist*, etc.) com els considerats noms comuns de divinitat, és a dir, introduïts amb algun determinant o possessiu, com ara *Nostra Senyora, el Senyor, la Mare de Déu*. Per a la distinció entre noms comuns i noms propis de divinitat, *deity names* i *deity nouns*, respectivament, vegeu Caro Reina (2020) i referències allí citades.

3. Dades extretes de Joan Torruella, Manel Pérez Saldanya i Josep Martines (dir.), *Corpus informatitzat del català antic* (CICA) (www.cica.cat).

- c. lo rey de Navarra, loctinent general del senyor, féu penjar *a-n Gui- llem Arús*, pagès del terme de Terraça. (segle xv, Safont, «Dietari», p. 95)
- d. per què no m'has dat *a Rachel?* (segle xv, Sant Vicent, Sermons IV, p. IV, 12)
- e. Are deslíga[n]a *Susanna* y líga[n] los vells. (segle xvi, Consueta de Susanna, p. 431)
- f. fonch int[errogat] si coneix *a Joan Palou*, fill de Ant[oni] (segle xvi, Illes xvi-28, p. 458)
- g. No fou poca consolació de trobar *a Lloyset*, com aribàrem, tan boni- co y sanet (segle xvi, Liori i Requesens, Epistolaris, carta 13)
- h. don Joan Ferrer de Calatayut, lloctinent de mestre de Montesa, ressi- dent en lo Temple, matà *a don Geroni Artés Albanell* y a sa muller, doña Lluïsa de la Cerda, ajudat de un taverner dit Sebastià (Porcar, «Dietari», fol. 9v)
- i. Después dit Pere Portés véu *a Misser Franquesa*, que fou del Real Concell (Portés, p. 226)

A primer cop d'ull, les dades de l'evolució del fenomen al llarg dels anys (taula 1) permeten constatar que, en línies generals, el MDO en català s'estén d'acord amb les prediccions de les escales d'(1)-(2), avançant des dels pronoms personals i els noms propis cap a altres categories dels nivells inferiors de les jerarquies. El fet més destacable, en qualsevol cas, és que el MDO era un recurs sintàctic força present en la llengua ja als segles XIV-XV, és a dir, abans que la influència externa de l'espanyol comencés a ser rellevant. Certament, a partir de finals del xv i començaments del xvi, quan aquesta pressió sociolingüística ja és una realitat, els percentatges del MDO es disparen exponencialment en totes les categories: tant en els pronoms personals (per als quals ningú no nega actualment la genuïnitat i, de fet, l'obligatorietat de l'ús de la marca) com per als noms propis o els definits humans.

És adequat, doncs, concloure que el MDO era un fenomen genuí del català, i que la influència de l'espanyol, a finals del xv i començaments del xvi, fou més quantitativa que no pas qualitativa. Escatir com hauria evolucionat el MDO si el català no hagués estat influenciat per l'espanyol no sembla una tasca possible, però sí que convindria prendre en consideració que (i) el MDO és un fenomen existent en moltes i molt diverses llengües del món, entre les quals la família romànica; (ii) el MDO ja existia en català abans que l'espanyol hi influís (com Fabra (1912, § 122) de fet ja havia observat); (iii) en les llengües del món els casos de retracció d'un fenomen sintàctic com aquest són molt escassos, mentre que el que és general és l'ampliació progressiva de contextos amb MDO seguint les escales d'(1)-(2). De fet, de tot això, d'aquesta dimensió del fenomen del MDO, Fabra ja

n'era conscient. No ho va acabar d'expressar en les seves gramàtiques,⁴ però sí quan, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, decidí fer una esmena a la ponència que havia presentat Costa i Llobera, que havia parlat d'aquest fenomen com «una marca de servitud tan evident com fàcil de suprimir»:

La preposició *a* ha d'emplearse davant dels pronoms personals tòpics [...] i en alguns altres casos. *No's pot considerar el seu ús en l'acusatiu com un castellanisme* [èmfasi nostre], sinó que'l castellà hi ha donat una major extensió que les altres llengües, ja que's troven aplicacions de la *a* en els dialectes d'Itàlia com el sicilià, calabrès i romà; se trova aplicat en la Engadina y en el llenguatge rumanès parlat en les boques del Danubi. (Fabra, 2010, p. 877)

Aquestes paraules de Fabra ens semblen especialment pertinents per cloure aquest article amb el qual hem pretès fer una mica de llum sobre la naturalesa del fenomen del MDO, un dels més controvertits —i a parer nostre també dels més interessants— de la gramàtica i la normativa de la llengua catalana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ADELL, Marc V. (1994). «Problemàtica de l'acusatiu preposicional en català: notes al voltant de Roís de Corella». A: *Miscel·lània Germà Colón*. Vol. 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 93-109.
- AISSEN, Judith L. (2003). «Differential object marking: Iconicity vs. economy». *Natural Language and Linguistic Theory*, núm. 21, p. 435-483.
- BOSSONG, Georg (1991). «Differential object marking in Romance and beyond». A: WANNER, Dieter; KIBBEE, Douglas A. (ed.). *New analyses in Romance linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, p. 143-170.
- (1998). «Le marquage différentiel de l'objet dans les langues d'Europe». A: FEUILLET, Jack (ed.). *Actance et valence dans les langues d'Europe*. Berlín: Mouton de Gruyter, p. 193-258.
- CABANES, Vicent (1994). «Anàlisi de la construcció d'objecte directe de persona en català (segles XIII-XVI). Estudi del sintagma *article + substantiu*». *Miscel·lània*, núm. 94, p. 77-136.
- (1995). «Anàlisi de la construcció d'objecte directe de persona en català (segles XIII-XVI). Estudi del nom propi». *A Sol Post*, núm. 3, p. 47-89.
- CARO REINA, Javier (2020). «Differential object marking with proper names in Romance languages». A: KEMPF, Luise; NÜBLING, Damaris; SCHMUCK, Mirjam (ed.). *Linguistik der Eigennamen*. Berlín: Mouton de Gruyter. (Linguistik, Impulse & Tendenzen; 88)

4. Llevat, potser, de la que publicà en francès (*Grammaire catalane*), on afirmava que la preposició *a* «peut aussi se placer devant un nom de personne; mais cet usage de la préposition *à* est évité par la plupart des écrivains actuels» (Fabra, 1941, p. 83).

- ESCANDELL-VIDAL, Victoria (2007). «Acusatiu preposicional i dislocació amb clític». *Caplletra*, núm. 42, p. 185-218.
- (2009). «Differential object marking and topicality: The case of Balearic Catalan». *Studies in Language*, núm. 33, p. 832-885.
- FABRA, Pompeu (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. A: FABRA, Pompeu (2005). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- (1918 [1933]). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1941). *Grammaire catalane*. París: Les Belles Lettres.
- (2010). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Prova: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- HUALDE, José Ignacio (1992). *Catalan*. Londres: Routledge.
- IEMMOLO, Giorgio (2010). «Topicality and differential object marking: Evidence from Romance and beyond». *Studies in Language*, núm. 34, vol. 2, p. 239-272.
- LACA, Brenda (2006). «El objeto directo. La marcación preposicional». A: COMPANY, Concepción (dir.). *Sintaxis histórica del español. Primera parte: La frase verbal*. Vol. 1. Mèxic: Fondo de Cultura Económica: Universidad Nacional Autónoma de México, p. 423-475.
- LEONETTI, Manuel (2008). «Specificity in clitic doubling and in differential object marking». *Probus*, núm. 20, p. 33-66.
- LÓPEZ, Luis (2012). *Indefinite objects: Scrambling, choice functions and differential marking*, Cambridge (Mass.); Londres: MIT Press.
- MEIER, Harri (1947). «O problema do acusativo preposicional no catalao». *Boletim de Filologia*, núm. 8, p. 237-260.
- (1948). «Sobre as origens do acusativo preposicional nas línguas românicas». A: MEIER, Harri (ed.). *Ensaio de filologia românica*. Lisboa: Edição da «Revista de Portugal», p. 115-164.
- MESTRES, Josep M.; COSTA, Joan; OLIVA, Mireia; FITÉ, Ricard (1995). *Manual d'estil: La redacció i l'edició de textos*. Vic: Eumo; Barcelona: Universitat de Barcelona: Universitat Pompeu Fabra: Associació de Mestres Rosa Sensat.
- NÆSS, Å. (2004). «What markedness marks: The markedness problem with direct objects». *Lingua*, vol. 114, p. 1186-1212.
- PENSADO, Carmen (1995). «El complemento directo preposicional: estado de la cuestión y bibliografía comentada». A: PENSADO, Carmen (ed.). *El complemento directo preposicional*. Madrid: Visos Libros, p. 11-59.
- PERERA I PARRAMON, Joan (1986). «Contribució a l'estudi de les preposicions en el *Tirant lo Blanch* (primera part)». *Llengua & Literatura*, núm. 1, p. 51-109.
- PINEDA, Anna (2018). «Acostament al marcatge diferencial d'objecte als inicis del català modern». *eHumanista/IVITRA*, núm. 14, número especial: *Gramàtica del català modern (1601-1833)*, p. 570-596.
- (2019). «Aspectes de la transitivitat en els inicis del català modern». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, núm. 66, p. 207-236.

- PINEDA, Anna (en premsa a). «El complement directe (I). El marcatge diferencial d'objecte». A: MARTINES, Josep; PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma (ed.). *Gramàtica del català antic*. Amsterdam: John Benjamins.
- (en premsa b). «El complement directe (II). Aspectes de la transitivitat» A: MARTINES, Josep; PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma (ed.). *Gramàtica del català antic*. Amsterdam: John Benjamins.
- ROHLFS, Gerard (1971). «Autour de l'accusatif prépositionnel dans les langues romanes». *Revue de Linguistique Romaine*, núm. 35, p. 312-327.
- (1973). «Panorama de l'accusatif prépositionnel en Italie». *Studii și Cercetari Lingvistice*, núm. 24, p. 617-621.
- RUAIX, Josep (1985). *El català/2. Morfologia i sintaxi*. Moià: Ruaix.
- SALVADOR, Vicent; Pérez SALDANYA, Manel (1993). «Transitivité et interférence linguistique: la construction A + complément d'objet direct en espagnol et en catalan». *Contrastes: Revue de Linguistique Contrastive*, p. 39-67.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (2002). «La preposició i el sintagma preposicional». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2. Barcelona: Empúries, p. 1749-1768.
- SOLÀ, Joan (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.
- TORREGO, Esther (1998). *The dependencies of objects*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- WHEELER, Max; YATES, Alan; DOLS, Nicolau (1999). *Catalan: A comprehensive grammar*. Londres; Nova York: Routledge.

Aspectes sintàctics complementaris a la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC

JOAN-RAFAEL RAMOS
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

La publicació de la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC) ha suposat no sols una actualització de la normativa gramatical, sinó també un canvi metodològic en la manera de redactar els continguts. A l'hora de redactar-la, tal com adverteix també Cabré (2016) en la presentació, hem passat d'una concepció estrictament prescriptiva, típica de les gramàtiques institucionals, a una exposició de la norma completada per una descripció que ajuda a entendre les decisions normatives. En aquesta descripció, s'han intentat aprofitar les investigacions realitzades fins ara pels estudiosos de la llengua catalana. Aquesta circumstància, unida a un destacable esforç per completar aspectes que encara estaven pendents, ens ha permés tenir a les mans una obra ben meritòria, amb informació alhora dialectal (variació geogràfica), funcional (diferents registres: formals i informals) i, en algun cas, de caràcter històric.

Les dades dialectals han ajudat a crear una gramàtica més respectuosa amb la variació geogràfica i a assumir una concepció més polimòrfica de la llengua catalana, a partir de la qual l'usuari es pot sentir més integrat i identificat amb el seu parlar. De fet, no és estrany trobar diverses solucions gramaticals per a un mateix fenomen, i això també permet desactivar conflictes sorgits a partir de reivindicacions de solucions geogràfiques abans no reconegudes en registres formals (cf. Ramos, en premsa).

La informació funcional és necessària en una societat com l'actual, en la qual la llengua ha superat l'àmbit estrictament literari i es mou en entorns ben diversos, entre els quals destaca el dels mitjans de comunicació. De fet, aquesta nova gramàtica els té ben en compte, en la mesura que és capaç d'incorporar solucions ben presents en aquests nous entorns, considerades en períodes anteriors com a

no normatives. Fins i tot va més enllà quan orienta sobre l'ús en diferents registres usant expressions que giren al voltant del concepte d'adequació o de preferència. L'experiència dels redactors de la *Gramàtica*, dels seus col·laboradors i la profitosa consulta de la llengua dels mitjans de comunicació i del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana de l'IEC, són la garantia, malgrat algunes crítiques (cf. Cercle Vallcorba), de voler treballar sobre la base d'una llengua acostada a la realitat social.

L'al·lusió a dades diacròniques també ajuda, en certs punts, a comprendre les coincidències gramaticals entre alguns grans dialectes i a justificar opcions polimòrfiques, que posen de manifest una situació de canvi lingüístic on poden conèixer les solucions antigues amb d'altres de més innovadores.

Com podem observar, el treball dut a terme per la GIEC és ingent, i l'extensió de l'obra així ho corrobora. Per tant, com a conseqüència d'aquest projecte ambiciós, no ens ha de sorprendre tampoc que hi puguem haver algunes mancances informatives, bé en la informació dialectal, bé en les possibilitats descriptives d'un fenomen concret, amb repercussions fins i tot en l'assumpció del polimorfisme o en la possible convergència o no amb institucions també normatives com l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, o bé en la mateixa presentació de l'exemplificació dels continguts. És en aquest sentit que incidirem en el nostre treball. La nostra proposta no s'ha d'entendre com un retret, sinó com un interès per completar i actualitzar una obra en línies generals ben traçada i ben elaborada, i referent de la llengua catalana.

Per a dur a terme aquesta proposta de complementació, hem seleccionat els aspectes sintàctics següents:

- 1) La descripció poc sistemàtica de l'alternança CI/CD.
- 2) La conveniència de completar l'ús del pronom *en* en funció de complement de nom.
- 3) El tractament desigual de les formes quantitatives entre *u/un* i de la seua extensió territorial.
- 4) La presentació i l'exemplificació de *com* i *com a*.

2. LA DESCRIPCIÓ DEL COMPLEMENT DIRECTE I DEL COMPLEMENT INDIRECTE

El fenomen de la transitivització dels verbs d'acció en català, especialment en els que indiquen transferència, ha estat advertit en diversos estudis (cf. Ramos, 2005; Morant, 2008; Pineda, 2016, § 5, i les referències que s'hi citen). Tal com es pot observar en les construccions següents, en una situació comunicativa espontània, i sovint també en registres orals i escrits formals, no tots els catalanoparlants coincideixen en el règim verbal que cal aplicar-hi:

- (1) *a.* Al nostre veí, li/l'han robat.
b. Al nostre veí, li/l'han pegat.
c. Al nostre veí, li/l'han pagat.
d. Al nostre veí, li/l'han disparat.
- (2) *a.* Finalment, li/l'ha telefonat.
b. Finalment, li/l'ha ajudat.
c. Finalment, l'abella li/l'ha picat.
d. Finalment, el públic li/l'ha xiulat.

Aquesta alternança en (1) i (2), que mostra un ús conservador en l'elecció d'un CI i un ús innovador en la selecció d'un CD, no ha estat abordada coherentment en la GIEC, perquè té un tractament parcial, fet que no ajuda a resoldre satisfactòriament les propostes normatives. A més, com exemplificarem més avall, provoca la persistència de la falta d'homogeneïtat en el tractament del règim verbal en els diccionaris normatius. Així, la GIEC, referint-se als verbs ditransitius, com ara (1), diu:

Però també hi ha verbs que poden aparèixer només amb el complement indirecte. Es tracta dels verbs de comunicació com *escriure*, *respondre* o *contestar* i del verb de transmissió *pegar*: *Li vas escriure?*; *Els altres nens li peguen*. El verb *ensenyar* és transitiu quan equival a *instruir* (*Ensenya els alumnes més grans*) o ditransitiu si equival a mostrar o a donar lliçons (*Li ensenyarà el camí/matemàtiques*) [...]

El verb *pregar*, a part de l'ús transitiu amb el sentit de 'demanar amb insistència' (*No la preguis, que no vol ser pregada*), conserva —com també el verb *suplicar*— l'ús arcaic en què fa de complement directe l'element que generalment expressem amb un complement indirecte: cf. *Preguem Déu pels difunts* i *Preguem a Déu pels difunts*. (IEC, 2016, p. 838)

Però la GIEC, llevat dels casos esmentats, no entra a analitzar ni a descriure què passa amb les alternances acusatiu/datiu en alguns altres verbs ditransitius (CD + CI) de dicció, transmissió o desposseïció, quan silencien el CD. Aquest és el cas, per exemple, de verbs com: *robar*, *pagar*, *servir*, *apuntar*, *disparar* o *obrir*.

D'altra banda, aquesta gramàtica, en la descripció dels verbs intransitius amb complement indirecte, com ara (2), apunta l'alternança CI i CD en verbs com *telefonar*, *trucar*, i considera que l'ús amb datiu és més general i «propi dels registres formals» (IEC, 2016, § 21.3.4). En aquesta línia de les alternances, reprén el tema dels verbs ditransitius i aborda el cas del verb *pegar* incidint en l'ús amb datiu quan no du CD (cf. 1*b*). Amb tot, apunta que, de la mateixa manera que

verbs com *colpejar* o *apallissar* demanen un CD humà, «en alguns parlars, també *pegar* pot presentar aquest comportament sintàctic» (IEC, 2016, p. 842). L'expressió «en alguns parlars» suggereix, però, que no acaba de ser viable en els registres formals. Una posició diferent és la que podem observar quan es parla del verb *succeir*, del qual diu que té un règim conservador quan du un CI (*Al comte li va succeir el seu nebot*), «tot i que la tendència actual és d'usar-lo com a transitiu (*Va dimitir i la va succeir com a directora la seva sòcia*)» (IEC, 2016, p. 842). Per un altre costat, no es refereix a verbs amb un sol complement que poden presentar vacil·lacions, com ara: *ajudar*, *encertar*, *picar* (per telèfon), *picar* ('injectar una substància un animal'), *xiular* ('cridar xiulant') (cf. 2b-d), els quals són teòricament transitius, si bé històricament són intransitius.

Aquestes alternances no sols són vigents en la geografia de la llengua catalana, amb zones especialment conservadores com les Illes Balears i el País Valencià, sinó que no són estranyes en la llengua escrita (Morant, 2008). A més, la falta d'una solució conjunta i homogènia abans i després de l'aparició de la GIEC encara crea conflictes en els usuaris quan consulten els diccionaris normatius, com ara el DIEC (IEC, 2007) o el DNV (AVL, 2014), els quals es veuen limitats per la norma que estableix la gramàtica o per una tradició gramatical poc explícita.

En aquest sentit, ens podem trobar tant en el DIEC com en el DNV amb exemples confusos sobre el règim verbal d'un verb com *robar*, quan du sols un complement de persona, ara entrat com a transitiu (*El van robar a la sortida del cinema*), ara intransitiu (*Això és robar als pobres*), en accepcions diferents. També és aquest el cas del verb *pagar* entrat únicament com a transitiu quan du un complement de persona (*Encara no han pagat els treballadors*). Per contra, s'entra solament com a intransitiu el verb *pegar* (*Per què li pegueu, a aquest xicot?*). Un verb com *succeir*, plenament assumit per la GIEC com a transitiu, continua figurant en el DIEC només com a intransitiu (*El rei En Pere succeí al seu pare*) i al DNV com a intransitiu i com a transitiu (*El va succeir en la direcció de l'empresa. Va succeir a son pare en el tron*). Finalment, per exemple, un verb com *xiular* es descriu en el DIEC, en les accepcions que indiquen 'cridar' i 'desaprovar una actuació', com un verb transitiu (*El gos, si no el xiules, no et veurà i no vindrà; Xiular un actor*); per contra, en el DNV, com a intransitiu en el cas de 'cridar' (*El gosset s'acostà a nosaltres quan li xiulàrem*) i com a transitiu en el cas de 'desaprovar' (*Xiular els jugadors de l'equip contrari*).

Per tant, considerem que és convenient tractar tots els casos de manera homogènia, parlant d'usos més conservadors i d'usos més innovadors, i obrint la possibilitat d'opcionalitat en el règim verbal.

3. L'ÚS DEL PRONOM EN EN FUNCIO DE COMPLEMENT DE NOM

L'IEC (2016, § 18.6.3.2) ha fet una tasca encomiable per a descriure el funcionament del pronom *en* quan equival a un complement del nom d'un CD, d'un subjecte posposat d'un verb inacusatiu, d'un atribut o d'un predicatiu. Però es troba a faltar una exposició sobre l'ús del pronom *en* com a CN en oracions de relatiu com les il·lustrades a (3) i (4), en les quals l'usuari no sempre té clar si ha d'usar la pronominalització o no:¹

- (3) *a.* Aquesta màquina és molt bona, però l'ús que se (n')ha fet és inadequat.
b. És un llibre excel·lent, encara que la percepció que (en) tenen els lectors és diferent.
- (4) Per l'objecte que aquí em proposo no cal enjudiciar aquesta teoria de Martinet: n'hi ha prou que en vegem l'ex. que ens *en* dona ell mateix. (Joan SOLÀ, *Estudis de sintaxi catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1972, p. 160)²

Les característiques d'aquesta mena de construccions són les següents:

a) Es tracta de casos en què el pronom *en* equival a un CN implícit en l'antecedent del pronom de relatiu. L'ús d'aquest pronom respon a la necessitat de recuperar pronominalment l'el·lipsi (5*a* i 6*a*). Notem que els usuaris que no utilitzen el pronom *en* és perquè consideren que el context discursiu és suficient per a interpretar aquesta el·lipsi sense una marca pronominal explícita. D'altra banda, aquest CN es pot recuperar plenament, no sense un cert èmfasi, repetint el seu correferent, com passa en la resta d'exemples de (5) i de (6).

- (5) *a.* Aquesta màquina_i és molt bona, però l'ús [SP Ø_i] que se n'_iha fet és inadequat.
b. Aquesta màquina és molt bona, però l'ús *de la màquina* que s'_iha fet és inadequat.
c. Aquesta màquina és molt bona, però l'ús que *d'aquesta (màquina)* s'_iha fet és inadequat.
d. Aquesta màquina és molt bona, però l'ús que s'_iha fet *d'aquesta (màquina)* és inadequat.
e. ??Aquesta màquina és molt bona, però l'ús que s'_iha fet és inadequat *d'aquesta (màquina)*.

1. Aquest tipus de construccions, la GIEC no l'aborda ni quan parla en general del pronom *en* (§ 18.6.3), ni quan es refereix a les construccions de relatiu (§ 27.7.3). D'altra banda, ha estat advertit, sense entrar en detalls, per Ruaix (2003, p. 25) i per Ramos (2014, p. 69).

2. Fixem-nos que, en aquest exemple de Solà, el pronom *en*, tant en la clàusula principal com en la subordinada de relatiu, equival al CN, fet que molts usuaris podrien interpretar com a ús abusiu.

- (6) a. És un llibre_i excel·lent, encara que la percepció [SP Ø_i] que en_i tenen els lectors és diferent.
 b. És un llibre excel·lent, encara que la percepció *del llibre* que tenen els lectors és diferent.
 c. És un llibre excel·lent, encara que la percepció que *d'aquest (llibre)* tenen els lectors és diferent.
 d. És un llibre excel·lent, encara que la percepció que tenen *d'aquest (llibre)* els lectors és diferent.
 e. ??És un llibre excel·lent, encara que la percepció que tenen els lectors és diferent *d'aquest (llibre)*.

Convé advertir també que la repetició del correferent és viable acompanyant l'antecedent (5b, 6b) o, en diferents posicions (5c-d, 6c-d), dins de la construcció de relatiu; però resulta estranya fora de l'àmbit de la construcció de relatiu, com ara a (5e) i (6e).

b) El pronom de relatiu actua com a CD del verb inclòs en la construcció de relatiu, de manera que una construcció de relatiu com (5a) equival a una construcció no relativa com (7b), que té l'origen en (7a):

- (7) a. Aquesta màquina és molt bona, però s'ha fet *un ús de la màquina* inadequat.
 b. Aquesta màquina és molt bona, però se n'ha fet *un ús* inadequat.

c) Sol aparèixer en construccions de relatiu que tenen un antecedent nominal de tipus predicatiu (derivat verbal o adjectival):³ *acte, anàlisi, concepció, característica, cita, comentari, costum, dada, descripció, estudi, exemple, explicació, expressió, idea, imatge, informació, interpretació, llista, model, mostra, necessitat, observació, presentació, record, tema, ús, utilització, valoració, versió, etc.*

En vista d'aquestes característiques, i atenent a la informació que ens proporciona en altres estructures sintàctiques la GIEC, quina és la solució que hem d'adoptar en aquesta mena d'estructures? La GIEC, referint-se al complement del nom del CD i del subjecte posposat, indica:

El pronom *en* apareix predominantment quan el sintagma nominal del qual forma part el complement del nom és indefinit: *D'aquesta pomada n'he trobat unes quantes mostres*. Quan el sintagma nominal és definit, *en* és optatiu, però cal que entre el nom del sintagma nominal i el seu complement s'estableixi d'alguna manera una relació semàntica de part a tot: *Del plàtan ja no-*

3. Per al concepte de nom predicatiu, vegeu Badia (2002, § 9.2.1).

més (en) queda la pela; Vam anar a Tarragona a veure('n) el teatre romà; Vam entrar a l'ermita i (en) vam fotografiar l'absis. (GIEC, 2016, p. 702-703)

En el nostre cas, en les relatives, tot i que l'antecedent de la relativa sol ser SN definit, el valor que adquireix dins de la relativa és un valor indefinit, com es pot observar en les paràfrasis equivalents representades a (8) i a (9):

- (8) Aquesta màquina és molt bona, però *l'ús que se n'ha fet* és inadequat (= però s'ha fet *un ús de la màquina* inadequat).
- (9) És un llibre excel·lent, encara que *la percepció que en tenen els lectors* és diferent (= encara que els lectors tenen *una percepció del llibre* diferent).

Per tant, si ens atenem a l'explicació en construccions no relatives, la solució hauria de ser l'obligatorietat del pronom *en*. Però, encara que aquesta siga l'aplicació més recta, una mirada al Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana posa de manifest alternances. Aquestes poden anar de l'ús sistemàtic del pronom *en*, associat sobretot a estructures d'alta freqüència (amb antecedents com *ús* o *exemple*, o amb verbs dins de la relativa com *tenir* o *fer*), que l'usuari veu com a ben establides i identificables, a un ús sense pronom. Aquest segon cas, molt més reduït, es dona fonamentalment amb estructures més diverses, i per tant menys identificables, en què no es combinen exactament el conjunt de mots més habituals (*ús, exemple; tenir, fer*) (10). Així mateix, també podem trobar-hi, fins i tot, casos de pleonasme (11).

- (10) a. No ha d'ésser una torre forçosament romana, però en el cas que estudiem està directament relacionada amb la via. Tampoc no és aquest *l'únic exemple que coneixem* a les nostres comarques (Josep CASAS I GENOVER, *La via romana de Capsacosta*, Girona, Diputació de Girona, 1983).
- b. *Els exemples que hem citat* i d'altres que podríem afegir testimonien a favor d'un pensament fet a tots els exercicis de l'especulació (Miquel MARTÍ I POL, *El pensament salvatge de Claude Lévi-Strauss*, Barcelona, Edicions 62, 1971).
- c. I si pensem en el lema amb què Casas va enviar a concurs una de *les quatre versions que va fer* [...], el risc d'anticatalanisme que va córrer aquesta marca d'anís [...], va ser considerable (Enric SATUÉ, *Un museu al carrer*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984).
- (11) a. inclosos la resta d'éssers vius que la poblen, són al servei de l'home, i les necessitats vitals de la resta d'organismes vius resten condicionats a *l'ús que l'home en vulgui fer d'ells* (SOCARRELL, *Bolletí divulgatiu del GOB a Menorca*, 1, Maó, 1984).

- b. Però, *la valoració que se'n pot fer de cadascuna* és molt diferent segons quins siguin els criteris de partida (Lluís CANTALLOPS, «Aspectes urbanístics...», a *El ferrocarril a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, CIRIT, 1986).

Finalment, també és interessant advertir que aquest tipus de pronominalització no sembla que afecte els casos de CN de subjecte de passiva reflexa o de verb inacusatiu (12):

- (12) a. ??Enyorava son pare, i els records que li(n) venien li recordaven la seva infantesa.
 b. ??Enyorava son pare, i els records que se (n')han divulgat li recordaven la seva infantesa.

Aquest fenomen enllaça amb la impossibilitat de pronominalitzar qualsevol component que forme part d'un subjecte anteposat al verb (IEC, 2016, p. 701): **D'aquest recull els dos primers contes me'n sobren* vs. *D'aquest recull me'n sobren els dos primers contes*.

4. LES FORMES QUANTITATIVES U/UN

Un altre aspecte sobre el qual volem incidir és en el tractament de les formes del quantificador *u/un*, és a dir, en les possibilitats formals d'aparèixer amb la forma apocopada o amb la forma no apocopada.⁴ L'ús d'una forma o de l'altra té una extensió diversa en la geografia de la llengua catalana, i sovint un mateix usuari pot alternar o preferir-ne una en concret segons la funció que realitza el quantificador. Però també cal dir que els tractats gramaticals, i la influència d'aquests en els mitjans de comunicació, han tendit a arraconar la solució apocopada, de llarga tradició històrica. El fet que s'afavorisca una solució, en principi, no és problema. De fet, sovint l'estandardització comporta una reducció del poliformisme. Ara bé, una gramàtica com la de l'IEC, interessada sovint en la descripció dialectal i amb constants al·lusions a la tradició històrica d'algunes solucions més conservadores, hauria d'intentar donar més informació sobre l'extensió de la solució apocopada.

Els usos que tractarem són els següents: a) ús com a substantiu numeral; b) ús com a pronom indefinit; c) ús com a especificador numeral amb N elidit.

En el cas de la utilització d'aquestes formes com a substantiu numeral, com ara a (13),

4. Per a una aproximació de caràcter històric a aquesta alternança, vegeu Ramos (2018).

- (13) a. U/un, dos, tres..., vint-i-u/vint-i-un...
 b. Han empatat u/un a u/un.
 c. Tres per set vint-i-u/un.
 d. El dia u d'octubre; l'u d'octubre.

hi ha certa prevenció cap a la solució apocopada en la llengua formal, tot i l'ús territorial generalitzat. Aquesta cautela deu haver estat afavorida per les anotacions del mateix Fabra en les seues «Converses filològiques» i en la redacció de les entrades *u* i *un* del seu *Diccionari general*. En aquestes obres, fa prevaldre la solució *un* en les operacions aritmètiques (de fet, en aquests contextos, no el considera un substantiu, sinó un adjectiu: un especificador nominal, en la nostra terminologia) i posa en relleu el paper de *u* com a ordinal (cf. també Sastre, 2015). Tot i això, no hem d'oblidar, com ha destacat Ramos (2018, 2020), una tendència evolutiva innovadora cap a l'extensió de la solució *un*, més sòlida des d'un punt de vista fonètic.

Aquestes circumstàncies són les que podrien explicar que, si bé la GIEC (2016, § 17.2.1), en la descripció general dels numerals cardinals, inclou com a alternatives les solucions *u/un*, en canvi, en alguns passatges manifesta una preferència per la solució no apocopada. Aquest és el cas de l'exclusió de la forma apocopada *u* en els quadres dels numerals cardinals (quadres 17.1, 17.2, 17.3), o de l'observació morfològica inicial en què dona a entendre que la solució apocopada és secundària:⁵ «Aquests noms prenen en la majoria del contextos la forma masculina dels cardinals, i en el cas de *un* adopta de vegades la forma *u*: *u*, *vint-i-u*, *trenta-u*» (IEC, 2016, p. 630).

Un altre aspecte destacable pel que fa a aquesta variació morfològica, el podem trobar quan s'aborda el tema de l'ús com a pronom indefinit (14):

- (14) Un ha de dir sempre la veritat.

En aquest punt, en un cos de lletra més menut es fa una observació restrictiva sobre la possibilitat d'aparèixer amb la forma apocopada: «En parlars valencians, aquest indefinit també presenta en el masculí la variant sense nasal *u*, paral·lela a altres pronoms indefinits acabats en *u* tònica (*algú*, *ningú*): *U ha de dir sempre la veritat*. En els registres formals s'usa preferentment la forma més general *un*» (IEC, 2016, p. 652).

Ara bé, no es fa constar que aquest ús també és habitual en alguerès, ni tampoc s'adverteix que és molt abundant en la documentació antiga. D'altra banda, aquesta observació planteja un cert conflicte amb la decisió de l'Acadèmia Valen-

5. No hem d'apartar tampoc d'aquest prejudici la polèmica promocionada per Bibiloni (2018) sobre la forma que ha d'adoptar el primer dia del mes en casos com (13d).

ciana de la Llengua de donar preferència a la solució apocopada (AVL, 2006, p. 156): «La llengua escrita també usa *un* com a variant de *u*: *Un sempre ha de ser coherent amb les seues idees*».

Finalment, ens hem de referir a l'ús de *u/un* com a especificador nominal amb el nucli nominal elidit, com ara a (15) en contrast amb (16):

- (15) *a.* N'he vist *un*, i no dos.
b. Hi havia dos cotxes: *un* de Lluís i un altre de Pere.
c. *Un* dels implicats ha fugit.
- (16) *a.* N'he vist *u*, i no dos.
b. Hi havia dos cotxes: *u* de Lluís i un altre de Pere.
c. *U* dels implicats ha fugit.

Aquestes alternances entre la solució de (15) i la de (16) no reben cap atenció a la GIEC (cf. IEC, 2016, § 17). De fet, la solució de (16), d'una extensió general en català antic i vigent encara en parlants del centre i del nord del País Valencià i en alguerès, no té cap comentari en lletra menuda (cf. Ramos, 2020).

5. LA PRESENTACIÓ I L'EXEMPLIFICACIÓ DE *COM* I *COM A*

La tradició normativa de *com* i *com a* sol basar-se principalment en criteris semàntics que parteixen de la distinció entre valor predicatiu i valor comparatiu (cf. Sancho, 2002, p. 1784). En el primer cas, se selecciona *com a*; en el segon, *com*.

- (17) Actua *com a* president de l'associació ('en qualitat de').
 (18) Actua *com* el seu germà ('de la mateixa manera que').

Però, tot i que la distinció semàntica pot servir com a punt de partida per a la selecció preposicional, convé advertir que aquesta no està exempta de la influència que pot tenir la sintaxi en la interpretació semàntica. De fet, la presència o no d'un determinant encapçalant el SN que introdueix la preposició també és un factor a tenir en compte. L'absència de determinant permet focalitzar l'atenció sobre el caràcter intensiu del nom, la qualitat que representa; i la presència de determinant sobre el caràcter extensiu, això és, sobre la referencialitat. D'aquesta manera, els predicatius no solen dur un determinant davant del nom (17), i els comparatius sí (18). Ara bé, pot passar que una construcció teòricament comparativa pugui aparèixer sense determinant, com ara el cas de (19), també conegut com a comparativa hiperbòlica, amb la qual cosa es crea un conflicte entre el sentit inicial i la interpretació de la construcció.

- (19) a. Treballàvem com esclaus.
b. Treballàvem com a esclaus.

Notem que la solució de (19a), on se selecciona *com*, és la que es fa prevaldre el criteri semàntic per damunt de tot, perquè es focalitza l'atenció en la comparança. En canvi, la solució (19b), que selecciona *com a*, és la pròpia de la interpretació del complement amb un valor predominantment intensiu que enllaça amb el predicatiu. La GIEC (2016, § 19.4.4, p. 757) apunta que «aquestes construccions comparatives amb *com a* estan ben documentades en la llengua antiga i s'han mantingut amb vitalitat en valencià, balearic i nord-occidental, però s'usen d'una manera més vacil·lant o són desconegudes en català central i septentrional».

Per tant, la GIEC realitza aquesta observació amb un cert caràcter d'excepcionalitat. De fet, apareix com a contrapunt dins de l'apartat referit específicament al valor comparatiu (IEC, 2016, § 19.4.4.3), i al costat d'exemples clarament comparatius que seleccionen *com* (*Parlava ben bé com un locutor de ràdio*). Amb tot, crida l'atenció que construccions com les de (19a) no tinguen exemples explícits dins d'aquest apartat i únicament s'exemplifiquen amb *com a*. Aquesta manera de procedir pot induir el lector, d'una banda, a plantejar-se si realment l'explicació de caràcter semàntic que guia els epígrafs és la més adequada per a descriure els usos de *com* i *com a*; i d'una altra banda, a replantejar-se si la solució prioritària, tot i ser les dues vàlides, no hauria de ser la (19b), que és l'exemplificada, i no la (19a), no exemplificada i menys habitual al llarg de la història de la llengua.⁶

Per un altre costat, la GIEC indica que també és possible que una construcció amb determinant (20) es pugui interpretar com a predicativa, amb la consegüent selecció de *com a* (21):

- (20) a. L'han elegit *com el* millor espectador de l'any.
b. Joan, *com* un dels impulsors de la reforma, va rebre un premi.
(21) a. L'han elegit *com al* millor espectador de l'any.
b. Joan, *com a* un dels impulsors de la reforma, va rebre un premi.

Convé anotar que la GIEC no mostra explícitament com a exemples les solucions de (21), encara que realitza la matisació següent:

[...] en aquest cas [SN amb determinant] la distinció entre la funció predicativa i la comparativa resulta menys nítida o no és tan rellevant, i a causa d'això, *com a* se sol reduir a *com* o pot alternar-hi, segons el parlar. En general, s'usa *com* amb sintagmes nominals definits. [...] També sol usar-se *com* amb

6. Per a una aproximació històrica, vegeu Colomina (2010). D'altra banda, la *Gramàtica normativa valenciana* només adopta com a solució la preposició *com a* (AVL, 2006, p. 210).

sintagmes nominals amb l'indeïnit *un* i amb sintagmes preposicionals amb *de*. (IEC, 2016, p. 756)

De tot plegat, podem deduir-ne que el resultat de la descripció de la norma és la validesa de les solucions alternants de (19a) i (19b), d'una banda, però la recomanació únicament de la solució (20), enfront de la de (21), cosa que crida l'atenció, perquè, al nostre entendre, aquesta segona alternança actua seguint uns principis similars als que havien justificat l'acceptació de l'alternança entre (19a) i (19b). De fet, en els parlars en què s'usa *com a* per a les comparatives hiperbòliques també es tendeix a emprar *com a* per a les construccions del tipus (20), com ara (21), amb la qual cosa hi ha un component d'arbitrarietat en el tractament normatiu diferenciat. L'exemple següent de l'escriptor tarragoní Baixeras ho fa ben evident:

- (22) Mentrestant, els darrers raigs d'or del sol de l'horabaixa vivificant encara el verd del fullatge dels plàtans, al passeig, la Ciutat ja l'acollia, l'abraçava, a ell *com a* una cosa d'ella, *com a* un infant seu, no pas *com a* un hoste, o *un* estrany. (Josep A. BAIXERAS, *Les mares*, Barcelona, Columna, 1995, p. 78)

6. CONCLUSIONS

L'aproximació crítica que hem dut a terme de la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC ens ha permès observar que es tracta d'una obra ben elaborada. Ara bé, com tota obra de gran extensió, presenta punts que es poden millorar. Per la nostra part, ens hem centrat en l'anàlisi de quatre fenòmens sintàctics: la caracterització de l'alternança CI/CD; el pronom *en* en funció de complement del nom; l'alternança morfològica entre *u/un*; i els usos de *com* i *com a*. Aquesta anàlisi ha fet veure que convé ampliar la informació sobre els verbs afectats per l'alternança CI/CD i que és necessari fer una proposta polimòrfica (amb més d'una opció) i homogènia d'acord amb les tendències dialectals actuals. Aquest tractament, de base polimòrfica, també es podria ampliar al cas de *com* i *com a*, que a hores d'ara té una solució a mitges segons el tipus de construcció implicada. En el cas del pronom *en* com a CN, és convenient incorporar els casos de construccions de relatiu apuntats i orientar l'usuari en un punt en què cada dia se sent més insegur. Finalment, en l'alternança morfològica entre *u/un* caldria alliberar-se de certs prejudicis contra la forma apocopada. Hem vist que, en alguna de les seues funcions, la preferència per la solució no apocopada ha dut a ignorar completament, ni que siga *com a* mera descripció, l'existència de la solució apocopada.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AVL = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Gramàtica normativa valenciana*. València: AVL.
- (2014). *Diccionari normatiu valencià* [en línia]. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua. <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>> [Consulta: 3 gener 2019].
- BADIA, Toni (2002). «Els complements nominals». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Barcelona: Empúries, p. 1591-1640.
- BIBILONI, Gabriel (2018). «“El primer d’octubre”, no “l’u d’octubre”» (2 abril) [en línia]. <<http://bibiloni.cat/blog/?p=2713>> [Consulta: 3 gener 2019].
- CABRÉ, Maria Teresa (2016). «De la descripció a la norma: el model de llengua de l’Institut d’Estudis Catalans». A: INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC, p. XII-XV.
- CERCLE VALLCORBA (s. a.). *Publicació digital sobre estructura i ús social de la llengua* [en línia]. <<https://sites.google.com/site/cerclevallcorba/>> [Consulta: 3 gener 2019].
- COLOMINA, Jordi (2010). «Anar així com a cec (Un estudi sobre la preposició *com a* en Francesc Eiximenis)». A: FERRER NAVARRO, Ramon (ed.). *Eiximenis i la seua obra*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 364-383.
- IEC = INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: IEC. <<https://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 3 gener 2019].
- (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- MORANT, Marc (2008). *L’alternança datiu/acusatiu en la recció verbal catalana*. Tesi doctoral. Universitat de València.
- PINEDA, Anna (2016). *Les fronteres de la (in)transitivitat: Estudi dels aplicatius en llengües romàniques i basc*. Barcelona: Institut Privat d’Estudi Món Juïc.
- RAMOS, Joan-Rafael (2005). «El complement indirecte: l’alternança datiu/acusatiu». *Estudis Romànics*, núm. 27, p. 93-111.
- (2014). «Les oracions de relatiu i la represa pronominal amb *en*». *Caplletra*, núm. 56, p. 67-98.
- (2018). «Aproximació a la morfosintaxi dels quantificadors en el català del segle XVII». *eHumanista/IVITRA*, núm. 14, p. 597-620.
- (2020): «Formal variation and language change in Catalan quantifiers: the role of pragmatics». *Catalan Journal of Linguistics*, núm. 19.
- (en premsa). «Variació lingüística i model de llengua: necessitat d’un pluricentrisme cooperatiu». A: MEISNITZER, Benjamin; MARTINES, Josep (ed.). *Canvi lingüístic, estandardització i identitat en català*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- RUAIX, Josep (2003). «Límits en l’ús dels pronoms *en* i *hi*». *Llengua Nacional*, núm. 44, p. 15-34.
- SANCHO, Pelegrí (2002). «La preposició i el sintagma preposicional». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Barcelona: Empúries, p. 1689-1796.
- SASTRE, Ana (2015). «Estudi de les formes *un* i *u* en l’obra de Fabra». *Aula de Lletres Valencianes*, núm. 5, p. 143-248.

El règim i les accepcions del verb *encantar*

CARLES ROYO
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

El verb *encantar* és un dels predicats psicològics catalans el règim del qual ha suscitat debat. Diversos autors han rebutjat el règim datiu del verb en qualsevol accepció, com Badia *et al.* (2004, p. 827); Mallafrè (1999) reclama prudència abans de defensar que la normativa admeti l'ús amb datiu del verb *encantar*, pronominalització amb *li* «que deu ser a causa del “le” castellà» i no creu que l'extensió semàntica del verb com a 'agradar molt' afecti la sintaxi. A més, Jané (1984) afirma que li sembla «abusiu d'usar *encantar* en una frase com *Els fideus a la cassola m'encanten*». Cal remarcar que la construcció amb datiu del verb *encantar* és incorrecta segons Ruaix (1994, p. 83) i «admissible o almenys tolerable (al costat de l'ús originari)» segons el NDA, del mateix Ruaix.

D'altra banda, Ginebra (2003, p. 17; 2005, § 277) defensa el règim datiu de l'accepció de *encantar* 'agradar molt'. Autors com Wheeler *et al.* (1999, § 25.4.1), Ramos (2004, p. 129) i Mestres *et al.* (2009, xx, § 3.1.2) remarquen que l'ús amb datiu d'aquesta accepció del verb rep un suport especial de diferents tractadistes i reculls lexicogràfics, i altres autors fan esment de la construcció amb datiu d'aquest predicat (cf. Ynglès, 1991, p. 275-276; López del Castillo, 1999, p. 127; Mas i Vilagrasa, 2012, p. 488; Solà, 2008, § S 21.5.2b; Morant, 2008, § 3.2.2).

Pel que fa als reculls lexicogràfics, el DNV, GDLC i GD62 abonen el règim datiu del verb en l'accepció 'agradar (molt)'. En canvi, el DUVC i el NDA donen una total opcionalitat entre el règim acusatiu i datiu, sense especificar cap tret diferenciador entre una opció i l'altra. També indica aquesta opcionalitat el DIEC2 actualitzat (abril 2017) arran de la publicació de la GIEC, encara que la GIEC (§ 21.5a) i la GEIEC (§ 17.3c) assenyalen que *encantar* pot regir datiu quan l'accepció específica és 'agradar molt', la qual es pot afegir a la classe verbal de

agradar: verbs psicològics de tipus III de Belletti i Rizzi (1988) o verbs DatExp (amb un experimentador amb cas datiu).

En aquest article intento delimitar quines són les accepcions verbals d'aquest predicat psicològic català, el règim de cadascuna i a través de quins mecanismes podem entendre el comportament de cada accepció.

2. LES ACCEPCIONS DEL VERB *ENCANTAR*

En una primera anàlisi, el verb *encantar* no presenta restriccions a les perífrasis amb *estar* i *quedar*, la qual cosa indica que és un predicat que pot expressar l'estat resultant d'un canvi (1), un dels tres components característics de la descomposició lèxica dels predicats en les construccions causatives de causació externa amb canvi d'estat (cf. Levin i Rappaport Hovav, 1995; Cabré i Mateu, 1998; Rosselló, 2008).

(1) {estic / he quedat} encantat/encantada

Però és un predicat en què l'ús i l'evolució de la llengua han permès desenvolupar una accepció amb un nou significat del verb (SVb) amb la semàntica 'agradar molt' —sense perdre els significats originaris amb règim acusatiu—, que és la que diferents autors i diccionaris indiquen que regeix datiu. Tot i que els diccionaris donen formulacions diferents de les accepcions psicològiques no pronominals d'aquest verb, per als propòsits d'aquest treball les resumeixo en quatre, tres com una construcció causativa de canvi d'estat (2a-c) i una com una construcció estativa (2d): l'oració d'aquesta última accepció presenta un ordre oracional objecte-verb-subjecte, invers al de les oracions de les altres tres accepcions. Cadascuna de les quatre accepcions presenta un SVb diferent.¹

- (2) a. 'distreure' → *Li costa molt estudiar: qualsevol cosa l'encanta.* (DUVC)
 b. 'sotmetre a un encanteri' → *La bruixa havia encantat el príncep.* (DIEC2)
 c. 'captivar, encisar, causar encís' → *Ens va encantar amb la seua simpatia.* (DNV)
 d. 'agradar molt, ser molt grat' → *Li encanta de servir tothom.* (GDLC)

1. Segons el DIEC2, el verb *ullprendre* té dues accepcions: l'una, 'fascinar', és sinònima de *encantar* en l'accepció de (2c), i l'altra, 'encantar, embruixar, amb la mirada', és un sinònim parcial ('amb la mirada') de l'accepció (2b) de *encantar*.

Encara que de vegades no es fa evident en tots els exemples d'ús —cf. (2) pel que fa a l'aspecte verbal—, l'aspecte verbal perfectiu i l'ordre oracional subjecte-verb-objecte faciliten la interpretació causativa de les oracions de verbs psicològics amb objecte experimentador; en canvi, l'aspecte verbal imperfectiu i l'ordre objecte-verb-subjecte faciliten la interpretació estativa d'aquestes oracions (cf. Royo, 2020).

Es podria relacionar cadascuna de les quatre accepcions amb un nom que ajudés a copsar les diferències de significat del nom *encant*, comú en l'arrel verbal de totes quatre accepcions: *distracció* (2a), *encanteri* (2b), *encís* (2c) i *grat* (2d). Jané (1984) defensa que *encantar* i *encant* es puguin utilitzar com a sinònims de *encisar* i *encís*, respectivament; però, com hem vist, *encisar* i *encís* només són sinònims, respectivament, en la tercera accepció de *encantar* i de *encant* (2c). Pla Nualart (2012) també nega la sinonímia entre *encantar* i *encisar* «perquè és només *encantar* —no pas *encisar*— el que ha evolucionat cap al sentit *agradar molt*».

El DUVC considera l'accepció de (2a) com la majoria de verbs psicològics amb experimentador acusatiu —tipus II de Belletti i Rizzi (1988) o verbs AcExp— que participen en l'alternança causativa amb un alternant ergatiu pronominal, en aquest cas *encantar-se* 'distreure's o quedar-se bocabadat'. En canvi, altres diccionaris com el DCVB, el DIEC2, el DNV i el GDLC la tracten com a ergativa pronominal inherent, sense alternant AcExp i, per tant, no recullen l'accepció de (2a): *La gent s'encantava davant l'aparador* (DIEC2, GDLC); *S'encanta mirant una mosca* (DNV). Una oració ergativa pronominal (inherent o no) també pot expressar l'estat resultant d'un canvi, ja que només hi falta el primer component dels tres de les oracions causatives, el corresponent a la causa externa: «[...] té un valor incoatiu i designa el procés que condueix a un canvi d'estat» (GIEC, § 21.5b).

L'accepció (2b) no presenta dubtes sobre el règim acusatiu i, de fet, pot expressar l'estat final resultant d'un canvi (4) i admet un subjecte agent (5b). Podríem dir el mateix de l'accepció (2a) perquè pot denotar l'estat final resultant d'un canvi (3), però potser no és tan clar que admeti un subjecte agent (5a), dubte que explicaria que uns quants diccionaris tractin aquesta accepció verbal com a ergativa pronominal inherent *encantar-se* 'distreure's', sense alternant AcExp.

- (3) a. La Laia {està / ha quedat} encantada pensant en la lluna. [accepció (2a)]
b. Encantada pensant en la lluna, la Laia va ensopegar. [accepció (2a)]
- (4) a. La Laia {està / ha quedat} encantada per l'encanteri. [accepció (2b)]
b. Encantada per l'encanteri, la Laia va ensopegar. [accepció (2b)]
- (5) a. ?No encantis el nen, que ha de fer els deures. [accepció (2a)]
b. El mag va encantar el príncep. (DNV) [accepció (2b)]

El que convé destriar ben bé és la tercera accepció (2c) de la quarta (2d), ja que una persona (*la Laia*) pot dir l'oració de (6a) i una altra persona pensar o dir l'oració de (6b). El sentit del verb *encantar* és diferent en les dues oracions: la tercera accepció en el primer cas ('captivar, encisar') (2c) i la quarta en el segon cas ('agradar molt') (2d).²

- (6) a. Estic encantada o He quedat encantada {amb/de} l'homenatge que m'heu fet.
 b. A la Laia li ha encantat l'homenatge que li han fet.

Comprovem que la tercera accepció (2c) és també causativa de canvi d'estat, que permet expressar l'estat final d'un canvi (7) i admet un subjecte agent (8).

- (7) a. La Laia {està / ha quedat} encantada {amb/de} l'homenatge que li han fet.
 b. Encantada {amb/de} l'homenatge que li han fet, la Laia se'n va anar.
 (8) Ens va encantar amb la seua simpatia. (DNV)

En canvi, a la quarta accepció (2d) hi ha un canvi de significat verbal (SVb) —com el verb *agradar*, però en un alt grau— que regeix datiu: no es pot interpretar com un verb causatiu de canvi d'estat ni pot expressar l'estat final d'un canvi, un comportament que coincideix amb el del verb DatExp *agradar*. Per veure transparentment les proves, les faig amb una oració que denoti de manera més clara el significat d'agradar molt', no pas el significat de 'captivar, encisar', que faria esdevenir acceptables les oracions de (9) per interferència semàntica:³ *A la Laia li encanta* ('agrada molt') *esquiar*. Com el verb *agradar*, aquesta accepció de *encantar* 'agradar molt' no admet un subjecte agent (10).

- (9) a. La Laia {està / ha quedat} {[?]encantada / *molt agradada} d'esquiar.
 b. {[?]Encantada / *Molt agradada} d'esquiar, la Laia se'n va anar.
 (10) *L'Albert encanta ['agrada molt'] la Laia.

2. Si canviem el verb *encantar* per *agradar* (*molt*) en les dues oracions de (6), queda clara la falta de gramaticalitat de la primera oració per a la majoria de dialectes catalans (a) i la gramaticalitat de la segona (b). Pel que fa a la primera oració, cal tenir en compte que en els dialectes en què són vives les oracions de l'accepció pronominal amb sintagma preposicional *agradar-se de*, o en els usos més antics d'aquestes oracions, és possible la construcció resultativa (cf. Royo, 2018, p. 126-128).

a. *Estic (molt) agradada o He quedat (molt) agradada amb/de l'homenatge que m'heu fet.

b. A la Laia li ha agradat (molt) l'homenatge que li han fet.

3. Als exemples de (9) indico amb un ^[?] davant el verb *encantar* la possibilitat que algú accepti aquestes oracions si interpreta que l'accepció del verb és 'captivar, encisar', no pas 'agradar molt'.

De totes maneres, pot haver-hi oracions ambigües entre la tercera i la quarta accepcions del verb *encantar*. L'ordre oracional influirà en la interpretació de l'oració, però de vegades una oració amb el mateix ordre pot tenir dues interpretacions i només el règim verbal ajudarà a desfer l'ambigüitat (11).⁴

- (11) a. El concert l'ha encantat (l'ha captivat/ada o encisat/ada, n'ha quedat encantada).
 b. El concert li ha encantat (li ha agradat molt).

En cas de dubte, un verb de la llengua col·loquial pot ser d'ajuda: *molar* (com també el verb *xiflar*). En el sentit d'agradar molt' regeix datiu.⁵ La substitució per *molar* de (12a) mostra un sentit molt pròxim al d'(11b), tot i que probablement els parlants que utilitzen aquest verb ho fan més sovint en una oració amb aspecte verbal imperfectiu (12b).

- (12) a. El concert li ha molat.
 b. Li mola el concert; El concert li mola.

Definicions del verb *encantar* com la del DIEC2 recollida a (13a) tenen l'inconvenient d'utilitzar en la mateixa definició un verb causatiu de canvi d'estat (*produir* o *captivar*) que regeix acusatiu, i un verb estatiu (*ploure*) que regeix datiu, fet que impossibilita posar en pràctica la recomanació de Cabré i Mateu (1998, p. 76) per a les definicions de les entrades lèxiques dels diccionaris: «[...] serà sempre desitjable que, com a mínim, la primera accepció de l'article lexicogràfic s'ajusti a la seva estructura semàntica corresponent». Aquesta és una de les tres entrades de verbs psicològics que s'ha modificat al DIEC2 en línia (abril 2017) arran de la publicació de la GIEC per afegir-hi l'absoluta opcionalitat del règim datiu (13b), juntament amb el règim acusatiu tradicional.⁶ En aquest cas, dins la mateixa definició hi ha incloses les accepcions de (2c) i de (2d) del verb *encantar*.

4. Hi ha un exemple ambigu —entre tots dos sentits— al GLarC i al GD62: *El teu gest sublim m'ha encantat*. Com que el clíctic és de primera persona (*m'*), no es pot desambiguar l'oració.

5. L'accepció psicològica del verb *molar* només apareix recollida al DUVIC (amb l'única accepció 'agradar', amb règim acusatiu) i al GD62 (a la quarta accepció 'anar bé, escaure, agradar', amb règim datiu). Però Ginebra (2003, p. 17), coautor del DUVIC, reconeix que *molar* hauria d'anar amb datiu i en dona un exemple: *Li mola la música màquina*. El DIEC2, el GDLC i el DCVB recullen diverses accepcions transitives no psicològiques de *molar*.

6. Així com la versió en línia actualitzada del DIEC2 (abril 2017) dona una opcionalitat absoluta del règim acusatiu i datiu en accepcions concretes dels verbs *encantar*, *estranyar* i *preocupar* —amb la mateixa definició i els mateixos exemples—, ho fa altrament amb el verb *molestar*, que presenta una definició i uns exemples diferents segons el règim verbal. El verb *interessar* ja es descriu amb règim opcional i exemples idèntics a la primera edició del DIEC2.

- (13) a. 2 2 v. tr. [LC] Produir (a algú) com un dolç arravatament, plaure-li en alt grau, captivar. *Una veu que encanta tothom. L'encanta cuinar. Una bellesa, una gràcia, que encanta.*
 b. 2 3 v. intr. [LC] *Una veu que encanta a tothom. Li encanta cuinar.* (DIEC2: modificació del 5 d'abril del 2017)

El DUVC i el NDA també accepten la possibilitat d'escollir optativament tots dos règims en els mateixos exemples del verb *encantar* (14). És una solució que no ajuda a destriar les diferències entre totes dues construccions. Amb una definició tan clara de l'accepció estativa com la que donen el DUVC ('agradar molt') i el NDA ('agradar, plaure'), pot quedar ben definit el règim datiu del verb.

- (14) a. 3. **encantar** [(a) algú] Agradar molt. *Al Ramon li encanta la música hardcore* (o bé *l'encanta la música hardcore*). (DUVC)
 b. **encantar** Verb transitiu que recentment s'ha anat usant com a intransitiu amb el significat de 'agradar, plaure'. Aquest ús és acceptat pel GDLC [...] amb els exemples següents: *Li encanta de servir tothom. A les meves germanes els encanta de passejar*. Sembla, doncs, que tal ús s'ha de considerar admissible o almenys tolerable (al costat de l'ús originari: *L'encanta de servir tothom. A les meves germanes les encanta de passejar*). (NDA)

Utilitzant les proves que es proposen a Royo (2020, § 4), per esbrinar el règim d'oracions amb verbs que tradicionalment s'han considerat AcExp, es pot acabar d'aclarir la qüestió. Amb el sentit d'agradar molt' i un temps verbal imperfectiu, l'oració *A la Laia* {li/l'} *encanta esquiar* no admet la forma d'acusatiu d'un pronom relatiu (15a-c) o d'un pronom interrogatiu (15d-e), ni un sintagma ple experimentador a l'inici o al final de l'oració sense estar introduït per la preposició *a* (15f) —a diferència del que passa en cada exemple corresponent de (16a-f)—, un comportament idèntic al del verb DatExp *agradar*. D'altra banda, les oracions agentives amb temps verbal perfectiu admeten el sentit de 'captivar, encisar' i no, en canvi, el d'agradar molt' (16).

- (15) a. És una persona {a qui (li/?l')} / *que} encanta esquiar.
 b. La Laia, {a qui (li/?l')} / *que} encanta esquiar, vindrà demà.
 c. {A qui (li/?l')} / *Qui} encanta esquiar és {a / *Ø} la Laia.
 d. {A qui (li/?l')} / *Qui} encanta esquiar?
 e. Voldria saber {a qui (li/?l')} / *qui} encanta esquiar.
 f. {A / *Ø} la Laia {li/?l'} encanta esquiar. / {Li/?L'} encanta esquiar, {a / *Ø} la Laia.

- (16) a. És una persona {a qui (l') / que (*l')} han encantat ['encisat' / *'agradat molt'] amb paraules molt encertades.
- b. La Laia, {a qui (l') / que (*l')} han encantat ['encisat' / *'agradat molt'] amb paraules molt encertades, vindrà demà.
- c. {A qui (l') / Qui (*l')} han encantat ['encisat' / *'agradat molt'] amb paraules molt encertades és {a / Ø} la Laia.
- d. {A qui (l') / Qui (*l')} han encantat ['encisat' / *'agradat molt'] amb paraules molt encertades?
- e. Voldria saber {a qui (l') / qui (*l')} han encantat ['encisat' / *'agradat molt'] amb paraules molt encertades.
- f. {A / Ø} la Laia l'han encantat/ada ['encisat/da' / *'agradat/da molt'] amb paraules molt encertades. / L'han encantat/ada ['encisat/da' / *'agradat/da molt'] amb paraules molt encertades, {a / Ø} la Laia.

Faig un apunt final sobre les accepcions pronominals del verb *encantar* per completar la descripció d'aquest predicat. De les tres primeres accepcions de (2), només la primera ('distreure') és una accepció que pot tenir l'ús pronominal *encantar-se* 'distreure's', o bé perquè se la considera una accepció AcExp, que permet l'alternança causativa amb l'alternant ergatiu pronominal (DUVC), o bé perquè se la considera una accepció ergativa pronominal inherent, sense alternant AcExp (DCVB, DIEC2, DNV, GDLC): *En Joan s'encanta* [tot sol, per si sol] = *En Joan es distreu* [tot sol, per si sol]. Com que en les altres dues accepcions amb acusatiu l'experimentador no pot desencadenar el procés tot sol o per si sol, sense el concurs d'una causa externa (ce), són accepcions que etiqueto com a AcExp(ce), les quals, a diferència dels verbs AcExp, no poden participar en l'alternança causativa. Per això, la interpretació habitual i no marcada de *encantar-se* és 'distreure's', en què l'experimentador és el protagonista de l'escena conceptual que denota l'oració; en canvi, les accepcions (2b) i (2c) de *encantar* sempre formen oracions en què el protagonista és el subjecte, no pas l'objecte l'experimentador, la causa externa que provoca un canvi d'estat en l'experimentador.

L'accepció (2b) de *encantar* 'sotmetre a un encanteri' pot formar amb el clític *es/se* una construcció reflexiva de *encantar-se* —no pas ergativa pronominal—, en la mesura que sigui possible que una persona es pugui sotmetre ella mateixa a un encanteri: *En Joan s'encanta* (a si mateix) = *En Joan se sotmet a un encanteri* (a si mateix). És una interpretació marcada, perquè els verbs AcExp(ce) i AcExp no formen habitualment oracions reflexives en una interpretació no marcada, característica pròpia d'altres verbs psicològics, com els del grup de *estimar* ('estimar-se a si mateix') i els del grup de *agradar* que admeten un subjecte de denotació personal ('agradar-se a si mateix').⁷

7. Per a una explicació sobre els casos en què un verb AcExp pot formar una oració reflexiva, vegeu Bouchard (1995, p. 287-291).

Amb l'accepció (2c) de *encantar* 'captivar, encisar', s'esdevé el mateix que amb altres verbs similars, tots AcExp(ce): *captivar*, *encisar*, *enlluernar*, *fascinar*. En aquest cas, una hipotètica oració reflexiva és també d'interpretació marcada i seria possible en contextos hiperbòlics, metafòrics o humorístics, en la mesura que algú es pot encantar, captivar, encisar, enlluernar o fascinar a si mateix. Però la interpretació ergativa pronominal no és possible ('*encantar-se* [tot sol, per si sol]').

3. CONCLUSIONS

L'estudi de les accepcions del verb *encantar* mostra que és un predicat que defuig les alternances verbals. Presenta quatre accepcions, cadascuna de les quals té un significat del verb (SVb) diferent: 'distreure' (2a), 'sotmetre a un encanteri' (2b), 'encisar' (2c) i 'agradar molt' (2d). Tot i que el DUCV defensa l'alternança causativa de l'accepció *encantar* 'distreure', altres diccionaris —com el DCVB, el DIEC2, el DNV i el GDLC— només accepten aquesta accepció com a ergativa pronominal inherent (*encantar-se* 'distreure's').

La possibilitat de les tres primeres accepcions —que són esdevenimentals i regeixen acusatiu— d'admetre un agent i d'expressar una construcció resultativa és cabdal per diferenciar-les de la quarta accepció, que és estativa i regeix datiu. És especialment convenient distingir les accepcions tercera i quarta, ja que determinades oracions poden ser ambigües entre tots dos significats, especialment si l'objecte experimentador representat per un pronom no és de tercera persona: l'opcionalitat absoluta de tots dos règims del verb que proposen alguns diccionaris no ajuda a destriar les diferències entre totes dues construccions.

Tenint en compte les proves de Royo (2020), és útil el contrast entre la quarta accepció 'agradar molt' en oracions amb aspecte verbal imperfectiu, i la tercera accepció 'encisar' en oracions agentives i amb aspecte verbal perfectiu. S'hi mostra la impossibilitat de *encantar* 'agradar molt' d'acceptar un experimentador amb forma d'acusatiu —però sí de datiu— quan és un pronom relatiu o interrogatiu, ni admet un sintagma ple experimentador que no estigui introduït per la preposició *a* quan es troba a l'inici o al final de l'oració, fets que mostren el règim datiu de l'accepció i la diferència de comportament respecte a *encantar* 'encisar'.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA, Jordi; BRUGAROLAS, Núria; TORNÉ, Rafel; FARGAS, Xavier (2004). *El llibre de la llengua catalana: Per a escriure correctament el català*. 3a ed. Barcelona, Castellnou. [1a ed., 1997]

- BELLETTI, Adriana; RIZZI, Luigi (1988). «Psych-verbs and theta-theory». *Natural Language and Linguistic Theory*, vol. 6, núm. 3, p. 291-352.
- BOUCHARD, Denis (1995). *The semantics of syntax: A minimalist approach to grammar*. Chicago; Londres: University of Chicago Press.
- CABRÉ, Teresa; MATEU, Jaume (1998). «Estructura gramatical i normativa lingüística: a propòsit dels verbs psicològics en català». *Quaderns: Revista de Traducció*, núm. 2, p. 65-81.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1862-1932). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v. També disponible en línia a: <<http://dcvb.iecat.net/>> [Consulta: febrer 2019].
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: IEC: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62. També disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: febrer 2019].
- DNV = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2014). *Diccionari normatiu valencià* [en línia]. València: AVL. <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>> [Consulta: febrer 2019].
- DUVC = GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (2009). *Diccionari d'ús dels verbs catalans: Règim verbal i canvi i caiguda de preposicions*. 2a ed. Barcelona: Educaula. [1a ed., 1999, publicada per Edicions 62]
- GD62 = LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (2000). *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- GDLC = ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia a: <<http://www.diccionari.cat/>> [Consulta: febrer 2019].
- GEIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2018). *Gramàtica essencial de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: IEC. <<https://geiec.iec.cat/>> [Consulta: febrer 2019].
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- GINEBRA, Jordi (2003). «El règim verbal i nominal». Treball inèdit. [Informe elaborat per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans (Oficina de Gramàtica de la Secció Filològica) el maig del 2003, i un suplement datat el juliol del 2003]
- (2005). *Praxi lingüística. III. Criteris gramaticals i d'estil*. Tarragona: Servei Lingüístic de la Universitat Rovira i Virgili. (Textos de Normalització Lingüística; 6)
- GLarC = *Gran Larousse català* (1990-1997). Barcelona: Edicions 62.
- JANÉ, Albert (1984). «Els encants». *Avui* (4 març)
- LEVIN, Beth; RAPPAPORT HOVAV, Malka (1995). *Unaccusativity: At the syntax-lexical semantics interface*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (1999). *Gramàtica del català actual: Sintaxi i morfologia*. Barcelona: Edicions 62.
- MALLAFRÈ, Joaquim (1999). «Verbs transitius amb «li»?». *La Vanguardia*. Columna «Llenguatge» (21 maig).
- MAS, Marta; VILAGRASA, Albert (2012). *Gramàtica catalana de la A a la Z*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MESTRES, Josep M.; COSTA, Joan; OLIVA, Mireia; FITÉ, Ricard (2009). *Manual d'estil: La redacció i l'edició de textos*. 4a ed. Vic: Eumo; Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. [1a ed., 1995]

- MORANT, Marc (2008). *L'alternança datiu/acusatiu en la recció verbal catalana*. Tesi doctoral. Universitat de València.
- NDA = RUAIX, Josep (2011). *Nou diccionari auxiliar: Repertori lexicogràfic d'interferències en el català d'avui; dubtes, incorreccions, preferències i remarques lingüístiques*. Barcelona: Claret.
- PLA NUALART, Albert (2012). «Encisar i encantar». *Ara*. Columna «Un tast de català» (31 maig).
- RAMOS, Joan-Rafael (2004). «El règim verbal: anàlisi contrastiva català-castellà». A: CALVO, Cesáreo; CASANOVA, Emili; SATORRE, Francisco Javier (ed.). *Lingüística diacrònica contrastiva*. València: Universitat de València, Facultat de Filologia, p. 119-139. (Quaderns de Filologia. Estudis Lingüístics; IX)
- ROSSELLÓ, Joana (2008). «El SV, I: Verbs i arguments verbals». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 1853-1949. 3 v. [1a ed., 2002]
- ROYO, Carles (2018). «Els verbs psicològics pronominals catalans i l'alternança emotiva/volitiva». *Études Romanes de Brno*, vol. 39, núm. 1, p. 115-138.
- (2020). «The accusative/dative alternation in Catalan verbs with experiencer object». A: PINEDA, Anna; MATEU, Jaume (ed.). *Dative constructions in Romance and beyond*. Berlín: Language Science Press, p. 371-393.
- RUAIX, Josep (1994). *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui / 1*. Moià: Ruaix.
- SOLÀ, Joan (2008). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 2455-2565. 3 v. [1a ed., 2002]
- WHEELER, Max W.; YATES, Alan; DOLS, Nicolau (1999). *Catalan: A comprehensive grammar*. Londres; Nova York: Routledge Grammar.
- YNGLÈS, M. Teresa (1991). «Les relacions semàntiques del cas datiu». A: ALBRECHT, Jane W.; DECESARIS, Janet Ann; LUNN, Patricia V.; SOBRER, Josep Miquel (ed.). *Homenatge a Josep Roca-Pons: Estudis de llengua i literatura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Indiana University, p. 271-308.

Què ha quedat de la proposta composicional de Fabra?¹

AMANDA ULLDEMOLINS SUBIRATS
Universitat de Georgetown

1. INTRODUCCIÓ

És un fet constatat que la proposta normativa ideada per Fabra i acceptada per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) és creada a partir de la concepció diasistemàtica de la llengua catalana, o siga, és de base composicional i, en determinades variables lingüístiques, és una proposta polimòrfica. Tanmateix, des de l'adveniment de la democràcia espanyola ençà, diversos autors han posat de manifest que es vehicula, sobretot en les comarques occidentals catalanes, un model d'estàndard² format bàsicament per les variants del català central codificades per Fabra.

En aquest article abordarem aquesta conjuntura: la implementació de la proposta polimòrfica de Fabra, tenint en compte la *Gramàtica catalana* (1933 [1918]) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1983 [1932]) (d'ara en avant, DGLC), en el territori occidental de Catalunya. Per a examinar l'extensió del codi fabrià en l'oralitat prenem com a objecte d'estudi «els dos elements que poden augmentar massivament aquesta exposició (a l'estàndard)», és a dir, els mitjans de comunicació i l'escola (Beltran Calvo i Segura-Llopes, 2017, p. 80). Això és, ens centrem en el model d'estàndard vehiculat pels sis periodistes occidentals del *Telenotícies* de TV3 i per onze mestres de primer de primària de les escoles públiques del Montsià, al sud de Catalunya. Aquestes dades es comparen amb el patró lingüístic dissenyat per Fabra. La recollida de les variants, a partir de gravacions de veu, es

1. Aquest treball s'ha dut a terme en el marc del projecte FFI 2016-80191-P, «Extensión social de la norma lingüística en los medios de comunicación», dirigit per Daniel Casals i finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat (2017-2021). Igualment, s'inclou en el Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània (2017 SGR 1696).

2. Per qüestions d'espai no entrem en la diferència, més que evident, entre *llengua normativa* i *llengua estàndard*.

va dur a terme durant el primer trimestre del 2015 (Ulldemolins, 2018). També es van entrevistar els dèssset professionals objecte d'estudi, i alguns fragments s'afegeixen en l'apartat de resultats.

A més, cal posar en relleu que hi ha variació en l'adscripció geolectal dels periodistes i els mestres. En concret, hi ha un locutor de la zona pallaresa; dos de l'àrea central del nord-occidental i tres de la tortosina. A propòsit dels docents, deu són de les comarques tortosines i, la darrera, de les lleidatanes. És important remarcar aquesta diversitat geolectal atès que tindrà repercussions tant en la forma genuïna de cada variable com en la vehiculació, en antena o a l'aula, d'una variant determinada —siga o no la que és planificada en el corpus normatiu.

Així les coses, ens fixem en deu fenòmens lingüístics que apareixen com a polimòrfics en el corpus normatiu de l'IEC. Aquesta elecció ens permet seleccionar variables que no es troben en la proposta de Fabra i que han estat afegides *a posteriori* per l'IEC. En la taula que hi ha a continuació es detallen els deu trets que són analitzats en aquest treball:

TAULA 1
Trets objecte d'estudi

<i>Morfologia nominal</i>	<i>Morfologia verbal</i>	<i>Lèxic</i>
1. Demonstratiu de proximitat	4. Infinitius	7. <i>Caragol</i>
2. Possessius	5. Increment dels verbs incoatius	8. <i>Coa</i>
3. Numeral <i>dos</i> en femení	6. Present de subjuntiu de la 1a conjugació	9. <i>Faena</i>
		10. <i>Xiquet</i>

FONT: Elaboració pròpia.

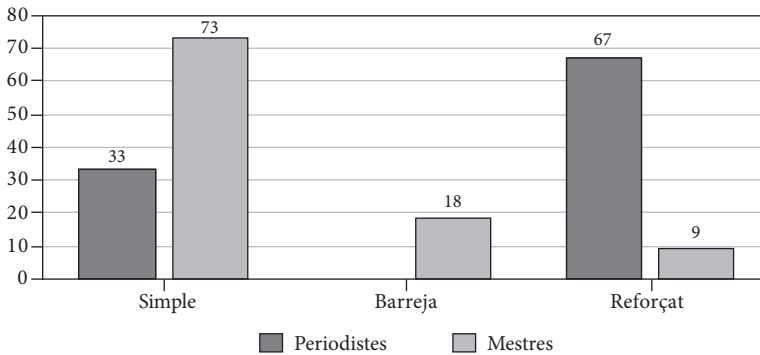
2. RESULTATS

Tot seguit es presenta l'anàlisi de les dades recollides en les peces informatives dels locutors occidentals de TV3 i de les gravacions a les mestres del Montsià. Hem dividit aquest apartat en els tres nivells de llenguatge que estudiem: morfologia nominal, morfologia verbal i lèxic. A més, en la redacció s'ha seguit un orde predeterminat: primer, recordem al lector la forma —o formes— genuïna de cada tret; segon, exposem les directrius de Fabra sobre aquell fenomen i, tercer, mostrem els percentatges de cada variant entre els locutors i entre els ensenyants.

3. MORFOLOGIA NOMINAL

3.1. *Demonstratius de proximitat*

Les comarques centrals del nord-occidental marquen la proximitat amb *aquest* i els seus derivats; en el pallarès, les formes del demostratiu tenen variants sonoritzades (*a[ɣ]est*), i el tortosí, com a parlar de transició entre el nord-occidental i el valencià, ja pren les solucions simples com *este* (Veny i Massanell, 2015, p. 386-387). Aquesta variable l'hem escollit perquè és un tret diferent entre els parlars occidentals. Pel que fa al veredict normatiu, Fabra (1918 [1933, p. 57]) proposa les marques reforçades en el paradigma principal, per bé que recull l'«existència de *est* i *eix*, equivalents a *aquest* i *aqueix*». Per tant, Fabra preveia les dos formes, si bé és cert que no situava les variants simples com a solucions principals. Amb relació a l'extensió d'aquest fenomen entre els agents objecte d'estudi, mostrem el gràfic 1:

GRÀFIC 1. Classificació de les dades sobre els demostratius de proximitat.

FONT: Elaboració pròpia.

Quant a les dades recollides en el corpus d'estudi, ens fixem, en primer lloc, en les pertanyents als periodistes occidentals del *Telenotícies* de TV3. Amb un 67% dels resultats, la variant del demostratiu més estesa per aquests locutors és la forma reforçada *aquest*. Ara bé, convé tindre en compte que el 75% d'aquests periodistes té aquesta variant com a solució genuïna atès que són de l'àrea central del nord-occidental. Per contra, el 25% restant fa referència a una periodista tortosina que, en l'entrevista, explica: «L'*este* no puc, quan treball no m'agrada».

El 33% restant correspon a la resta de periodistes tortosins, que, sent coherents amb el seu geoelecte, vehiculen la solució simple *este*.

Ara bé, si ens fixem en els resultats entre els docents de la comarca més meridional de Catalunya, el Montsià, els percentatges es capgiren atès que la solució tradicional és la que més presència té en les aules tortosines. Així, com veiem en el gràfic de més amunt, el 73 % de docents empra sistemàticament els demostratius tortosins. En canvi, hi ha un 18 % de mestres que fa un ús discontinu de les formes del demostratiu. Això és, l'ensenyant presenta dos models de llengua segons la situació comunicativa.

Més detalladament, quan la docent explica, per a tot el grup classe, una qüestió de la lliçó, sovint amb l'ajuda del manual escolar, brollen elements estàndard del català central, com ara la forma reforçada del demostratiu. En canvi, quan el to interpersonal disminueix, això és, quan la tutora parla individualment amb un alumne i es redueix la distància entre l'emissor —la mestra— i el receptor —l'alumne—, l'ensenyant manté més elements tradicionals estàndard, en aquest cas, les formes simples. Per últim, el darrer 9 % representa una mestra lleidatana que ensenya a la comarca del Montsià i que empra a l'aula la solució genuïna del lleidatà, o siga, la variant reforçada.

Recapitulant, les dos variants proposades per Fabra es transmeten en el territori occidental, si bé és cert que la repartició és clara: als mitjans de comunicació, les formes reforçades, i a l'ensenyament, les simples.

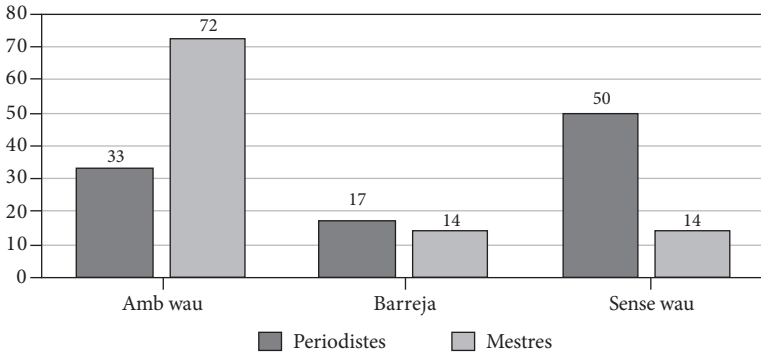
3.2. *Possessius tòncics*

Els possessius tòncics prenen, en català occidental, les variants amb *wau* (Veny i Massanell, 2015, p. 248). Fabra (1918 [1933, p. 56]) definia els possessius occidentals com a «dialectals». Pel que fa a la connotació d'aquesta etiqueta, Ferrando (2018, p. 132) exposa que Fabra «quasi sempre reservà l'adjectiu “dialectal”, sovint acompanyat d'“arcaic”, per a qualificar, o a vegades desqualificar, els usos no barcelonins».

A propòsit dels resultats, que es mostren en el gràfic 2, notem com les formes més vehiculades difereixen segons l'agent d'estandardització.

Per un cantó, el 50 % de periodistes occidentals solament implementen les variants estàndard del català oriental. S'ha de remarcar que formen part d'aquest bloc, sobretot, els professionals de l'àrea central del nord-occidental, un territori en què la pressió de les formes estàndard del català central és més palmària que en la zona tortosina (Massanell, 2012).

El segon percentatge més reeixit, un 33 %, és el del grup de locutors que empra les solucions occidentals. En darrer terme, l'últim 17 % inclou els periodistes que tenen un comportament promiscu en aquesta variable, això és, que tant difonen les solucions occidentals com les orientals. De fet, una d'aquestes locutores

GRÀFIC 2. Percentatges de les realitzacions dels possessius tònic.

FONT: Elaboració pròpia.

explica: «La veritat és que m'agradaria usar més les nostres [formes], lo que passa és que tinc una mica el xip, del principi, del català normatiu».

Aquesta afirmació revela que hi ha una confusió entre *català normatiu* i *modalitat del català central*. És més, el fet que en la gènesi del procés de planificació lingüística el català central fos el geolecte que participés amb més solucions ha donat peu a diverses equivocacions. A la vegada, aquest malentès s'ha vist agreujat al llarg del segle xx a través d'una difusió parcial i restrictiva de les formes codificades en la producció escrita, privilegiant, novament, el català central.

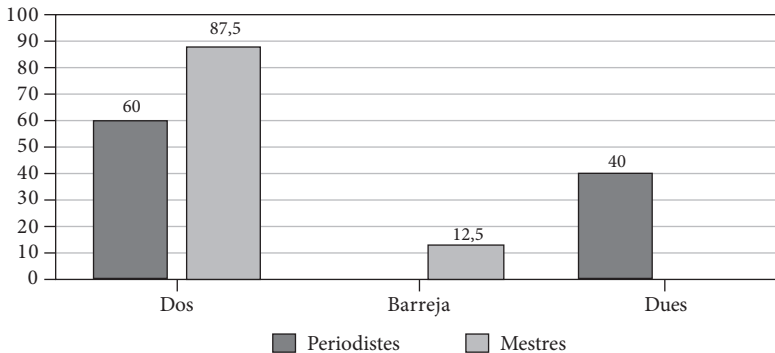
Amb relació als docents, en el 72 % de les mestres hem localitzat únicament les formes occidentals. En canvi, hi ha un 14 % d'ensenyants que fa un ús indiscriminat de les dos solucions normatives, i el darrer 14 % —corresponent a la docent lleidatana— utilitza les formes genuïnes del català oriental.

De manera genèrica, veiem com el grau de formalitat afecta la tria de les variants. Així, la solució proposada com a principal per Fabra esdevé referencial en els mitjans de comunicació, mentre que en l'ensenyament, on el grau de formalitat és menor, preval l'element occidental.

3.3. Variabilitat de gènere en el cardinal dos

La invariabilitat de gènere en el numeral *dos* és un tret comú del bloc occidental (Veny i Massanell, 2015, p. 259; Beltran Calvo i Segura-Llopes, 2017, p. 201). Això no obstant, no és acceptat en l'escriptura ni per Fabra (1918 [1933, p. 64]) ni per l'IEC. O siga, no apareix al DGLC ni al DIEC, tot i que a la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (1992 [1999, p. 21]) de l'IEC aquesta forma rep la marca d'«admissible», que indica que hi ha una altra forma que és «sempre

preferible». Hem escollit aquesta variable, doncs, per a esbrinar l'ús que en fan els agents d'estandardització occidentals, resultats que s'indiquen en el gràfic 3:

GRÀFIC 3. Resultats de les formes del femení del numeral *dos*.

FONT: Elaboració pròpia.

Si comencem pel primer bloc de resultats, el 60 % dels periodistes —els de l'àrea tortosina— vehicula el numeral amb la forma invariable *dos*. Ara bé, convé remarcar que aquestes dades provenen, majoritàriament, de connexions en directe dels periodistes, peces en què el grau de planificació dels textos és menor que en les notícies amb veu en off. D'aquí que en les notícies de la veu en off es puguin establir tres comportaments diferents en el 60 % d'aquests periodistes: el primer 33 % dels locutors segueix emprant sistemàticament *dos*; el segon alterna indiferentment *dos* i *dues*, i el tercer canvia radicalment de model i difon únicament *dues*. Això ens demostra, d'altra banda, la preponderància del model escrit enfront a l'oral. Si continuem amb les dades, el 40 % restant sempre distingeix el gènere del cardinal. En aquest cas, els percentatges corresponen a periodistes de la zona central del nord-occidental.

En el segon bloc de resultats la forma genuïna és, novament, la més vehiculada per les ensenyants ebreques. Concretament, el 87,5 % l'usa d'una manera exclusiva a l'aula. Tanmateix, el 12,5 % fa servir les dos solucions. En aquesta variable es dona la mateixa conjuntura que hem detallat a propòsit dels demostratius, això és, la variant territorial brolla en el registre més natural mentre que la solució estàndard del català central es localitza quan la docent explica un aspecte del temari, moltes vegades amb l'ajuda del manual, que només vehicula la forma *dues* (Ulldemolins, 2018).

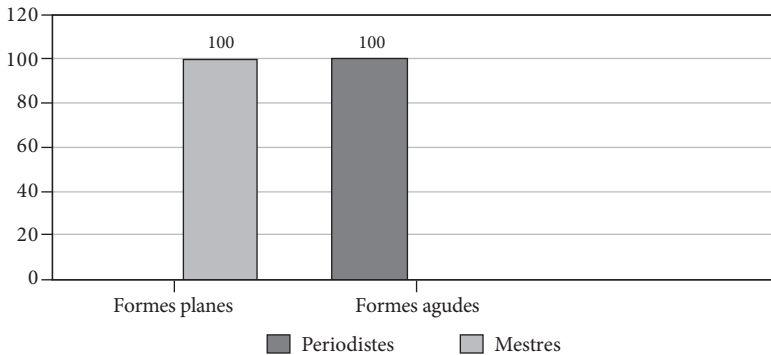
En conclusió, les dades que acabem d'interpretar demostren que, almenys oralment, la proposta monomòrfica de Fabra en aquest tret no ha perdurat en el

territori occidental. De totes maneres, hem de tindre en compte que l'IEC no s'ha pronunciat sobre l'ús en l'escriptura de *dos* com a numeral invariable en el gènere, cosa que sí que ha fet l'Acadèmia Valenciana de la Llengua en la *Gramàtica normativa valenciana* (2006, p. 143), que preveu la forma occidental.

4. MORFOLOGIA VERBAL

4.1. *Infinitius tindre i vindre*

El català occidental conserva les formes antigues planes dels dobles *tindre/tenir* i *vindre/venir*. Tot i l'extensió territorial d'aquestes variants, Fabra (1918 [1933]) només va seleccionar les solucions agudes, esteses, majoritàriament, per l'àrea del català oriental. És més, aquestes darreres arrels van ser les úniques admeses en la normativa fins al 1995, quan es van introduir els geosinònims plans en el DIEC. Sobre la vehiculació d'aquestes solucions entre els dos sectors objecte d'estudi, sobta la disparitat en els resultats, que mostrem a continuació mitjançant el gràfic 4:

GRÀFIC 4. Distribució dels resultats dels infinitius *tindre* i *vindre*.

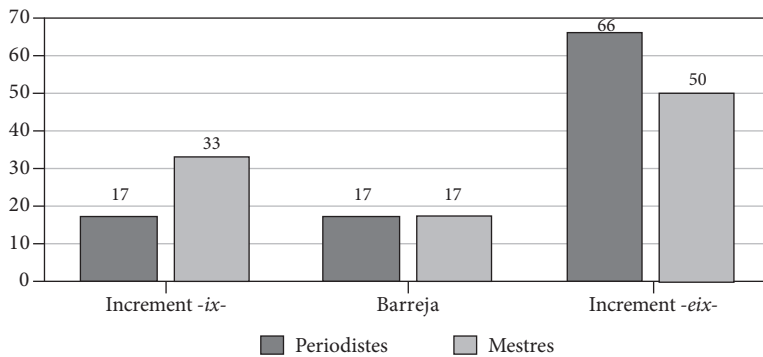
FONT: Elaboració pròpia.

Com veiem, el 100% dels locutors occidentals vehiculen exclusivament les formes agudes. Altrament, les mestres de les escoles analitzades estenen únicament les solucions tortosines. Aquesta distància entre les dades recollides evidencia que, en aquest cas concret, el model monomòrfic de Fabra perdura a bastament en els registres més formals de l'oralitat.

4.2. Increment dels verbs incoatius

Fabra (1918 [1933, p. 91]), al final de l'apartat en què mostra els paradigmes dels verbs incoatius *traduir* i *servir*, assenyala: «En el valencià la *e* de l'increment *eix* (o ESC) es troba reemplaçada per una *i*. Així: *servix*, *servixes*, *servixen*; *traduix*, *traduixes*, *traduixen*».

Cal recordar, però, que l'increment *-ix-* d'aquest tipus de verbs és típic de tota la zona occidental, tal com descriuen Veny i Massanell (2015, p. 387). D'una manera gràfica, els resultats queden repartits així:

GRÀFIC 5. Percentatges de la distribució de l'increment incoatiu.

FONT: Elaboració pròpia.

A grans trets, el 66% dels locutors abduïen de la solució occidental. La resta de percentatges es divideix en dos blocs homogenis: un 17% alterna els dos infixos en el seu discurs i l'altre representa els locutors que mantenen la solució occidental. En aquesta variable és interessant relacionar els resultats amb l'origen geolèctal de cada periodista: novament, els periodistes de l'àrea pallaresa i lleidatana incorporen l'infex oriental mentre que els professionals tortosins o bé vehiculen la solució genuïna o bé la incorporen al discurs juntament amb la forma oriental. Massanell (2009, p. 161-162) comenta que «el principal problema lingüístic a què s'enfronten aquests professionals [els periodistes occidentals de TV3] és el perill de caure en una barreja de trets dialectals propis i aliens».

A les escoles tortosines, el 50% de les mestres vehicula l'incoatiu del bloc oriental,³ que, de fet, és la forma que s'implementa en la totalitat de material esco-

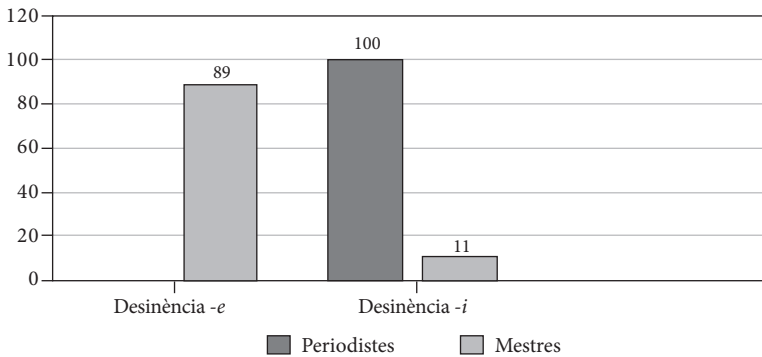
3. Amb relació a aquest temps verbal, Massanell (2012) analitza, en un estudi dialectal, l'ús d'aquest increment en tortosí i conclou que hi ha indicis d'orientalització entre la població jove del territori administrativament català.

lar a Catalunya (Ulldemolins, 2018). Contràriament, el 33 % de tutores usa les formes tortosines. Finalment, un 17 % barreja els infixos *-ix-* i *-eix-*.

Tot plegat, la forma principal de Fabra continua sent la variant més emprada oralment en els dos àmbits objecte d'estudi.

4.3. Present de subjuntiu de la primera conjugació

El present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació regulars pren, arreu del territori nord-occidental, les terminacions /e/, /o/, /ia/, /ie/ i /i/ (Veny i Massanell, 2015, p. 387; Castellà, 2018, p. 163). D'aquest ventall d'opcions, Fabra (1918 [1933, p. 70 i 73]) selecciona la primera i la darrera terminacions, per bé que la desinença occidental és presentada entre parèntesis, mentre que en els verbs irregulars com ara *estar* només assenyala les variants del català central amb *i* (*estigui*).

GRÀFIC 6. Percentatges de les variants de present de subjuntiu de la 1a conjugació.

FONT: Elaboració pròpia.

Si interpretem els resultats, el 100% de periodistes vehicula formes amb la terminació oriental *-i*, però, residualment, en les connexions en directe, localitzem variants amb *-e* en el 50% de periodistes —que tenen aquesta vocal com a solució tradicional. És més, quan ens fixem en l'origen geolectal de l'altre 50% —que difon sistemàticament formes amb *-i*— ens adonem que les solucions dels seus territoris no són considerades en el corpus normatiu (les marques /o/ i /ia/). Pel que fa a la gestió normativa de les solucions amb *-o*, Montoya (2006, p. 53) considera que segurament es tractava de no augmentar perillosament la variabilitat de l'estàndard [...] i, d'altra banda, si hi aplicàvem un criteri de funcionalitat

(major demografia, centre literari i cultural, etc.), es feia aconsellable no incloure aquestes altres varietats.

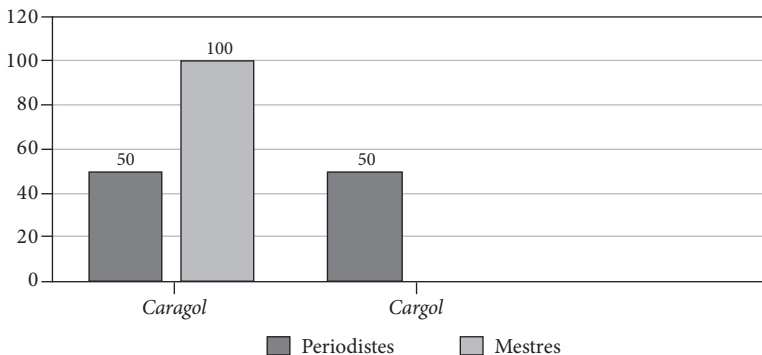
Pel que fa a les dades recollides en els centres escolars, el 89% de docents fa servir les variants tradicionals acabades amb /e/. Per contra, el darrer 11% dels docents, que correspon a la mestra lleidatana, implementa les formes amb -i.

En definitiva, en l'àmbit mediàtic les úniques marques que són vehiculades i estandarditzades són les que coincideixen amb la solució principal de Fabra. Ben al contrari, en el territori tortosí, en l'ensenyament, són emprades les solucions genuïnes.

5. LÈXIC

5.1. *Caragol*

El català occidental té *caragol* com a mot típic (ALDC, mapa 1564, «El caragol»). Al DGLC (1983 [1932], p. 334) s'hi detallen els dos geosinònims (*cargol-caragol*), però el del català oriental apareix com a solució principal. No obstant això, amb la publicació del DIEC, el 1995, d'acord amb l'etimologia, es prioritza *caragol*, i *cargol* —la forma sincopada— hi és com a significant secundari. No debades la preferència per la variant del català central permet, segons Ferrando (2018, p. 169), esbossar una idea dels criteris que va seguir Fabra al DGLC, entre els quals hi ha la «priorització de les formes del català oriental tant si són menys fidels a la llengua medieval i menys convergents amb altres dialectes». Amb referència al model vehiculat, a sota hi ha la representació percentual de les respostes:

GRÀFIC 7. Percentatges del significat *caragol*.

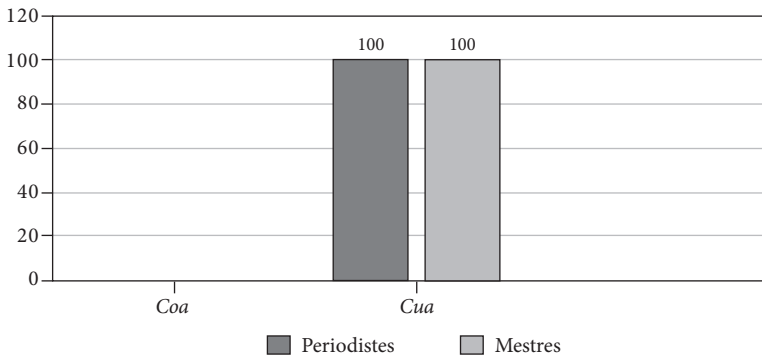
FONT: Elaboració pròpia.

Pel que fa als resultats dels mitjans de comunicació, es poden distingir dos blocs ben diferenciats: un 50 % dels locutors vehicula la solució oriental mentre que l'altra mitat difon la forma tradicional. Altrament, en el sector educatiu el 100 % dels docents estén sistemàticament la variant territorial.

Com veiem, l'arranjament de les formes en el DGLC encara condiciona els usuaris occidentals.

5.2. *Coa*

En la zona nord-occidental s'estenen les dos solucions normatives del doblet: *cua* i *coa*. Més detalladament, en l'àrea central del nord-occidental i en el pallarès se situa *cua* i, en el tortosí, *coa* (ALDC, mapa 918, «La cua»). En el DGLC (1983 [1932], p. 398), el substantiu *coa* és la forma secundària de *cua*.

GRÀFIC 8. Classificació de les variants del significat *coa*.

FONT: Elaboració pròpia.

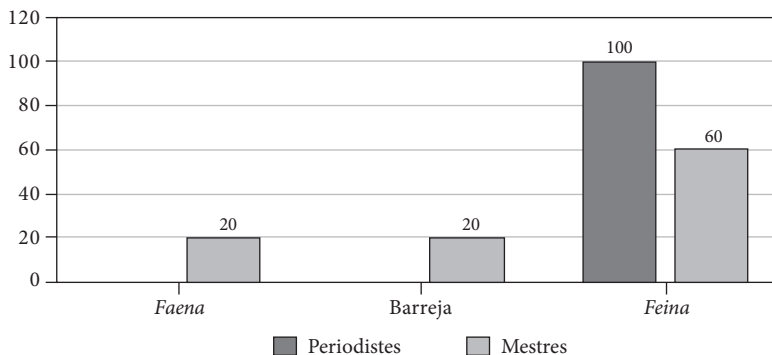
Com veiem en el gràfic que hi ha dalt d'aquestes línies, l'única solució implementada en els mitjans de comunicació i l'ensenyament és *cua*. Ara bé, aquesta és la forma genuïna d'alguns d'aquests periodistes.

5.3. *Faena*

En la zona occidental es localitzen les dos formes geosinònimes d'aquest significat: *feina* és la solució del nord-occidental excepte del tortosí,⁴ que, com a

4. Tanmateix, Castellà (2018, p. 81) apunta, com a excepció, que a l'Ametlla del Mar (Baix Ebre) —localitat d'una de les periodistes objecte d'estudi— la variant local també és *feina*.

àrea de transició, ja presenta *faena*, com el valencià (Veny i Massanell, 2015, p. 162; Massip, 1989, p. 36). Tanmateix, aquest darrer significant no apareix al DGLC i no fou introduït al diccionari de l'IEC fins al 1995. Tal com s'exemplifica en el gràfic de més avall, la predilecció cap a la variant majoritària del català oriental és evident:

GRÀFIC 9. Distribució dels resultats del significant *faena*.

FONT: Elaboració pròpia.

Per sectors, el 100 % dels periodistes difon la solució *feina* —incloent-hi els periodistes tortosins. Sobre aquest canvi, Navarro (1996, p. 254) explica, a propòsit del territori tortosí, que es deu a l'errònia associació de *faena* amb el mot espanyol: «La deficient competència lingüística, tant dels usuaris en general com dels professionals de la llengua en particular, ha possibilitat l'aparició d'un prejudici lingüístic vers la variant *faena*, forma genuïna clàssica i no pas un castellanisme».

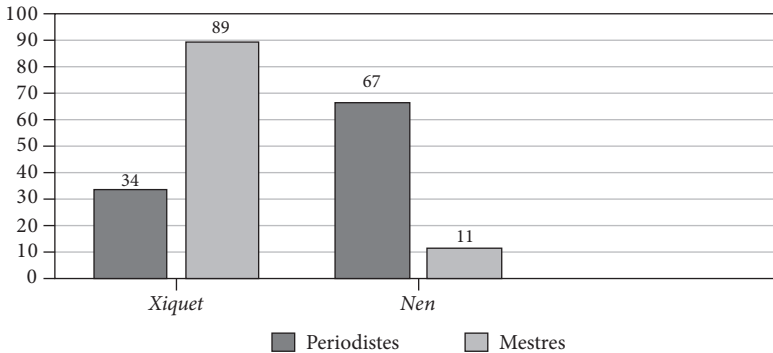
És més, aquesta afirmació es valida amb les dades de les mestres del Montsià ja que el 60 % d'ensenyants fa servir únicament el geosinònim de la resta de català del Principat, *feina*. De fet, una d'aquestes docents que usa la solució al·lòctona es queixa: «Als llibres i a la tele mos ensenyen lo de Barcelona».

Com veiem, tot i que és conscient d'aquest fet, segueix difonent aquesta solució i arracona la forma normativa tortosina. Tot i això, creiem que la mestra desconeix que *faena* és, també, una paraula admesa al DIEC. Del 18 % restant, un 9 % de docents usa indistintament les dos variants per a aquest mot. Finalment, un 9 % fa servir la forma tortosina.

En resum, la solució proposada per Fabra segueix sent la més vehiculada tant en l'ensenyament com en els mitjans de comunicació en el territori que té *faena* com a solució autòctona. A la vegada, aquests resultats evidencien que cal implementar d'una manera més vehement les solucions incorporades el 1995 al DIEC.

5.4. *Xiquet*

Xiquet és la solució d'aquest doblet en el bloc occidental (Veny i Massanell, 2015, p. 102). Això no obstant, no era present al DGLC sinó que va ser inclosa al DIEC com a forma secundària de *nen*.

GRÀFIC 10. Realitzacions del significat *xiquet*.

FONT: Elaboració pròpia.

Si anem a pams, el 67 % de periodistes implementa la forma del català oriental *nen*, mentre que el 34 % final usa l'expressió occidental. Amb referència al sector educatiu, el 89 % de docents fa servir constantment la solució tortosina *xiquet*, mentre que l'11 % restant usa únicament el geosinònim *nen*. Concretament, la professora que empra el mot oriental és natural de Lleida. Com ja s'ha indicat reiterades vegades en aquest treball, la zona central del català nord-occidental és una àrea permeable a les solucions estàndard del català central, sobretot lèxiques.

6. CONCLUSIONS

En aquest punt del treball convé extraure conclusions tenint en compte els dos sectors objecte d'estudi. Per a fer-ho, recuperem la pregunta que porta per títol aquest article: què queda de la proposta composicional de Fabra? A trets generals, els resultats asseveren que, malgrat que Fabra preveia un model de llengua composicional segons l'origen geolectal de cada usuari, majoritàriament s'implementen en la societat les variants codificades del català central.

Tanmateix, convé diferenciar entre els dos agents de difusió de l'estàndard atès que els percentatges de solucions considerades per Fabra com a principals és

més elevat en els mitjans de comunicació, això és, en els registres més formals. Alhora, en l'ensenyament també s'arraconen formes occidentals codificades per Fabra, com ara l'increment *-ix-* o mots com *coa*.

Aquests resultats palesen, doncs, que s'ha vehiculat una visió monolítica de la llengua normativa. Més concretament, s'ha perpetuat aquesta visió inicial de Fabra, amb l'extensió únicament de les formes prioritzades en el seu model codificat. Com a conseqüència, s'implementen en la societat les variants codificades del català central mentre que les segones formes de Fabra mai no s'han estandarditzat, és a dir, mai no s'han vehiculat a bastament en la societat catalana. Al mateix temps, les solucions seleccionades per Fabra com a principals —o les úniques— a hores d'ara gaudeixen de més poder lingüístic que les segones formes i que les que ha anat incorporant l'IEC al corpus normatiu. És per tot això que l'accessibilitat a les solucions estàndard occidentals és més aviat limitada.

A més, detectem moviments centrífugs segons l'adscripció geolectal del locutor o mestre: com més proximitat de Barcelona, més formes normatives del català central. Això és, les comarques centrals del nord-occidental són les més afectades per aquesta tendència d'adscripció de variants estàndard del central. Si anem a l'arrel del problema, hi ha una manca de referents en l'estàndard oral formal occidental en el territori català (Ulldemolins, 2018).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Gramàtica normativa valenciana*. València: AVL.
- ALDC = VENY, Joan; PONS I GRIERA, Lúdia (2001). *Atles lingüístic del domini català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. També disponible en línia a: <<http://aldc.espais.iec.cat/>> [Consulta: 19 agost 2020].
- BELTRAN CALVO, Vicent; SEGURA-LLOPES, Carles (2017). *Els parlars valencians*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- CASTELLÀ ESPUNY, Carles M. (2018). *El tortosí del Baix Ebre i l'estàndard: Descripció lingüística, anàlisi i propostes*. Benicarló: Onada.
- FABRA, Pompeu (1933 [1918]). *Gramàtica catalana*. 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1983). *Diccionari general de la llengua catalana*. 18a ed. Barcelona: Edhasa. [1a edició de 1932, Barcelona: Llibreria Catalònia]
- FERRANDO, Antoni (2018). *Fabra, Moll i Sanchis Guarner: La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992 [1999]). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II. Morfologia*. 3a ed. Barcelona: IEC.
- (1995 [1997]). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. 2a ed. <<https://dlc.iec.cat/>>. [Consulta: 19 agost 2020].

- MASSANELL I MESSALES, Mar (2009). «El col·loquial mediatitzat nord-occidental». A: BASSOLS, Margarida; SEGARRA, Mila (ed.). *El col·loquial dels mitjans de comunicació*. Vic: Eumo, p. 159-168.
- (2012). «*Feve temps que no diva tants verbs!*»: *Manteniment i transformació de paradigmes verbals en el català nord-occidental del tombant de segle*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSIP, Maria Àngels (1989). *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- MONTOYA ABAT, Brauli (2006). *Normalització i estandardització*. Alzira: Bromera.
- NAVARRO, Pere (1996). *Els parlars de la Terra Alta: Estudi geolingüístic*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- ULLDEMOLIS SUBIRATS, Amanda (2018). *Grau d'integració del tortosí en l'estàndard planificat i difós pels mitjans de comunicació i pel sistema d'ensenyament*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible en línia a: <<https://www.tdx.cat/handle/10803/663843>> [Consulta: 19 agost 2020].
- VENY, Joan; MASSANELL, Mar (2015). *Dialectologia catalana*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona; Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant; València: Publicacions de la Universitat de València.

PART III

Aspetes lexicogràfics

Unitats lèxiques de l'obra dramàtica de Puig i Ferrerter no enregistrades en el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra

JORDI GINEBRA i MAITE DOMINGO
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta comunicació té l'objectiu general de contribuir a avaluar la relació —i l'adequació— entre el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) de Pompeu Fabra i el lèxic dels escriptors catalans de la primera meitat del segle xx. És sabut que el diccionari de Fabra va ser rebut pels escriptors com l'instrument més adequat per regular el lèxic de la literatura catalana, i com l'obra que, a partir de llavors, havia de constituir la pauta indiscutible de la llengua formal. ¿Fins a quin punt el diccionari de Fabra recollia i sancionava positivament el lèxic habitual de les obres literàries dels escriptors catalans del moment? ¿Fins a quin punt els escriptors mostraven, pel que fa al lèxic, una sensibilitat que confluïa amb la que subjau a l'elaboració del diccionari?

Específicament, la comunicació té l'objectiu de valorar la relació entre el lèxic de l'obra dramàtica d'un escriptor important del període, Joan Puig i Ferrerter (1882-1956), i el lèxic del *Diccionari general*. El mètode ha estat el recompte de les unitats lèxiques de l'obra dramàtica de Puig i Ferrerter que no apareixen després al diccionari de Pompeu Fabra. Pensem que d'aquestes confluències o no confluències en podem treure algunes conclusions que poden ser significatives per estudiar i entendre un moment especialment sensible per a la història de la llengua catalana, el primer terç del segle xx, un període de crisi en què els escriptors com Puig i Ferrerter mostren inseguretats i vacil·lacions.

El lèxic de l'obra dramàtica de Puig i Ferrerter ha estat obtingut de la lematització manual del corpus format per les vint-i-tres obres que l'escriptor va publi-

car des del 1905 fins al 1936, una tasca realitzada a Domingo (2017), on el lector pot acudir per a més detalls.¹

2. DADES GENERALS

L'obra dramàtica de Puig i Ferrerter conté 311.868 ocurrencies i 7.217 lemes (unitats lèxiques diferents). D'aquestes 7.217 unitats lèxiques, n'hi ha 298 que no figuren al *Diccionari general de la llengua catalana*. És una quantitat reduïda i, per tant, aquesta simple dada és un indicati del que podríem denominar l'*harmonia lèxica* entre els escriptors catalans importants del moment i el treball lexicogràfic de Fabra.

Dels 298 mots puig-i-ferreterians que no recull posteriorment el DGLC, la majoria són castellanismes: cent noranta. Els altres són arcaïsmes —n'hi ha tretze—, cultismes estilístics —n'hi ha set— i col·loquialismes —n'hi ha vuitanta-vuit. Comentem breument cada una d'aquestes categories.

3. ELS CASTELLANISMES

El corpus dramàtic puig-i-ferreterià conté cent noranta castellanismes que no figuren al *Diccionari general de la llengua catalana*. Donem aquests castellanismes en dues llistes. Els de la primera els anomenem castellanismes *manifestos* (no figuren als diccionaris catalans o apareixen al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) amb indicació de la seva categoria de castellanisme). En la segona llista hi ha els castellanismes que posteriorment van ser recollits pel DCVB sense cap marca que n'indiqués el caràcter de mot manllevat al castellà. Ens ha semblat interessant fer aquesta distinció perquè probablement els castellanismes de la segona llista eren castellanismes més arrelats en la llengua literària i, per tant, més difícils de detectar i d'evitar.

1. A més de Domingo (2017), el lector pot consultar, per conèixer aspectes del llenguatge dramàtic de Puig i Ferrerter, Domingo (2018) i Domingo i Ginebra (2008 i 2012).

LLISTA 1

Castellanismes del primer tipus (manifestos) ordenats de manera descendent de més usats a menys usats (la xifra indica les ocurrencies)²

130 <i>hermós</i>	3 <i>boçal</i>	1 <i>alentar</i>	1 <i>enginyer</i>
102 <i>dítxós</i>	3 <i>círcol</i>	1 <i>alivi</i>	1 <i>làmpara</i>
62 <i>demés</i>	3 <i>agotar</i>	1 <i>apercibir</i>	1 <i>linda</i>
39 <i>tonto</i>	3 <i>apretar</i>	1 <i>apariença</i>	1 <i>llealtat</i>
35 <i>cego</i>	3 <i>acíbar</i>	1 <i>baix</i> (prep.)	1 <i>malograr</i>
31 <i>donya</i>	3 <i>engatussar</i>	1 <i>bien</i>	1 <i>missenyora</i>
29 <i>apoiar</i>	3 <i>todo</i>	1 <i>boquilla</i>	1 <i>mueca</i>
21 <i>ademés</i>	3 <i>villa</i>	1 <i>borrar</i>	1 <i>munyeca</i>
19 <i>tonteria</i>	3 <i>xino</i>	1 <i>bulto</i>	1 <i>panyo</i>
18 <i>mimar</i>	2 <i>agobiar</i>	1 <i>cadera</i>	1 <i>pasmat</i>
16 <i>dítxa</i>	2 <i>calitat</i>	1 <i>catequisar</i>	1 <i>patejar</i>
13 <i>apariència</i>	2 <i>barato</i>	1 <i>condenar</i>	1 <i>peregrina</i>
13 <i>lograr</i>	2 <i>reste</i>	1 <i>cordura</i>	1 <i>quartel</i>
13 <i>sèrio</i>	2 <i>subterrani</i> (nom)	1 <i>cuidado</i>	1 <i>quarto</i> 'habitació'
13 <i>silló</i>	2 <i>abarcar</i>	1 <i>cuidados</i>	1 <i>regosijar</i>
11 <i>tambalejar</i>	2 <i>apacible</i>	1 <i>cuidadosament</i>	1 <i>regositjar</i>
11 <i>creència</i>	2 <i>asquerós</i>	1 <i>desdixat</i>	1 <i>retrassar</i>
8 <i>permanèixer</i>	2 <i>desvanèixer</i>	1 <i>desempenyar</i>	1 <i>saborejar</i>
8 <i>enterar</i>	2 <i>empenyar-se</i>	1 <i>despedida</i>	1 <i>soguilles</i>
7 <i>agravi</i>	2 <i>aterroritzar</i>	1 <i>desperesar-se</i>	1 <i>soltura</i>
7 <i>plan</i> 'plànol'	2 <i>deportista</i>	1 <i>despiedat</i>	1 <i>sombrero</i>
7 <i>trajo</i>	2 <i>entontit</i>	1 <i>despreci</i>	1 <i>sutilment</i>
6 <i>sigle</i> 'segle'	2 <i>financier</i>	1 <i>despreciar</i>	1 <i>ventatjós</i>
6 <i>vèrtic</i>	2 <i>fulano</i>	1 <i>desvaneixement</i>	1 <i>apestat</i>
5 <i>aconteixement</i>	2 <i>mormoll</i>	1 <i>ditxo</i>	1 <i>murmull</i>
5 <i>grupu</i>	2 <i>pantorrilla</i>	1 <i>endeudar</i>	1 <i>currutaco</i>
5 <i>hermosura</i>	2 <i>vèrtix</i>	1 <i>ensombrar</i>	
5 <i>menos</i>	1 <i>afrentós</i>	1 <i>esquàlid</i>	
4 <i>atinar</i>	1 <i>assumpto</i>	1 <i>fallo</i>	
4 <i>humillar</i>	1 <i>atolondrar</i>	1 <i>grave</i>	

FONT: Elaboració pròpia.

2. En algun cas la classificació de les unitats pot ser problemàtica. Per exemple, hem donat com a castellanisme la forma *sigle*, perquè al DCVB és etiquetada com a tal, tot i que podria considerar-se un col·loquialisme, resultat del tancament de la vocal palatal (*segle* → *sigle*).

LLISTA 2

Castellanismes del segon tipus (recollits al DCVB sense marca) ordenats de manera descendent, de més usats a menys usats

201 don	3 hèroe	2 acert	1 desposar
71 mentres	3 atormentar	2 anegar	1 desprendiment
50 assentar	3 complacència	1 andarina	1 lleal
24 medi	3 doblar	1 antiguetat	1 millonari
16 iglésia	3 pervindre	1 arrabal	1 realisar
12 sèriament	2 agraviós	1 estància	1 reinar
11 dever	2 amoblar	1 fanatisar	1 reinat
11 sirvent	2 anusar	1 gravement	1 salamera
11 soletat	2 gasto	1 inagotable	1 sentar
8 aterrar	2 invernacle	1 ingeniós	1 sirventa
8 vacació	2 ir	1 murmull	1 sossegar
7 agraviar	2 briosamente	1 pervenir	1 abraç
7 apocat	2 complacent	1 postre	1 utilisar
7 atravesar	2 embaucador	1 precís (de ser precís)	1 pinxesc
4 apenar	2 ensajar	1 bronzo	1 acèquia
4 assentat	2 modorra	1 burguès	1 abraç
4 carmel-lo	2 preñar-se	1 creuada	
4 vàries	2 sublevar	1 demoni	
3 gimnàsia	2 tormenta	1 desnú	

FONT: Elaboració pròpia.

És important assenyalar que més d'un 50% d'aquests castellanismes apareixen un sol cop al corpus dramàtic de Puig i que, per tant, podríem pensar que l'autor hi va recórrer per descuit, o que van ser el resultat d'una vacil·lació puntual entre un mot col·loquial proper o conegut pel públic i un mot genuí però més allunyat de l'ús oral.

Cal tenir en compte que en molts casos el castellanisme conviu amb la solució admesa per Fabra en el seu diccionari, circumstància que testifica que Puig coneixia l'alternativa genuïna (entre parèntesis el nombre d'ocurrències de cada variant): *aperibir* (1) / *apercebre* (3); *borrar* (1) / *esborrar* (7); *calitat* (2) / *qualitat* (4); *despietat* (1) / *despietat* (3); *grupu* (5) / *grup* (7); *humillar* (4) / *humiliar* (23); *menos* (5) / *menys* (33); *murmull* (1) / *mormol* (14) i *mormoll* (2); *serio* (13) / *seriós* (25). En el segon grup, trobem *atravesar* (7) / *travessar* (16); *pervenir* (1) / *pervindre* (3); *burguès* (1) / *burgès* (15); *demoni* (1) / *dimoni* (39).

Pel que fa a la distribució cronològica dels castellanismes, té interès comprovar si són anteriors o posteriors a 1917. En aquesta data apareix el *Diccionari ortogràfic* i, per tant, Puig i Ferrer, a partir d'aquell moment, ja podia comptar amb el guiatge fabrià. Per aquest motiu hem elaborat dues llistes: una amb els castellanismes que apareixen abans d'aquesta data i una altra amb els que aparei-

xen després (hem establert el límit de la primera llista l'any 1918, any de publicació de l'obra *Si n'era una minyona*).

El resultat és el següent. De la primera relació de castellanismes (llista 1), n'hi ha seixanta-set —d'un total de cent disset— (el 57,26 %) que no apareixen amb posterioritat al 1917. Són aquests: *acíbar, aconteixement, además, afrentós, agobiar, alivi, apacible, apercibir, apestat, asquerós, assumpto, baix* (prep.), *boçal, boquilla, borrar, cadera, calitat, catequisar, cuidado, cuidadós, cuidadosament, desdixat, desempenyar, despedida, desesperar-se, despiedat, despreci, despreciar, desvaneixement, desvanèixer, empenyar-se, endeudar, ensombrar, esquàlid, fallo, financier, grave, grupu, inginyer, linda, lograr, malograr, menos, mimar, missenyora, mueca, murmull, panyo, pasmat, patejar, peregrina, permanèixer, quartel, quarto, regosijar, regotsitjar, reste, retrassar, saborejar, soguilles, soltura, sombrero, subterrani, tambalejar, traje, ventatjós, vèrtix.*

De la segona llista de castellanismes (llista 2), n'hi ha quaranta-un de setantatres (més del 50 %) que no presenten ocurrencies més enllà del 1917 (el percentatge és una mica més baix que en el cas del primer grup, però sembla lògic tenint en compte que són mots que, com hem dit, devien tenir més arrelament literari). Els mots abandonats d'aquesta segona llista són els següents: *abraç, acert, agosar, amoblar, anegar, anusar, apenar, arrabal, assentat, atormentar, briosament, bronzo, complacència, complacent, creuada, demoni, desnú, desposar, desprendiment, dever, doblar, embaucador, ensajar, fanatisar, hèroe, inagotable, ingenios, invernacle, ir, lleal, modorra, pervindre, pinxesc, prendre-se, realisar, reinar, reinat, sirvent, sirventa, tormenta, utilisar.*

Tot plegat avala la idea que Puig es va esforçar per adaptar-se al model d'estàndard general que, de la mà de Fabra principalment, es va anar imposant a la llengua literària, i que els castellanismes rebutjats per aquest model estàndard de llengua són els que Puig va intentar anar abandonant a mesura que publica obres noves.

Quedaria per determinar, però, si els castellanismes recurrents que no tendeixen a desaparèixer perviuen com a resultat d'una decisió conscient d'apartar-se de la pauta establerta per Fabra o no. Un índex ens pot fer pensar que no. L'única obra teatral de Puig publicada amb posterioritat a l'edició del DGLC, que és *Anna darrera la cortina*, del 1936, només conté un dels vint castellanismes més freqüents en el corpus (*gimnàsia*). També conté *carmello*, però hi apareix en cursiva. Sembla, doncs, que la voluntat de Puig va ser la d'adaptar-se a la normativa lèxica que establia l'obra de Fabra.

Finalment, pot ser interessant fer referència a un grup de castellanismes de l'obra de Puig que sí que van ser admesos posteriorment per Fabra. Aquest fet pot ser un índex que els escriptors i el lexicògraf compartien la idea que hi havia certs mots d'origen castellà que inevitablement calia acceptar en la llengua literària. Són els següents (com fins ara, la xifra indica el nombre d'ocurrencies).

LLISTA 3

Castellanismes usats per Puig i recollits al DGLC

226 <i>quedar</i>	9 <i>borratxo</i>	3 <i>aficionar</i>	1 <i>aficionat</i>
100 <i>buscar</i>	9 <i>romanço</i>	3 <i>descuidar</i>	1 <i>alarit</i>
93 <i>amo</i>	6 <i>estrella</i>	3 <i>estupend</i>	1 <i>bravo</i>
86 <i>tarda</i>	6 <i>hisenda</i>	3 <i>rotllo</i>	1 <i>condolit</i>
73 <i>preguntar</i>	6 <i>ondejat</i>	3 <i>rumiar</i>	1 <i>conversació</i>
47 <i>avorrir</i>	5 <i>murmurar</i>	3 <i>taral-larejar</i>	1 <i>hule</i>
47 <i>mosso</i>	4 <i>abreviar</i>	3 <i>tenda</i>	1 <i>malejar</i>
27 <i>llàstima</i>	4 <i>conquistar</i>	2 <i>carcassa</i>	1 <i>oient</i>
21 <i>curar</i>	4 <i>manya</i>	2 <i>regany</i>	1 <i>referent</i>
17 <i>dispensar</i>	4 <i>reconquistar</i>	2 <i>remordir</i>	1 <i>reprotxar</i>
17 <i>quadro</i>	4 <i>sobresaltar</i>	2 <i>senyoriu</i>	1 <i>res</i>
14 <i>mossa</i>	4 <i>tutejar</i>	2 <i>serietat</i>	1 <i>serpent</i>

FONT: Elaboració pròpia.

N'hi ha d'altres que no van ser recollits per Fabra al DGLC, però que més endavant han estat admesos per l'autoritat normativa, com ara *afició*, *alabar*, *aterrador*, *apurar*, *brill*, *bravo*, *broma*, *cegar*, *ceguera*, *cervo*, *cigarro*, *coça*, *cuidar*, *duro*, *entorpir*, *entregar*, *guapo*, *llaga*, *maco*, *misto*, *monyo*, *moreno*, *nomenar*, *resar*, *sereno*, *tarambana* i *verdader*.

4. ARCAISMES I CULTISMES ESTILÍSTICS

El corpus dramàtic puig-i-ferreteria conté tretze arcaismes que no recollirà posteriorment el DGLC: *abscondir*, *aconhortar*, *aimant*, *aimar*, *aterrar* 'aterrir', *conresar*, *contentar*, *encar*, *ensomniar*, *fadigar*, *fadigós*, *tristícia* i *vis* 'vista'. Un d'aquests, *aconhortar*, sí que figurava al *Diccionari ortogràfic* (al DGLC és substituït per *conhortar*). De fet, el DGLC no recull *aimant* però sí *aimia*, i no recull *fadigar* ni *fadigós* però sí *fadiga*. Es fa difícil en aquest punt explicar en tots els casos les tries del diccionari de Fabra, que, a més, recull de fet una certa quantitat d'arcaismes, com ara els següents, tots presents d'altra banda al lèxic de l'obra dramàtica de Puig:³

3. Certament, com ens fa observar Maria Pilar Perea, algunes de les unitats d'aquesta llista no són arcaismes, perquè avui són encara ben vives en determinades àrees (*cercar*, *ca*, *prompte*, etc.). Els hi hem inclòs perquè tots els indicis fan pensar que la raó per la qual Puig els utilitza és que són mots que percebia com a arcaics, i no pas perquè volgués mostrar-se sensible a la variació territorial de la llengua, i també perquè probablement Fabra els va recollir al DGLC sobretot perquè havien estat mots generals en català antic. Per a la distinció entre arcaisme absolut i relatiu, vegeu Ginebra (2006, p. 106-109).

LLISTA 4

Arcaïsmes usats per Puig i recollits al DGLC

79 <i>cercar</i>	8 <i>hom</i>	2 <i>aimia</i>	1 <i>ca</i>
38 <i>ver</i> 'veritable'	5 <i>ensem</i>	2 <i>ans</i>	1 <i>començ</i>
31 <i>rompre</i>	5 <i>esguard</i>	2 <i>aprés</i>	1 <i>davallament</i>
31 <i>somniar</i>	5 <i>lliurar</i>	2 <i>esmerçar</i>	1 <i>esdevenidor</i>
25 <i>quelcom</i>	5 <i>prest</i>	2 <i>fadiga</i>	1 <i>esquer</i> 'esquerre'
25 <i>sens</i>	4 <i>car</i>	2 <i>fembra</i>	1 <i>estrabul·lat</i> 'desassenyat'
23 <i>prompte</i>	4 <i>ço</i>	2 <i>felló</i> 'covard'	1 <i>falsia</i>
13 <i>malaurat</i>	4 <i>malla</i> 'moneda'	2 <i>jamai</i>	1 <i>frèvol</i> 'feble'
13 <i>oir</i>	3 <i>romandre</i>	2 <i>retrossar</i> 'arremangar'	1 <i>paorós</i>
10 <i>ací</i>	3 <i>verament</i>	1 <i>acorar</i>	1 <i>traüt</i>
8 <i>encontrada</i>	2 <i>aidar</i>	1 <i>barbre</i>	1 <i>visatge</i> 'cara'

FONT: Elaboració pròpia.

No hi ha pistes per fer afirmacions segures sobre aquest punt, però potser podem dir que la previsió d'arcaïsmes disponibles per a la llengua literària sembla prou coincident en Fabra i en Puig i Ferrer.

Finalment, cal fer esment d'un altre petit grup de set unitats lèxiques del corpus dramàtic puig-i-ferreterià que tampoc no figuren al DGLC. Són *anuser*, *apenar*, *apesarament*, *caia*, *cotxar*, *ubriagar* i *ubriaguesa*. Són —almenys alguns— mots que podem classificar com a cultismes estilístics (Ginebra, 2006, p. 116). Els dos primers són derivats per prefixació (de *nus* i *pena*). El tercer és un parasintètic format a partir de *pesar*. El quart és un adjectiu d'etimologia incerta. El cinquè és una variant formal de *acotxar*. I els dos darrers són també variants formals de *embriagar* i *embriaguesa*. Tots estan recollits al DCVB (*apenar* també al GDLC).

5. COLLOQUIALISMES

Puig i Ferrer utilitza en la seva obra dramàtica un total de vuitanta-vuit col·loquialismes que posteriorment Fabra va desestimar per a la llengua normativa. La llista és la següent. Hem inclòs també en aquesta llista de vuitanta-vuit unitats formes verbals col·loquials no admeses per la normativa (*sapiguessis*, *sapiguéssiu*, *sapigut*, *sapiguda*, *dongueu*, *dongui*, *poguent*, *poguer*, etc.). Les lletres majúscules que precedeixen cada unitat indiquen si el mot va ser usat només abans de 1918 (A) o també després de 1918 (B).

LLISTA 5

Colloquialismes usats per Puig no recollits al DGLC

B <i>acarmetlar</i>	A <i>fluviol</i>	A <i>muscle</i>	A <i>ressonantes</i>
A <i>agosar</i>	A <i>fumejanta</i>	A <i>narina</i>	A <i>sapiguesis</i>
A <i>aixís</i>	B <i>gavinet</i>	A <i>naturalisar</i>	A <i>sapiguéssiu</i>
A <i>amarganta</i>	B <i>gènit</i>	A <i>nirviós</i>	B <i>sapiguda</i>
A <i>aquet</i> B <i>aquets</i>	A <i>horinzontal</i>	B <i>nomenar</i>	B <i>sapigut</i>
B <i>aucell</i>	A <i>horizantal</i>	A <i>perfidios</i>	A <i>senyar</i>
B <i>carmel-lo</i>	B <i>impertinenta</i>	A <i>pinxesc</i>	A <i>singlar</i>
B <i>cimbrejanta</i>	A <i>incaute</i>	B <i>Pireneu</i>	A <i>sirvent</i>
A <i>creienta</i>	A <i>indecenta</i>	A <i>poguent</i>	A <i>sirventa</i>
A <i>créixem</i>	B <i>indecissió</i>	A <i>poguer</i>	B <i>somiar</i>
A <i>decenta</i>	A <i>inginyer</i>	A <i>presiri</i>	A <i>suplicanta</i>
B <i>dessimular</i>	A <i>insolenta</i>	A <i>pro</i>	A <i>taup</i>
A <i>diligenta</i>	A <i>istil</i>	B <i>profond</i>	A <i>tintina</i>
A <i>donguèu</i> B <i>dongui</i>	B <i>istiu</i>	B <i>pusil-lànim</i>	A <i>tranquilisar</i>
A <i>dormiscar</i>	A <i>llampanta</i>	A <i>questa</i> A <i>quests</i>	A <i>utilisar</i>
B <i>empenedir-se</i>	B <i>lluenta</i>	A <i>realisar</i>	B <i>vidauba</i>
B <i>entornar-se</i>	B <i>malinconia</i>	A <i>rebujar</i>	A <i>volguent</i>
B <i>esmortuir</i>	A <i>mellor</i>	A <i>regatxo</i>	A <i>volguer</i>
B <i>estre</i>	B <i>menaçar</i>	A <i>repenediment</i>	B <i>vui</i>
B <i>etgegar</i>	A <i>menassanta</i>	A <i>repenedir-se</i>	
B <i>Eulària</i>	A <i>morfondre's</i>	A <i>resplendent</i>	
A <i>excitant</i>	B <i>motllar</i>	A <i>respost</i>	

FONT: Elaboració pròpia.

Es pot observar que no hi ha gairebé cap unitat lèxica que no tingui una variant morfològica al DGLC. Les excepcions són els derivats *dormiscar*, *repenedir-se* (i *repenediment*) i *tintina*. Tot i així, tret de *tintina*, aquests derivats no tenen una semàntica diferent de la que presenten altres mots que figuren al diccionari.

En la llista hi trobem variants que són el resultat d'assimilacions (*istil*, *istiu*, *nirviós*, *esmortuir*), dissimilacions (*dessimular*, *Eulària*), metàtesis (*gavinet*), pròtesis (*agosar*), epítesis (*aixís*, *gènit*), síncopes (*aquet/aquets*), velaritzacions (*taup*, *vidauba*), tancaments vocàlics (*singlar*, *sirventa*), lexicalitzacions (*empenedir-se*, *entornar-se*) i altres fenòmens fonètics (*carmel-lo*, *créixem*). Hi ha també variants arcaïtzants vives (*aucell*, *estre*). I hi ha uns quants femenins en *-a* d'adjectius acabats en *-ant/-ent* (*amarganta*, *creienta*, *decenta*, *diligenta*, *menassanta*). El que totes aquestes formes ens ensenyen és, per contrast, una característica del diccionari de Fabra que ja s'ha posat en relleu i que constitueix, certament, un dels seus punts més destacats: la reducció dràstica de la dispersió morfològica de la llengua escrita.

Val a dir, per acabar, que també en aquest punt la tendència de Puig va ser la de confluïr amb els criteris que subjauen a l'obra lexicogràfica de Fabra: la propensió a la variabilitat morfològica s'atenua amb el temps, i a *Anna darrera la cortina* ja no apareix pràcticament cap col·loquialisme que no figuri al DGLC (s'hi usa *carmello*, però en cursiva, *dessimular* —al costat de *dissimular*, la forma habitual— i *Pireneu*). Cal assenyalar, a més, que els col·loquialismes «no fabrians» de Puig són d'ús poc freqüent. Tret de *mellor*, *istiu* i *aixís*, que són els que tenen les ocurrences més altes, els altres apareixen al corpus en una proporció molt baixa: tan baixa que la gran majoria (més del 50 %) hi apareix un sol cop.

6. CONCLUSIONS

Ens demanàvem, al començament d'aquesta exposició, si el diccionari de Fabra recollia i sancionava positivament el lèxic habitual de les obres literàries dels escriptors catalans del moment, i si els escriptors mostraven, pel que fa al lèxic, una sensibilitat que confluïa amb la que subjau a l'elaboració del diccionari. Ens sembla que el recompte de les unitats lèxiques de l'obra dramàtica de Puig i Ferrer que no recull el DGLC apunta cap a una resposta afirmativa. De les 7.217 unitats lèxiques del corpus, només n'hi ha 298 que no figuren al *Diccionari general*. D'aquestes, la majoria són castellanismes; castellanismes que, a més, Puig tendeix a anar abandonant. Les altres unitats són sobretot col·loquialismes morfològics i morfolèxics, que també tendeixen a reduir-se quantitativament. No hi ha (o n'hi ha molt pocs) tipus lèxics específics —unitats lèxiques pròpiament dites, fora dels castellanismes— que Puig usi en la seva obra dramàtica i que no constin al DGLC. I, pel que fa als arcaïsmes, tot i que la quantitat és poc representativa per fer generalitzacions concloents, sembla que es pot dir que no es detecta una sensibilitat clarament divergent entre els dos autors.

Com a escriptor, Puig i Ferrer volia ser «natural i dir les coses tal com ragen» i utilitzar un llenguatge «més viu que bell» (Domingo, 2017, p. 24). El resultat de l'acarament del lèxic de la seva obra dramàtica amb el lèxic del DGLC demostra que el seu lèxic evoluciona progressivament, en sintonia clara amb els plantejaments que subjauen al treball lexicogràfic de Pompeu Fabra: potser, però, més cap a la «bellesa» que cap a la «vivesa».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1926-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v. També disponible en línia a: <<http://dcvb.iecat.net/>> [Consulta: juliol-agost 2018].

- DGLC = FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- DOMINGO MASDÉU, Maite (2017). «El llenguatge dramàtic de Joan Puig i Ferrer». Tesis doctoral. Universitat Rovira i Virgili.
- (2018). «Sobre Puig i Ferrer i la codificació fabriana. Els adverbis en *-ment*» A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Comunitat lingüística i norma: Actes del V Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 133-147.
- DOMINGO MASDÉU, Maite; GINEBRA, Jordi (2008). «La llengua de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferrer. Reflexions i comentaris». A: GRAELLS, Guillem-Jordi *et al.* *Puig i Ferrer: Cinquanta anys després*. Tarragona: Arola, p. 91-110.
- (2012). «El codi gramatical de Fabra i la praxi dels escriptors. A propòsit de Puig i Ferrer». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Comunitat lingüística i norma: Actes del V Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 61-71.
- FABRA, Pompeu (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GDLC = *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998). Barcelona: Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia a: <<http://www.enciclopedia.cat/>> [Consulta: juliol-agost 2018].
- GINEBRA, Jordi (2006). «Sobre el lèxic de l'obra teatral d'Àngel Guimerà». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes: Homenatge a Joseph Gulsoy / 1*. Vol. LIII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 103-121.

Les aportacions de l'obra fabriana al *Diccionari català-valencià-balear*¹

MARIA-PILAR PEREA
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

La bibliografia del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) ofereix la llista de les obres que apareixen citades en el repertori lexicogràfic d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll. Si se sumen les referències de les dues edicions, es compten 1.183 obres, que inclouen diccionaris, obres literàries i no literàries i documentació d'arxiu.

En realitat, però, si s'explora el contingut del DCVB, es pot apreciar que hi foren referenciades moltes altres obres que no apareixen a la bibliografia; per contra, no hi apareixen algunes de les que hi ha citades. Així, per posar un exemple, mentre que la bibliografia recull cinc obres de Joan Coromines, el DCVB n'inclou vint-i-dues noves referències que no constaven en l'esmentada bibliografia (vegeu Perea, 2018).

De Pompeu Fabra, el DCVB en registra quatre obres: les «Converses filològiques» (1920?), el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). Els tres primers treballs apareixen citats també en la primera edició. El darrer, atesa la data de publicació, sols s'esmenta a la segona. Examinades amb detall les entrades de la primera i segona edicions del DCVB, s'observa que mai no hi apareixen les «Converses filològiques». Les altres obres tenen una presència variable, i domina numèricament el *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC).

L'objectiu d'aquest treball és examinar i classificar les aportacions de l'obra fabriana que els autors del DCVB, i especialment Moll, van seleccionar per incor-

1. Aquest treball s'adscriu al projecte FFI2013-41077-P, finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.

porar a la seva obra. S'analitzaran, igualment, les valoracions que el lingüista ciutadellenc fa de les contribucions fabrianes, les quals oscil·len entre la indicació neutra de la referència i el comentari crític que qüestiona l'ús de determinades grafies, mots o significats. En darrer lloc, i mitjançant l'estudi dels mots indicats, es podrà deduir quina font lexicogràfica tingué una influència prou notable en la configuració del *Diccionari general de la llengua catalana*.

2. ELS TREBALLS DE FABRA EN LES ENTRADES DEL DCVB

S'ha trobat informació extreta del *Diccionari ortogràfic* (1917), de la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912) i del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) en 421 entrades del DCVB (xifra que constitueix un 0,27% del conjunt d'entrades: 150.964). Les dades tenen característiques diferents i poden incidir, a grans trets, en cinc àmbits: *a*) en la definició del mot, aportant-hi un nou significat o accepció; *b*) en l'ortografia, incorporant-hi una variant ortogràfica o una variant formal; *c*) en la pronunciació, indicant, per exemple, una obertura o un tancament vocàlic o la presència d'un determinat accent gràfic; *d*) en la morfologia, en relació amb la formació del gènere o del nombre, i *e*) en el contacte de llengües, en concret els castellanismes o els gal·licismes que són acceptats en el *Diccionari* de Fabra.

S'examina a continuació la presència de les obres esmentades en el DCVB i es fa un èmfasi especial en el DGLC, que és el que, de lluny, aportà més informació a l'obra lexicogràfica d'Alcover i de Moll.

3. LA PRESENCIA DEL DICIONARI ORTOGRÀFIC EN EL DICIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR

El *Diccionari ortogràfic*, de manera explícita, té una presència molt minoritària en el DCVB, ja que aquest sols referencia els mots *aureola* i *boà* en relació amb la flexió, en el primer cas, i amb la pronúncia, en el segon.

Pel que fa a *boà*, un gal·licisme, el DCVB s'hi refereix pel que fa a la flexió de nombre que proposa el DGLC: «BOÀ² Pl.: *boàs* (Fabra Dicc. Ort.); *boans* (més usual vulgarment)».

Pel que fa a *aureola*, el DCVB matisa la pronúncia que es proposa al DGLC:

AUREOLA *f.*, neol. [...] tothom pronuncia *aureola*, accentuant la *o*. Fon.: Fabra Dicc. Ort. accentua *aurèola*, advertint, però, que habitualment es pronun-

2. *m.* Peça llarguera de pèl o de plomes, que les dones duen embolicada pel coll per abrigar-se.

cia *aureòla*. Som de parer que cal abandonar la innovació d'accent *aurèola*, car no sols contradiu la pronúncia vulgar, sinó també l'ús dels bons escriptors: en els passatges que hem citats d'En Jaume Roig, de Mn. Verdaguer i d'En Joan Alcover, se veu clarament, pel ritme i per la rima, que aqueixos tres grans literats escrivien *aureola* y [*sic*] no *aurèola*. El poeta Gabriel Alomar i altres escriptors encara van més lluny, usant la forma *auriola*: Les auríoles dels pinars reïnosos, Alomar Columna 197. Dins l'auriola dels vitratges de color, Ramis Clar. 17.

Aquest comentari reproduceix, amb pocs canvis, el de la primera edició del DCVB.

Cal tenir en compte que les al·lusions que el DCVB fa sobre el diccionari Fabra poden alludir també al *Diccionari ortogràfic*. Vegeu, per exemple, *burgrave* a § 7.2.a.

4. LA PRESENCIA DE LA GRAMÁTICA DE LA LENGUA CATALANA EN EL DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR

El DCVB conté dues referències a la *Gramática de la lengua catalana* sobre qüestions relatives als possessius pel que fa a l'ús de *seu* en lloc de *llurs*³ quan es tracta de posseïdor múltiple, i a la preposició *per*⁴ quant a l'ús de *per a* davant d'infinitiu.

5. LA PRESENCIA DEL DICCIONARI GENERAL DE LA LENGUA CATALANA EN EL DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR

Hi ha 332⁵ entrades de les quals el DCVB aprofita les definicions que ofereix el DGLC. En general, i especialment quan es tracta de definicions curtes, normalment en reproduceix el contingut sense canvis, o en fa de molt menors. En altres casos, les definicions i excepcionalment els exemples experimenten diversos trac-

3. Cf. SEU, SEVA: «2. D'ells o d'elles (o sia, referit a posseïdor múltiple). En aquest sentit, el possessiu clàssic i més correcte és *llur*, però aquest ha desaparegut quasi completament del llenguatge viu, substituït per *seu*. De l'ús de *seu* en lloc de *llur* es troben exemples en el català antic, i més nombrosos en la literatura actual (Cf. Fabra Gram. § 115; R. Aramon en *Festschrift Gamillscheg*, 16-19)».

4. «Aquesta forma simple *per* s'usa també amb preferència a *per a* davant un infinitiu que denota la finalitat de l'acció expressada per un verb d'execució voluntària, la finalitat de la qual és al mateix temps el motiu de l'acció [...]. Fora d'aquest cas especial, sempre que es vol expressar la idea de finalitat o destinació convé emprar la forma *per a*, i així es distingeix del concepte de causalitat, instrument, etc., per als quals cal usar la forma *per*. [...]». (Cf. Fabra Gram. 176-178; Moll Gram. Hist. 352-353)».

5. L'extensió limitada d'aquest treball no permet d'analitzar cadascun dels mots extrets del DGLC que s'afegiren al DCVB. Se'n presenta sols una selecció.

taments. L'observació «Segons Fabra Dicc. Gen.», que apareix en algunes entrades, no sembla tenir cap mena de connotació i pot identificar-se amb la majoritària «Fabra Dicc. Gen.». La seqüència «Segons Fabra» es troba en els mots *nyafa*, *pensadament*, *primsenyar*, *rasclum*, *repussar*, *saïmar*, *tamarigar*, *transflorar*, *transir*, *xau-xau*, la definició dels quals reproduceix fidelment la definició del DGLC.

5.1. El tractament de les definicions

5.1.1. Absència de canvis (o molt menors)

En general, les definicions no presenten cap canvi o n'experimenten de mínims.

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
atropament	<i>m.</i> Reunió de gent atropada (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> Reunió de gent atropada.
borrascall	<i>m.</i> Caiguda de petites volves de neu, petita nevada que amb treballs cobreix la terra (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> Caiguda de petites volves de neu, petita nevada que amb treballs cobreix la terra.
muralleta	<i>f.</i> Ampit (Labèrnia, Saura, Bulbena Diccs., i admès pel diccionari Fabra).	<i>f.</i> Ampit.

Algunes definicions mostren, des d'un punt de vista formal, canvis menors:

a) Ús de minúscules

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
manual	<i>adj. i subst. m.: c</i> Llibre que conté els ritus amb què han d'administrar-se els sagraments (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> Llibre que conté els ritus amb què han d'administrar-se els Sagraments . ⁶

b) Eliminació de parèntesis⁶

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
vorellar	<i>v. tr.</i> 2. Fer vorells per limitar un camp, un prat; fer el vorell d'un objecte (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr.</i> Fer vorells per limitar (un camp, un prat) ; fer el vorell (d'un objecte) .

6. S'ha afegit la negreta per contrastar les diferències entre les dues obres.

c) Absència de determinants

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
hiverner	<i>m.</i> Mosso que es lloga solament per a l'hivern (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> El mosso que es lloga solament per a l'hivern.

d) Modificació de la forma de relatiu

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
atribolat, -ada	<i>adj.</i> Qui sol obrar amb atribolament (Fabra Dicc. Gen.).	<i>adj.</i> El qui sol obrar amb atribolament.

e) Absència de la forma *per a*

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
bronja	<i>f.</i> 3. Borla de fils finíssims que serveix per empolvorar (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f.</i> Borla de fils finíssims que serveix per a empolvorar.

tot i que *per a* apareix en altres definicions:

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
degradador	<i>m.</i> Dispositiu per a obtenir fotografies de fons degradat (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> Dispositiu per a obtenir fotografies de fons degradat.

f) Eliminació de signes de puntuació

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
llefardar	<i>v. tr.</i> 2. Untar, tacar de greix (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr.</i> Untar, tacar, de greix.

g) Ús de formes dialectals

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
2. engomada	<i>f.</i> Depòsit de llot que deixa una riuada (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f.</i> Dipòsit de llot que deixa una riuada.
3. manxó	<i>m.</i> 2. Maneguet , cilindre buit i curt que envolta un objecte (Fabra Dicc. Gen.).	Maniguet acc. 2 = Cilindre buit i curt que envolta un objecte.

h) Eliminació de l'observació «familiar»

Mot	DCVB	DGLC
Matafred o matafreds	<i>m.</i> 2. Sopa ben calenta (Fabra Dicc. Gen.).	Matafred <i>Pl.</i> Fam. Sopa ben calenta.
2. tato	<i>m.</i> 3. Fer el tato: fer l'aleta (segons Labèrnia, Saura i Fabra Diccs.).	<i>m.</i> Fer el tato fam. fer l'aleta.

El DCVB no té la marca «familiar»; tanmateix utilitza, quan escau, els termes «popular» i també «vulgar», «vulgarisme».

i) Canvis en la categoria gramatical

Mot	DCVB	DGLC
remolquista	<i>m. i f.</i> El qui mena un cotxe remolc (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> El qui mena un cotxe remolc.

especialment en relació amb la tipologia dels verbs. El terme «pronominal» del DGLC és substituït, en el DCVB, per «reflexiu», i quan escau, «per recíproc».

Mot	DCVB	DGLC
desacondactar	<i>v. tr. refl.</i> Cessar d'estar aconducat (Fabra Dicc. Gen.).	Pronom. Cessar d'estar aconducat.
enferotgir-se	<i>v. refl.</i> Enfereir-se (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. pron.</i> Enfereir-se.
entredevorar-se	<i>v. recípr.</i> Devorar-se mútuament. (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. pron.</i> Devorar-se mútuament.

j) Modificacions en el lema de referència

Mot	DCVB	DGLC
matablats	<i>m.</i> Vent perjudicial als blats, que sol bufar a mitjan maig (Fabra Dicc. Gen.).	matablat <i>m. pl.</i> Vent perjudicial als blats que sol bufar a mitjan maig.
enfarfollar	<i>v. 2. refl.</i> Entrebancar-se parlant; empatollar-se (Fabra Dicc. Gen.).	enfarfollar-se <i>v. pron.</i> Entrebancar-se parlant; empatollar-se.

k) Desenvolupament de les abreviatures

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
vivàrium	<i>m.</i> Lloc dispost per a tenir-hi i criar animals, especialment terrestres (per oposició a <i>aquàrium</i>) (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> Lloc dispost per a tenir i criar animals; esp. terrestres (per oposició a <i>aquàrium</i>).

5.1.2. Canvis en les definicions. Tipologies

En un nombre de casos inferior que en el grup anterior, el DCVB no copia el contingut de la definició de manera literal, sinó que en fa adaptacions de diversos tipus:

a) Eliminació d'una part del contingut

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
arroyacat, -ada	<i>adj.</i> (Arbre) migrat i amatat a terra (Fabra Dicc. Gen.).	Dit d'un arbre migrat, petit i amatat a terra.
1. esbrocalar	<i>v. tr.</i> Treure el brocal (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr.</i> Treure el brocal (d'un atuell, una beina, etc.).
esquena-romput, -uda	<i>adj.</i> Aixafat pels treballs o fatigues (Fabra Dicc. Gen.).	<i>adj.</i> Aixafat pels treballs, les fatigues, etc., que ha hagut d'endurar.
malenconia	<i>f. 2.</i> Tristesesa vaga, ombrívola i persistent (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f.</i> Tristesesa vaga, ombrívola i duradora (que els antics atribuïen a la bilis negra).
pencar	<i>v. intr. 2.</i> Avançar ràpidament en una marxa (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. intr.</i> Fam. Escarrassar-se en una feina , avançar ràpidament en una marxa, etc.
tragirar	<i>v. tr.</i> Afectar una cosa traient-la del seu estat o disposició normals, habituals (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr.</i> Afectar (el cos, l'ànim d'una persona ; una cosa, un arranjament) traient-lo del seu estat o disposició normals, habituals.

En el cas de *malenconia*, el DCVB afegeix: «És forma arcaica (adoptada en la llengua literària moderna), que tanmateix se sent encara dialectalment en algun indret com Meliana (Horta de València). En el llenguatge quotidià es prefereix la forma *melancolia*», mot que no consta al DGLC. Tanmateix, amb aquest comentari Moll no deixa entreveure, com es veurà més endavant, cap to de crítica.

b) Canvi d'ordre dels elements de la definició

Mot	DCVB	DGLC
arrapós, -osa	<i>m. i f. 1.</i> Que esgarrinxa o agafa amb les pues, espines, arestes, etc., de què està proveït (Fabra Dicc. Gen.).	<i>adj.</i> Que, amb les pues, espines, arestes, etc. de què està proveït, esgarrinxa, agafa.
tragirament	<i>m.</i> Acció i efecte de tragirar (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> Acció de tragirar i l'efecte.
trions	<i>m. pl.</i> Els set estels principals de la constel·lació Óssa Major (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m. pl.</i> Els set principals estels de la constel·lació Ossa Major.

c) Incorporació de nova informació

Mot	DCVB	DGLC
guimbarda	<i>f. 1.</i> Eina de fuster, semblant a un ribot , però de fulla estreta i molt sortint, que serveix per a treballar el fons d'un buit (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f.</i> Ribot de fulla estreta i molt sortint que serveix per a treballar el fons d'un buit.
quillar	<i>v. tr. 2. refl.</i> Empolistar-se o arreglar-se per fer goig (Fabra Dicc. Gen.).	quillar-se <i>v. pron.</i> Arreglar-se a fi de fer goig.
1. rabell	<i>m.</i> Antic instrument músic, a manera de violí de tres cordes (Labèrnia-S., Fabra Dicc.); cast. <i>rabel</i> . (V. rabeu).	<i>m.</i> Antic instrument músic d'arquet , de tres cordes.
safaretjada	<i>f.</i> Conjunt de roba que es renta d'una vegada a un safareig (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f.</i> La roba que es renta d'una vegada en un safareig.

d) Substitució d'un mot de la definició per un altre (la resta del contingut és idèntic)

Mot	DCVB	DGLC
artaire	<i>m.</i> El qui es dedica a tirar l'art ; el patró dels ormeigs, el qui tira l'art (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m.</i> El qui es dedica a pescar a l'art ; el patró dels ormeigs, el qui tira l'art.
pedró	<i>m. 4.</i> Columna o pilar solt, especialment amb una inscripció recordatòria d'algun fet memorable (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m. 4.</i> Columna o pilar solt esp. amb una inscripció que recorda un fet memorable (Fabra Dicc. Gen.).
1. trossar	<i>v. tr. 5.</i> Trossar-se el cabell: disposar-lo de manera que la cabellera quedi recollida (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr.</i> <i>Trossar-se el cabell</i> , disposar-lo de manera que la cabellera restí recollida.

e) La definició inclou una informació més sintètica (que sol remetre a una altra entrada)

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
femineïtat	<i>f. FEMINITAT</i> (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f. Condió de certs béns d'ésser pertanyents a la dona.</i>
fixadat	<i>f. Fixesa</i> (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f. Qualitat de fix, fixesa.</i>
menyscreient	<i>adj. Menyscreent</i> (Fabra Dicc. Gen.).	<i>adj. Que no creu en la religió.</i>

f) Canvi en la definició (però amb el mateix significat)

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
enfastidir	<i>v. tr. Donar fastidi</i> (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr. Causar tedi.</i>
enllangorir	<i>v. tr. Posar llangorós</i> (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr. Causar llangor (a algú).</i>

g) Canvi en els pronoms

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
perfer	<i>v. tr. Acabar quelcom de manera que no hi manqui res</i> (segons Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. tr. Acabar (quelcom) de manera que no hi manqui res.</i>

5.1.3. Altres aspectes

Alguns mots que recull el DCVB són a l'addenda del DCVB, com ara *mosquea* i *plena*. Tanmateix, probablement per oblit, a vegades no hi queda consignada aquesta informació (vegeu, per exemple, els mots *bodris*, *emmatat -ada* i *mantell*).

Hi ha dues entrades que no consten en el DGLC malgrat que el DCVB les hi associa: *pellerot* (*m. 2. Pellissaire* (Fabra Dicc. Gen.)) i *semala* (*f. Portadora*, segons Fabra Dicc. Gen.). El segon cas és recollit en el DGLC amb la grafia *samala* («portadora»). El primer cas no s'ha localitzat.

5.1.4. Les definicions i els exemples del DGLC

El DCVB no sols recull les definicions del DGLC sinó també els exemples. Les primeres experimenten alguns dels canvis esmentats més amunt; els segons, en

general, es reproduïxen sense gairebé cap modificació (en negreta consten els canvis, ben escadussers).

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
envellidor, -ora	<i>adj.</i> -Que arriba a vell. «Tots els de casa són envellidors» (Fabra Dicc. Gen.).	<i>adj.</i> Que arriba a vell. <i>Tots els de casa som envellidors.</i>
majúscul, -úscula	2. Molt gran. « Hi ha hagut un escàndol majúscul » (Fabra Dicc. Gen.).	<i>adj.</i> Molt gran o gros. Un escàndol majúscul.
prorrompre	<i>v. intr.</i> - 1. Sortir impetuosament. «Els soldats, llavors, prorromperen de les trinxeres» (Fabra Dicc. Gen.).	<i>v. intr.</i> Sortir abrevadament. <i>Els soldats, llavors, prorromperen de les trinxeres.</i>
ràfega	<i>f.</i> - 1. Bufada de vent curta i violenta; «Una ràfega de llum» (Fabra Dicc. Gen.).	<i>f.</i> Ventada curta i violenta. <i>Una ràfega de llum.</i>

Sols en un cas el DCVB posa com a exemple una definició del DGLC:

salums	<i>m. pl.</i> -«Carns salades de porc, etc.» (Fabra Dicc. Gen.).	<i>m. pl.</i> Carns salades de porc, etc.
--------	--	---

5.2. Alguns aspectes ortogràfics

Si es comparen el DGLC i el DCVB s'aprecien canvis en l'ortografia d'alguns mots de les definicions, que afecten el vocalisme i el consonantisme.

<i>Mot</i>	<i>DCVB</i>	<i>DGLC</i>
blet	<i>m.</i> 5. Melcoratge (segons Fabra Dicc. Gen.).	Malcoratge.
llampúdol	<i>m.</i> 2. Évols , segons Fabra Dicc. Gen.	<i>m.</i> Ébuls.

Els canvis en l'ortografia es reflecteixen també en l'entrada lèxica. El DCVB ho assenyala com una variant ortogràfica:

BEIRE *m.* Var. ort. adoptada per Fabra: *veire*.

CAGUERADA *f.* Var. ort.: *cagarada* (Fabra Dicc. Gen.).

DELEJANT *adj.* Var. ort.: *dalejant* (Fabra Dicc. Gen.).

DELEJAR *v.* Var. ort.: *dalejar* (Fabra Dicc. Gen.).

EBDELLI *m.* Espècie de palmera i la resina que en raja; [...] Var. ort.: *bdelli* (Dicc. Fabra).

- ENCÍ *m.* Var. ort.: *ansí* (Fabra Dicc. Gen.).
- ENXOVAT, -ADA *adj.* Var. ort.: *enxubat* (Fabra Dicc. Gen.).
- ESCALEMERA *f.* Var. ort.: *escalamera* (Fabra Dicc. Gen.).
- ESCALEMOTADA *f.* Var. ort.: *escalamotada* (Fabra Dicc. Gen.).
- ESCOLLERAT, -ADA *adj.* Var. ort.: *escollarat* (Fabra Dicc. Gen.).
1. MOLE *f.* Var. ort.: *mola* (Fabra Dicc. Gen.).
1. EMPALIADA *f.* Var. ort.: *empalliada* (Fabra Dicc. Gen.).
3. LLIM *m.*, més usat en pl.: LLIMS - (escrit *llimbs* en el diccionari Fabra).
- LLOSTRA *f.* que porta el diccionari Fabra, és una falsa grafia per *llostre*.
- SACUTELL *m.* (grafia adoptada per Fabra Dicc.): -sacotell.

Cal tenir en compte que el DIEC no recull els mots *escalamera*, *escalamotada*, *ébuls*, *dalejant*, *dalejar* i *llostra*, que Fabra inclou en el DGLC. Tampoc no admet, ara en relació amb el DCVB, *ebdel·li*, *encí*, *enxovat*, *escalemotada*, *escollerat*, *mole*, *llim* (*llimbs*), *llostra*, *rallar*, *redòs*, *requeté*, *sacutell* i *simolsa*.

5.3. Les variants de formació

La segona edició del DCVB defineix les variants de formació (Var. form.) com «les diverses formes, antigues o dialectals, del mot cap d'article: o sigui, aquelles variants que no són de simple grafia, sinó que presenten alteracions formals del mot». El DCVB assenyala en alguns lemes com a variants de formació les entrades que Fabra inclou en el DGLC. És el cas de:

- ARXIPRESTE *m.* Var. form.: *arcipreste*; *arxiprest* (segons Fabra); ant. *arxiprevere*.
- CORROURE *v. tr.* Var. form.: *corroir*, forma adoptada en el diccionari Fabra.
- DESCREENT *adj.* Var. form.: ant. *descresent*; mod. *descreient* (Fabra Dicc. Gen.).
- FORNÍCIE *f.* Var. form.: *fornici*, *m.* (Escrig. Ll., Martí G., Bulbena, Fabra Diccs.).
- HETAIRA o HETERA *f.* La forma *hetera* ha estat introduïda per Fabra en el seu Diccionari General.
- PERQUISIDOR, -ORA *m. i f.* Var. form.: *perquisitor* (Fabra Dicc. Gen.).
- RESOLI o RESOLIS *m.* Var. form. (preferida en el diccionari Fabra): *rosolis*.
- SERVENTESC *m.* Var. form.: *sirventès* (Riber Sol ixent 110; Fabra Dicc. Gen.).

Llevat de *malenconia* i *perquisidor*, cap de les formes que inclou el DCVB no són recollides ni al DGLC ni al DIEC. Tampoc no ho són els mots *perquisitor* i *rosolis* que apareixen al DGLC.

5.4. *Les formes sinònimes*

Sols en un cas, el DCVB fa referència com a sinònima a una forma que consta en el DGLC. *Tallarí*, però, no apareix al DGLC ni al DIEC.

TALLARÍ *m.* Cadascuna de les tiretes fetes amb pasta de fideus; cast. *tallarín*.
Sinòn.: *tallarina* (segons Fabra Dicc. Gen.).

6. COMENTARIS DELS AUTORS DEL DCVB SOBRE LES FORMES ADMESES PER FABRA EN EL DGLC

Fins ara s'ha observat que el DCVB introduïa els mots, les definicions o els exemples del DGLC sense fer cap comentari en relació amb la idoneïtat o la manca d'encert de la proposta fabriana.

A continuació es classifiquen els mots que compten amb observacions —majoritàriament de Moll— pel que fa a determinats aspectes de les formes proposades per Fabra. Les observacions afecten la pronúncia, la procedència, les grafies, l'ortografia, les variants de formació, el significat i la inexistència de determinats mots. Alguns comentaris són de caràcter descriptiu; d'altres, en canvi, són de caràcter crític.

6.1. *Comentaris descriptius*

a) Pronúncia

Filòsof i *flato* constitueixen dos exemples de mots dels quals el DCVB comenta la pronúncia: «FILÒSOF (var. *filosof*, *filosop*), -OFA *m. i f.*: [...] Fon.: segons l'accentuació recomanada per Fabra,⁷ *filózuf* (Barc.), *filósof* (Val.), *filózof* (Palma). Però és més freqüent la pronúncia *filuzóf* (Barc.), *filozóf* (Palma). Hi ha les pronúncies dialectals *filozóp* (Mall.), *filózəp* (Eiv.)».

El *Diccionari Aguiló* recull les grafies *filosof* i *filosop*. Vegeu també a Coromines (III, p. 1033-1034) les consideracions que fa sobre l'accentuació d'aquest mot

7. Per bé que al *Diccionari ortogràfic* s'admet amb totes dues tonicitats.

i la defensa a ultrança de la decisió final de Fabra: «FLATO *m.* Fon.: flátu (or., men., eiv.); fláto (occ., val., mall.). El diccionari Fabra posa la forma *flat* amb el significat || 1,⁸ però en realitat a totes les comarques catalanes es diu *flato*, tal vegada per castellanisme».

b) Procedència

El DCVB indica l'origen de determinats mots que són admesos per Fabra en el DGLC: gal·licismes (*placard*, *asservir*, *escobilló*, *fanfara*, *placard*, *plastró*, *saltarella*, *terrina*) o castellanismes (*espadanya*, *mansalva* (a *mansalva*), *panyo*, *quitar*, *rabell*, *recental*), però no fa cap consideració crítica pel que fa a la seva inclusió.

6.2. Comentaris crítics

Els comentaris crítics que apareixen en el DCVB expressen una voluntat de correcció o de substitució (de manera implícita o explícita) dels mots provinents del DGLC.

a) Procedència

En el cas dels gal·licismes, *burgrave* i *vinya* són sancionats. Els comentaris reflecteixen la preferència de Fabra per les solucions franceses.

BURGRAVE *m.* Var. form.: *burgraf*, forma que duen els diccionaris de Bulbena i Vogel, és més conforme amb l'origen alemany del mot (al. *burggraf*) i amb el caràcter de la nostra llengua; però el diccionari Fabra fa prevaler la forma *burgrave*, presa del francès.⁹

VINYA (L'accepció || 1 del diccionari Fabra, que defineix la vinya com a significat l'arbust *Vitis vinifera*, o sia, el cep, és un pur gal·licisme sense vitalitat en la nostra llengua).

De la mateixa manera, el mot *erable* no és considerat un arcaisme, com feien els referents lexicogràfics anteriors, sinó un gal·licisme:

ERABLE *m.* que porten com a antiquat els diccionaris Labèrnia, Martí Gadea, Escrig-Ll., i sense indicació d'antiquat els diccionaris Bulbena, Aladern i Fabra, creiem que no és paraula catalana, sinó un mot pres del francès *érable*, nom de l'arbre *Acer*, de la família de les aceràcies, cast. *arce*.

8. 1. Acumulació molesta de gasos en el tub digestiu.
9. El comentari és calcat del que apareix en la primera edició del DCVB.

Pel que fa als castellanismes, Moll considera innecessària l'admissió dels mots *vereda* i *veu*.

1. VEREDA *f.* (que figura en alguns diccionaris del segle XIX i que és acceptat per Fabra, però és castellanisme inusitat en català, copiat dels diccionaris castellans). | 2. Ordre, avís, que es despatxa per fer saber una cosa a un nombre determinat de llocs propers, especialment de l'autoritat eclesiàstica d'una recortoria a l'altra en un arxiprestat (Fabra Dicc.).

1. VEU *f.* 8. Mot, paraula (accepció admesa per Fabra, però que sembla un pur castellanisme innecessari).

b) Grafies defectuoses o incorrectes

Els mots següents presenten, segons el DCVB, unes grafies defectuoses que cal esmenar:

b.1) Errors en l'ortografia o en les grafies

armini	<i>m.</i> Var. ort.: <i>ermini</i> , <i>hermini</i> (ant.). El 2 s'escriu <i>ermini</i> segons el diccionari Fabra, però pertoca escriure <i>armini</i> segons l'etimologia.
2. cavet* ¹⁰	<i>m.</i> que Fabra Dicc. Gen. posa com a equivalent a <i>escórpora</i> , és una grafia defectuosa: cal escriure <i>cabet</i> , perquè és derivat de <i>cap</i> (V. <i>cabet</i> 2).
empaliar*	<i>v. tr.</i> Guarnir amb domassos, tapissos i altres teles d'ornament; cast. <i>empaliar</i> , <i>emparamentar</i> . Fon.: əmpəliá (or., bal.); ampaliá (occ.). Més vulgarment, əmpələjá (Llofriu, Olot). La forma <i>empal-liar</i> , adoptada en el diccionari Fabra, no respon a la pronúncia moderna ni antiga.
escàlum* ¹¹	<i>m.</i> 2. Peix teleosti de l'espècie <i>Aulopus filamentosus</i> (Men.). En el diccionari Fabra aquest nom de peix apareix escrit <i>escalum</i> ,* forma equivocada.
figa-flor*	<i>f.</i> , grafia adoptada pel diccionari Fabra, per <i>figa flor</i> . (V. <i>figa</i>).
lleva	16. Barra generalment de ferro, posada verticalment a un muntant de porta o de finestra, i que serveix per a subjectar aquest amb l'altre muntant i amb el marxapeu o ampit (or.); [...]. Etim.: derivat postverbal de <i>llevar</i> . En l'accepció 16, sol escriure's <i>lleba</i> * (Fabra Dicc. Gen.); però sembla evident que es tracta de la mateixa paraula que en les altres accepcions, i per altra banda, en el Camp de Tarragona es pronuncia clarament <i>lleva</i> amb <i>v</i> labiodental (cf. Montoliu Voc. Tarr.).

10. L'asterisc indica que el mot no apareix al DIEC amb la grafia indicada.

11. Cf. Coromines (DECat, III, 460), s. v. *escàlem*: «*askáloom* a Mallorca (Moll, A=RBB II, 63) i així ho sento als pescadors de Cabrera (1965), *escàlum* com a nom de peix a Menorca (*AlcM*)».

5. molar* o molà*	<i>m.</i> Cetaci semblant al dofi, però molt més gros, de color cendrós o negrenc, amb la boca rodona i un forat al cap per on llança raigs d'aigua [...]. Etim.: si hem d'atendre a la forma castellana <i>pez mular</i> i a la pronúncia <i>mulá</i> amb <i>u</i> , sembla probable que sia derivat de <i>mul</i> , i per tant, la grafia <i>molar</i> i més encara la forma <i>molà</i> adoptada en el diccionari Fabra semblen incorrectes.
2. rabell*	<i>m.</i> Olivera borda (segons Fabra Dicc. Gen.). És forma incorrecta; cal escriure <i>ravell</i> . ¹²
rovina	<i>f.</i> Var. ort.: <i>rubina</i> (Fabra Dicc. Gen.). És una grafia que cal rectificar en vista de les grafies antigues i de la pronúncia dels llocs on no es confon fonèticament la <i>b</i> amb la <i>v</i> (cf. BDC, XXIV, 285).
rovinada	<i>f.</i> 1. Riuada violenta i sobtada (Lluçanès, Plana de Vic, Igualada, Urgell, Segarra, Conca de Barberà, Maestrat) [...] Var. ort.: <i>rubinada</i> (Fabra Dicc. Gen.), grafia rectificable (cf. el que diem s. v. <i>rovina</i>).
temptejar (abans escrit <i>tantejar</i>)	<i>v. tr.</i> Sotmetre a prova alguna persona o cosa, per conèixer-la abans d'obrar envers d'ella; fer o dir quelcom per provar l'estat d'algú o d'alguna cosa. Etim.: la forma originària és <i>tantejar</i> , presa del castellà <i>tantear</i> ; la grafia <i>temptejar</i> s'usa des que l'adoptà Fabra Dicc. Gen., per haver relacionat aquest mot amb <i>temptar</i> .
tenell	<i>m.</i> Porció curta de branca que queda a una soca després d'esporgar-la (Berguedà, Plana de Vic); grop de la fusta, segons Fabra Dicc. Gen. Etim.: derivat dim. de <i>ta</i> (occità <i>tan</i>), mat. sign. Caldria escriure <i>tanell</i> ,* com fa el diccionari Bulbena.
tinard	<i>m.</i> 1. Gran bóta de vi a la qual es tira el most procedent de les samals (Empordà). Var. ort. (incorrecta, encara que admesa per Fabra Dicc. Gen.): <i>tinar</i> .*
trunyella	<i>f.</i> 1. Trena de cabells (mall., men.); [...]. Var. ort.: <i>tronyella</i> * (forma adoptada en el diccionari Fabra, però que està en desacord amb la pronúncia viva del mot, car a Mallorca, on es distingeix la <i>u</i> de la <i>o</i> àtona, tothom pronuncia <i>trunyella</i> amb <i>u</i>).
veto	<i>m.</i> que el diccionari Fabra porta amb el significat de <i>vet</i> (art. 1, 1), és un mot que convé més no usar, posat que tenim la forma <i>vet</i> que és més catalana. El francès, anglès i castellà <i>veto</i> és pres directament del llatí <i>vĕto</i> , i segurament per influència d'aquelles llengües modernes va adoptar Fabra la mateixa forma sense adaptar-la al català; però els nostres autors clàssics ja l'havien adaptada en l'edat mitjana, i no sembla lògic menysprear aquesta adaptació.

12. En el DCVB *ravell* remet a *revell*.

b.2) Errades de còpia o d'interpretació

fiball	<i>m.</i> ant. que porten alguns diccionaris catalans i valencians, i que el diccionari Fabra admet, és segurament una errada de còpia per <i>fiblall</i> .
2. trossada	<i>f.</i> Plec d'una cosa trossada, segons Fabra Dicc. Gen.; però és probable que aquesta accepció del mot <i>trossada</i> , considerat com a derivat de <i>trossar</i> , sigui efecte d'una mala interpretació del text de l'any 1621 que hem citat en el 6 de <i>trossada</i> art. 1. ¹³
escolalla	<i>f.</i> Munió d'escolans (Fabra Dicc. Gen.). (Creiem que aquesta forma és error de còpia, per <i>escolanalla</i>).
estripa-sacs	<i>m.</i> Var. form.: <i>estripa-sangs</i> , forma que porta el diccionari Fabra, no sabem si és una errada de còpia per <i>estripa-sacs</i> , o si és una deformació real d'aquest mot en boca del poble.

b.3) Errors en les fonts utilitzades

2. mora	<i>f.</i> 2. 1. En l'accepció 2, o sia, com a nom de peix, apareix escrit <i>móra</i> en el diccionari Fabra, però és degut a la falsa informació de <i>Griera Voc. peixos</i> , on es dona la transcripció <i>mórə</i> amb <i>o</i> tancada, en lloc de <i>mórə</i> que és la vertadera.
---------	---

c) Variants de formació defectuoses o incorrectes

2. cistell	<i>m.</i> Var. form.: <i>Cister</i> ^o . [...]. La forma <i>Císter</i> , [*] amb accent damunt la <i>i</i> , és incorrecta, malgrat haver estat adoptada en el Dicc. Fabra.
terrestritat	<i>f.</i> -Essència o qualitat de terrestre; cast. <i>terrestridad</i> . Var. form. (incorrecta): <i>terrestreit</i> [*] (Fabra Dicc. Gen.).
xindri*	<i>m.</i> que porta el diccionari Fabra com a significat «motlle de fusta emprat en la construcció d'un arc, d'una volta». És una deformació de <i>cintra</i> , que significa la mateixa cosa i sembla ésser forma preferible.

o que no responen a l'ús real:

floronc o floronco	<i>m.</i> Tumor inflamatori que es forma en l'espessor de la pell i termina en supuració. Var. form.: <i>furóncol</i> , forma adoptada per Fabra Dicc. Gen., però que no respon a l'ús corrent de la nostra llengua ni al dels escriptors antics.
-----------------------	---

13. 6. Cadascuna de les peces de roba que formen una endomassada.

d) Males interpretacions semàntiques

embarrar	<i>v. tr. 8.</i> (El significat «refugiarse», que el diccionari Fabra atribueix al mot <i>embarrar-se</i> , és inexacte, fruit d'una mala interpretació del text de la Crònica de Jaume I que hem citat en l'accepció 4). ¹⁴
faisó o faiçó	<i>f.</i> Var. ort.: <i>faiçó</i> i <i>faisó</i> són la mateixa paraula; Fabra Dicc. Gen. fa d'aquestes dues formes dos articles diferents, atribuint a <i>faiçó</i> ¹⁵ les accepcions 1, 2 i 3, i a <i>faisó</i> l'accepció 4; ¹⁶ però aquesta distinció és artificiosa.
faneca	<i>f.</i> Mesura de grans que en certes regions conté vuit almuts i en altres en conté dotze; en el sistema mètric decimal la faneca té una equivalència variable entre 30 i 55 litres [...]. Var. form.: <i>fanega</i> (forma que el diccionari Fabra posa en article a part de <i>faneca</i> , la qual separació és infundada, com ho és la diferència de significat o d'equivalència que senyala entre <i>faneca</i> «mesura de 40 litres» i <i>fanega</i> «mesura d'uns 55 litres»).
2. godallar	<i>v. tr.</i> Dallar (Pou Thes. puer. 60). Porten aquest mot, amb el qualificatiu d'antiquat, els diccionaris Labèrnia i Escrig-Llombart. Els diccionaris Bulbena i Fabra el porten sense qualificar-lo d'arcaic; tenim motius per a creure que l'accepció de 'dallar' aplicada a <i>godallar</i> és mancada d'exactitud.
investir	<i>v. tr.</i> (El significat de 'envoltar amb un intent hostil (una plaça forta, etc.)', que porta el Diccionari General Fabra, sembla atribuïble més aviat a la forma <i>envestir</i> , malgrat de trobar-se documentada la forma derivada <i>investment</i> amb el significat de 'escomesa hostil').
mesurar	<i>v. tr. 6.</i> El diccionari Fabra posa també el verb <i>mesurar</i> amb l'accepció de 'tenir tal o tal dimensió', i porta aquest exemple: «La torre mesura trenta metres del cim a la base». Però creiem que aquesta accepció és inexistent en català, i còpia d'un dels significats del castellà <i>medir</i> i del fr. <i>mesurer</i> . El català en aquests casos diu <i>tenir o fer (tants metres, pams, etc.)</i> .
terrancós, -osa	<i>adj.</i> Ple de terrancs, de branquillons secs (no de terrossos, com diu Fabra Dicc. Gen.).
veral	(Abans escrit també <i>baral</i>). <i>m. 5. pl.</i> «Paratge extraviat, fora de camí» (segons Fabra Dicc. Gen., que documenta aquesta accepció amb la frase: <i>¿On aneu per aquests verals?</i>). Probablement aquesta definició no és correcta; la frase que se cita com a exemple escau bé a l'accepció 4 d'aquest article. ¹⁷

14. «E'ls hòmens embarraren-se en la força hon havia una torra molt bona e albar, e aquel dia matex reteren-se», Jaume I, Cròn. 39.

15. Acció de fer un objecte donant una certa forma a una matèria; forma donada a un objecte així fet.

16. Manera.

17. 4. Indret, contrada; extensió de terra o de poble distinta de les immediates (Empordà, Berguedà, Lluçanès, Plana de Vic, Pla de Barcelona).

1. vistent	<i>adj.</i> Visible, patent; cast. <i>patente</i> . (No sembla exacte el significat de «que atreu la mirada pel seu bell aspecte, color, etc.», amb què apareix definit el mot <i>vistent</i> en Fabra Dicc. Gen.)
xàpol	<i>m.</i> «Càvec sense punta», segons Fabra Dicc. Gen. (definició que ens sembla incompleta, perquè els càvecs són normalment mancats de punta).
1. xup*	<i>m.</i> Cavitat feta a terra, generalment de forma quadrangular, de pocs pams de costat i pocs de fondària, que serveix per a comunicar aigua dins un pou, vi dins un cup, etc. (Barcelonès, Pla del Llobregat); [...]. - (L'equivalència 'aljub', que el diccionari Fabra dóna per al mot <i>xup</i> , és inexacta; per tant, <i>xup</i> no pot traduir-se pel cast. <i>aljibe</i> o <i>cisterna</i>).

e) Mots inexistents o no documentats

3. empiulat, -ada	<i>adj.</i> Enrabiad, segons Fabra Dicc. Gen. (És una accepció que no hem trobat documentada en cap altre lloc).
falb, ¹⁸ falba	<i>adj.</i> De color gris fosc (Barc.). (El significat d'un color entre roig i groc com el leó», que dóna el diccionari Fabra, concorda amb l'etimologia, però no amb l'ús real del mot).
oliban	<i>m.</i> Encens, segons Fabra Dicc. Gen. (És un mot inexistent, format a base d'una paraula castellana mal accentuada <i>olibano</i> en lloc de la forma correcta <i>olibano</i> . (Vegi's l'article següent). ¹⁹
rapir	<i>v.</i> que Labèrnia-S. Dicc. porta amb el significat de «raptar» i Fabra Dicc. amb el de «prendre amb violència a algú alguna cosa, arrabassar», és un mot que no hem vist usat en català parlat ni escrit.
resipiscància	<i>f.</i> (inusitat, encara que acceptat pel diccionari Fabra) -Acció de tornar a la raó, al bon camí; penediment.
1. sicard o sicart	<i>m.</i> que apareix traduït per <i>Pygargus</i> en Pou Thes. Puer. 45, per «Aucell, o cabra semblant a la dayna: Pygargus» en Torra Dicc., per «mena de cabra muntesa semblant a la daina y que té les anques blavenques, pigargo» en Labèrnia-S. Dicc., per «espècie de cabra y també de falcó, pigargo» en Saura Dicc., per «algazel, espècie de chevreuil, pigargo» i per «au, falcó» en Bulbena Dicc., i per «pigarg» en Fabra Dicc. Però segons Corominas DECast, iv, 56, es tracta d'un mot inexistent en català, que va ésser copiat d'un diccionari a l'altre des que Pou, interpretant malament un text medieval on figura la grafia <i>siquart</i> , cregué que aquesta forma significava una mena de <i>gatzela</i> .

18. Cf. Coromines (DECat, iii, 852) «nom de color de cavalls i muls».

19. *Olibani* o *olibano* *m.* ant. Encens mascle; cast. *olibano*. *Olibani* e altres medicaments, Cauliach Coll., ll. iv, d. 2a, c. 2. Sien confegides ab goma storace, ço és, goba, e *olibano*, ço és ensens blanc, Tres. Pob. 16. Etim.: del llatí medieval **olibanu**, procedent de l'àrab al-lubān, mat. sign.

tocom	<i>m.</i> Lloc, indret (segons Fabra Dicc. Gen.). Aquest mot hauria d'esborrar-se del diccionari normatiu, perquè en realitat no existeix. Vogel Dicc. va ser el primer que li atribuï el significat de 'lloc' («Ort, Punkt»). Labèrnia-S. Dicc., en canvi, posà <i>tocom</i> com a pronom indefinit amb el significat de «algo, quelcom» (encara més absurd que l'altre). El mot <i>tocom</i> fou inventat inconscientment per un o alguns escriptors (Guerau de Liost, Carner, Ruyra), que sentiren dir a la gent del nord de Catalunya frases com «anar ontocom», «venir d'ontocom», i les interpretaren com si fossin «anar a un tocom» o «venir d'un tocom» (puix que l'adverbi <i>ontocom</i> es pronuncia <i>untukóm</i> , amb una síl·laba inicial <i>un-</i> que es pot confondre amb l'article indefinit).
-------	--

f) Aspectes flexius

frèvol	<i>adj.</i> Mancat de forces; flac, sens vigor. Var. form.: el diccionari Fabra admet la forma femenina <i>frèvola</i> ; però tots els textos antics proven que <i>frèvol</i> és adjectiu d'una sola terminació.
salpetra	(i ant. <i>salpedra</i>). <i>f.</i> Salnitre. (Bulbena i Fabra Diccs. porten la forma <i>salpetre</i> i la donen com a masculina, cosa que no sembla respondre a la realitat).
taüt	1. f. Caixa de morts (pir-or., or., val., eiv.) [...] Gènere: sembla que en algun lloc s'usa <i>taüt</i> com a masculí, i aquest és el gènere que Fabra Dicc. Gen. li atribueix; però tant en els documents antics autèntics com en els pobles valencians i eivissencs on hem sentit usar vulgarment aquest mot, l'hem sentit com a femení, i els seus derivats intensius són <i>taüteta</i> i <i>taütota</i> .

7. APORTACIONS LÈXIQUES DEL *DICCIONARI GENERAL DE LA LLENGUA CATALANA AL DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR*

Des d'un punt de vista de composició lèxica, cal destacar la incorporació al DCVB, en relació amb el DGLC, de termes (i sovint d'accepcions) de llenguatge d'especialitat: noms d'animals (*marsui*²⁰ i *museta*);²¹ en particular ocells (*bec-gros*, *boscaler*, *engaliador*, *pàssera*, *picafigues*, *picapedrell* i *xerraire*). I especialment noms de plantes: *baladre*, *botó*, *brancadella*, *bufallums*, *búgula*, *buixol*, *calambuc*, *cambró*, *candeler*, *candelera*, *caragolera*, *estanyera*, *fulla (fulles de Santa Maria)*, *giroflé*, *granís*, *gratabous*, *juliana*, *làrix*, *llampúdol*, *llenega (llenega blanca)*, *llengua*, *llentisclera*, *lliri (lliri de Florència)*, *meravella*, *mocosa*, *ou (ou del diable)*,

20. *m.* Cetaci del grup dels dofins, de l'espècie *Delphinapterus leucas* (Fabra Dicc. Gen.).

21. Peix teleosti del gènere *Siphonostoma*, de 20 a 30 cm de llarg (Fabra Dicc. Gen.).

pagerès, pampa, pebrassa, pipa, pollerenca, safrà i vellut; com també alguns neologismes: *cassetó*²² (arquitect.) i *trona*²³ (miner.).

En tots els casos, les adaptacions de les definicions que fa el DCVB o són inexistents o molt reduïdes, llevat dels mots *búgula, buixol, calambuc, candeler, caragolera, llenega blanca, llengua, lliri (de Florència), meravella, pollerenca i xerraire*, que presenten canvis més significatius. Per exemple:

Mot	DCVB	DGLC
2. buixol	<i>m.</i> 1. Rosella borda (Fabra Dicc. Gen.).	Herba rizocàrpica de la família de les ranunculàcies (<i>anemone nemorosa</i>), de fulles exclusivament radicals, peduncles proveïts d'un involucre amb folioles semblants a les fulles, i flors amb els tèpals blancs, roses o liles.
meravella	<i>f. b.</i> Planta de l'espècie <i>Impatiens balsamina</i> (Fabra Dicc. Gen.).	Balsamina.
pollerenca	<i>f.</i> Nom de diferents bolets, sobretot el <i>Clitocybe infundibuliformis</i> , el <i>Cortinarius collinitis</i> i el que també s'anomena <i>alzinoi</i> (Fabra Dicc. Gen.).	Agaricaci comestible, de barret planoconvex (<i>Cortinarius collinitis</i>). Alzinoi.
xerraire	<i>3. m.</i> Ocell de l'espècie <i>Coracias garrula</i> (Fabra Dicc. Gen.).	Ocell semblant a la garsa, de plomatge verd i blau (de <i>Coracias garrula</i>).

8. LA IMPORTÀNCIA DEL DICCIONARI AGUILÓ

Un nombre destacable de mots que apareixen al DGLC són extrets del *Diccionari Aguiló*, com s'indica en el DCVB. De fet, en la mateixa introducció del DGLC s'explica: «En la redacció del DICCIONARI s'han tingut al davant un gran nombre de diccionaris catalans i d'altres llengües (principalment el de l'Acadèmia espanyola, el de Hatzfeld i Darmesteter i el de Webster), els reculls lexicogràfics publicats (Diccionari Aguiló, Butlletí de Dialectologia Catalana, etc.)» (Fabra, 1932, p. vii). Per tant, ja que el *Diccionari Aguiló* fou utilitzat per a la redacció del DGLC, seria interessant d'estudiar-ne l'aprofitament.

22. Cadascun dels buits quadrats, polièdrics, sovint emmotllurats, practicats com un adorn a un sostre o volta (Fabra Dicc. Gen. Addenda).

23. Substància blanca o groguenca, de gust alcalí, combinació de carbonat i bicarbonat de sodi, que es troba formant dipòsits i incrustacions a les vores de certs rius, fonts, etc. (Fabra Dicc. Gen.).

El DCVB, que també va incloure amb escriu mots i informacions del *Diccionari Aguiló*, es limita a indicar la introducció en el DGLC de dades provinents d'aquest repertori lexicogràfic (per exemple, *dosar*, *macell*, *malginy*, *malreaptós*, *samuga*, *socarrencs*, *tempestívol*, *-ívola*, *terrenyar*) tant si es tracta de formes antigues (*demor*,²⁴ *llagrimall*)²⁵ com dialectals (*engerbir-se* (*v. refl.* Enfredorar-se, enrampar-se de fred (Åger, ap. Aguiló Dicc.)); *gruat* (*adj.* 2. Passat, covat (parlant de guisos) (Empordà, ap. Aguiló Dicc.; Fabra Dicc. Gen.)) o emprades pels literats (*terratrèmer*).²⁶

L'ús del *Diccionari Aguiló* suposa també la introducció de formes equivocades, que poden ser errades tant d'aquesta obra com del mateix DGLC. Es tracta dels termes següents, que es presenten classificats d'acord amb quatre tipologies:

a) Errors d'interpretació

ESVORALL *m.* que el diccionari Aguiló posa i el diccionari Fabra admet amb el significat de «esvorell, tros, mica», és una errada d'interpretació; el mot verdader és *esborrall*, que figura en el Canigó: «De fera, d'home i d'arbre sols queden esborralls».

FALLIÓ *f.* ant. Falliment; falta. Var. ort.: [...] *fallior* (grafia adoptada pel diccionari Fabra, és incorrecta, com és inexacte el significat de «desfallecimiento» que dona a *fallió* el diccionari Aguiló i el de «defallior» que li atribueix el diccionari Fabra traduint la versió d'Aguiló).

LLATZERAT, -ADA *adj.* ant. Afligit, ple de mals; cast. *lacerado*. Del seu nom [de St. Llätzer] los plagats e afligits porten nom de llatzerats, Cartoxà III, 55 vº (ap. Aguiló Dicc.). (L'accepció «que pateix el mal de sant Llätzer», que trobem en el diccionari Fabra, és segurament efecte d'una mala interpretació del text citat per Aguiló).

LLEVANTS *m. pl.*, que el diccionari Saura porta amb el significat de «clamàstechs» i que apareix en el diccionari Labèrnia-Salvat amb la forma *llevans* i en el diccionari Fabra com a plural de *llevant* amb el significat de «llevés», creiem que és una falsa interpretació del mot *llévens*, escrit *llevans* (=llévans) en algun document antic: *Llevans de ferro*, doc. a. 1650, ap. Aguiló Dicc.

RAFEGA *f.* Tongada, passada; cada cop que es fa o que passa una cosa que va a intermitències (Empordà, Pla d'Urgell, Penedès, Camp de Tarr.); cast. *racha*. [...] «Ja han passat dues rafegues de senyors que anaven a St. Miquel del Fai»

24. *m.* ant. Acte de demorar o aturar a un lloc. Si bé defora la ciutat fan lur demor, Serradell, a 4 v. o. (ap. Aguiló Dicc.). Aquest mot ha estat inclòs en el diccionari Fabra.

25. *m.* Llagrimer. (Forma documentada en el segle XIV, segons Aguiló Dicc., i adoptada per Fabra en el seu *Diccionari general*.)

26. *v. intr.* Tremolar la terra (mot usat per J. Verdaguer segons Aguiló Dicc., i acceptat per Fabra Dicc. Gen.).

(Centelles, ap. Aguiló Dicc.). En aquesta frase, el mot *rafega* és interpretat per Aguiló com significant 'colla', i d'aquí ve que Fabra Dicc. Gen. hagi posat *rafe-ga* traduint-lo simplement per «colla», traducció massa general i poc exacta.

TERRANC o TARRANC *m.* 4. Terròs empedreït, segons Fabra Dicc. Gen.; però probablement això és una interpretació insegura de l'accepció «terròs» que el Diccionari Aguiló atribueix equivocadament al mot *terranc* dels textos d'Eiximenis citats més amunt (|| 1).

b) Errors gràfics

2. FALÇAT *m.*, que el diccionari Aguiló porta com a mot valencià amb el significat de «manejo de hierba», i que ha estat acceptat pel diccionari Fabra, és segurament una errada per *falcat*, que és el vertader mot usat a València en el sentit indicat.

GUEIXAR *v. intr.* Goixar (Aguiló Dicc.; Fabra Dicc. Gen.). Etim.: sembla una falsa grafia de *guaixar*; no es troba sinó en el diccionari Aguiló, i d'allà l'ha pres Fabra posant-lo en el seu Diccionari General, segurament sense motiu.

POTENTOLA *f.* Peu de Crist i plantes congèneres, segons Fabra Dicc. Gen. «Hierba silvestre de hojas pequeñas que hiede mucho cuando verde» (Aguiló Dicc.). Etim.: probablement error de còpia per *potentilla* (= *potentilla*).

REVOLTÍ *m.* 2. Trebolí, remolí de vent (occ., segons Aguiló Dicc., d'on ho prengué el diccionari Fabra; però sembla que és una errada de còpia per *revolvi*).

TERREJANT *m.* «*Terrajans*: la gent de mar anomena així als qui treballen la terra» (Aguiló Dicc. VIII, 63). Probablement aquest mot, acceptat per Fabra Dicc. Gen., és una falsa còpia de *terrasans* (= terrassans).

1. TROSSA *f.* 5. Massa formada cargolant la cabellera de manera que resti recollida (segons Fabra Dicc. Gen.). Probablement aquesta accepció és deduïda d'aquest text medieval: It. unes trosses de cabells rossos, doc. a. 1430 (Aguiló Dicc.). No seria estrany que aquest *trosses* fos una falsa lectura per *tresses*.

c) Reconstruccions errònies

GUEIX *m.* Goix, segons Fabra Dicc. Gen. (Aquesta forma sembla esser una reconstrucció falsa damunt el verb *gueixar* que porta el diccionari Aguiló).

d) Acepcions falses

TOÍS, TOÏSSA *m. i f.* 2. (segons Fabra Dicc. Gen., *toís* en sa forma de plural *toïssos* significa «llana que resulta de tondre un moltó o una ovella». És una accepció falsa, efecte d'haver prestat fe a Aguiló quan diu: «toyços: pells de toïssa, 1430»).

9. CONCLUSIONS

Aquest repàs pels mots provinents de l'obra fabriana, especialment el DGLC, que van ser inclosos al DCVB aporta diverses informacions que fan referència a tres àmbits:

a) la metodologia emprada per Alcover, i especialment per Moll, pel que fa a la inclusió de termes en el seu repertori lexicogràfic; b) la metodologia emprada per Fabra en relació amb la incorporació de mots al DGLC, i c) de retruc, el manteniment o canvi de les propostes fabrianes del DGLC en l'actual referent lexicogràfic de l'Institut d'Estudis Catalans.

Pel que fa al primer aspecte, els comentaris de Moll ratifiquen els objectius del DCVB: una obra que pretén de reflectir l'ús real de la llengua, d'una banda, i la llengua antiga, d'una altra; d'aquí els comentaris relacionats amb la vitalitat o la manca de vitalitat d'un terme (cf. *vinya*), les pronúncies populars (cf. *boà*), l'admissió de pronúncies dialectals (cf. *filòsof*), les formes usades pels escriptors (cf. *aurèola*). El DCVB aporta també la novetat que no es limita a reproduir la informació d'altres diccionaris, sinó que, quan pertoca, l'adapta formalment, qüestiona determinades solucions, en fa un comentari crític o expressa el seu parer en relació amb la idoneïtat²⁷ o l'oportunitat d'una grafia o d'un mot i justifica les opcions preses. Aquest aspecte és innovador, com també l'explicitació de les fonts d'on obté els materials. *Grosso modo*, els canvis que Moll aplica en algunes de les definicions dels termes que pren del DGLC tenen caràcter sistematitzador i homogeneïtzador, en consonància amb el procediment general que aplica al DCVB.

Pel que fa al segon aspecte, Fabra, en redactar el DGLC, repeteix la tradició lexicogràfica que suposava reproduir solucions d'altres diccionaris; entre altres, Escrig-Llombart, Martí Gadea, i sobretot Aguiló, del qual extreu força informació, i, com detecta Moll, en reproduceix errors gràfics i accepcions falses, copia mots inexistents i fa interpretacions incorrectes. Quant a les opcions gràfiques, s'ha vist que aquestes no sempre es basen en l'etimologia (cf. *armini*) ni en les pronúncies antigues o modernes (cf. *empaliar*).

En relació amb el tercer aspecte, el DIEC no inclou alguns dels mots del DGLC que Moll qüestiona gràficament (cf. *cabet*, *trunyella*, *tinard*, *ravell*, *molar* (*molà*), *terrestreitat* o *cintra*) i opta pels que es proposen en el DCVB. En deixa, però, d'altres (cf. *tenell*) i fins i tot admet formes dobles, com ara *rovina* / *rovina-da* i *rubina* / *rubinada*, *tantejar* / *temptejar* i *furóncol* / *floronco*, tot remetent,

27. Vegeu, per exemple, el comentari que apareix en l'entrada SIMOLSA: («millor escrit CIMOLSA, que és la forma adoptada en la segona edició del Diccionari Fabra). f.».

tanmateix, les segones a les primeres.²⁸ En canvi, sembla que a causa del seu origen llatí, el mot *vet* remet a *veto*. Quant als significats, repeteix la definició «refugiarse» del mot *embarrar* i copia també el significat de *vistent* i l'exemple de *veral*. Considera, com Fabra, que *faisó* i *faiçó* tenen accepcions diferents; només incorpora la forma *faneca* i no *fanega*, que Coromines (DECat, III, 875) troba a l'Alt Aragó i a Bielsa; reproduïx del DGLC, pel que fa a *investir*, el significat de 'envoltar amb un intent hostil (una plaça forta, etc.)', i a *mesurar*, repeteix el significat de 'tenir tal o tal dimensió', juntament amb l'exemple: «La torre mesura trenta metres del cim a la base». Com és sabut, en els darrers temps aquesta opció ha rebut certes crítiques.

Per contra, el DIEC sols rectifica els significats de *xàpol* i de *terrancós*. Quant a la flexió, manté el femení de *frèvol*²⁹ i considera *salpretre* i *taüt*³⁰ com a masculins. Finalment, pel que fa als mots inexistents o no documentats, el DIEC reproduïx *empiulat*, *-ada*, *falb falba*, *olíban* i *rapir*³¹ i defineix el fantasma *tocom*.³² «En el llenguatge poètic, lloc, indret». Totes aquestes decisions mostren l'estreta connexió, quant a transvasament de dades, entre el DGLC i el DIEC i l'adopció, per part d'aquest darrer, d'un minsa actitud crítica.

S'ha constatat, d'altra banda, la notable influència del *Diccionari Aguiló* en el DGLC. Un aspecte que cal explorar en futurs treballs no és sols la vàlua de l'obra de Marià Aguiló sinó les aportacions que va fer tant al *Diccionari general de la llengua catalana* com al *Diccionari català-valencià-balear*, les quals van ser moltes més de les que en un primer moment es pot pressuposar.

28. Tanmateix, cf. Coromines (DECat, iv, 51), «també s'ha usat *furóncol*, forma mixta entre la llatina i la pròpiament catalana *floronco*».

29. Coromines (DECat, iv, 203) avala la forma femenina, tot exposant: «Així ho exposa perfectament Fabra quant a *frèvol* i tots ells [es refereix als autors que cita prèviament] en la seva *Gramàtica* anorreament anticipadament el soberg desmentiment d'*AlcM*».

30. Vegeu *taüt* a Coromines (DECat, viii, 356): «És justa l'observació d'*AlcM* que el gènere femení ha predominat sempre, i ara encara en el terreny popular i dialectal».

31. Vegeu Coromines (DECat, vii, 111): «Ell [referint-se a Carles Riba] també és el que devia recomanar d'incloure *rapir* 'prendre amb violència, arrabassar' en el *DFa*. que ha restat sense èxit (com reconeix *AlcM*).».

32. Mot fantasma, fruit d'una mala interpretació de l'adv. indefinit dial. *ontocom* 'a qualsevol lloc', del ll. *undecum(que)* 'de qualsevol lloc' (vegeu Dolç, 1986) i Coromines (DECat, viii, 526-527): «és encertat, justíssim, ben conegut, i suficient, el que diu d'aquest mot fantasma *AlcM*; [...] valdria més esborrar-lo del tot del *DFa*., car tampoc no és exacte que tingui real existència dialectal, i els mateixos escriptors que l'havien usat hi renunciaren, en adonar-se del malentès que havia donat naixença un terme tan superflu i inútil. Només el prestigi dels admirables Ruyra i Carner, que l'usaren en llurs anys juvenils, i l'alt respecte que inspiraven i mereixien, fou causa de la tolerància que se li va atorgar».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930, 1935). *Diccionari català-valencià-balear*. Vol. I i II. Palma: Imprenta de Mn. Alcover.
- (1962-1968). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial.
- DOLÇ, Miquel (1986). «Carles Riba o la responsabilitat lingüística». A: *Actes del Simposi Carles Riba: Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 25-46.
- FABRA, Pompeu (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1920). *Converses filològiques*. Primera sèrie. Barcelona: Regina.
- (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- PEREA, Maria-Pilar (2018). «La presència del *Diccionari català-valencià-balear* en l'obra de Joan Coromines». *eHumanista: Journal of Iberian Studies*, núm. 14, p. 398-412.

Pompeu Fabra i l'onomàstica

JOAN ANTON RABELLA
Oficina d'Onomàstica
Institut d'Estudis Catalans

1. PRESENTACIÓ

Un dels trets distintius de Fabra, i al qual s'han referit repetidament els principals estudiosos de la seva obra, és la sòlida competència en camps ben diversos de la llengua:

El període que li tocà de viure li facilità una formació que, com he indicat, era enciclopedista, però que no perjudicà gens la qualitat dels seus treballs com a especialista, ans al contrari, li permeté d'entrar en cadascuna de les facetes en què s'endinsà sens la miopia freqüent en els teòrics que s'ocupen d'un àmbit reduïdíssim i que s'hi obsessionen fins al punt de perdre de vista la interdependència de tots els factors que condicionen qualsevol fenomen. (Martí, 2005, p. 84)

Una visió que de ben segur els nombrosos treballs i conferències d'aquest Any Fabra hauran contribuït a confirmar amb dades i exemples concrets. Tanmateix, i malgrat aquest abast tan ampli dins les disciplines de la lingüística, pot sobtar relacionar Fabra amb l'onomàstica, un camp al qual no es va dedicar de manera específica.

I encara que en el conjunt d'una obra tan àmplia i tan determinant en alguns aspectes —com l'ortografia i la gramàtica— es pugui considerar que la toponímia i l'antroponímia són poc significatives des del punt de vista quantitatiu, l'anàlisi de la seva tasca permet veure que l'onomàstica no hi és absent («Hi ha un terreny [...] que aparentment sembla haver-li [a Fabra] restat sempre bastant estrany. Vull dir l'onomàstica i l'estudi de la toponímia. Però en el fons, fins i tot en això, havia treballat força» (Coromines, 1971, p. 403-404)) i que Fabra també va tenir en compte, com una peça més d'un projecte global, sobretot, com veurem, en el

cas de l'exonímia, és a dir, en el grau d'adaptació dels topònims d'altres llengües al català.

L'interès per l'onomàstica caldria situar-lo, doncs, no com una dedicació específica («si no va publicar res d'Onomàstica, tenia una visió panoràmica molt ampla i ben fundada sobre la història i l'origen dels nostres noms de lloc» (Coromines, 1971, p. 404)), sinó dins el procés general de codificació i normalització de la llengua.

Així, les tasques relacionades amb els noms propis se centren bàsicament en tres aspectes diferents: en primer lloc, els treballs dedicats a la fixació ortogràfica de la toponímia; en segon lloc, l'ús de topònims i antropònims per il·lustrar les diverses obres (des de l'*Ortografia* i el *Diccionari ortogràfic* fins a la *Gramàtica*), i, finalment, encara tindriem els textos de caràcter més teòric, en què Fabra reflexiona sobre els criteris i la filosofia que cal aplicar a l'hora d'emprar els exònims i alguns antropònims.

2. LA FIXACIÓ ORTOGRÀFICA DE LA TOPONÍMIA

Com apuntàvem, les tasques i accions de Fabra en el camp de l'onomàstica s'han de relacionar amb un context històric molt concret: el procés general de codificació i normativització de la llengua catalana al començament del segle xx, un procés que s'insereix en un projecte més ampli, de país, i que portarà al naixement de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) fins i tot abans de l'existència de la Mancomunitat (1914) («Prat [de la Riba] covava un magne projecte cultural per a refer la nació malmesa feia segles, una acció que hauria de recolzar-se sobre la llengua recobrada» (Badia, 2005, p. 30)). Les principals fites del procés de codificació de la llengua catalana són prou ben conegudes: el 1911 es funda la Secció Filològica (i Fabra hi «assumeix la delicada tasca de codificar la llengua catalana [...] i la seva normalització» (Badia, 2005, p. 33)), que publicarà dos anys després les *Normes ortogràfiques*, les quals permetran l'edició del *Diccionari ortogràfic* el 1917.

Serà en aquell moment històric que es crearà l'Oficina de Toponímia i Onomàstica (1921) i que apareixerà poc després la primera obra relacionada amb la fixació ortogràfica de la toponímia, la «Breu llista de noms geogràfics» publicada a la segona edició del *Diccionari ortogràfic* (1923).

2.1. Creació de l'Oficina de Toponímia i Onomàstica

Badia (2005, p. 32) assenyalava que els anys vint és el moment de tirar endavant la reforma fabriana: després de l'*Ortografia* (1913) i la *Gramàtica* (1918), Fabra se

centra en les Oficines Lexicogràfiques i la realització del diccionari de la llengua catalana (Badia, 2005, p. 38). I, malgrat que és un fet que sovint no recullen els treballs sobre Fabra durant aquell període, també és el moment en què es crea l'Oficina de Toponímia i Onomàstica (28 de desembre de 1921).

L'Oficina de Toponímia i Onomàstica (predecessora de l'actual Oficina d'Onomàstica, restablerta l'any 1992) neix amb dos objectius: *recollir* i *estudiar* els noms propis catalans, tant de lloc com de persona.

D'acord amb el primer d'aquests objectius, la recopilació, la primera acció de la Secció Filològica relacionada amb l'onomàstica (acord de 19 de gener de 1922) serà la realització de la *Memòria sobre la preparació del Diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya*, que va signada per Pompeu Fabra com a president i Jaume Bofill i Mates com a secretari:¹

La Secció Filològica d'aquest Institut d'Estudis Catalans, en sessió celebrada el dia 28 de desembre de 1921, acordà la redacció i publicació d'una Memòria en la qual s'exposés un pla per a la preparació d'un Diccionari de Toponímia i Onomàstica de les terres de llengua catalana. (*Memòria*, 1922, p. 3)

Serà Josep Maria de Casacuberta —recordat sobretot en relació amb altres camps d'estudi, com l'edició—, que va ser el director de l'Oficina de Toponímia i Onomàstica des del moment en què es va crear (Joan Coromines no s'hi va incorporar fins a l'any 1930), qui iniciarà el projecte de la realització del diccionari de toponímia i onomàstica que s'havia presentat a Prat de la Riba. Casacuberta va ser un veritable mestre per a Coromines en el camp de l'onomàstica (Moran, 2012, p. 14), i la tasca iniciada per aquest diccionari, que va restar inèdit, és la que va continuar Coromines i que va acabar derivant en el que finalment va ser l'*Onomasticon Cataloniae*:

Quan, el 1931, decidírem de posar en marxa aquesta vasta empresa, poguérem comptar no sols amb els materials toponímics i antroponímics prou abundants que teníem ja reunits des de 1925, sinó també amb les col·leccions aplegades amb la mateixa intenció per En Josep M. de Casacuberta, predecessor nostre en l'Oficina de Toponímia i Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans. (Coromines, 1989, p. vii)

1. Josep Moran (2012, p. 12) indica que la *Memòria* va ser «redactada per Josep M. de Casacuberta», mentre que Badia (2007, p. 21-22) no recull explícitament qui en va ser el redactor, però sí que considera que es va crear una comissió encarregada dels aspectes relacionats amb l'onomàstica formada per Casacuberta i Fabra (a la qual atribueix el *Report dels treballs fets per l'Oficina de Toponímia i Onomàstica durant el bienni de 1922-1923* (1923) i la *Breu llista de noms geogràfics* (1923)).

La *Memòria*, a més d'exposar el valor de l'onomàstica per al coneixement de la prehistòria de la llengua, per a la dialectologia i per a la història, es refereix repetidament a la importància de l'onomàstica en la tasca de codificació de la llengua catalana:

L'estudi de la Toponímia i l'Onomàstica dels països de llengua catalana i territoris limítrofs seria una admirable contribució a les investigacions lingüístiques, històriques, etnogràfiques i geogràfiques referents al nostre poble, i prestaria alhora serveis importants a la tasca de la fixació del català. (*Memòria*, 1922, p. 3)

Una fixació ortogràfica que havia d'incloure la toponímia i l'antroponímia perquè el procés fos complet:

L'obra de depuració i fixació del nostre idioma restaria incompleta si no tingués en compte els noms propis de lloc i de persona. (*Memòria*, 1922, p. 5-6)

Així mateix, les consideracions sobre onomàstica de la *Memòria* ja avancen el paper que hauria de tenir en altres obres, com el *Diccionari general de la llengua*:

[...] caldria acabar amb l'anarquia ortogràfica d'avui, restaurant, tant com fos possible, la forma tradicional i autèntica d'aquestes denominacions. Aquestes últimes consideracions posen de relleu la gran utilitat de l'estudi dels nostres cognoms i noms topogràfics per a la confecció del *Diccionari general de la Llengua* i del *Mapa de Catalunya*. [...] Aquest riquíssim patrimoni lexicogràfic no ha estat fins ara aprofitat gairebé gens per la nostra ciència. El seu inventari està tot just iniciat. (*Memòria*, 1922, p. 7)

L'Oficina de Toponímia i Onomàstica es crea, doncs, amb la finalitat que el procés de fixació de la llengua que s'està portant a terme sigui complet i és una mostra més de la concepció de caràcter global que Fabra té d'aquest projecte i també de la llengua.

2.2. «Breu llista de noms geogràfics»

Malgrat que des de la perspectiva actual sovint es relaciona la codificació i la normativització de la llengua principalment amb l'*Ortografia* i la *Gramàtica*, com remarca Mila Segarra (2008, p. 47), el *Diccionari ortogràfic* (1917) va ser-ne també una peça fonamental:

[Fabra] va decidir emprendre la confecció del *DOrt*, amb una doble intenció: fixar l'ortografia de cada paraula i fer la reforma encoberta de les *Normes ortogràfiques*, encara que no fos exactament com la que havia previst fer. (Segarra, 2008, p. 47)

I, de la mateixa manera, a vegades avui tampoc no es té present la gran repercussió que va tenir en aquell moment la publicació del *Diccionari ortogràfic* (DOrt):

El *Diccionari ortogràfic* és l'obra més important de Fabra del període institucional, descomptant el *Diccionari general de la llengua catalana* [...]. El ressò que va tenir aquest diccionari en la societat catalana entre 1917 i 1932 només és comparable a l'èxit del *DGLC* en el període que va de 1932 a 1939. (Segarra, 2008, p. 53)

I en aquest context, la segona edició del DOrt (1923) incorpora una «Breu llista de noms geogràfics», que ja no tornarà a aparèixer, però, en les edicions posteriors d'aquell diccionari.²

Un dels aspectes que crida més l'atenció de la «Breu llista» és que no n'hi ha cap referència al «Pròleg» de la segona edició (Fabra, 1923, p. 22-24), on precisament s'especifiquen les diferències entre la primera edició i la segona, i ni tan sols en els «Advertiments» d'aquella mateixa edició (Fabra, 1923, p. 51-55).

La «Breu llista de noms geogràfics» va de la pàgina 442 a la 448 i conté cinc-cents topònims i més de dos-cents gentilicis. Si tenim en compte la gran repercussió que va tenir el DOrt, resulta significatiu que en la segona edició s'incloués un apèndix amb noms geogràfics, ja que era una bona manera de difondre uns noms que podien tenir un ús públic rellevant i que no havien quedat recollits explícitament a les *Normes ortogràfiques*:

El fet que fos el llibre més fullejat i consultat del primer terç del segle xx s'explicaria per la necessitat i la urgència que hi havia de conèixer la recta escriptura de moltes paraules que no apareixien entre els exemples de les *Normes ortogràfiques*. (Segarra, 2008, p. 54)

Aquesta llista, doncs, contribuïa a completar en un camp poc tractat, el de la toponímia, el procés general de fixació ortogràfica de la llengua catalana.

Els gentilicis que hi consten són de països contemporanis, però també de caràcter històric, com *anseàtic* (actualment *hanseàtic*), *celtiber*, *constantinopolità*, *escita*, *filisteu*, etc. Des de la perspectiva actual, hi ha algun gentilici que pot sobtar

2. El dia de la presentació del treball present (29-11-2018), Jordi Ginebra va consultar si es co-neixia per què aquesta llista no va tornar a publicar-se posteriorment: no n'hi ha cap informació directa ni tampoc en els epistolaris; sembla plausible que l'evolució dels criteris aplicats a la «Breu llista», que, com assenyalem, trobem a les «Converses filològiques» a partir de l'any 1925, fes que calgués replantejar-se molts dels casos que hi figuraven, la qual cosa implicava una tasca important a l'hora de refer la llista, una tasca que potser no es va poder portar a terme ateses altres feines de caràcter urgent en aquell moment.

o semblar anacrònic (com *bascongat*, *germà* ‘germànic’ o *candiota*, que remetria a la forma antiga, *Càndia*, del topònim cretenc *Iràklío*); i en altres casos el que pot cridar l’atenció és la selecció dels gentilicis, ja que no hi figuren alguns topònims molt rellevants, mentre que n’hi ha d’altres que, en contra de la percepció actual, en aquell moment devien ser o es devien considerar significatius (com *engadí* (de la regió d’Engadina, al cantó dels Grisons, Suïssa), *jutlandès* (de Jutlàndia, Dinamarca), *liegès* (de Lieja, Bèlgica), *moabita* (de l’antic regne de Moab, a l’actual Jordània) o *samoiede* (d’un poble àrtic emparentat amb els lapons)).

Des del punt de vista ortogràfic, el més remarcable és que hi consten formes que posteriorment s’han fixat amb una solució diferent (com *baverès* (avui *bava-rès*), *lombard* (avui *llombard*), *manxúric* (encara que també hi ha *manxú*) o *pirenenc* (avui *pirinenc*)).

Els cinc-cents topònims que figuren a la «Breu llista de noms geogràfics» corresponen fonamentalment a exònims, és a dir, a topònims de fora de l’àrea de la llengua catalana, encara que també n’hi ha algun de català (com (*l’*)*Alguer*), que s’hi devia incloure amb la finalitat de fixar-ne la grafia perquè hi devia haver fluctuacions gràfiques en aquell moment.

Com en el cas dels gentilicis, un dels aspectes remarcables dels topònims inclosos en la «Breu llista» és el criteri de selecció, ja que alguns que hi consten avui no existeixen (com *Senegàmbia*) o no tenen la rellevància que devien tenir en aquell moment —una rellevància que sovint devia ser més històrica que geogràfica. Així hi consten topònims com *Abuquir* (petita ciutat al costat d’Alexandria, avui *Abukir*), *Annobom* (petita illa de Guinea Equatorial, avui *Annobón*), *Beluxtistan* (regió històrica a cavall entre Iran, Afganistan i Pakistan, avui *Balutxistan*), *Coburg* (petita ciutat de Baviera), *Rumèlia* (nom històric otomà dels Balcans i Grècia), etc.

L’aspecte més significatiu dels exònims que consten a la «Breu llista» és, però, el criteri d’adaptació que es va adoptar en aquell moment i que en força casos reflecteix l’aplicació d’un grau significatiu de catalanització de l’exonímia. En algun cas es van seleccionar antigues formes documentades històricament en català (com *Cèlebes*, l’actual *Sulawesi* (illa d’Indonèsia), o *Meandre*, que correspon al riu *Büyük Menderes* (Turquia)), però sobretot el que hi ha són adaptacions ortogràfiques que posteriorment no s’han mantingut, com *Lubec* (per *Lübeck*), *Alasca* (*Alaska*), *Cotxin-Xina* (*Cotxinxina*), *Dresde* (*Dresden*), *Estutgard* (*Stuttgart*), *Francfort* (*Frankfurt*), *Hong-Cong* (*Hong Kong*), *Làcium* (*Laci*), *Lombardia* (*Llombardia*), *Nova-York* (*Nova York*), *Orinoc* (*Orinoco*), *Xang-Hai* (*Shanghai*), etc.

Ara bé, si tenim en compte la informació que consta a les «Converses filològiques» (vegeu l’apartat 4), el criteri d’adaptació dels noms estrangers era un tema de debat ben viu al començament dels anys vint, una qüestió en què Fabra es va manifestar contrari a les catalanitzacions —si no era en uns casos ben concrets—

poc després d'aquesta segona edició del DOrt, l'any 1925 (converses 685 (31-07-1925) i 686 (2-08-1925)) i l'any 1928 (conversa 839 (5-07-1928)).

Un darrer aspecte interessant sobre els topònims que apareixen a la «Breu llista» és que n'hi ha diversos que habitualment es fan servir amb article i que hi apareixen sense (*Alguer, Caire, Ebre, Meca*), una situació que és possible que s'hagi de relacionar amb la presentació dels topònims en forma de llista, perquè, contràriament, a la *Gramàtica* de 1912 trobem, per exemple, *el Caire* amb article (Fabra, 2005 [1912], p. 33).

2.3. *Llista dels noms dels municipis de Catalunya*

L'última consideració de la *Memòria* de 1922, sobre la utilitat de la toponímia per a la confecció d'altres obres com el *Mapa de Catalunya*, enllaça amb la realització d'una altra obra important dins el procés de codificació de la llengua: la llista dels noms dels municipis de Catalunya. Aquesta era una tasca que no s'havia pogut portar a terme anteriorment, però la proclamació de l'Estatut d'autonomia (1932) permeté afrontar l'oficialització dels noms dels municipis en català.

Aquest potser ha estat un aspecte més valorat des de la perspectiva de la geografia que des de la lingüística, però, de fet, la determinació de la forma ortogràfica adequada dels noms dels municipis de Catalunya va ser una tasca fonamental per a l'accés de la toponímia catalana als registres formals, sobretot administratius i institucionals.

La Generalitat de Catalunya, per mitjà del Decret de 20 d'abril de 1931, va encarregar a la Secció Filològica de l'IEC la confecció d'una llista amb el nom i la forma ortogràfica correcta dels municipis de Catalunya («En aquest decret s'encomanava a la Secció Filològica la revisió dels noms quant a l'ortografia, i el restabliment de la forma catalana dels noms que havien estat castellanitzats» (*Llista*, 1933, p. 5)).

La ponència que va portar a terme aquest encàrrec estava formada per Pompeu Fabra i els membres de l'Oficina de Toponímia i Onomàstica d'aleshores, Josep M. de Casacuberta i Joan Coromines.³ Després d'una tasca complexa:

Per acomplir dignament aquesta tasca els lingüistes de la Secció es lliuraren a estudis extensos de Toponímia comprenent, entre altres coses, recerques etimològiques, despullaments de textos antics per tal de conèixer la grafia medieval dels noms, i determinació de llur pronúncia actual. (*Llista*, 1933, p. 5)

3. Sobre la participació de Fabra en la ponència («era Fabra ben sovint qui assenyalava amb arguments molt fermes la resolució que convenia prendre») i la relació entre els diferents membres d'aquesta, vegeu Coromines, 1971, p. 404.

la ponència va presentar una llista amb els noms adequats a la normativa ortogràfica («es confeccionà una llista en què els municipis figuraven amb la mateixa denominació que ha estat oficial fins ara, però posada en forma catalana i en ortografia correcta» (*Llista*, 1933, p. 5)), però també amb canvis que restablien les formes catalanes quan havien estat castellanitzades:

La present nomenclatura conté, doncs, dues menes de canvis. Per una part els de caràcter ortogràfic (com *Llinars* en lloc de *Llinàs*) i de restabliment de la forma catalana dels noms castellanitzats (per exemple, *Vilalba* per *Villalba*). (*Llista*, 1933, p. 6)

Es tracta, doncs, de la primera llista dels noms dels municipis de Catalunya normalitzats ortogràficament, una baula més dins el procés general de codificació de la llengua catalana per assolir un ús públic normalitzat. En aquest mateix sentit, trobem també una referència a un «nomenclàtor de pobles valencians que examinarà una ponència constituïda pels senyors Fabra, Coromines i Casacuberta» a l'acta del 4 de novembre de 1935 (Fabra, 2013, p. 460), un projecte del qual no tenim més informació i que devia quedar aturat per la Guerra Civil.⁴

3. L'ÚS DE LA TOPONÍMIA I L'ANTROPONÍMIA EN LES OBRES NORMATIVES

Les obres de codificació i normativització fabrianes incorporen alguns topònims i antropònims en l'exemplificació, que, encara que no sigui un recurs sistemàtic, reflecteixen la preocupació de Fabra per completar la fixació del lèxic, també quant als noms propis.

En la *Gramàtica* de 1912, de manera coincident amb la «Breu llista de noms geogràfics» posterior, en la toponímia predominen els exònims (en oposició amb la forma castellana): *Asof* (castellà *Azof*), *Betlèm* (*Belén*), *Berlìn* (*Berlín*), *Bordèus* (*Burdeos*), *Caire* (*Cairo*), *Casp* (*Caspe*), *Xina* (*China*), *Oscà* (*Huesca*), *Jerusalèm* (*Jerusalen*), *Nil* (*Nilo*), *Olimp* (*Olimpo*), etc.

De la mateixa manera, en els antropònims hi ha un especial interès pels noms dels autors més significatius i pels noms de la tradició grecolatina i bíblica per acabar de dotar la llengua d'uns recursos adequats per a l'expressió apropiada en un registre culte: *Dant* (*Dante*), *Enèas* (*Eneas*), *Erasme* (*Erasmo*), *Isaïes* (*Isaías*),

4. I encara pel que fa a tasques de fixació toponímica, Marcet i Solà (1998, p. 1908) recullen la informació de Duran i Sanpere (1934, p.18) sobre la participació de Fabra en la ponència de retolació dels carrers de l'Ajuntament de Barcelona, una participació sobre la qual ni en aquell moment ni ara tampoc no se n'ha pogut obtenir cap informació més detallada (agraïm la informació facilitada per Jesús Portavella i Isidoro, especialista en la denominació dels carrers de Barcelona i autor del *Diccionari nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona* (2010)).

Isop (*Esopo*), etc. I a vegades, com a la *Gramàtica catalana* (Fabra, 2009 [1933], p. 145), hi apareixen simultàniament topònims i antropònims («Les tres lletres *y* (en tant que no forma part del dígraf *ny*), *k* i *w* no apareixen sinó en alguns noms propis i mots estrangers. Ex.: *Layret*, *York*, *darwinisme*.»).

Hi ha algun aspecte que apareix a diverses obres, com el tractament de *j* davant *e* en antropònims d'origen culte: ja figura a la *Càtedra de Llengua Catalana* (1912-1913). *Apunts anònims*, on fa servir com a exemples *Jesús*, *Jerusalem* i *Jeroni*:

Però ens trobem amb els mots savis en els quals generalment es conserva l'etimologia. Queden així algunes poques paraules d'excepció, que són casos generalment davant dels nexes *-ect-* i *-ecc-*, com *projecte*, *projecció*. Ultra això queden alguns noms propis, com *Jesús*, *Jerusalem*, *Jeroni*. (Fabra, 2006 [1912-1913], p. 740)

A les *Normes ortogràfiques* (1913) manté aquests tres exemples i hi afegeix *Jeremies*. Posteriorment, a la *Gramàtica* (1918-1933) es mantenen tots quatre noms, però en dos hi ha canvis en la forma ortogràfica: *Jerònim*, amb accent i *-m* final, i *Jeremias*, acabat en *-as* i no *-es*. A l'*Ortografia* (1925), però, recupera les formes *Jeroni* i *Jeremies* (en lloc de *Jerònim* i *Jeremias*) i hi afegeix *Jehovà*.

Finalment, a la conversa 495 (1923) podem llegir, encara que de manera molt concisa, el motiu d'aquestes fluctuacions en el cas concret de *Jeroni*, que no remeten a aspectes estrictament ortogràfics, sinó que s'insereixen en una reflexió sobre la coexistència de formes cultes i més populars («Així mateix, al costat de *Bernat* i *Jeroni*, poden admetre's, creiem nosaltres, *Bernard* i *Jerònim*» (Fabra, 2010 [1923], p. 541-542)).

A banda dels topònims i antropònims inclosos com a exemples en les *Normes ortogràfiques*, l'*Ortografia*, el *Diccionari ortogràfic* i la *Gramàtica* (i obres relacionades amb aquesta), també són molt significatius els que apareixen al *Diccionari general de la llengua catalana*. En aquest cas, més que un estudi detallat de tots els que hi figuren —molts dels quals corresponen a topònims amb una forma fixada que no presenten cap dificultat o vacil·lació ortogràfica—, podria resultar interessant analitzar les esmenes al DGLC, a fi de comprovar si podrien assenyalar un canvi o evolució del criteri aplicat a l'hora de confegir la «Breu llista de noms geogràfics» de la segona edició del DOrt.

Tanmateix, a la pràctica, les esmenes relacionades amb l'onomàstica són poc nombroses i en algun cas ni s'hi van acabar d'introduir, com la proposta de Fabra en la segona llista d'esmenes de l'any 1948 d'afegir l'article al topònim *Alguer* (que apareixia a l'entrada *alguerès*: «de la ciutat d'Alguer», «parlat a Alguer»), la qual, com indicàvem, no es va incorporar al DGLC, sense que en sapiguem, però, el motiu.

Dues esmenes que sí que s'hi van introduir són de caràcter ortogràfic: l'addició de dièresi al topònim *Ucraïna*, en lloc d'*Ucraina* (a l'entrada *ucraïnà*: «Natural d'Ucraina» (1932), que passa ser *ucraïnès*: «Natural d'Ucraïna») i la supressió de l'accent a l'antropònim *Apol·ló* (a l'entrada *apollini*), que en la llista esmenes consta amb la forma *Apollo*.

I, finalment, s'hi introdueix l'adjectiu *pirinenc*, que implica que hi aparegui la forma *els Pirineus* («Relatiu o pertanyent als Pirineus»).

4. CRITERIS SOBRE LA FIXACIÓ DE LA TOPONÍMIA I L'ANTROPONÍMIA: LES «CONVERSES FILOLÒGIQUES»

La intervenció de Fabra en l'onomàstica catalana se centra, com constaten els apartats anteriors, en la fixació ortogràfica i bàsicament es veu a través de la selecció de les formes escrites dels topònims i dels antropònims. Tenim sobretot, doncs, uns casos concrets inclosos en les obres normatives —ortografia, gramàtica i diccionari—, però el que no hi ha en aquestes obres és una reflexió sobre els criteris per emprar unes formes o unes altres des del punt de vista lingüístic i onomàstic més enllà de la determinació de la forma ortogràfica.

És a les «Converses filològiques» on, gràcies al seu format peculiar i d'acord amb la finalitat que perseguen, finalment trobem la reflexió sobre els criteris seguits a l'hora de seleccionar unes formes i no unes altres. Com s'ha remarcat repetidament, les «Converses» són una obra que permet la meditació i la teorització sobre la llengua, i en la qual Fabra mostra una gran capacitat d'argumentació i de sensibilitat lingüística, el que sovint s'ha qualificat com a «sentit de la llengua»: «Un lloc preeminent en la producció gramàtica de Pompeu Fabra tenen les seves “Converses filològiques”, que edità el diari *La Publicitat* des de 1919, i que són potser el millor exemple del seu admirable sentit de la llengua, de la capacitat d'argumentació a partir d'uns fonaments sòlids de lingüística» (Martí, 2005, p. 86).

A més de referències a noms propis en converses que tracten sobre aspectes que no són específics de l'onomàstica (com, a la conversa 17 (Fabra, 2010 [1919], p. 151), la selecció de *s* o *ss* en els mots d'origen erudit a partir de l'etimologia i no de la pronúncia, *Àsia* i no *Àssia* o *Eusebi* i no *Eussebi*), hi ha diverses converses dedicades exclusivament a qüestions sobre toponímia i unes altres, sobre antroponímia.

4.1. *Converses sobre toponímia*

L'aspecte de la toponímia més tractat per Fabra seria l'adaptació dels topònims estrangers o exògens, és a dir, l'exonímia. En algunes converses, els topònims hi

tenen una importància significativa, però no són l'eix central del text, com en el cas de l'ús de grafies que no posseeix el català en les transcripcions de llengües que originàriament tampoc no tenen aquelles grafies —com el persa, l'àrab, el turc, el grec, el rus, etc.—, però que hem rebut a través de llengües que han fet de pont —com l'anglès, l'alemany o el francès— entre la llengua originària i el català, una situació que ha generat formes com *Larache* o *Marrakesch* (conversa 184 (Fabra, 2010 [1920], p. 307)), en què la *ch* no prové de la llengua originària. En canvi n'hi ha unes altres que sí que se centren específicament en el criteri d'adaptació de la toponímia estrangera, com les converses 665, 669, 670 i sobretot les 685-686 i la 839.

A les converses 665, 669 i 670, Fabra parla sobre el canvi, que considera precipitat, de la forma *Tetuan* per *Tetuà* a *La Publicitat*; en aquestes converses, a més d'explicar que el català admet els finals en *-n* (com *Berlín*, *Dublín*, *Ceilan*, *Joan*, *Ramon*, *pregon*, *gran*, etc.), i que en aquests casos no impliquen cap tipus de castellanització, reflexiona sobre els criteris d'ús dels exònims:

A part que és cosa sabuda que avui es tendeix més aviat a respectar els noms geogràfics estrangers que no pas traduir-los o introduir-hi qualsevol modificació [...] ¿És —pregunta el senyor J. V.— que hem d'escriure *Berlí*, *Dublí*, *Ceilà*, etc.? I dient-se *Joan*, signa la seva carta *Joà*. (Conversa 665; Fabra, 2010 [1925], p. 672)

Fabra, doncs, considera que el criteri general en aquell moment és respectar els topònims estrangers que no tenen forma catalana i no traduir-los ni modificar-los de manera arbitrària.

Posteriorment, les converses 685 i 686 tractaran detalladament sobre aquest criteri a partir d'uns casos concrets: d'una banda, la traducció de *Santo Domingo* per *Sant Domènec* a la 685 i, de l'altra, les adaptacions de *Chicago* i *Manchester* com a *Xicago* i *Manxester* a la 686.

A la conversa 685, Fabra es mostra contrari a la traducció dels topònims estrangers que no tenen una forma històrica en català perquè les traduccions poden desorientar geogràficament i crear la sensació que el topònim correspon a algun lloc del domini lingüístic català:

En llegir, en un diari d'avui, «l'arquebisbe de *Sant Domènec*», no hem caigut que es tractava de la república de *Santo Domingo* fins que, més endavant, el context ens ha assabentat que, amb aquella denominació, es designava aquesta república antillana. Per què aquesta mania de traduir els noms geogràfics? (Conversa 685; Fabra, 2010 [1925], p. 689)

Considera, a més, que la traducció —innecessària— s'aplica sobretot als noms espanyols:

Hem notat, però, que aquesta mania es limita als noms espanyols. A ningú no se li ocorrerà, per exemple, d'anomenar *Sant Esteve* la ciutat francesa de *Saint Étienne* o *Riu Gener* la ciutat de *Rio Janeiro*. (Conversa 685; Fabra, 2010 [1925], p. 689)

La conclusió és que la traducció no és una pràctica necessària ni positiva per a la llengua catalana i que l'ús de formes com *Santo Domingo* o *San Francisco* no tenen una incidència negativa en la vitalitat de la llengua:

No ens prenguem, doncs, aquest treball, que més aviat és una manifestació de provincianisme: el català no patirà gens perquè, en designar ciutats de nom espanyol, els deixin llur denominació espanyola, i acceptem *Santo Domingo*, *San Francisco*, etc., com acceptem *Saint-Étienne*, *Annobom*, *Zuyder See*, etc., etc. (Conversa 685; Fabra, 2010 [1925], p. 689)

A la conversa 686 parla específicament sobre l'aspecte que tractava en la conversa 184: l'ús de grafies que no posseeix la llengua catalana en topònims exògens. Aquí s'atura en la diferenciació entre els topònims que provenen de llengües d'altres alfabetos (en què considera que no cal emprar grafies com la *ch* o *sh*) i els que provenen de llengües que fan servir també l'alfabet llatí, en què no cal fer adaptacions sinó respectar la forma originària quan no té una denominació històrica en català. En el primer cas, si prové, per exemple, del xinès, cal fer servir les grafies del català, *Manxúria* i no *Manchúria*, mentre que en el segon sí que es mantindrien les grafies originàries, *Chicago*, *Manchester*, *Cherburg* i no *Xicago*, *Manxester*, *Xerburg*:

[...] les grafies *Pechora*, *Kamchatka*, *Manchúria*, ens semblen, en català, absurdes, puix que, ací, el dígraf *ch*, estrany al català, no és tampoc originari, no figura en el mot rus, etc., sinó únicament en la seva transcripció anglesa o francesa. [...] Però el cas de *Chicago* i *Manchester* és tot altre, puix que ací el dígraf *ch* figura en la grafia originària, i si perquè *ch* és un dígraf no català hi substituïm *ch* per *x*, llavors escriurem, per igual raó *Xerburg* (per *Cherburg*), *Xató-Tierrí* (per *Château-Tierry*) [...] No creiem que ningú estigui disposat a escriure *Xató-Tierry* o *Xarenton*; però llavors, per què *Xicago* o *Manxester*? (Conversa 686; Fabra, 2010 [1925], p. 690)

La conclusió de Fabra és clara: «Nosaltres no sabríem aprovar el canvi de *ch* en *x* en mots com *Chicago*, *Manchester*, *Charleston*, etc.» (conversa 686; Fabra, 2010 [1925], p. 690).

Finalment, a la conversa 839 (de l'any 1928) fa una recapitulació dels principals criteris que fins aquell moment han aparegut en converses anteriors. Fabra remarca la dificultat⁵ d'aplicar un criteri sistemàtic a l'hora d'escriure els topò-

5. Parla sobre «els disbarats que es cometen en la nomenclatura de les ciutats estrangeres» (Fabra, 2010 [1928], p. 803).

nims estrangers («l'adaptació al català dels noms geogràfics suscita una sèrie de qüestions no gens fàcils de resoldre i que exigeixen evidentment aquell estudi sistemàtic» (Fabra, 2010 [1928], p. 803)).

I parteix de la diferenciació bàsica entre els topònims que tenen forma en català (els que considera «catalanitzats») i els que no en tenen i en què cal emprar la forma originària:

En primer lloc hi ha la qüestió àrdua de quins són els noms que hem de sotmetre a una catalanització i quins els que hem de deixar intactes. Tothom està d'acord a escriure *Nàpols*, *Londres*, *Viena* (catalanitzats); suposem que tothom està d'acord a escriure *Reims*, *Oporto*, *York* (intactes). (Conversa 839; Fabra, 2010 [1928], p. 803)

El criteri fonamental és senzill: fem servir la forma catalana en el cas de topònims que tenen una forma històrica catalanitzada, mentre que la resta es mantenen, com diu Fabra, *intactes*.

Malgrat que és un criteri aparentment simple, en alguns casos resulta difícil de determinar si una forma correspon realment a una catalanització històrica del nom originari o si és algun tipus d'adaptació parcial o prové d'una llengua intermèdia: «però hi ha molts noms en què hom vacil·la entre la forma intacta i una forma més o menys catalanitzada» (conversa 839; Fabra, 2010 [1928], p. 803).

Com ja assenyalava en converses anteriors, mostra una preocupació especial per la intervenció de llengües entre la forma en la llengua originària i la forma en català, perquè, si no tenen forma en català, s'ha de fer servir la de la llengua d'origen i no les formes rebudes principalment a través del castellà, el francès o l'anglès: «En tot cas cal no caure en l'error de respectar com a originals les adaptacions castellanques: podem dubtar entre *Milà* i *Milano*, però no entre *Milà* i *Milán*» (conversa 839; Fabra, 2010 [1928], p. 803).

La segona part de la conversa 839 se centra en l'aspecte ortogràfic, en què es referma en el criteri d'emprar grafies alienes al català solament en els topònims de llengües que comparteixen el mateix alfabet que el català, però de no fer-les servir quan provenen d'altres alfabets:

La cosa més racional sembla que és (sempre en el cas de noms no catalanitzats) de respectar l'ortografia originària quan es tracta de mots d'una llengua que empra l'alfabet llatí, i d'aquí l'admissió dels símbols *k*, *y*, *w*, *ch*, *sh*, etc.; però no emprar, en canvi, cap d'aquests símbols quan es tracta de mots de llengües com el rus o l'àrab, que empen altres alfabets: els tals símbols, en aquests mots, no són sinó transcripcions angleses o alemanyes que no té cap solta que siguin respectades en català. (Conversa 839; Fabra, 2010 [1928], p. 803)

En aquesta conversa, Fabra va, però, molt més enllà que a les precedents i fa referència també a aspectes més detallats i precisos a l'hora d'aplicar el criteri anterior, un criteri que resulta molt general si tenim en compte les dificultats concretes perquè hi ha moltes llengües i sistemes diferents. En primer lloc, es refereix a les llengües que, malgrat que fan servir l'alfabet llatí, empen grafies difícils de reproduir:

[...] no deixen de presentar-se dificultats difícils de resoldre: el romanès, el txec, per exemple, tot emprant l'alfabet llatí, usen un gran nombre de lletres modificades i, no existint aquestes lletres en les nostres impremtes, ¿com cal transcriure-les? (Conversa 839; Fabra, 2010 [1928], p. 803)

En segon lloc, i també per primera vegada, pren en consideració el fet que algunes llengües d'alfabets diferents ja hagin seleccionat l'ús d'unes grafies concretes a l'hora de fer servir els seus noms en l'alfabet llatí; aquest és un aspecte que reflecteix la complexitat de l'exonímia, perquè no hi ha una única situació (topònims estrangers en alfabet llatí i topònims estrangers en altres alfabets), sinó que en aquest darrer cas hi ha diverses possibilitats i no es pot considerar que les formes d'ús més general internacionalment provinguin sempre del francès o l'anglès, sinó que en casos com el rus poden provenir d'un criteri propi d'aquella llengua:

Per altra part, en llengües com el rus, ens trobem que certes transcripcions (*k*, *kh*, etc.) tenen, pot dir-se, un caràcter internacional pel fet d'emprar-les els mateixos russos quan escriuen llur noms en caràcters llatins. ¿Les respectarem en aquest cas? (Conversa 839; Fabra, 2010 [1925], p. 803)

I finalment, com a mostra de la complexitat que no havia recollit fins a aquesta conversa, encara es refereix a la problemàtica de la transcripció dels símbols que representen sons que no té el català i també a la dificultat de saber la forma real del topònim en la llengua originària:

Així *Helsingfors* és el nom suec, no el finlandès, de la capital de Finlàndia. El senyor Dalmau condemna amb raó l'adopció d'aquell nom: però ¿qui, del Pirineu enllà, no escriu *Lérida* en lloc de *Lleida*? (Conversa 839; Fabra, 2010 [1928], p. 803)

Si comparem el criteri que Fabra exposa clarament a les «Converses» amb els topònims que figuren a la «Breu llista de noms geogràfics» de la segona edició del DOrt, sembla que en pocs anys (la «Breu llista» és de 1923 i aquestes converses són bàsicament de 1925 i 1928) hi va haver un canvi que afectava els topònims estrangers de llengües que també fan servir l'alfabet llatí, ja que a la «Breu llista» hi havia formes com *Alasca*, *Estutgard*, *Francfort* o *Lubec* en què la forma originà-

ria (*Alaska, Stuttgart, Frankfurt i Lübeck*) havia estat adaptada ortogràficament, mentre que el criteri que Fabra defensava a les converses 685, 686 i 839 és que en aquests casos s'havien de mantenir les formes originàries i no fer-hi adaptacions gràfiques. Una divergència també ben palesa en el cas de la forma *Dresde* de la «Breu llista», que, malgrat les matisacions prosòdiques (en aquest cas és una *-n* final en un mot no agut, com *Bremen, Essen, Southampton, Eindhoven, Bergen* o *Copenhagen*), contrasta amb el plantejament que s'exposa a les converses 665, 669 i 670 sobre la innecessària supressió de la *-n* final, en mots aguts, com en el cas de *Tetuà* en lloc de *Tetuan* (i en què precisament recorre a exemples com *Berlí, Dublí i Ceilà* per fer ben visible l'absurditat d'aquesta pràctica).

En els altres casos de divergència, com que no apareixen en obres posteriors, com al *Diccionari general de la llengua catalana*,⁶ no sabem si haurien estat modificats d'acord amb el criteri que exposa a les «Converses» o si algun d'aquests casos s'hauria mantingut sense coincidir amb la forma originària perquè no considerava que fossin una adaptació sinó formes històriques en català (potser podríem trobar en la documentació històrica *Lubec* —malgrat l'ús de *Lubeck* al segle XIX, tant a Valentí Almirall (1886, p. 277) com a Salvador Bové (1894, p. 110)— i *Francfort*⁷ —on, per exemple, es va publicar l'*Ars magna general* lul·liana el 1596—, però aquests casos contrasten amb *Alasca*, que no apareixeria fins a una època més moderna).

En el cas dels topònims que provenen de llengües amb altres alfabetes, sí que es pot comprovar que mantenen el criteri de no emprar grafies de llengües intermèdies i s'adapten al català, com *Hong-Cong* (amb *c-*, *Cong* i no *Kong*) o *Xang-Hai* (amb *x* i no *sh*, *Shangai*), de la mateixa manera que a les *Converses* trobem *Xexuan* (conversa 665) referit a *Sichuan*.

4.2. *Converses sobre antroponímia*

Les qüestions sobre antroponímia que tracta a les «Converses» són diverses i no afecten solament aspectes ortogràfics.

Tal com succeeix amb els topònims, a vegades les referències a l'antroponímia figuren com a exemples en temes de caràcter general, com els noms *Eusebi* i *Cèsar* (i no *Eussebi* i *Cèssar*) a la conversa 17 (Fabra, 2010 [1919], p. 152), en què parla sobre el tractament de la *s* en els mots d'origen erudit (i on també fa servir

6. Al DGLC hi ha algun canvi, com en el cas de *Laci* (en lloc de *Làcium*, a l'entrada *laci*), però s'hi mantenen formes com *Francfort* (s. v. *dieta*) o *Indo-Xina* (s. v. *indo-xinès*).

7. Les formes *Lubec* i *Francfort*, però, no consten al Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA), si bé ja apareixen posteriorment al Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC).

com a exemple el topònim *Àsia*), o *Prosèrpina* a la conversa 135 (Fabra, 2010 [1920], p. 266), en què es mostra favorable al restabliment de l'accentuació clàssica en aquells casos on hi ha hagut una dislocació de l'accent.

Dins els aspectes ortogràfics en converses dedicades a qüestions més generals, les converses 635 i 636 tracten sobre l'adaptació o no de grafies estrangeres en els antropònims, de la mateixa manera que abans hem vist que ho havia fet en altres converses sobre els topònims. A la 635 (Fabra, 2010 [1925], p. 647) pren com a exemple *Nietzsche* (que assenyala que «trobàvem [...] escrit *Nietxe!*») i a la 636 (Fabra, 2010 [1925], p. 648), antropònims com *Shaw*, *Shelley* i *Cavendish* per confirmar que la *sh* no s'ha de canviar per *x* en aquest tipus de noms.

Però també hi ha converses dedicades plenament a aspectes concrets de l'antroponímia, com la conversa 495 (Fabra, 2010 [1923], p. 541-542), en què parla de les evolucions populars dels noms propis de persona i la possibilitat d'emprar formes de caràcter culte més properes a l'originària, com en el cas de *Cristòfor* enfront de la popular *Cristòfol*, de la mateixa manera que ja s'havia produït en noms com *Manuel*, *Rafael* i *Eulàlia* en lloc de *Manel*, *Rafel* i *Eulària*.

A la 722 (Fabra, 2010 [1926], p. 717) (que continua a la 723), el nom *Lluís* (referit a Lluís Nicolau d'Olwer) li serveix per parlar de l'abreviatura de la palatal lateral en posició inicial, si havia de ser *L.* o *Ll.* Una qüestió ortogràfica, com també ho és l'escriptura de *Caïm* enfront de *Caïn* a la conversa 870 (Fabra, 2010 [1913], p. 882).

Finalment, la conversa 790 (Fabra, 2010 [1927], p. 768) tracta sobre les formes hipocorístiques (com *Nuri* de *Núria* o *Hortensi* d'*Hortènsia*) i l'ús de les variants antroponímiques segons el registre. El contingut d'aquesta conversa breu, però, resulta més complex que el que podria semblar a primer cop d'ull: Fabra considera que en documents oficials la persona signaria com a *Núria* i no com a *Nuri*, de la mateixa manera que passaria en casos com *Francesc* i *Joaquim* (i no *Cesc* o *Quim*), però, tanmateix, va més enllà i qüestiona els qui condemnen l'ús de *Nuri* (s'entén que en altres registres) mentre que considerarien acceptable les formes *Cesc*, *Cisquet*, *Quim*, *Quimet*, *Pep*, *Pepet* o *Po* referits als noms *Francesc*, *Joaquim* i *Josep*. En aquesta conversa, doncs, acaba plantejant també la diferent valoració en aquell moment de l'ús de les formes familiars o col·loquials dels noms femenins, que devien, si n'interpretem correctament el contingut, tenir una consideració més negativa i un ús més restrictiu que els masculins.

5. CONCLUSIONS

Encara que Fabra no va dedicar treballs específics al camp de l'onomàstica,⁸ com hem vist, té en compte la toponímia i l'antroponímia en la seva obra i en el seu projecte lingüístic. L'aspecte més remarcable seria precisament aquest, que Fabra considera l'onomàstica com una peça més del complex engranatge de la llengua i que, com a tal, forma part del procés general de codificació, normativització i normalització del català. I malgrat que no és un aspecte que vagi tractar de manera extensa, l'anàlisi de les seves aportacions i com la toponímia i l'antroponímia es tenen en compte en la xarxa d'obres que van construir l'ortografia i la normativa moderna de la llengua catalana pot resultar fins a cert punt sorprenent, perquè és possible que sigui un fet força desconegut.

A banda de la presència de topònims i antropònims com a exemples —en què cal tenir present el valor que sempre s'ha destacat que tenen els exemples en Fabra, com a extensió d'aspectes no desenvolupats—, potser no ha estat tan coneguda la seva participació en treballs específics sobre onomàstica, que, a més, tenien una gran rellevància dins el projecte lingüístic global, com la planificació del *Diccionari toponímic i onomàstic català* o la participació en la ponència encarregada de realitzar la llista dels noms dels municipis de Catalunya.

Malgrat aquests aspectes, que estan relacionats directament amb la toponímia catalana, segurament caldria considerar que la principal preocupació de Fabra en el camp de l'onomàstica se centra en l'exonímia, concretament en els criteris d'adaptació dels topònims estrangers. En aquest àmbit no solament fa unes propostes concretes a la «Breu llista de noms geogràfics» de la segona edició del *Diccionari ortogràfic* (1923), sinó que més endavant a les «Converses filològiques» també trobem les seves reflexions i la proposta d'uns criteris.

En aquests criteris tornem a trobar el sentit de la llengua de Fabra, ponderat i curós també en un camp en què no era especialista. I, precisament, encara pot cridar més l'atenció la perspiciàcia de Fabra en una qüestió poc tractada fins aquell moment com l'exonímia, si tenim en compte que fins avui arriben plantejaments de caràcter arcaïtzant o intervencionista, els quals ell ja havia descartat perquè considerava que no suposaven un avenç per a la llengua i perquè, a més, podien provocar desorientació geogràfica. En aquest sentit, la lectura de les reflexions sobre els criteris d'adaptació de l'exonímia tenen plena vigència i sorprenen per la seva contemporaneïtat i lucidesa. L'aportació de Fabra sobre l'exonímia, malgrat

8. Contràriament, en el cas de la llengua catalana hi ha força casos de lingüistes que no són pròpiament onomasiòlegs i que, malgrat l'especialització en dialectologia, gramàtica històrica, etc., sí que hi han dedicat una part de la seva recerca i del seu interès, com seria, per exemple, el cas de Joan Veny.

que és concisa quantitativament, és important pel valor lingüístic que va tenir en aquell moment i, en molts aspectes, encara avui.⁹

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALMIRALL, Valentí (1886). *Lo catalanisme*. Barcelona: Llibreria Verdager.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (2005). «Pompeu Fabra, entre el país i la llengua». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 23-53.
- (2007). *L'Institut d'Estudis Catalans i els treballs de llengua i literatura catalanes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BOVÉ I SALVADOR, Salvador (1894). *Institucions de Catalunya*. Barcelona: La Catalana.
- COROMINES, Joan (1971). «Els mestres recordats. Pompeu Fabra». A: COROMINES, Joan. *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, p. 393-417.
- COROMINES, Joan [et al.] (1989). *Onomasticon cataloniae*. Vol. I. Barcelona: Curial.
- DURAN I SANPERE, Agustí (1934). «Pompeu Fabra i els noms dels carrers de Barcelona». A: *Homenatge a Pompeu Fabra (dia 28 de gener de 1934)*. Badalona: Associació de la Premsa de Badalona.
- FABRA, Pompeu (1923). *Diccionari ortogràfic*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2005 [1912]). *Gramàtica de la llengua catalana*. A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 441-946.
- (2006 [1912-1913]). *Càtedra de llengua catalana (1912-1913)*. *Apunts anònims*. A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 2: *Sil·labari. Gramàtiques de 1918 (curs mitjà), 1928, 1929, 1941. Cursos orals*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 707-771.
- (2009 [1933]). *Gramàtica catalana*. 7a ed. A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1946, 1956*. Barcelona: Raval-Pro: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 137-271.
- (2010 [1919-1947]). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Pro: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, 2010.
- (2013). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Pro: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.

9. Malgrat el caràcter anecdòtic, i per refermar el que ara assenyàvem, podríem recordar com la lectura de les converses 685 i 686, en una reunió del projecte del *Nomenclàtor mundial* que actualment està portant a terme la Comissió de Toponímia de Catalunya, va sobtar molt, tant per les explicacions de Fabra com pels exemples —que coincidien amb casos que s'estaven debatent—, de manera que hi va haver qui va pensar que el fragment que es llegia era un redactat sobre el projecte i no paraules escrites per Fabra l'any 1925.

- Llista dels noms dels municipis de Catalunya dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la ponència de Divisió Territorial* (1933). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- MARCE, Pere; SOLÀ, Joan (1998). *Història de la lingüística catalana 1775-1900: Repertori crític*. Girona: Universitat de Girona; Vic: Eumo: Universitat de Vic. 2 v.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (2005). «Aproximació a Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 55-92.
- Memòria sobre la preparació del diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya* (1922). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- MORAN, Josep (2012). «Josep M. de Casacuberta i l'Institut d'Estudis Catalans». A: *Josep M. de Casacuberta i Roger: Sessió en memòria*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SEGARRA, Mila (2008). «L'obra ortogràfica de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 4: *Obra ortogràfica: Materials divulgatius (1925-1926)*. Barcelona: Raval-Proa; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, 2008, p. 13-64.

PART IV

Codificació d'altres llengües

Pressupòsits i implicacions glotopolítiques de la normativització lingüística

KLAUS BOCHMANN
Universitat de Leipzig

Inicialment, vaig estar dubtant sobre si havia d'acceptar la proposta de conferenciar sobre un tema que darrerament només he tractat de passada. Pensava que, teòricament, ja ho havia escrit tot sobre aquest tema als anys vuitanta. Sobretot, pensava que seria presumptuós parlar sobre la normativització i les seves implicacions socials i sociolingüístiques davant d'un públic que està plenament bolcat en la pràctica de la normalització i normativització, i que segurament coneix molt millor que jo aquesta temàtica. Però llavors vaig pensar que seria una oportunitat per abordar en aquest cercle un tema fonamental per a mi que considero d'allò més important: com podem, com a lingüistes, ajudar a superar els problemes existencials del nostre temps? A alguns de vostès segurament els passa com a mi: es fa complicat dormir tranquil·lament quan es pensa en la destrucció dels nostres mitjans de vida, en les noves guerres que es lliuren cada dia, i en l'armament militar que mai no havia arribat a nivells tan vergonyosos; quan es pensa en com la democràcia és trepitjada i l'autoritarisme prospera, i en com els partits nacionalistes i feixistes reben cada vegada més influència, etc. He d'admetre que també vaig acceptar la proposta per un sentiment de solidaritat amb l'assumpte català i els presos polítics i exiliats catalans del nostre temps, de la mateixa manera que el meu amic Georg Kremnitz va dedicar el seu últim llibre sobre el renaixement occità i català.¹

Som lingüistes i no polítics, però dediquem totes les nostres vides a l'instrument més eficaç per a fer política: la llengua. I en vista de l'avanç de la intralingüística o lingüística sistemàtica i formal a les universitats, almenys en les alema-

1. Georg KREMnitz, *Katalanische und okzitanische Renaissance. Ein Vergleich von 1800 bis heute*, Berlín i Boston, De Gruyter, 2018. La dedicatòria és: «En memòria dels presos i emigrants polítics catalans dels nostres dies».

nyes, em sembla que ocupar-nos de les implicacions polítiques de l'ús oficial de la llengua pren encara més importància.

Centrem-nos en el tema principal de la meua intervenció. L'abordaré des d'un enfocament teòric.

La normativització, com un aspecte de planificació lingüística, és sens dubte un tema altament polític, encara que de vegades no ho sembli i diversos aspectes particulars tinguin una aparença tècnica. Les normes, de qualsevol tipus, sempre han constituït un fenomen en la societat, raó per la qual en realitat sempre estan caracteritzades per un determinisme polític. Indiscutiblement, hi ha la *language engineering*, una activitat en què les normes són esbossades a l'escriptori, les nomenclatures són desenvolupades i les regles d'ortografia i ortoèpia són establertes per especialistes. El terme general *planificació lingüística* suggereix, finalment, una concepció tecnicista, de la qual sí que sabem que encobreix el fons polític davant el qual generalment es desenvolupa la pràctica normativa. Això ja ho va assenyalar Einar Haugen, el fundador del concepte de la planificació lingüística, també Joshua Fishman,² i, recentment, Henrique Monteagudo ha aprofundit en aspectes tecnocràtics d'antigues teories sobre la planificació d'un corpus lingüístic.

En efecte, i des d'un punt de vista històric, la normativització, generalment, comença simultàniament o després de la solució de conflictes lingüístics; quan la qüestió de la normalització es planteja i es resol en favor dels seus defensors; en definitiva, quan una varietat lingüística es reconeix com a fonamentalment digna de ser normalitzada. En aquell temps, va ser Antonio Nebrija qui es va comprometre a demostrar precisament això per al castellà, Louis Meigret per al francès, Leon Battista Alberti i Pietro Bembo per a l'italià, Ion Heliade Rădulescu per al romanès, per citar els exemples més coneguts del món romànic. Aquestes primeres gramàtiques gairebé sempre van ser redactades en un context de conflictes lingüístics; van sorgir, finalment, d'enfrontaments polítics que, però, sovint es feien passar per conflictes purament culturals, com van voler fer creure la *Questione della lingua* italiana o les discussions lingüístiques franceses en els segles XVI i XVII. Per a tots aquests casos val la sentència d'Antonio Gramsci, que, en referència al cas italià, va escriure:

2. «Corpus planning, even when it is concerned with the elaboration and codification of nomenclatures, requires political / ideological / philosophical / religious sensitivity and expertise, particularly if the acceptance and implementation of corpus planning are not to be heavy-handed ex post facto impositions upon corpus planning but part and parcel of its ongoing activity from the very outset» (Joshua A. FISHMAN, «Modeling rationales in corpus planning: Modernity and tradition in images of the good corpus», a Joan COBARRUBIAS i Joshua A. FISHMAN (ed.), *Progress in language planning: International perspectives*, Berlín, Nova York i Amsterdam, De Gruyter, 1983, p. 109).

Cada vegada que la qüestió de la llengua apareix, d'una manera o altra, sorgeixen una altra sèrie de problemes: la formació i l'extensió de la classe hegemònica, la necessitat d'establir estretes relacions entre els grups dirigents i les masses nacional populars, cosa que implica reorganitzar l'hegemonia [...].³

Es tracta, en conseqüència, d'organitzar les relacions sociopolítiques en la comunitat respectiva, la qual cosa, a més d'aspectes d'hegemonia i domini, pot implicar la necessitat de garantir l'accés de cercles més extensos a les esferes de comunicació social més importants, de defensar-se contra un poder o forces poderoses que utilitzen una llengua com a instrument de repressió, etc. De totes maneres, es posa de manifest l'adequació del terme *glotopolítica*, que expressa la relació entre el sosteniment de conflictes lingüístics i els processos de normalització i normativització, i que, a diferència del terme *planificació lingüística*, implica en si mateix la dimensió política d'aquests processos.

En general, la circumstància sociolingüística que exigeix una normalització sorgeix de la contradicció entre les necessitats sociocomunicatives d'una comunitat i l'estat actual de la llengua per la qual va optar la política lingüística, o la que estigui a disposició en aquest moment. Es requereix una normativització quan una llengua no té completament, o considerablement, una codificació de la gramàtica, ortogràfica i ortoèpica; que a més no compleix les necessitats lèxiques de la comunicació en la societat respectiva, i per això ha de ser construïda o perfeccionada. És a dir, els dèficits en el lèxic i la codificació de la norma han de ser eliminats. Aquest és el cas de totes les llengües estàndard europees en la seva primera fase d'emancipació o normalització, i això afecta actualment, o afectava fins fa poc, les llengües autòctones en països en desenvolupament, i llengües regionals o minoritàries en estats moderns desenvolupats. També va afectar antigues llengües literàries que havien de ser modernitzades d'acord amb criteris específics —aquí l'hebreu pot servir com a model exemplar—, així com llengües que estan fortament diferenciades dialectalment i per a les quals s'estableix un estàndard comú (per exemple, l'eusquera, el romanx o el ladí). Això també afecta les correccions de llengües que van ser normativitzades fa temps. Atès que aquestes correccions de normes codificades generalment reaccionen als canvis lingüístics posteriorment, la prèviament esmentada contradicció entre les necessitats comunicatives i les normes lingüístiques és, en principi, permanent, és a dir, sempre torna a ressorgir. No cal dir que les correccions de llengües ja normativitzades i la codificació de llengües no codificades o codificades parcialment requereixen un acostament diferent i ofereixen una gamma de mesures pràctiques possibles ex-

3. Antonio GRAMSCI, *Quaderni del carcere*, editat per V. Gerratana, Torí, Einaudi, 1974, vol. iv, quad. 29, § 3.

cepcionalment àmplia. Però, en tots dos casos, es tracta d'ingerències en models de comportament lingüísticocomunicatiu que cauen, llavors, plenament en els dominis de la política lingüística com l'havíem definit anteriorment:⁴ qualsevol tipus d'intervenció per part d'actors socials en els costums comunicatius, en l'hàbit lingüísticocomunicatiu de grups socials que es defineixen per una llengua, és a dir, per una varietat comuna. Això és, certament, una àmplia concepció de política lingüística, que ens obliga, però, a preguntar-nos els motius polítics i, al seu torn, els actors polítics que es troben darrere de totes les activitats de normativització, d'una banda, i a considerar les implicacions socials —els requeriments, els símptomes associats, i les repercussions— de totes aquestes accions de política lingüística per a la pràctica social, de l'altra. Una simple correcció ortogràfica pot, com a simplificació, facilitar la comprensió de l'escriptura per a un públic ampli, però també crear nous obstacles per a la mateixa comprensió. S'evidencia en la reforma del romanès de 1991, quan per raons purament ideològiques es va tornar a la doble grafia *î/â* per a un mateix fonema, reduïda a *î* durant la reforma ortogràfica de 1953, titllada avui dia de «comunista». Així mateix, pot portar una divisió entre intel·lectuals que treballen en l'àmbit de la producció de textos escrits, com va passar amb l'última reforma ortogràfica de 1996 a Alemanya, que va provocar actituds de desaprovació obertes per part de diversos escriptors i escriptores i mitjans escrits. Georg Kremnitz⁵ ha abordat recentment els efectes contra-productius dels projectes de normativització relacionats amb el conjunt occità.

Per la resta, mentre la codificació de normes estàndard en ortografia, ortoèpia, gramàtica i lèxic tenen prioritat per a nosaltres, hem de tenir clar que la planificació lingüística i, especialment, els processos de normativització també inclouen altres terrenys la rellevància política dels quals de vegades és més visible: en concret, la regularització de les normes de terminologies i nomenclatures per a l'Administració, la policia i l'exèrcit, per a la tècnica i la ciència; per a un tema de tal sensibilitat política com l'atorgament o el canvi de noms de llocs, carrers i persones, i fins i tot de noms de països (pensem en el cas actual del nom Macedònia o Macedònia del Nord, que no només oposa grecs i macedonis, sinó també grups polítics als mateixos països), noms d'idiomes (*romanès* vs. *moldau*, *atalà* vs. *valencià*). També són clau en les denominacions de productes i béns, en què, entre altres coses, a més d'informació factual, es pot tractar de falses promeses o enganys coberts per noms il·lusoris. La normativització i la codificació represen-

4. Per a la primera vegada en forma més extensa a Klaus BOCHMANN (ed.), *Sprachpolitik in der Romania. Zur Geschichte sprachpolitischen Denkens und Handelns von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart*, Berlín i Nova York, De Gruyter, 1993, p. 7-16.

5. Georg KREMnitz, «Und wenn Normativierungen kontraproduktiv werden? Ein Problem von - nicht nur - dominierten Sprachen», a *Normativierung dominierter Sprachen. Quo vadis, Romania?*, 2011, núm. 37, p. 9-24.

ten, llavors, un camp molt ampli en què de cap manera es requereix només una «tecnologia» lingüística, *language engineering*, sinó també decisions al cap i a la fi polítiques, ja que, finalment, es tracta d'estabilitzar o —desestabilitzar— relacions socials, socioculturals i polítiques. A més, es tracta de l'economia, dels processos de producció i distribució, de l'educació i cultura, de la comunicació entre govern o sistema administratiu i la població o la societat civil, etc. En resum, i des d'un nivell encara més abstracte, podem dir que les normativitzacions contribueixen a reproduir les relacions socials existents, i les estructures de poder en particular. Des d'un punt de vista invers, les demandes per a la revisió o per al maneig de les normes lingüístiques poden posar en qüestió estructures de poder, com, per exemple, a França, on la sobrevaloració de les normes i de l'ortografia de l'idioma estàndard a les escoles i en la societat és criticada i titllada d'elitista i selectiva perquè programa per endavant l'*échec scolaire* i promou la selecció social per a l'admissió a càrrecs públics. La qüestió sobre la difusió social (*implementation*) de codificacions i terminologies tampoc no és un assumpte purament tècnic, sinó que depèn de la importància que rep l'educació general de totes les classes socials, de l'extensió i del tipus de coneixements lingüístics que reben els diferents cercles i capes socials, i en quina mesura els sistemes educatius produeixen autèntics resultats que van més enllà de declaracions programàtiques. Els conflictes lingüístics no acaben amb la selecció i promoció sociopolítica d'una llengua o varietat, sinó que estan profundament lligats als processos de normativització i implementació de normes; són, en el fons, un fenomen constant que acompanya en permanència la comunicació lingüística en la societat.

Ja he indicat, amb l'exemple de l'ortografia francesa, com la normativització pot ser emprada com a instrument de poder. Un testimoni d'un espai que aquí segurament és menys conegut el va deixar l'escriptor rus Vladímir Maiakovski, que va aprofundir en les reformes ortogràfiques de la primera fase de la Unió Soviètica. Lenin i Trotski van considerar que la modernització de la manera de pensar i viure dels pobles musulmans i turcs es veia impedita per l'escriptura àrab tradicional, de manera que van haver d'adoptar l'escriptura llatina. L'any 1939, però, Stalin va ordenar la transició a l'ortografia ciríl·lica, «russa», per a tots aquests idiomes. Va haver-hi grans problemes a l'hora de reproduir ortogràficament els sons, ja que ni l'ortografia llatina ni la ciríl·lica no tenien equivalents corresponents. El suplici que va suposar la simple imposició del ciríl·lic sobre aquests idiomes queda representat en la caricatura de Maiakovski.

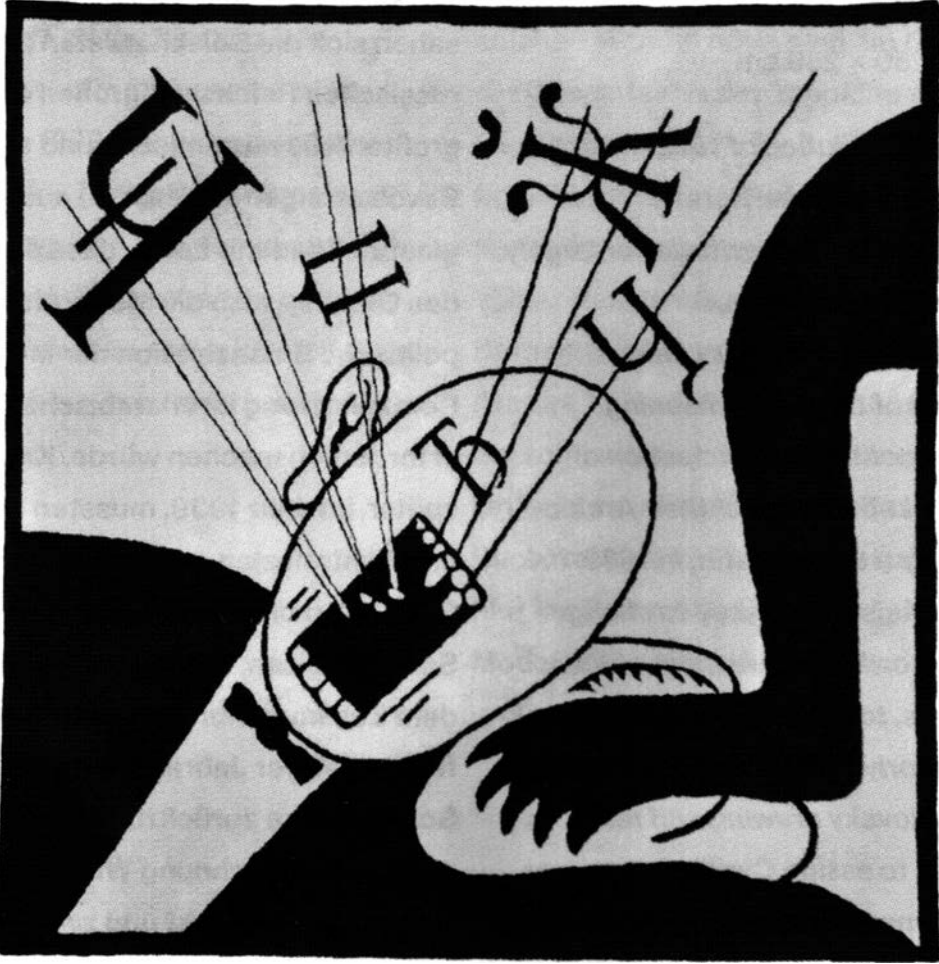
La imposició d'aquesta ortografia per Stalin el 1939 estava caracteritzada pel fet que alguns sons que no existeixen en rus van ser substituïts en cada idioma amb un altre grafema, potser segons el principi «divideix i venceràs». A la imatge de Maiakovski, la figura crida amb dolor el so *DSH* (com en la paraula *dshihad* 'gihad') = [dž] o sigui [dʒ] amb els diferents caràcters gràfics respectius.

IMATGE 1. *Love letters*, núm. 1

FONT: Catàleg de l'exposició *DSCH-ETLAG. Slavs and Tatars*. Dresden, del 6 de febrer al 14 d'octubre de 2018, Kunsthalle im Lipsiusbau.

És durant aquest mateix període que la creació del moldau, llengua que es va desenvolupar sobre la base dels dialectes romanesos parlats a l'est de Bug i Dnièster, i que també va adoptar l'alfabet ciríl·lic, va aconseguir un cert punt de finalització. Aquí, com en els altres casos en què llengües frontereres o perifèriques superposades (*overlapping languages* segons Kloss) van ser, o van haver de ser, convertides en llengües de distància a través de la normativització i codificació corresponents, es tractava de defensar-se contra demandes de més enllà de les

IMATGE 2. *Love letters*, núm. 9.

FONT: Catàleg de l'exposició *DSCH-ETLAG. Slavs and Tatars*. Dresden, del 6 de febrer al 14 d'octubre de 2018, Kunsthalle im Lipsiusbau.

fronteres: carelià *vs.* finlandès, buriat *vs.* mongol, àzeri *vs.* turc otomà, etc. En la majoria dels casos, el sistema d'escriptura dissímil ciríl·lic va servir com a instrument efectiu de distanciament i alienació.

A aquests processos d'alienació, al costat de l'ortografia, s'hi suma sempre la inundació intencionada del lèxic de la llengua dominant —el rus en el cas de les llengües de la Unió Soviètica—; però, vostès ho saben millor que jo, això ha succeït també amb el castellà i la seva influència sobre les altres llengües d'Espanya.

No obstant això, també es busquen altres marcadors de distància: fonològics, gramaticals, etc., independentment de si són lingüísticament rellevants o no. També és vàlid per a l'estratègia de distanciament entre *valencià* i *mallorquí vs. català*. Es podria citar com a exemple clàssic molt recent d'això el maneig de l'herència lingüística de Iugoslàvia, on, partint de l'antic serbocroat, no només s'han elaborat el serbi i el croat, sinó també el bosnià, el montenegri i —última invenció— el bunyevaqui.⁶

El menyspreu del criteri lingüístic d'una distància real pot, finalment, anar tan lluny en les afirmacions politicolingüístiques que fins i tot es renuncia completament a esmentar les diferències, existents o no, tal com ho expressen fórmules com: «el valencià és idèntic al català» o «el moldau és idèntic al romanès». És això realisme polític o simplement cinisme?

En el cas del moldau, es pot parlar —amb raó o sense— d'un nacionalisme fallit:⁷ des de la *perestroika* les elits moldaves s'havien revoltat contra la glotopolítica soviètica, i avui tornen a basar-se completament en el model de l'estàndard de Bucarest, amb el qual els seus avantpassats ja s'havien familiaritzat en el període d'entreguerres. El problema, però, és que les persones menys educades i especialment la població rural, una veritable «majoria silenciosa», sí que s'havien acostumat al model soviètic moldau i perceben el romanès com a aliè, actitud per a la qual també hi ha certes raons lingüístiques. Això vol dir que les estratègies normatives, sense importar el judici sociolingüístic o glotopolític, poden obtenir efectes de llarga durada.

L'acceptació social d'una norma és certament important per a la seva implementació. Això també ho veiem en el cas dels algueresos que rebutgen la norma estàndard proposada per la Generalitat per unificar tots els catalanoparlants, perquè, a causa de la dominància gairebé absoluta de l'italià com a llengua oficial, la presència simultània del sard com a llengua de proximitat, i no en última instància el factor demogràfic desfavorable al català, aquesta ja no respon a les necessitats comunicatives, si més no a les de les generacions més joves.⁸

Els límits del poder emancipador de la normativització evidenciat per aquests exemples també tenen altres dimensions. Si el cas (o fracàs) alguerès és a causa de

6. Cf. Marija ILIĆ i Bijan BÈLIC, «Eine neue Sprache entsteht: die bunjevakische 'Sprache' oder 'Mundart' in serbischen Grundschulen», a Christian VOSS i Wolfgang DAHMEN (ed.), *Babel Balkan? Politische und soziokulturelle Kontexte von Sprache in Südosteuropa*, Berlín, Kubon & Sagner, 2014, p. 93-114.

7. Vegeu Petru NEGURĂ, «Die Moldauische Autonome Sozialistische Sowjetrepublik», a Klaus BOCHMANN et al. (ed.), *Die Republik Moldau: Republica Moldova*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2012, p. 78-86.

8. Vegeu Sophia SIMON, *L'identità linguistica e culturale degli abitanti di Alghero (Sardegna): Un approccio biografico-linguistico*, Viena, Praesens, 2018.

tenir mal coneguda la consciència lingüística dels catalanoparlants respectius, els altres mostren finalment els efectes negatius de normativitzacions que es basen en ideologies de poder. En aquest sentit, es pot, en certa mesura, estar d'acord amb Roland Barthes, que fa més de quaranta anys, el gener de 1977, va definir *La norme* com un sistema de coacció politicomoral contra el qual la literatura ha de bregar en una constant revolució.⁹ Aquesta és una afirmació que fa, en primer lloc, a la norma francesa amb el seu caràcter particularment rígid, però que, sens dubte, té també un valor més o menys general. Per l'altre costat, és obvi i indiscutible que l'establiment de normes també pot tenir un immens potencial emancipador, sobretot quan llengües desfavorides, llengües minoritàries o majoritàries de pobles que es troben sota el domini de poders colonials o altres, finalment són sotmeses a un procés d'estandardització, primer pas per als seus parlants de participar en la gestió dels assumptes d'interès públic.

El conjunt de la història europea des del Renaixement i la Reforma, i en una mesura molt més decidida des del segle XIX, no és més que la història de comunitats nacionals van dur a terme, una després de l'altra, la seva emancipació d'acord amb el sistema econòmic i la manera de viure burgesa i capitalista i, on calgués, amb la independització política. En aquests processos, en els quals la interpretació de progressista és aprovada universalment, la normativització de la llengua nacional sempre va tenir un paper important per a la creació i el desenvolupament de la comunitat. Al seu torn, no pot passar desapercbut que això sovint va ocórrer a costa d'idiomes minoritaris o altres llengües que també concorrien per la supervivència. En relació amb l'anterior, però, està clar que per a totes les comunitats que encara han de recuperar aquests processos, per exemple Catalunya, el País Basc o Galícia, cada perfeccionament normatiu suposa un gran benefici per a la pràctica comunicativa de la comunitat respectiva, sempre que es promogui l'accés a les esferes decisives de la comunicació social per a tots els seus membres.

No obstant això, fins on arriba realment el potencial emancipador de normativitzacions lingüístiques? La seva tasca consisteix, finalment, a garantir un funcionament fluid de la societat donada. Però és això el que realment desitgem en tots els casos i a qualsevol preu? Una societat, per exemple, en la qual l'abisme entre pobres i rics és cada vegada més gran, les catàstrofes mediambientals són desateses i fins i tot empitjorades, etc.? S'ha de mantenir la llengua, o millor dit la lingüística, fora d'aquests conflictes o hi ha possibilitats per a immiscir-nos-hi?

Jo considero que és important limitar la manipulació de la llengua i de patrons lingüístics que busquen consolidar, o fins i tot reforçar, la supremacia polí-

9. Vegeu Danielle SCHWARTZ, «Barthes, le langage et le pouvoir», *La Nouvelle Critique*, núm. 106 (agost-setembre 1977), p. 55-57.

tica i econòmica existent. Avui dia, la política, en gran mesura, es porta a terme en dimensions lingüístiques, i, fins i tot quan ens neguem a reduir-la a això, gran part de la política consisteix en la lluita pel poder interpretatiu de termes i discursos polítics. Per poder afermar-se en aquesta contesa, per poder resistir al fet de ser víctimes del poder manipulador del discurs polític, cal ser amos de la llengua. La primera condició és evidentment que s'estableixin normes lingüístiques i que, a més, totes les capes socials hi tinguin accés. És un requisit per a fer comprensible els discursos que es presenten com a normatius i, on sigui necessari, desconstruir i desenvolupar discursos oposats.

El periodista nord-americà Walter Lippmann ja va formular en el seu llibre *L'opinió pública*, de 1922, la pregunta: hi ha un accés directe de les persones al «món exterior» o segueixen les seves activitats un món de representacions? Aquesta és la mateixa qüestió que es troba darrere de l'anomenat *linguistic turn* en la filosofia del segle xx. Seria possible respondre a la pregunta en el sentit del marxisme segons el qual les idees es corregeixen de per si en la pràctica social, el treball i, generalment, sent la pràctica la font concloent del coneixement i la verificació o falsificació de conceptes i enunciacions. No obstant això, cal preguntar-nos llavors en quina mesura les majories encara participen en el desenvolupament de la pràctica social, política i econòmica. La realitat és que cada vegada cercles més grans són exclosos del treball remunerat com a pràctica social important. En la política s'estan posant més límits a través de la «democràcia d'espectadors», la delegació de les responsabilitats a cercles de polítics segons el principi representatiu, i la degradació progressiva dels drets de participació directa.

No és justificable, llavors, preguntar-nos si els processos de normativització lingüística i les normes establertes són parcialment culpables d'influenciar les persones en el seu «món de representacions» i de disciplinar-les socialment i política? En el sentit que l'acceptació de normes *lingüístiques* pot comportar alhora normes *socials* i *polítiques* i, per tant, l'acceptació de normatives conceptuals o discursives. De la història més recent d'Alemanya i de la meua pròpia experiència, sé que a l'est d'Alemanya durant l'època de la dictadura hi havia major conscienciació al voltant de les normes lingüístiques que a l'oest, on es posava més èmfasi en una ortografia i morfologia correctes (en els mitjans escrits i en el sector editorial). Una coincidència casual?

L'ús de normativitzacions requereix un alt grau de pensament dialèctic per a poder, d'una banda, aprofitar les seves possibilitats per al funcionament d'una comunitat al més democràtic possible, i per a reconèixer i refusar els perills d'una obediència cega cap a normatives en general, entre les quals també les lingüístiques, d'altra banda. Tots nosaltres sabem que la mera formulació o perfeccionament de normes lingüístiques, així com la seva implementació, no són suficients per a modificar fonamentalment les circumstàncies comunicatives en la seva di-

menació social. La «genderització» de la llengua com a promoció lingüística de la igualtat dels gèneres, per exemple, que es reclama i ja es practica a tot arreu, canvia poc o gairebé gens en les relacions socials com a tals. No obstant això, porta a una major consciència d'aquestes relacions i pot, per tant, ser el primer pas cap a la modificació d'aquestes estructures. De la mateixa manera, una ben efectuada normativització, que no s'empra ni com a instrument de poder per a alguns cercles ni per a excloure les classes socials més desfavorides, pot, per contra, convertir-se en una eina de mobilització d'un ampli públic per a centrar-se en l'essencial: la preservació ecològica del nostre espai vital i la democratització social i política de les nostres societats.

La codificació de la llengua romanesa: un camí cap a la llatinitat

JOAN LLINÀS SUAU
Universitat de Bucarest

Primer de tot, voldria advertir del caràcter necessàriament general de la ponència, visió de conjunt i no detallada, mancança que assumeixo. Voldria subratllar també que el punt de vista oferit és extern, el d'un estranger, i es pot donar alguna divergència respecte de la perspectiva romanesa.

Tot i que avui dia és sabut que el romanès és una llengua romànica, no sempre fou així: al llarg de la història sorgiren propostes de balcanització o d'eslavització, si se'm permet el neologisme, adduint trets comuns amb altres llengües balcàniques (vegeu més avall). El lèxic presenta abundància de mots de l'eslau, de l'hongarès, del turc, del (neo)grec, de l'alemany, del búlgar... Els primers textos són tardans i molt més encara els primers textos literaris. A més, els primers documents escrits no empren l'alfabet llatí. Tot plegat singularitza el romanès entre les llengües romàniques i, com veurem, la demostració de la seva llatinitat esdevingué un dels cavalls de batalla en el procés de normalització i normativització.

Enguany celebrem aniversaris fabrians, centenaris de la gramàtica... Avui, 29 de novembre de 2018, és una data casualment escaient per al tema que ens ocupa. Diumenge passat s'inaugurà a Bucarest la Catedrala Neamului, la «catedral del poble» o «de la nació», l'església cristiana ortodoxa més gran d'aquella Europa, i a Romania enguany es commemora El Centenari. No cal restringir el significat del substantiu, l'article és suficient, tothom sap de què es tracta: el Centenari de la Gran Unió (1918-1940), quan tots els territoris de parla (majoritària) romanesa, les actuals Romania i la República de Moldàvia, s'uniren sota una sola entitat política, la Gran Romania; per primer cop Transilvània s'unia a la resta de països romanesos i el romanès hi adquiria l'estatut de llengua oficial. Finalment, la diada nacional és l'u de desembre. Ve't ací el perquè de la inauguració de la catedral.

Farem ara una molt breu i general caracterització del romanès o dacoromanès (en la bibliografia local s'empra aquest terme per diferenciar-lo de la resta de dia-

lectes del romanès: l'aromanès, el meglenoromanès i l'istroromanès), l'estàndard del qual es basa en el parlar de la regió de Muntènia (entre el sud-est dels Carpats i el Danubi), on es troba la capital Bucarest, diferenciat de l'altre parlar de Valàquia, d'Oltènia, a l'oest.

TAULA 1
Els fonemes vocàlics del romanès

	<i>Anteriors</i>		<i>Central</i>	<i>Posteriors arrodonits</i>
tancats	i		î (î, â)	u
semitancats		e	ə (ă)	o
baix			a	

FONT: Adaptat de Lamuela, 2005.

La vocal neutra s'escriu *ă*. Posseeix una vocal central, mitjana i tancada, escrita *â* o *î*. Característics del romanès són els diftongs *ea* i *oa* (*teatru* 'teatre', *oaie* 'ovella').

TAULA 2
Els fonemes consonàntics del romanès

AFI	ORTOGRAFIA
p - k	<i>p, c (ca, co, cu)</i>
k - c	<i>ca, co, cu - che, chi</i>
t - d	<i>t, d</i>
g - ʃ	<i>ga, go, gu - ghe, ghi</i>
f - v	<i>f - v</i>
s - z	<i>s - z</i>
ʃ - ʒ	<i>ș - j</i>
tʃ - dʒ	<i>ce, ci - ge, gi</i>
l	<i>l</i>
m	<i>m</i>
n	<i>n</i>
r	<i>r</i>
ts	<i>ț</i>
ks, gz	<i>x</i>
h	<i>h</i>

FONT: Elaboració pròpia.

Les oclusives sonores no presenten mai allòfons aproximants. Existeix l'africada /ts/ (t) però no la corresponent sonora. Presenta variants palatalitzades de /k/ i /g/ (*che, chi, ghe, ghi*) només davant *e-i* (a parlars de Mallorca ocorren a contextos molt menys restringits). Presenta la fricativa escrita *h*, molt més relaxada que la /x/ del castellà. No coneix palatals nasals ni laterals. Lamuela (2005) considera l'erra romanesa vibrant (ni bategant ni vibrant múltiple), tot i que és habitual sentir-ne allòfons d'aquestes menes.

Per mor de la morfologia moltes consonants presenten una variant palatalitzada en afegir-se al mot el morfema /i/ de plural masculí. Aquesta *i* ortogràfica és asil·làbica: *lup-lupi* ('llop-llops'), *slab-slabi* ('flux-fluixos'), *nădejde-nădejdi* ('esperança-esperances') es distingeixen per la palatalització de la consonant final, ja que les formes de singular i de plural són monosil·làbiques. D'altres consonants canvien el mode i/o el lloc d'articulació; aquest fet afecta especialment la morfologia verbal ja que la vocal (asil·làbica) /i/ és també morfema de segona persona singular: *vacă, vaci* (*va*[kə]-*va*[tʃⁱ]; 'vaca-vaques'), *merg-mergi* (*mer*[g]-*mer*[dʒⁱ]; 'vaig-vas'), *cânt-cânți* (*cân*[t]-[tʃⁱ]; 'canto-cantes'), *cresc-crești* (*cre*[sk]-*cre*[ʃtⁱ]; 'creixo- creixes'), *cred-crezi* (*cre*[d]-*cre*[zⁱ]; 'crec-creus'), etc.

Existeixen els casos nominatiu, vocatiu i genitiu-datiu. A la pràctica, cal saber la forma de plural de cada mot a fi de flexionar-lo correctament. Molts substantius femenins, per exemple, construeixen el genitiu-datiu singular i plural a partir de la forma de plural del substantiu: *fată* ('noia'), *fete* ('noies'), *fetei* ('a/de la noia'), *fetelor* ('a/de les noies').

El tret morfològic més característic del romanès és la posició enclítica de l'article determinat: masculí singular /ul/, masculí plural /i/ (sil·làbic), femení singular /a/, femení plural /le/ (exposem la regla general): *bărbat* ('home'), *bărbatul* ('l'home'), *bărbați* ('homes'; /i/ asil·làbic), *bărbații* ('els homes'; /i/ sil·làbic), *fată* ('noia'), *fata* ('la noia'), *fete* ('noies'), *fetele* ('les noies').

Té tres gèneres: masculí, femení i neutre. El neutre presenta formes de masculí en singular (*un pahar* 'un got') i de femení en plural (*două pahare* 'dos gots', on *două* correspon de fet a 'dues'). Les marques de gènere no són excloents, de manera que cal saber, a més de la forma del plural de cada mot, el seu gènere.

En morfologia verbal destaquem les similituds amb el català de molts participis (*băut* 'begut', *născut*, *crescut*, *dormit*, etc.) i el fet que el nostre perifràstic *va venir* o *va dormir*, pronunciat amb labiodental, com a Mallorca, en romanès és el temps de futur.

Sintàcticament, destaca l'abandó de l'infinitiu per estructures amb el mode conjuntiu. És un dels trets, juntament amb l'article enclític, que portà a parlar de la unió lingüística balcànica (Rosetti, 1986: romanès, albanès, serbocroat i búlgar). A tall d'exemple, els verbs *poder* o *voler* no admeten l'infinitiu: *vreau să mă duc...* ('vull anar...'), on *să* és conjunció i el verb reflexiu *a se duce* 'anar' apareix en forma personal).

Pel que fa al lèxic, ja s'ha destacat que el fet que caracteritza el romanès entre les llengües romàniques és l'existència de mots provinents de llengües eslaves, del turc, hongarès, alemany o grec, entre d'altres.

Per acabar, ortogràficament es troba a prop de la relació un fonema - un grafema i l'accent lèxic, lliure, no s'indica mai.

Limba română este patria mea («La llengua romanesa és la meva pàtria»), escrigué el poeta nacional Mihai Eminescu (1850-1899); aquest lema ja mostra el relleu de la llengua en el procés de conscienciació i construcció nacionals. Fa dos-cents anys la filiació romànica de la llengua era la qüestió més important a decidir, més encara quan el primer text, *Scrisoarea lui Neacșu* ('la carta de Neacșu'), és tardà, del 1521, i empra l'alfabet ciríl·lic. La demostració de la llatinitat de la llengua i del seu abast fou un dels cavalls de batalla en el camí de l'ortografia romanesa. A causa de la manca de fonts escrites, s'intentà demostrar la continuïtat de la llengua que portaren els legionaris romans en conquerir la Dàcia. És per això que les paraules *torna, torna, fratre* ('torna, torna, germà') s'interpretaren com un argument a favor d'aquesta continuïtat. Aquesta exclamació per part d'uns mercenaris de l'exèrcit bizantí en lluita contra els àvars provocà un incident el 587 dC i és recollida pels cronistes bizantins Theophylactus Simocatta i sant Teòfan, *el Confessor*.

Quin camí portà d'aquell primer text en ciríl·lic a l'alfabet llatí actual, com així els romanesos escrivien la seva llengua en ciríl·lic o, de fet, escrivien en altres llengües? D'una banda, la llengua de l'església ortodoxa no fou mai el llatí sinó l'eslavònic. D'altra banda, la llengua oficial, en funció de la regió i del poder dominant, era una altra. Els textos posteriors al 1521 són també escrits en ciríl·lic; destaca al segle XVI l'activitat del diaca Coresi, qui, a Transilvània, gràcies a l'impuls de la Reforma, edità diversos llibres de caràcter religiós (a Valàquia i Moldàvia les autoritats religioses prohibien l'edició de llibres en romanès). També, però, apareixen intents, esparsos, molt, d'introducció de l'alfabet llatí: el 1593 Luca Stroici publica a Moldàvia un *Tatăl nostru* ('Prenostre'), primer text amb caràcters llatins.

Un cas a part i curiós dins la Romània són les obres publicades a Transilvània amb caràcters llatins però sistema ortogràfic hongarès (l'hongarès empra l'alfabet llatí). Apareix així el 1573 el *fragment Todorescu*, traducció de l'hongarès de deu himnes calvinistes. Al segle XVII augmenta el nombre d'aquestes obres, totes religioses: *Psalmii* (Mihail Halici, 1640) o *Catehismul* (Ștefan Fogarași, 1648). L'expansió de les esglésies reformades a Transilvània, part de l'Imperi, fomentà l'edició d'aquestes publicacions. Del mateix segle i amb el mateix sistema ortogràfic són dues obres lexicogràfiques: *Dictionarium valachico-latinum* i *Dicționarul latin-român-maghiar*. Encara, al XVIII es publica amb el mateix sistema el *Lexicon compendiarium latino-valachicum*.

L'ús habitual i tradicional era, però, el de l'alfabet ciríl·lic i així seguí fins al segle XVIII, quan se'n començà a qüestionar la viabilitat. Tanmateix, l'opció ciríl·lica gaudí de defensors fins i tot entrat el segle XX (no ens referim al cas de la República de Moldàvia): afirmaven que era més adaptat i adequat per al romanès i adduïen la tradició de tres segles. Així, Dimitrie Eustatievici Braşoveanul a la seva *Grammatica rumânească* (1757) arribà a afirmar que no era possible escriure el romanès (que ell anomena *eslavoromanès*) amb l'alfabet llatí, i encara el 1829 Bartolomeu Kopitar és partidari del ciríl·lic (accepta, a tot estirar, una combinació amb l'alfabet llatí).

La consciència nacional anà sempre associada a la lingüística i el seu despertar no es produí fins al segle XVIII. Aleshores, el romanès era parlat però no gaudia de textos antics, la llengua de l'església era l'eslavònic i la llengua de l'administració era una altra en funció del territori i del poder dominant. Per tant, la primera tasca fou aclarir i consolidar el caràcter llatí de la llengua, per a la qual tasca calia abandonar el ciríl·lic en favor de l'alfabet llatí. Un punt d'inflexió es produí a finals del XVIII i començaments del XIX: un grup de professors empesos pels ideals de l'Il·luminisme s'organitzaren al voltant de l'Escola Transilvana (*Şcoala Ardeleană*; *Ardeal* és el nom habitual de Transilvània a Romania, d'etimologia hongaresa). Transilvània es trobava sota administració de l'Imperi i l'ètnia romanesa ni tan sols hi era reconeguda. La situació, en ple segle XVIII, era encara de feudalisme. Mentrestant, la resta de territoris del domini lingüístic es trobaven sota dominació «fanariota» (prínceps grecs del barri de Fanar, actual Fener, d'Istanbul) i el romanès estava exclòs de l'ús oficial. L'origen de l'Escola, de fet, fou la lluita per la conquesta de la igualtat de drets polítics per als romanesos de Transilvània i constituí realment el primer moviment organitzat per a la conscienciació nacional i lingüística. Els punts principals del seu programa eren adduir arguments històrics i lingüístics per demostrar el caràcter eminentment llatí del poble romanès i de la seva llengua, substituir l'alfabet ciríl·lic pel llatí i redactar treballs normatius (gramàtica i lèxic). Exponents d'aquesta escola són les obres següents.

Carte de rogacioni pentru evlavia homului creştin ('Llibre de precs per a la devoció de l'home cristià', 1779), de Samuil Micu, primer autor d'un llibre íntegrament en alfabet llatí. Ell vol demostrar que aquest alfabet és més adequat que el ciríl·lic per a escriure en romanès i al final de l'obra inclou un seguit de propostes ortogràfiques i gramaticals, primeres passes cap a la reforma ortogràfica.

Elementa linguae daco-romanae sive valachicae composita ab Samuele Klein de Szad (1780), de Samuele Klein i G. Şincai, director de les escoles de Transilvània, és en llatí (l'Escola publicà moltes obres en llatí a fi de donar a conèixer la realitat romanesa a Europa) i és una obra de gramàtica en què els dos autors exposen els principis de la futura reforma. Amb aquestes obres l'Escola argumenta la necessitat de l'adopció de l'alfabet llatí i impulsa una norma ortogràfica de ten-

dència etimològica, llatinitzant i no fonètica atès que cal «transmetre la imatge gràfica de les paraules llatines originals» (A. Rosetti, 1986). Al mateix títol de la primera obra el mot *hom* és escrit amb una *hac*, que ja no representava a l'època cap so, i el mot *rogacioni* amb una *o* (primera síl·laba) com en llatí, quan aleshores ja s'havia produït el seu tancament en *u*. La influència d'aquesta obra en llatí fou cabdal també per ser un dels primers textos que reivindicaven la individualitat nacional del poble romanès. L'Escola Transilvana consolidà definitivament l'opció per l'alfabet llatí, alfabet que esdevingué motiu d'orgull nacional i legitimà l'origen romà del poble, la continuïtat del llatí parlat un cop caigut l'Imperi i la unitat del romanès com a llengua. Les recerques s'encaminaren des d'aquell moment a demostrar els orígens de la llengua i la romanitat del poble. Als segles xvii i xviii se'n troben antecedents als textos (no en romanès) de Constantin Cantacuzino i Dimitrie Cantemir, però fou amb l'Escola que s'estructurà el procés de conscienciació nacional i es buscaren arguments aplicant els incipients mètodes científics. Tanmateix, l'acceptació de la proposta no implicà la immediatesa de la seva adopció.

La primera passa fou reduir el nombre de caràcters del ciríl·lic. A la *Gramatica rumânești* de 1787, de Ienăchiță Văcărescu, es veren reduïts de 43 a 33. El 1828 Ion Heliade-Rădulescu a la seva gramàtica els reduí a 28 i així sorgí l'anomenat *alfabet de transició, civil o mixt*. Aquest autor esdevingué un referent ja que fou el primer, el 1840, que afirmà que «cal netejar la llengua de tot allò que no és seu i que no pot simpatitzar amb ella» (Rosetti, 1986).

Aquesta transició serà paral·lela a un gran nombre de sistemes ortogràfics i barreges d'alfabets. A partir del 1828 apareixen els primers diaris i revistes en romanès, encara en ciríl·lic, amb una novetat: algunes publicacions introdueixen uns quants caràcters llatins només a títols i subtítols: *Gazeta Teatrului Național* (1836), *Curier de ambe sexele* (1837), *Gazeta de Transilvania, Foaie pentru minte, inimă și literatură* (1838) o *Dacia literară* (1840). Timotei Cipariu imprimirà el primer diari íntegrament en alfabet llatí el 1847 a Transilvània: *Organul luminării* ('L'òrgan de la il·luminació'). No menys important és el fet que comença a fer-se evident la influència del francès i de l'italià en l'àrea de la neologia.

El segle XIX viu un tal neguit social per la llengua i l'ortografia que el 1844 alguns diaris parlen de *febre filològica* (Rosetti, 1986). Per resumir els objectius d'aquest segle, citem Bulgăr (2002): eliminar mots del grec i del turc («expressió del feudalisme»; el grec era la llengua de la classe dominant *fanariota*), introduir neologismes, fixar formes, acostar la llengua literària a la llengua del poble i donar un aspecte romànic a l'ortografia. En el domini literari: introduir sinònims i variants expressives i formals i traduir al romanès literatura universal.

Un impediment considerable era que la nació romanesa no estava organitzada sota un sol estat. Tot canvià el 1862, quan els principats de Moldàvia i de Va-

làquia s'uniren sota una sola entitat política i anomenaren el nou estat Romania. El topònim Romania és de fet producte d'una ultracorrecció atès que el mot patriomonal presentava tancament en [u] (*Grammatica rumânească*): calia marcar visualment els orígens del nou estat. Important per al romanès fou que s'imposà per decret l'alfabet llatí. Desaparegudes les disputes sobre l'alfabet, en sorgiren sobre el sistema ortogràfic entre els partidaris d'una ortografia etimològica (el model de l'Escola Transilvana) i els partidaris d'una ortografia fonètica que reflectís la llengua parlada. Si a finals del XVIII l'opció etimològica era la majoritària, a finals del XIX havia guanyat terreny l'opció fonètica.

Amb part del domini lingüístic sota un mateix estat, doncs, el 1866 es creà l'antecedent de l'Acadèmia Romanesa, la Societat Civil Literària Romanesa, i l'any següent, el 1867, es designà aquesta institució com a autoritat en el domini de l'ortografia a l'ensenyament. El 1881 la seva norma ortogràfica i gramatical esdevingué oficial i general però la seva aplicació topà amb dos obstacles. El primer, la tradició: els professors estaven del tot acostumats a l'alfabet ciríl·lic i, a la pràctica, malgrat el decret, textos privats i eclesiàstics se seguïen redactant en eslavònic. El segon, el desig de modernització de l'Acadèmia es veié frenat pels excessos llatinitzants de les seves propostes. Per exemple, al diccionari que elabora l'Acadèmia els mots d'etimologia no llatina o que els autors consideren estranys per mor de la seva forma es publiquen a un glossari separat. La *febre* filològica continua. El 1879 Cihac (Rosetti, 1986), al pròleg del seu diccionari etimològic, afirma que, de 5.765 unitats lèxiques, 2.361, un 40 %, serien d'origen eslau i 1.165, un 20 %, d'origen llatí. No cal dir que aquesta opinió fou combatuda immediatament invocant-se el valor *circulació* dels mots; així s'arriba a una altra mena de recompte: és possible construir oracions únicament amb elements eslaus? És possible construir oracions únicament amb elements llatins? S'intentà demostrar que no era possible construir oracions únicament amb elements eslaus i, en canvi, sí, i quantes!, sols emprant mots d'etimologia llatina. L'exemple de Rosetti és modèlic: si agafem mots d'ètim eslau com el verb *a iubi* ('estimar'), el substantiu *prieten* ('amic') i l'adjectiu *drag* ('amat'), el parlant es veu «obligat a emprar elements gramaticals llatins per a formar l'oració *iubesc foarte mult pe prietenii mei dragi*» ('estimo molt els meus amics amats'); *elements llatins* es refereix a elements lèxics i morfològics: el sufix *-esc* del verb, els mots *foarte* i *mult*, la preposició *pe*, la vocal *i* (morfema de plural) i el possessiu *mei*.

Breument, aquesta reforma, primer cop en la història en què el romanès disposa d'una norma i d'una ortografia llatina, es justifica per la diversitat de sistemes ortogràfics existents, per les ortografies individuals i per l'anarquia ortogràfica i afirma que vol acostar-se a l'ús. Sempre fa referència al ciríl·lic: de cada lletra o dígraf es diu que equival a tal o tal altre caràcter o so del ciríl·lic; s'empra el diacrític *˘* (ciríl·lic) sobre les vocals finals de mot per indicar-ne la pronúncia breu; es

marca la nasalitat de les vocals (simple producte de la coarticulació) amb accent circumflex, etc.

S'introdueix *ph* per a /f/ i la i grega a hel·lenismes. S'introdueix la lletra *cu*. /z/ s'escriu de trencada a mots d'ètim llatí i a la resta s'escriu zeta. L'ela doble s'escriu segons l'ètim llatí o grec; /ts/, *ce* trencada; /ʃ/, *ș*, com avui dia. Els diftongs *ea* i *oa* s'escriuen *é* i *ó* i l'accent greu indica la vocal tònica del pretèrit perfet simple: *cautà*, *facù* ('buscà, feu').

Aquesta norma és arcaïtzant: tot i afirmar que s'allunya de principis etimològics, imposa manta grafies i diacrítics que són justificats, paradoxalment, amb arguments etimològics. La reacció no es feu esperar i premsa, personalitats i escriptors es mostraren totalment en contra i a favor d'un model que acostés la norma a la llengua del poble. Hagueren d'esperar vint-i-vuit anys.

Durant aquest període d'avenços es consolidà el Romanticisme romanès, assestant les bases de la consciència nacional i lingüística. Com en el cas català però amb grans diferències, es buscà un passat gloriós. No trobaren ni cap unitat estatal dels països romanesos, ni cap passat imperial ni tampoc textos antics. Aquestes mancances definiren l'esdevenir de la normativa i del sentiment de consciència nacional. L'elit intel·lectual comparà el poble romanès amb una illa llatina al mig d'una mar de llengües no llatines (búlgar, serbocroat, hongarès, alemany, grec, polonès...) i el motiu d'aquesta llatinitat fou elevat a símbol nacional: la pertinença a l'Imperi romà arran de la conquesta, el 106 dC, de la Dàcia per part de Trajà. La següent passa fou, per tant, demostrar la llatinitat de la llengua i així aquells mots, *torna*, *torna*, *fratre*, justificaren la continuïtat del llatí en la llengua parlada per la població malgrat l'absència de textos. Tot aquest procés permeté que a finals del segle XIX ja haguessin aparegut els primers escriptors clàssics de la literatura romanesa.

El 1899 veu la llum una nova reforma que reflecteix més cura per la fonètica. S'eliminen els caràcters *ph*, *th*, *qu* i *k*, la doble *essa* i qualsevol consonant doble que no correspongui a dos sons. *Ena* passa a escriure's *ema* davant de *pe* i *be*, i davant *ema* se segueix un criteri fonètic: *ena* o *res* si no es pronuncia. Les lletres *ce* i *ge* es pronuncien oclusives o africades segons la vocal que segueix i les oclusives palatals s'escriuen *ch* i *gh*. S'apel·la encara a l'etimologia en el cas de la combinació [ʃt] (*Bucuresci*) però s'escriu *șt* als mots «la formació del quals s'ha perdut» o que no tenen derivats amb aquest sons: *liniște* 'tranquil·litat', *meșter* 'mestre (d'obra)'...

L'essa sonora segueix coneixent tres grafies: de trencada, zeta i *essa* segons l'etimologia. Es recorda que la letra jota no es pronuncia mai iod sinó [ʒ], com avui dia. Imposa les grafies *ș* i *ț* per als sons corresponents ([ʃ], [ts]), eliminant altres grafies, sobretot *tz*. La lletra *hac* sols s'escriu si es pronuncia.

Pel que fa a les vocals, es mantenen variacions ortogràfiques malgrat la pronúncia, segons l'etimologia o trets morfològics (família lèxica, categoria del mot).

S'escriuen amb *ă* els mots en què se sent [ə] malgrat variants dialectals amb [e]: *sălbatic* 'salvatge', *față* 'cara'... Es manté en canvi la lletra *e* als mots la família dels quals en presenta una, a pronoms, a numerals i al prefix *re-*. Els diftongs *ea* i *oa* segueixen escrivint-se *é* i *ó* però s'admeten *ea* i *oa* interiors de mot en alguns casos. S'estén l'ús de *â*: *când* 'quan', *gând* 'pensament', *salutând* 'saludant'... S'elimina la *i* grega. Es manté *î* per indicar la *i* asil·làbica. Es manté *î* a principi de mot (com avui *dia*), dins el mot quan oscil·la entre *î* i *i* a la família lèxica i a algunes formes verbals.

Un aspecte important és que queden establertes les formes *eu* 'jo', *el* 'ell', *ea* 'ella', *ei* 'ells', *ele* 'elles', *esti* 'ets', *este* 'és', *eram* 'era' sense una *i* inicial. Aleshores i avui *dia* aquests mots sempre es pronuncien amb una *i* inicial per influència eslava (Rosetti, 1986): calia no desdibuixar-ne l'etimologia llatina.

Aquesta reforma no fou gaire popular: al cap de cinc anys, el 1904, n'apareix una de nova. A la introducció llegim que escriptors i professors demanaven una ortografia «més simple, més fàcil, basada en principis fonètics», que l'Acadèmia ha adoptat aquest principi i que ha abandonat consideracions etimològiques i morfològiques. El text, ras i curt, comprèn només deu pàgines i efectivament acosta la llengua al seu aspecte actual. Les vocals i diftongs s'escriuen com se senten i només es manté l'alternança *î-â* a contextos distints. L'accent greu marca la vocal tònica quan és final: *a auzî* 'sentir'. L'ortografia de les consonants és la d'avui *dia*. Finalment *ch* i *gh* substitueixen *k* també a noms propis i topònims. S'estableix una única grafia *șt*. L'essa sonora sempre s'escriu zeta. Encara es fa alguna referència esparsa a l'alfabet ciríl·lic i es mantenen geminacions de consonants a sentits figurats: *masă de materie* 'massa de matèria', *masiv* 'massiu' però *masă* 'taula'.

La següent reforma ortogràfica té lloc en ple segle xx (1932). Deixada enrere la Primera Guerra Mundial que trasbalsà Europa, són els anys de la Gran Romania, amb Transilvània per primer cop unida a la resta de països romanesos, amb una llengua normativitzada d'alfabet llatí i amb una literatura incorporada als corrents europeus. Aquesta època, localment anomenada *interbèl·lica*, ve marcada pel fervor nacionalista, no sempre en sentit positiu. Alliberada dels diversos jous polícolingüístics (otomà, grec *fanariot*, austrohongarès, eslavònic, rus), Romania mira cap a Europa Occidental amb dos objectius. Un de cultural, fomentar-se i integrar-s'hi i reclamar el seu lloc dins la Romània, i un de lingüístic: aturar l'adopció de préstecs i calcs del turc, grec, alemany, hongarès... i començar a cercar-los al francès. La influència de la cultura francesa, tot i l'allunyament geogràfic, fou tal que es parla del *bonjourisme* social de l'època. El referent cultural passa a situar-se a París i no a Viena o a Istanbul. I aquest canvi d'orientació determina el lèxic de la llengua atès que aleshores penetra una quantitat realment

important de gallicismes. El procés que havia començat al segle XIX ara agafa embranzida i perfila decisivament l'aspecte actual de la llengua. Després de la convulsa història del romanès, sorprèn a l'estranger tal abundor de gallicismes. En molts casos es tracta de neologismes necessaris: designaven un objecte o concepte inexistent (*robinet* 'aixeta', *fermoar* 'cremallera'). En altres casos, però, cal demanar-se si eren realment necessaris o si la seva introducció respon a una altra mena de motivació. Mots com *frizer* ('barber'), *culoar* ('passadís'), *ghinion* ('mala sort') o fins i tot l'adverbi *deja* ('ja'; 'encara' sí que és el patrimonial *încă*) fan pensar en una voluntat de substituir mots patrimonials d'ètim no llatí (grec, hongarès, turc...).

La reforma ortogràfica de 1932, en consonància amb el nou marc científic i amb la lingüística desenvolupada com a disciplina, aplicarà el principi fonètic i conferirà al romanès l'aspecte actual. En destaquem un aspecte que despertà polèmica: s'imposen *sunt* 'soc', *suntem* 'som', *sunteți* 'sou', formes amb una *u*, com les variants correctes del verb *a fi* 'ser' malgrat la pronúncia majoritària amb [i] (*i, â*).

L'última reforma ortogràfica que tractarem és la del 1954 ja que de nou s'emmarca en un context polític únic a la Romània: d'una banda, la República Popular de Romania; de l'altra, l'actual República de Moldàvia havia estat incorporada a la Unió Soviètica el 1940. En literatura cal destacar la producció a l'exili (no tractem aquí la ideologia dels autors) i que alguns escriuran a l'exili en romanès i/o la llengua del país d'acollida (Ionescu, Cioran); en algun cas fins i tot es canvien el nom (Ionescu, un cop a França, se'l canviarà a Ionesco).

Aquesta reforma inclou un canvi aparentment innocu: la lletra *â* és substituïda a tots els mots per *î*. Aparentment, perquè la conseqüència és que *România* passa a escriure's *Romînia* i *român*, 'romanès', *romîn*. L'elit intel·lectual antirègim i l'exili ho interpretaren com un intent de desllatinització per esborrar la imatge dels orígens (Roma). Segles més tard, doncs, aquesta qüestió seguia (i segueix) essent un pilar definidor de l'esperit nacional. El rebuig de la *î* agafà tal embranzida que el 1965 es decretà introduir la lletra *â* únicament i exclusiva a la família del mot *român* (per tant, es torna a *România*) i el 1966 es decidí estendre'n l'ús a altres mots. Una reforma que sí que fou acceptada i que perdura fins avui fou la substitució de l'apòstrof pel guionet. Cal dir que la por a la pèrdua de la llatinitat posseïa un cert fonament: en el nou marc polític d'acostament de règims comunistes, la col·laboració amb la Unió Soviètica significà l'aïllament de la resta de llengües romàniques. A més, es feu de nou present la influència del rus, tant pels neologismes que s'intentaven introduir com pel fet que el mateix text de la reforma inclou una guia per a transcriure noms i mots del rus.

De 1965 ençà l'ortografia ha conegut altres reformes però es pot dir que des d'aleshores coincideix amb l'actual. Esmentem només tres punts interessants. La *ela* de l'article determinat masculí singular no es pronuncia mai a l'àmbit infor-

mal però sempre s'escriu: *nas-nasul-nasu* ('nas - el nas'; l'apòstrof avui només s'empra per indicar elisions fora de l'àmbit formal). La influència del francès ha estat substituïda en l'àmbit social per la de l'anglès (americà) i és habitual sentir *job, cool, sandwich, mouse, folder*, etc. L'ortografia de les formes del verb *a fi* ('ser') *sunt* 'soc', *suntem* 'som', *sunteți* 'sou' s'ha tornat a decretar amb *u* malgrat, de nou, l'oposició dels usuaris amb el mateix argument (pronúncia majoritària amb *î/â*).

No voldríem acabar sense un apunt sobre l'actual República de Moldàvia. Breument, tant durant la dominació de la Rússia tsarista (1812-1918) com durant l'època soviètica (1940-1994), el romanès hi patí un procés de minorització (prohibició, obligació d'escriure'l en ciríl·lic), incloses deportacions en massa en direcció a Sibèria. Durant l'època soviètica el nom de la llengua fou *llengua moldava*. La constitució de la nova república (1994) encara denominava la llengua oficial romanesa *limba moldovenească, funcționînd pe baza grafiei latine* (literalment: 'llengua moldava, funcionant sobre la base de la grafia llatina'). Només recentment s'ha decretat tornar a la denominació *romanès*, el 2013.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE; INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI (1954). *Mic dicționar ortografic*. Bucarest: Editura Academiei Republicii Populare Romîne. També disponible en línia a: <https://dexonline.ro/articol/Ortografie_1954_Mic_dic%C8%9Bionar_ortografic> [Consulta: 10 octubre 2018].
- ACADEMIA ROMÂNĂ (1904). *Regule ortografice*. Bucarest: Inst. de Arte Grafice Carol Göbl. També disponible en línia a: <https://dexonline.ro/articol/Ortografie_1904_Regule_ortografice> [Consulta: 10 octubre 2018].
- ACADEMIA ROMÂNĂ; INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI «IORGU IORDAN» (1998). *DEX, Dicționarul explicativ al limbii române*. 2a ed. Bucarest: Univers Enciclopedic.
- ACADEMIA ROMÂNĂ; INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI «IORGU IORDAN»; ROSETTI, A. (2005): *DOOM, Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. 2a ed. Bucarest: Univers Enciclopedic.
- ADAMESCU, Gheorghe (1932). *Ortografia românească, după modificările din 1932; regule și explicări, urmate de un glosar orânduite de Gh. Adamescu*. Bucarest: Socec. També disponible en línia a: <https://dexonline.ro/articol/Ortografie_1932_Reforma_ortografic%C4%83_din_1932> [Consulta: 10 octubre 2018].
- BULGĂR, Gheorghe (2002). *Literatura și limbajul*. Bucarest: Editura Vestala.
- CĂLINESCU, Gheorghe (2003 [1941]). *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*. Bucarest: Fundația Regală pentru Literatură și Artă. [Edició facsimil]
- CĂLINESCU, Ștefan (1899). *Regulele ortografiei române*. 2a ed. Bucarest: Tipografia Gutenberg. També disponible en línia a: <https://dexonline.ro/articol/Ortografie_-_1899_Regulele_ortografiei_romane> [Consulta: 10 octubre 2018].
- GROZA, Liviu (2004). *Elemente de lexicologie*. Bucarest: Humanitas Educațional.

- LAMUELA, Xavier (2005). *Estudi comparatiu entre la gramàtica del català i la del romanès*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família.
- MINISTERUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE SI ALU CULTEROLU (1872). *Regule orthographice a le limbei romane*. Bucurest: Imprimeria statului. També disponible en línia a: <https://dexonline.ro/articol/Ortografie_1871_Regule_ortographice_ale_limbei_romane> [Consulta: 10 octubre 2018].
- ROSETTI, Alexandru (1986). *Istoria limbii române I, de la origini până la începutul secolului al XVII/-lea, editie definitivă*. Bucurest: Editura Științifică și Enciclopedică.

La gestió normativa de la llengua portuguesa. Aproximació glotopolítica

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA
Universitat Rovira i Virgili i Institut d'Estudis Catalans

1. LLINDAR

L'escriptor moçambiquès Mia Couto, guanyador del Premi Luís de Camões de 2013 i del Premi Internacional Neustadt de Literatura 2014, apunta que els lusòfons solen ser presentats des d'una estructura triangular on els vèrtexs són ocupats per Portugal, el Brasil i els PALOP (*países africanos de língua oficial portuguesa*). Tot seguit adverteix que el bloc dels cinc països africans no constitueix un bloc homogeni. I finalment conclou: «As nações lusófonas não são um triângulo, mas uma constelação em que cada um tem a sua própria individualidade».

Fa prop de dues dècades, em vaig endinsar en una anàlisi del procés d'individuació del gallec del diasistema de la llengua portuguesa (Pradilla, 2003). Els resultats d'aquella introspecció em van proveir una mirada nova, més cautelosa i menys apriorística, sobre una realitat que la sociolingüística catalana havia abordat des d'uns esquemes interpretatius aplicats potser d'una manera massa automatitzada. Com és sabut, el cas català planteja la «unitat de la llengua» com un compromís indefugible per tal de garantir-ne la viabilitat. D'aleshores ençà, el contínuum lingüístic gallegoportuguès ha estat objecte de la meua atenció acadèmica.

En aquesta ocasió m'ocuparé de la gestió normativa en l'espai lingüístic luso-brasilèr. Aquesta part de la «constelação» esdevindrà, doncs, el teló de fons d'una anàlisi que vol anar més enllà de la caracterització d'una dinàmica normativa farcida de desencontres. Allò que hi pretenc escatir són les condicions sociopolítiques i econòmiques en què descansen unes controvèrsies lingüístiques que no hi són alienes. Deixaré, doncs, per a millor ocasió l'estudi dels avatars de la norma en les excolònies africanes. Se'n coneix poc i la seua independència tardana (1974-1975) dona encara poca perspectiva per fer-ne una anàlisi sòlida.

2. PORTUGAL: LA NOSTÀLGIA DE L'IMPERI

La percepció del diasistema propi per part dels investigadors portuguesos que se n'han ocupat és dinàmica i en algunes qüestions presenta una disparitat d'opinions destacable. Sense anar més lluny, el professor Luís Filipe Lindley Cintra, coautor amb Celso Cunha de la *Nova gramática do português contemporâneo* (1984), ha fet doctrina a partir d'un àmbit lingüístic constituït per tota la franja occidental de la península Ibèrica, les illes atlàntiques de Madeira i Açores, el Brasil i els països africans de parla portuguesa. Galícia, doncs, en aquesta formulació formaria part d'un espai lingüístic transcontinental, resultat de l'expansió europea i extraeuropea d'una llengua que va nàixer precisament al seu redós.

Val a dir, però, que a poc a poc bona part de la comunitat científica portuguesa ha anat assumint la individuació del galleg a partir de la seua oficialització normativa divergent l'any 1982. I ho ha fet sense grans escarafalls, amb una sorquina que delata l'escàs interès dels veïns portuguesos cap a un territori que ha anat perdent pes en la seua cosmovisió a partir del segle xv (Pradilla, 2003; Castro, 2008; Lagares, 2013). Heus ací la dinamicitat apuntada anteriorment. Es tracta d'un canvi de parer vinculat més aviat a consideracions glotopolítiques que a evolucions divergents de les estructures lingüístiques de les respectives varietats.

No sense una certa displicència, de Portugal estant el debat que ha pres força mostra el dilema entre els qui consideren que cal apostar per la unitat d'una llengua impulsada pel creixement econòmic i demogràfic del Brasil enfront dels qui, adduint la desintegració d'un sistema lingüístic amb diferències estructurals cada cop més grans, volen preservar l'autonomia normativa i el manteniment, en definitiva, d'un *statu quo* prescriptiu que ha privilegiat històricament la varietat de la metròpoli. Novament la perspectiva glotopolítica cobra força en la caracterització ideològica de les parts contendents. Més endavant m'hi referiré.

A Portugal, la qüestió de la diversitat lingüística té poca rellevància. A diferència del Brasil, on la recerca acadèmica té en la sociolingüística variacionista laboviana un dels centres d'interès més remarcables, la diversitat dialectal és tan lleu que l'escola de Coimbra més que parlar de *dialectes* prefereix parlar eufemísticament de *falares* (Castro, 2011, p. 57). A més, diacrònicament el canvi estructural ha estat molt poc abrupte. Així, les diferències entre la llengua medieval i la moderna mostren una deriva evolutiva de baixa intensitat. Si la variació intralingüística és escassa, la interlingüística, tot i que en augment des de fa unes dècades, tampoc no és rellevant. Es podria dir que les migracions contemporànies han comportat la presència d'altres comunitats lingüístiques; això sí, poc significatives demogràficament i perfectament assimilables des del sistema escolar.

Tanmateix, la societat portuguesa presenta heterogeneïtats diverses. La història ha definit un litigi entre el nord fundacional (les províncies del nord i la conca

del Duero, amb la ciutat de Porto) i el centre-sud incorporat en la conquesta cristiana (la transició de les Beiras i la conca del Tajo i més cap al sud l'Alentejo i l'Algarve). A partir del segle xv, amb el desplaçament de la cort i amb ella la influència política i l'econòmica, el nord perd el protagonisme inicial. Coimbra, Lisboa i Évora establiran un eix d'influència notabilíssima que concitarà una gran rivalitat entre el nord i el sud. Castro (2011, p. 57) a tall d'anècdota ens diu que «Un home del sud associa amb els gallescs l'home del nord, el qual, al seu torn, diu “moro” al del sud».

L'altre pol d'oposició és més modern i pren forma a partir del duet costa-interior. L'accés a la modernitat, encara que tardà, va fer que s'iniciés un fort procés d'abandonament del camp, especialment intens al nord de Portugal. Els llocs de destinació preferent d'aquesta mena de diàspora rural van ser les ciutats costaneres, sobretot les del sud del país. D'aquesta manera l'allargada franja costanera portuguesa ha acabat acumulant dos tercers parts de la població. Des d'una perspectiva lingüística, la mixtura ocasionada pels moviments poblacionals esmentats probablement ha estat a la base d'un cert anivellament lingüístic entre el conjunt de *falares* portugueses.

Portugal és un país essencialment monolingüe. Des del punt de vista de la historicitat territorial, només la minoria lingüística mirandesa, a la frontera nord-est, constitueix una excepció al conglomerat poblacional autòcton. Fins i tot bona part dels nouvinguts —els brasilers i els africans lusòfons—, amb els accents respectius, s'incorporen al paisatge lingüístic predominant amb total naturalitat. Si de cas, queda per avaluar l'emergència de llengües estrangeres, sobretot criolles, i la seua evolució. En una societat on la col·loquialitat intergrupar gairebé exclusivitzava l'ús de la llengua portuguesa i amb un sistema educatiu i comunicacional que en difonia la norma intensament, l'horitzó multilingüe es veu molt llunyà. Ans al contrari, la pulsio unitarista té en la varietat sociolectal que s'ha consolidat com a *norma-padrão* un dels factors de cohesió més importants.

El romanç portuguès —o si es prefereix, el romanç galaicoportuguès— va anar prenent forma entre els segles ix i xv. Inicialment en un territori que abraçava Galícia i el nord de Portugal i posteriorment, en el marc de la conquesta cristiana, va expandir-se cap al sud i l'est, on va establir fronteres amb el lleonès i el castellà. Castro (2011, p. 59) destaca que «A la fi d'aquest període, al segle xv, és quan el centre de gravetat de la nació es trasllada a Lisboa i es consuma l'allunyament respecte al gallec».

L'expansió de la llengua cap als territoris d'ultramar suposarà el trasplantament de les varietats geogràfiques portugueses a territoris d'Amèrica, Àfrica i Àsia. Les esmentades varietats, acomodades al contacte amb les llengües de recepció, mantenen avui una vitalitat plena al Brasil, Cap Verd, Guinea Bissau, São

Tomé, Angola i Moçambic. En el cas dels territoris africans s'han donat processos de criollització i de descriollització, aquests darrers especialment visibles a Angola i Moçambic a partir d'importants migracions europees des del segle XVIII. En qualsevol cas, sobretot a partir dels segles XVII i XVIII, la varietat europea i les ultramarines començaran a distanciar-se estructuralment. I contra el que es podria pressuposar, la varietat més innovadora ha estat la de Portugal. La del Brasil, en canvi, ha mostrat una dinàmica evolutiva més conservadora, mentre que els territoris lusòfons africans, encara poc estudiats, també mostren un comportament específic no assimilable a l'estatisme de l'evolució brasilera.

3. EL BRASIL: UN GEGANT AMB PEUS DE FANG

Amb vuit milions de metres quadrats, el gegant brasiler descansa en una superfície que duplica la de la Unió Europea. I el seu territori acull més dos-cents milions de persones, cosa que el situa com a cinquè país més poblat del món. La llengua hegemònica és el portuguès, fet que el converteix en l'Estat de llengua romànica demogràficament més important.

Les esmentades magnituds no amaguen, però, els reflexos d'un context multilingüe que, tot i la regressió que ha sofert des de l'arribada dels colonitzadors a terres brasileres, encara presenta xifres d'una gran vistositat. Així, actualment el portuguès conviu amb unes dues-centes llengües més, la suma de parlants de les quals es troba al voltant d'un exigü dos per mil de la població. Pel que fa a les llengües indígenes, Bagno (2006, p. 110) apunta el següent:

Das linguas que coexisten co português brasileiro, cerca de cento oitenta son idiomas indíxenas (unha décima parte das que se falaban no territorio brasileiro no inicio da colonización), falados por un total de case douscentos mil descendentes dos primeiros habitantes do territorio —sobreviventes dunha longa historia de exterminio sistemático practicado durante os catro séculos de colonización e, en boa medida, perpetuada ata hoxe na forma dunha situación social de extrema indixencia e de exclusión absoluta. No ano de 2005, por caso, ducias de rapaces e rapazas da etnia Guaraní-Kaiowá morreron de desnutrición no estado do Mato Grosso do Sul. No estado do Amazonas (e mais noutros) a falta de perspectivas leva a moitos adolescentes indios a cometer suicidio. Das cento oitenta linguas indíxenas brasileiras, cento dez teñen menos de catrocentos falantes, e a media é de menos de douscentos por lingua. Os estudiosos consideran que a sobrevivencia dunha lingua depende dun número mínimo de cen mil falantes. As linguas indíxenas con maior número de falantes actualmente son o tikuna e o guaraní, con pouco máis de trinta mil falantes cada unha. Moitas etnias perderon a súa lingua orixinal e hoxe son falantes exclusivas do portugués brasileiro.

A l'extraordinari mosaic de llengües indígenes caldria afegir-hi un grup de llengües d'origen europeu i asiàtic, arribades a principis del segle XIX un cop la independència del Brasil es va fer efectiva. Bagno (2006, p. 110-111) ens n'ofereix una síntesi reeixida:

Na rexión Sur e Sudeste salientan os descendentes de alemáns e italianos falantes de diferentes dialectos, algún dos cales hoxe xa desaparecidos nos territorios europeos de orixe, como o pomerano, que sobrevive unicamente en áreas do estado do Espírito Santo. Outro fluxo importante de inmigrantes é o dos xaponeses, que comezaron a chegar en 1908 sobre todo ao estado de São Paulo, e que fan do xaponés, nos días de hoxe, a segunda lingua máis falada no Brasil, con case medio millón de falantes. Máis recentemente, coreanos e chineses tamén pasaron a integrar a sociedade brasileira, sobre todo nas grandes cidades. Grandes continxentes de libaneses tamén se fixaron en diferentes zonas do Brasil, de modo que hoxe existen máis brasileiros de orixe libanesa ca cidadáns da República do Líbano. Moi cedo integrados na cultura brasileira máis xeral, fan pouco uso da variedade libanesa do árabe. Máis vivo é o árabe falado polos moitos palestinos que viven nos estados do sur (sobre todo no Paraná), que manteñen intenso contacto coa súa terra de orixe. Hai tamén centros de inmigración localizada de poloneses, ucraínos, suízos e finlandeses, entre outros, onde se preserva a lingua, embora moito máis como un aspecto do folclore local do que propiamente como un idioma vivo de interacción social. O contributo de todos eses pobos diferentes é recoñecido e valorizado como una das principais riquezas da nosa cultura. No plano lingüístico, secomasí, a presenza dese gran número de inmigrantes non exerceu influencia considerábel sobre o portugués brasileiro na súa estrutura, limitándose a algúns trazos de prosodia local e, evidentemente, ao léxico.

Val a dir que el contacte de llengües en què s'ha vist immersa la llengua portuguesa en territori brasiler ha tingut una influència lleu sobre la varietat trasplantada. I quan el contacte s'ha donat en territoris de frontera, sobretot en els set països hispanòfons limítrofs, ha estat el portugués el que ha mostrat més capacitat d'intrusió.¹

Tot plegat ha fet que al Brasil la il·lusió del monolingüisme esdevinga una creença força generalitzada entre una població que no percep l'extraordinària diversitat lingüística referenciada. La minorització extrema que ha patit se'ns mostra des d'una dinàmica glotopolítica en què les relacions de poder han estat al servei d'elits conservadores, allunyades de la majoria poblacional indígena.

La residualització tan severa del conglomerat lingüístic indígena ha atorgat a la llengua portuguesa una quasi exclusivitat en el paisatge lingüístic brasiler. Val

1. Bagno (2006, p. 111) apunta el cas de les àrees rurals de contacte amb l'Uruguai, on s'ha generat un conjunt de varietats de base portuguesa, els «dialectos portuguesas do Uruguai».

a dir que els processos de substitució lingüística en què s'ha vist implicada no s'han donat de manera natural. Ans al contrari, responen a polítiques lingüístiques explícites, especialment intenses a partir de mitjan segle XVIII. Bagno (2006, p. 112) destaca com una fita cabdal la decisió del marquès de Pombal, primer ministre portuguès, de prohibir l'any 1757 l'ensenyament en qualsevol altra llengua que no fos el portuguès. D'aquesta manera, el portuguès va anar guanyant terreny a llengües com el tupí (parlada a l'Estat actual de São Paulo) i el tupinambà (parlada a la zona costanera brasilera, del litoral paulista a l'amazònic), les més parlades durant la primera etapa de la colonització.

A medida do Marquês de Pombal queria atinxir sobre todo a prática pedagógica dos padres xesuitas, que utilizaban a lingua xeral amazônica de base tupinambá para catequizar os índios brasileiros. Por sinal, o padre José de Anchieta escreveu e publicou (em 1595) a obra *Arte de gramática da lingua máis usada na costa do Brasil*, un estudo moi valioso da lingua tupinambá. (Bagno, 2006, p. 112)

Un cop assolida la independència l'any 1822, la *questionne de la lingua* pren dues dimensions. D'una banda sorgeixen les reivindicacions d'una «llengua brasilera» autònoma i de l'altra s'inicia el procés de lusitanització de la llengua escrita. Convé advertir, però, que el debat sobre el caràcter individuat de la varietat del Brasil, encara latent de manera ocasional, va tenir una repercussió social mínima. Es va donar en el marc d'unes elits intel·lectuals molt conservadores i amb escassa preparació lingüística. Unes altres elits, no menys conservadores que les anteriors i amb un projecte radicalment oposat, tenien en la difusió de la *norma-padrão* portuguesa un dels ariets més efectius per al seu projecte europeïtzant. Carlos Alberto Faraco (2002, p. 34) ho interpreta de la manera següent:

[...] a lusitanización progresiva da norma escrita, nun período de 65 a 70 anos [1824-1892], encaixa perfectamente no proxecto político da elite brasileira pos-independencia de construír unha nación branca e europeizada, o que significaba, entre outros moitos aspectos, distanciarse e diferenciarse do vulgo [...], isto é, da poboación etnicamente mista e daquela de ascendencia africana, que constituían, sen dúbida, un atranco maior para aquel proxecto.

Al bell mig de tots dos plantejaments, la reivindicació d'un model que aollís més trets brasilers amb el pas del temps va anar situant-se en una agenda glotopolítica en què la centralitat l'ocupaven els plantejaments lusitanitzants. Malgrat el desequilibri en la capacitat d'exercir el control del poder entre els contendents, el nou debat sociolingüístic estava servit. En el rerefons de tot plegat es visualitzava l'abisme existent entre les elits (minoritàries) i el poble (majoritari) o, si es prefeix, entre la puresa ètnica dels blancs i la impuresa de les societats indígena i negra.

Aquest litigi, tot i donar-se en el context espacial d'una de les vint economies més importants del món, no ha romàs aliè a dues rèmores socials que l'han condicionat: uns índexs d'injustícia social extraordinaris i unes xifres d'analfabetisme espaordidores. Dos obstacles que han llastrat els dos posicionaments. Així, la mirada sobre el substrat (i l'adstrat) indígena que pressuposa la modelització d'una llengua més identitària, més pròxima a la realitat parlada pel gros de la població en definitiva, ha hagut de patir el recel tradicional d'un poder allunyat d'aquesta posició. D'altra banda, si bé les elits han aconseguit que la societat incorpore el relat d'una modernitat associada al monolingüisme del país, l'accés restringit a un sistema educatiu públic tan deficient no ha permès, ni de lluny, la generalització de la norma portuguesa. Si de cas, allà on no es pot negar que té una vigència important és en l'ensenyament privat, un espai concebut per a la perpetuació de les elits.

Mentrestant, les circumstàncies contextuais no permeten aventurar una convergència fàcil entre les evolucions, ara mateix divergents, de les varietats portuguesa i brasilera. Ivo Castro (2011), des de la perspectiva portuguesa, hi ha insistit manta vegades; Marcos Bagno (2006), des d'una mirada brasilera, pensa el mateix. És curiós observar com el portuguès parlat al Brasil presenta força trets del portuguès clàssic dels segles XVI-XVIII, mentre que el portuguès modern s'ha basat a partir de la llengua del segle XVIII. Aquesta asincronia ha motivat que la *norma-padrão* presente importants problemes d'identificació per part del gros dels usuaris brasilers. L'esdevenidor dirà si els projectes glotopolítics en curs acaben creant les condicions necessàries per consolidar el model impulsat tradicionalment des de Portugal o el que exigeix una tonalitat territorial que el faça més aprehensible. Sens dubte, més que els requeriments lingüístics, l'actitud política dels contendents en la disputa decantarà la balança.

4. LUSOFONIA: UTOPIA O QUIMERA?

Enceto aquest apartat amb la primera part del títol d'un article de gran interès per a l'avinentesa que ens ocupa. Es tracta de la segona versió d'un treball elaborat per Carlos Alberto Faraco (2012), on planteja, al meu parer d'una manera molt ben argumentada, la política sobre la gestió internacional de la llengua portuguesa, amb una atenció especial a l'òptica brasilera. La versió primera de l'esmentat treball va causar un cert malestar a determinats sectors de la intel·lectualitat portuguesa i un dels seus lingüistes més rellevants, el professor Ivo Castro, en va elaborar una rèplica contundent (Castro, 2009).² Més enllà dels punts de contacte

2. La resposta de Castro es va formular en una taula rodona sobre «Política lingüística», realitzada el 24 d'octubre de 2009 al XXV Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística. En

de les dues posicions, el contrast dels dos textos ens permet identificar tot un seguit de desacords que il·lustren molt bé les discrepàncies sobre una qüestió tremendament complexa, en què la dimensió política adquireix, com veurem, una importància rellevant. Unes discrepàncies, d'altra banda, que també es donen a l'interior de cada país, on també es poden trobar posicionaments divergents.

Arribats en aquest punt ve a tomb la teoria de les comunitats imaginades d'Anderson (1983 [2005]), unes comunitats amb límits ben precisos i una articulació diàfana. Les comunitats reals, en canvi, a l'hora d'interpretar-les solen definir-se per la seua complexitat i, sovint, per la seua desestructuració. És el cas que ens ocupa. I, tot reprenent novament el títol de l'article al·ludit, allò que es tracta de discernir és si realment l'horitzó que albira la denominació (*lusofonia*) és un objectiu que per més que es perceba com a irrealitzable et permet cercar-ne l'assoliment (la utopia) o bé si es tracta d'una il·lusió, una fantasia allunyada de la realitat. Certament, el títol mostra unes arestes que plantegen d'una manera crua un litigi de gran transcendència per a la promoció internacional d'una llengua transnacional i transcontinental.

Siga dit d'entrada que el terme *lusofonia* té molta més presència social a Portugal que al Brasil. Això no vol dir, però, que a Portugal no hi haja sectors que hi estiguen en contra ni que al Brasil no hi haja sectors que el veguen amb bons ulls. Això sí, en els països colonitzats és un terme que desperta força suspicàcies encara. D'altra banda, es tracta d'un terme polisèmic. Faraco (2012, p. 32) en sintetitza les accepcions:

Ora é usado para fazer referência ao conjunto dos falantes de português mundo afora – diz-se, portanto, da população lusófona. Um uso descritivo, que recorta uma determinada quantidade e, aparentemente, não carrega maiores implicações políticas ou valorativas. Mas há usos bem marcados valorativa e politicamente.

LUSOFONIA ocorre, por exemplo, como o nome de uma idealizada irmandade de sentimentos e tradições. Diz-se LUSOFONIA com uma vibração especial das cordas do coração, com um senso de lírica pertença a uma indefinida comunidade transnacional e intercontinental unida pelo imaginário da mesma língua e de tudo que o acompanha.

Mas LUSOFONIA é também o nome de diferentes projetos políticos, de diferentes planos estratégicos de geopolítica – convergentes alguns em certos momentos, mas, em geral, silenciosamente divergentes e até concorrentes. E, claro, os silêncios, os não ditos, os implícitos dificultam obviamente os debates.

l'esmentada taula rodona, la professora portuguesa Maria Helena Mira Mateus (2009) va defensar, en canvi, una posició molt més contemporitzadora amb l'opinió de Faraco, expressada també en la mateixa trobada acadèmica.

Siga com siga, és obvi que les dimensions lingüística, antropològica i política estan tan imbricades que difícilment es poden abordar per separat. La constitució de la lusofonia, tal com veurem en les línies que segueixen, s'enfronta a unes constriccions que en dificulten enormement l'articulació. El fet que l'antiga metròpoli, Portugal, no ocupe en la contemporaneïtat un paper politicoeconòmic rellevant minva la posició de lideratge que li exigeix una part de les seues elits polítiques i intel·lectuals. D'altra banda, la supremacia demogràfica i l'emergència econòmica del gegant brasiler li atorguen la potestat de decidir el projecte geoestratègic que més li convé. Els dos grans estats d'aquesta hipotètica lusofonia es miren de reüll i només esporàdicament comparteixen un camí farcit de recels mutus.

La gestió internacional de la llengua compartida és un exemple diàfan del que acabo de dir. D'una banda, a Portugal hi ha sectors molt influents que es mostren contraris a abandonar la posició històrica de privilegi que els atorgaria la condició de matriu lingüística i el domini exercit durant l'etapa colonial. De l'altra, més enllà de les veus que reivindiquen desacomplexadament el paper si més no igualitari que hauria d'exercir el Brasil, el posicionament majoritari en aquest país encara no s'ha deslliurat de la passivitat imposada en una època de domini que ja fa prop de dos segles que va acabar. Gilva Müller de Oliveira i Clara Dornelles (2007) arriben a parlar de la vigència d'un «complexo de colônia» que actua en sentit contrari a l'assumpció de la copropietat d'una llengua que té al Brasil el 85 % dels seus parlants. Faraco (2012, p. 36) es lamenta de la inacció brasilera a l'hora de fer valdre la seua condició majoritària en la promoció internacional conjunta del portuguès. Una incapacitat que va acompanyada d'accions unilaterals força precàries, no només en l'àmbit internacional sinó també en l'establiment de polítiques lingüístiques actives i eficaces en el propi territori. Sens dubte, la millora dels índexs d'analfabetisme hauria de ser una prioritat absoluta.³

Al tauler d'aquesta partida incerta hi són presents diversos agents. L'Instituto Internacional da Língua Portuguesa (IILP) n'és un. Va nàixer a partir d'una proposta del president del Brasil José Sarney, el 1989, en una reunió de caps d'estat celebrada a São Luís do Maranhão. A la pràctica es va posar en marxa el 2001 amb seu a Praia, la capital de Cap Verd. Segons Faraco (2012, p. 37) la diplomàcia

3. Quant a la promoció exterior de la llengua, Faraco (2012, p. 36) en fa una síntesi: «Usamos o adjetivo 'tímidas' para classificar a ação do Brasil nesta área para expressar um juízo bastante costumeiro quando se discute este assunto nos meios universitários. As ações governamentais de difusão internacional da língua portuguesa e da cultura brasileira são desenvolvidas pela *Divisão de Promoção da Língua Portuguesa do Departamento Cultural do Ministério das Relações Exteriores*. Essa *Divisão* coordena as atividades dos 15 *Centros de Estudos Brasileiros* (9 no continente americano, 3 no continente europeu e 3 no continente africano) e dos 43 leitorados em universidades de 30 países, além de cooperar com *Institutos Culturais Binacionais* existentes em alguns países».

portuguesa va actuar per tal de mitigar el protagonisme brasiler fins al punt de torpedinar la idea inicial que la seu s'establís en el seu territori. De qualsevol manera, el paper de l'IILP, si més no fins a la primera dècada del segle XXI, ha estat més aviat modest a l'hora d'impulsar una acció coral en la gestió i la promoció de la llengua portuguesa.

Paral·lelament al sorgiment del projecte de l'IILP, és significativa l'aposta de Portugal per la creació d'una institució pròpia que vetlés des del Ministeri de Negocis Estrangers per la seua política cultural externa. D'aquesta manera l'any 1992 va nàixer l'Instituto Camões, una institució que si més no programàticament mostrava espais d'intersecció amb les comeses col·lectives que havia d'emprendre l'IILP.

Ja en l'àmbit de la gestió normativa, la referència a l'Academia das Cièncias de Lisboa i l'Academia Brasileira de Letras esdevé ineludible. La primera va ser creada l'any 1779 amb finalitats científiques que van més enllà de les qüestions lingüístiques. La seua funció d'òrgan consultiu del govern portuguès en matèria lingüística preveu la coordinació amb les institucions respectives dels països lusòfons. La segona es va crear el 1897 al marge del govern del Brasil, de la mà de sectors intel·lectuals força conservadors afins en bona part a l'antic règim. Només en la dècada dels trenta del segle passat l'Estat li va encarregar la gestió ortogràfica en el seu territori.

Tornant al constructe de la lusofonia, convé insistir novament que es va començar a difondre des de Portugal un cop closa l'etapa colonial amb les darreres independències dels nous països africans (1974-1975). Passada una dècada, tot coincidint amb l'ingrés en la Unió Europea (1986), Portugal va iniciar una geoestratègia d'aproximació a les excolònies africanes. Al Brasil, el terme en qüestió, d'ús quasi restringit a l'àmbit acadèmic dels estudis sobre la llengua i la literatura portugueses, fa referència essencialment a la seua dimensió cultural. Aquest discurs recolza en la idealització i l'exaltació d'un passat comú (la *irmandade*), que en versió extrema, el *lusotropicalisme* de Gilberto Freyre (1951, 1954), concita un fort rebuig si més no en els sectors intel·lectuals amb més capacitat crítica (Castello, 1998). L'intent de «blanquejar» una etapa de dominació amb conseqüències lingüístiques i identitàries de gran calat actua, sens dubte, de fre en l'avanç d'un projecte compartit.

Com s'ha dit, més enllà de la nomenclatura el concepte *espai lusòfon* o *àrea cultural lusòfona* té una presència ressenyable en les elits polítiques, econòmiques i culturals de Portugal. La mirada portuguesa mostra ara el vector cultural ara el politicoeconòmic en funció dels interessos del moment. En aquest darrer àmbit la controvèrsia enfronta dues posicions que defensen interessos geoestratègics divergents. Mentre que per a uns l'horitzó europeu és clarament prioritari, per als altres l'oportunitat de lideratge que ofereix la posició de Portugal en el conjunt

territorial de les antigues colònies hauria de ser més beneficiosa que el paper secundari que té en la Unió Europea. Sens dubte, la idea d'actuar de nexa entre la UE i Mercosul i determinades àrees africanes i asiàtiques desperta un interès que va més enllà de la potenciació internacional d'una llengua i unes traces culturals compartides. Fins i tot hauria de ser possible la complementarietat dels dos objectius geoestratègics esmentats. Això sí, la construcció d'aquest espai no hauria de deixar marge d'ambigüitat quant a la seua desvinculació d'un projecte neocolonial.

Al Brasil, el biaix etnoculturalista esmentat descansa en la visió acrítica d'una colonització interpretada com una opció entre civilització o barbàrie. Faraco (2012, p. 41-42) ho resumeix així:

Nesse discurso de exaltação e celebração, não há, evidentemente, espaço para uma leitura crítica da exploração colonial. Ou do papel central que os luso-brasileiros exerceram no tráfico internacional de escravos africanos durante 300 anos; não há espaço para discutir o estado de imensa miséria social, econômica e cultural em que foram deixados, no momento da independência, os territórios africanos e asiáticos que estiveram sob o domínio português; não há espaço para deixar visíveis a ideologia e as práticas racistas do colonialismo português na África; não há também espaço para compreender a heterogeneidade dos diferentes países, salvo se ela puder ser reduzida ao exótico e debidamente folclorizada (a culinária, por exemplo); [nota omesa] e, mais ainda, não há espaço para se reconhecer e discutir o fato de que a língua portuguesa funciona socialmente também como forte fator de discriminação e exclusão nas sociedades em que é falada.

Aquestes paraules revelen l'emergència d'un nou discurs, essencialment acadèmic, que vol reinterpretar la visió edulcorada d'unes relacions de domini que han anestesiat un cos social que viu en una gran precarietat econòmica i cultural. Un relat que en última instància serveix de coartada per al manteniment d'una estructura social profundament jeràrquica.

D'altra banda, el Brasil des dels anys seixanta del segle passat ha anat bastint una política internacional tendent a multiplicar els seus àmbits d'influència. La pressió nord-americana a poc a poc s'ha anat afeblint, alhora que el decantament cap a nous eixos geoestratègics ha anat fent camí. Un d'ells s'ha dirigit cap als països descolonitzats d'Àfrica i Àsia, els anomenats *països no alineats*, una operació gens fàcil atesa la tradicional connivència brasilera amb la política colonial portuguesa. De fet, la creació el 1996 de la Comunidade dos Países de Língua Portuguesa (CPLP) es va fer a iniciativa brasilera uns anys més tard de la creació del Mercosul, l'acord de col·laboració comercial d'un conglomerat de països de l'Amèrica del Sud. La CPLP, a més d'aprofundir les relacions amb la resta d'excolònies portugueses, hauria de permetre, doncs, assumir un paper protagonista

com a nexa amb Europa des de Portugal. Un protagonisme, com hem vist, també reivindicat per l'antiga metròpoli, que es resisteix a cedir espais de poder a un Estat que ha viscut tres segles sota la seua tutela. En qualsevol cas, la llengua compartida, novament, sembla una mera excusa per a la creació d'una plataforma territorial d'influència política i de desenvolupament econòmic.

5. LA GESTIÓ NORMATIVA

La consolidació d'un territori lingüístic exigeix la lleialtat lingüística del gros de la població al voltant d'una varietat referencial entesa com la «varietat de tot-hom». Tot i que els parlants, amb la seua adopció, renunciem a una part dels trets lingüístics que els identifiquen com a membres d'una zona concreta i d'unes condicions socials determinades, l'esmentada varietat referencial també conté una pulsio identitària en tant que cohesiona el grup (funció unificadora) i en defineix l'alteritat (funció separadora). Més encara, de la mateixa manera que la varietat formal reflecteix la cohesió del col·lectiu, l'establiment de la comunitat té en la delimitació de la norma lingüística un instrument de primer ordre. És per això que en situacions de conflicte interterritorial la controvèrsia al voltant del model lingüístic sol amagar conflictes identitàris o si més no discrepàncies al voltant dels col·lectius amb qui es vol establir complicitats.

En els apartats precedents m'he entretingut a caracteritzar de manera sumària els interessos i els capteniments de les elits portugueses i brasileres en relació amb la col·laboració que exigeix la creació d'un espai de complicitats comú. El resultat ha estat la constatació de la feblesa d'unes relacions que, quan s'han donat, han estat presidides per la desconfiança i la incomprensió. Més enllà d'això, els desencontres i el funcionament autònom dels contendents han estat la norma. A partir d'aquesta valoració, potser s'entendran millor els avatars que ha patit una gestió de la norma lingüística força singular.

Faraco (2012, p. 39) és del parer que l'actitud passiva de Portugal cap a la planificació lingüística té els seus orígens en el fet que la seua creació —a diferència d'Espanya i França— no va implicar la unificació de territoris amb llengües diferents. La inexistència fundacional d'un «problema lingüístic», juntament amb la relativa homogeneïtat de les varietats geogràfiques que acull, haurien influït en un capteniment que no ha considerat la llengua com una qüestió d'estat rellevant. Alhora, com s'ha dit, ja en l'època postcolonial el Brasil no ha exercit una actitud proactiva i ha optat per anar a remolc de la iniciativa portuguesa, tot qüestionant-la quan ho ha considerat oportú. D'aquesta manera, l'estatalització de la controvèrsia normativa històricament ha deixat en segona instància les institucions que haurien de gestionar la fixació del codi prescriptiu i l'orientació de la varietat estàndard.

L'ortografia ha estat l'àmbit de discussió més fressat. Fins a començaments del segle XX no es va disposar d'una sanció oficial. Anteriorment, sobretot a partir del segle XVI, la pràctica ortogràfica descansava en criteris fonamentalment de base històrica i etimològica. A partir del segle XIX, tot coincidint amb la independència del Brasil, començaran els debats lusobrasilers sobre una possible reforma ortogràfica.

L'any 1911, de la mà del nou govern de la República Portuguesa, va veure la llum una primera reforma ortogràfica. Recolzava en l'*Ortografia nacional. Simplificação e unificação sistemática das ortografias portuguesas*, elaborada per Aniceto dos Reis Gonçalves Viana l'any 1904. En aquest sentit no és sobrer recordar que la proposta de Gonçalves Viana no va ser acceptada per l'Academia das Cièncias de Lisboa (ACL). Al seu torn, l'Academia Brasileira de Letras (ABL) el 1907 va aprovar una ortografia que també en qüestionava algunes solucions que privilegiaven la varietat portuguesa europea. La unilateralitat amb què es va instaurar la reforma del 1911 no va ser ben rebuda al Brasil, cosa que va propiciar un període de negociacions que va culminar el 1931. L'acord va arribar de la mà de Júlio Dantas, exministre d'Instrucció Pública i en aquell moment president de l'ACL. Segons Correia, Ferreira i Almeida (2020, p. 279), l'acord no es va substanciar en una formulació explícita del corpus ortogràfic ni en la seua visibilització pràctica en un vocabulari ortogràfic. A més les publicacions estatals van incorporar modificacions, especialment a Portugal (Kemmler, 2011), sempre en la direcció de satisfer la representació gràfica de les pronúncies de la varietat pròpia. D'aquesta manera, l'ACL en la publicació del seu vocabulari ortogràfic va institucionalitzar, novament de manera unilateral, un conjunt de modificacions que deixaven l'acord de 1931 en paper mullat. La discrepància es va incrementar amb la publicació reactiva del *Formulário ortográfico* de l'ABL l'any 1943.

Probablement la visualització diàfana d'aquest desencontre ortogràfic en els compendis lèxics de les acadèmies implicades en la disputa alguna cosa devia tenir a veure amb la convocatòria de la Convenção Ortogràfica entre o Brasil e Portugal el 29 de desembre de 1943. En l'esmentat context, les dues acadèmies, a instàncies dels governs respectius, van assumir el paper d'òrgans consultius. En aquesta convenció es va insistir en la ratificació de l'acord de 1931, un acord que preveia l'ús de determinades grafies diferents en cada país. Tanmateix, el rebuig social que havia suscitat la proposta de 1931 va pesar molt en la decisió de plantejar una nova entesa. Així, el 1945 naix una nova proposta, que tindrà un seguiment desigual: a Portugal ha guiat l'ús de l'ortografia fins al 1990 i al Brasil, que es va mantenir fidel a la formulació de 1943, no ha tingut gens de repercussió pel fet de considerar-la excessivament lusitanitzant.

Durant bona part de la segona meitat del segle XX la disputa ortogràfica va seguir ben activa. Fins que l'any 1990 se signa l'Acordo Ortográfico da Língua

Portuguesa (AOLP90). Aquesta fita implica en un tractat internacional els vuit estats membres de la CPLP. Val a dir que l'acord ha trigat prop de dues dècades a aplicar-se a Portugal i el Brasil (2009) i preveu una incorporació progressiva de la resta de països lusòfons:

O ALPL90 foi inicialmente assinado por Angola, Brasil, Cabo Verde, Guiné Bissau, Moçambique, Portugal e são Tomé e Príncipe. Em 2004, Timor-Leste assinou-o também. O AOLP90 não foi ainda ratificado pelos governos de Angola e Moçambique, embora este país tenha ja organizado o seu vocabulário e esteja a aplicar o AOLP90 em alguns contextos educativos. A Guiné Equatorial apenas é membro de CPLP desde 2014 e ainda não subscreveu o AOLP90. (Correia, Ferreira i Almeida, 2020, p. 277)

La nova proposta deixa de banda les pretensions unificadores i es fonamenta en un principi de flexibilitat, amb un sistema de grafies dobles que hauria de poder donar satisfacció a les divergències morfofonològiques de les varietats del disistema organitzades en unitats estatals. Ivo Castro (2008, p. 64) aventura «un futur poblat per tres o quatre variants nacionals» i ens interpel·la irònicament sobre «quin paper tindrà el prefix *orto-* en les grafies autoritzades d'aquesta manera».

Amb totes les prevencions que calguen, per a determinats lingüistes la quadratura del cercle podria haver arribat amb l'infantament el 2017 del *Vocabulário ortográfico comum da língua portuguesa* (VOC) (<http://voc.cplp.org>). No en va el VOC, coordinat des de l'IILP, va ser un requisit de l'AOLP90. I en l'àmbit polític ha estat assumit com a instrument oficial de la CPLP en la Cimeira de Chefes de Estado e de Governo de Díli en 2014. De moment conté els vocabularis de cinc països (el Brasil, Cap Verd, Moçambic, Portugal i Timor Est; el de São Tomé i Príncipe va ser lliurat el 2018 i espera validació).⁴

Pel que fa al vessant ortogràfic, l'esmentat corpus presenta per primer cop una interpretació unificada de les regles ortogràfiques de la llengua portuguesa. I s'ha fet des d'una orientació que promou la participació igualitària de tots els estats membres. En el marc de l'IILP, la creació d'un Corpo Internacional d'Especialistas para Acompanhamento do VOC ha abocat en la posada en marxa del Conselho da Ortografia da Língua Portuguesa. El conflicte ortogràfic podria haver entrat, doncs, en una nova dimensió. El temps dirà si ha estat així, però convé no oblidar que la consecució d'un funcionament normatiu unitari no depèn tant de les tasques de normativització com de les condicions socials d'aplicació dels resultats.

4. A Correia, Ferreira i Almeida (2020), s'hi pot trobar una bona síntesi sobre la gestació i les característiques del VOC.

6. CONCLUSIONS

La dinàmica normativa de la llengua portuguesa s'ha caracteritzat per un itinerari històric de desavinences entre Portugal i el Brasil. El model de colonització extractiva patrocinat per la metròpoli va propiciar una acció programada d'aculturació, amb uns efectes devastadors en la diversitat lingüística brasilera. La substitució lingüística pel portuguès es va fer des d'una situació de domini, al servei d'una dinàmica glotopolítica en què la llengua també ha exhibit un fort component d'exclusió social.

Paral·lelament, la promoció del portuguès formal no va anar més enllà d'unes elits que assumien el vassallatge lingüístic com un indicador de modernitat. La llengua, doncs, no es va difondre intensament en una versió modelitzada per al seu ús elaborat. Les condicions socials de producció normativa i de difusió no eren, doncs, les més adequades.

Haurem d'arribar al segle XIX, amb la independència del Brasil, per començar a plantejar la qüestió normativa en termes d'exigència social. Serà el moment en què la reivindicació d'un model amb una tonalitat territorial començarà a traure el cap, sempre en entorns intel·lectuals molt minoritaris. La constitució de l'ABL el 1897 hauria d'encaixar en aquesta seqüència, però de la mà d'un sector social elitista i conservador va fer costat a una orientació molt condescendent amb el portuguès literari tradicional. El fet de tractar-se d'una institució privada també va minvar la seua capacitat d'influència.

Portugal tampoc no ha tingut una institució destinada a la gestió de la norma. Això ha fet que la dinàmica normativa haja estat en mans de tot un seguit d'estudiosos que han elaborat instruments prescriptius des de l'autoritat intel·lectual i no des de la sanció oficial. L'ACL va ser creada el 1779 i pel que fa al vessant normativitzador el seu capteniment i la seua influència han estat menors. Al marge d'això, l'ús escrit de la llengua ha anat fent el seu camí tot bastint un model que descansa en la llengua de Portugal dels segles XVIII i XIX.

La primera reforma ortogràfica feta en clau d'unificar els usos de les diferents varietats estatals es remunta a l'any 1911. El biaix lusitanitzant que va adoptar va motivar el rebuig brasiler. El 1931 hi va haver un nou intent també fallit, ara per les prevencions portugueses. En les negociacions posteriors les dues acadèmies, unides per l'encàrrec dels respectius governs, van ressuscitar l'acord del 1931, però Portugal, novament, se'n va desmarcar i el 1945 va posar en marxa una nova proposta que consolidaria la tradicional gestió estatalitzada de la norma.

L'AOLP90, en el marc d'una política interestatal de convergència normativa, ha estat una fita clau. Tot i que Portugal i el Brasil han trigat quasi dues dècades a fer-lo efectiu, l'espera s'ha vist alleugerida per l'aparició una mica més tardana del

VOC (2017), sens dubte una eina lexicogràfica que pot reforçar la unificació ortogràfica en la CPLP.

L'enquadrament contemporani de la (darrera?) proposta normativa de la llengua ens situa de ple en una dinàmica pluricèntrica. L'emergència de varietats prestigioses des de nodes territorials diversos comença a comptar, doncs, amb eines normatives que haurien de permetre una gestió unitària de la llengua portuguesa des de la diversitat d'exemplaritats en què es manifesta.

Sembla, doncs, que en l'àmbit lingüístic s'ha fet un pas important cap a la utopia a què al·ludia Faraco, tot referint-se a una valoració sobre l'establiment de la lusofonia. El camí, però, no serà fàcil. Requereix també apostar per una comunitat d'interessos que propicie xarxes d'interacció comunicativa i circulació fluida de béns culturals. Només així tindran sentit els esforços cap a una convergència lingüística, en l'actualitat més atenta a les vicissituds politicoeconòmiques que a les dèries dels lingüistes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDERSON, Benedict (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Londres; Nova York: Verso. [Traducció catalana de M. Àngels Giménez publicada el 2005 a València per l'Editorial Afers i Publicacions de la Universitat de València amb el títol *Comunitats imaginades: Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*]
- BAGNO, Marcos (2006). «Língua e sociedade na história do Brasil». *Grial*, núm. 72, p. 110-117.
- CASTELO, Cláudia (1998). «O modo português de estar no mundo»: *O luso-tropicalismo e a ideologia colonial portuguesa (1933-1961)*. Porto: Afrontamento.
- CASTRO, Ivo (2008). «Galiza no espaço cultural e simbólico da lusofonia». *Grial*, núm. 180, p. 80-89.
- (2009). «As políticas linguísticas do português» [en línia]. *XXV Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. <<http://www.apl.org.pt/docs/actas-25-encontro/05-Ivo%20Castro.pdf>> [Consulta: 10 juny 2018].
- (2011). «Forces d'unió i separació en l'espai de la llengua portuguesa». A: ARGENTER, Joan A. (cur.). *La gestió interestatal de les llengües transfrontereres*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 55-66.
- CORREIA, Margarita; FERREIRA, José Pedro; ALMEIDA, Gladis de Barcellos (2020). «A gestão da ortografia da língua portuguesa: do desencontro ao *Vocabulário ortográfico comum da língua portuguesa*». *Estudis Romànics*, núm. 42, p. 277-286.
- FARACO, Carlos Alberto (2002). «Norma-padrão brasileira: desembaraçando alguns nós». A: BAGNO, Marcos (org.). *Lingüística da norma*. São Paulo: Loyola, p. 37-61.
- (2012). «Lusofonia utopia ou quimera? Língua, história e política». A: LOBO, T.; CARNEIRO, Z.; SOLEDADE, J.; ALMEIDA, A.; RIBEIRO, S. (org.). *Rosae: Linguística histórica, história das línguas e outras histórias*. Salvador: EDUFBA, p. 31-50.

- FREYRE, Gilberto (1951). *O mundo que o português criou*. Lisboa: Livros do Brasil.
- (1954). *Aventura e rotina*. Lisboa: Livros do Brasil.
- KEMMLER, Rolf (2011). «O destino de um projecto lingüístico da República Portuguesa no mundo lusófono: a questão da ortografia simplificada desde 1920 até 2010». *Cadernos Eborenses: Revista Internacional de Tradução, Lingüística e Literatura*, núm. 2, p. 9-45.
- MATEUS, Maria Helena Mira (2009). «Uma política de língua para o português. xxv» [en línia]. Encontro Nacional da Associação Portuguesa de lingüística. <<http://www.apl.org.pt/docs/actas-25-encontro/06-Maria%20Helena%20Mateus.pdf>> [Consulta: 10 juny 2018].
- LAGARES, Xoán Carlos (2013). «O Galego e os limites imprecisos do espaço lusófono». A: MOITA LOPES, Luiz P. (ed). *O português no século XXI: Cenário geopolítico e sociolingüístico*. São Paulo: Parábola, 339-360.
- OLIVEIRA, Gilvan Müller de; DORNELLES, Clara (2007). «Políticas internacionais del portugués» [en línia]. <http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/ARI2007/ARI135-2007_Muller_Dornelles.pdf> [Consulta: 25 abril 2018].
- PRADILLA, Miquel Àngel (2003). «El gallego: un cas d'individuació lingüística en un context de minorització». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Identitat lingüística i estandardització*. Valls: Cossetània, p. 135-165.
- (2015). *La catalanofonia: Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL (comp.), *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913)
- 2 Pere BARNILS, *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913)
- 3/[1] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, *Lletres A i B* (1915)
- 3/[2] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, *Lletra C* (1916)
- 3/[3] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, *Lletres D i E* (1918)
- 3/[4] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, *Lletres F a Ll* (1921)
- 3/[5] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, *Lletres M a O* (1924)
- 3/[6] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, *Lletres P i Q* (1929)
- 3/[7] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, *Lletres R i S* (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, *Lletres T a Z* (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (1914)
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique. Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915)
- 6 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. I (1916)
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916)
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921)
- 9 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. II (1917)
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO (ed.), *La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal. Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917)
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic. Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921)
- 14/[1] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922)

- 14/[2] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)
- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923)
- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924)
- 17 Jaume MEDINA i Enric SULLÀ (cur.), *Actes del Simposi Carles Riba. Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984* (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989)
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar. L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 Loïis ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre Loïis Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT I QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfològica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996 (Amb les novetats del diccionari)* (1997)
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, *Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische'. Introducció i traducció* (1998)
- 35 Joan PETIT i AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català* (1999)
- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari* (2001)

- 42 Antoni FEBRER I CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)
- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)
- 44 Aurora BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge. Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)
- 45 Joaquim MIRET I SANS, *Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans* (2001; reimpr., 2005)
- 46 Simona ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud. Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. Dolors FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, I* (2004)
- 51 Josep Vicenç FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa? I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004)* (2005)
- 53 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba, vol. IV, Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 Joan SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 Paul AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística? II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005)* (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 Montserrat ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge. Articles de 'La Vanguardia' (1999-2002)* (2006)
- 60 Jordi JULIÀ, *L'art imaginatiu. Les idees estètiques de Gabriel Ferrater* (2007)
- 61 Antoni FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica* (2008)
- 62 Anna MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia. Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (2008)
- 63 *Novetats del diccionari ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (2008)
- 64 *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit? III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 17 de maig de 2007)* (2008)
- 65 Pere GÓMEZ I INGLADA, *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a 'La Publicitat' (1922-1936)* (2010)
- 66 M. Salomé RIBES, *L'obra lingüística d'Alfons Par* (2011)
- 67 *La lingüística romànica al segle XXI. IV Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 23 d'octubre de 2009)* (2012)
- 68 Andreu BOSCH I RODOREDA, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (2012)
- 69 Carles MIRALLES, Jordi MALÉ i Jordi PUJOL PARDELL (cur.), *Actes del III Simposi Carles Riba. Barcelona, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2009* (2012)
- 70 Josep MARTINES, *El valencià del segle XIX: el lèxic. L'aportació del 'Diccionario valenciano' de Josep Pla i Costa* (2012)

- 71 Ester LIMORTI i Artur QUINTANA, *El Carxe. Recull de literatura popular valenciana de Múrcia* (2012)
- 72 Cesáreo CALVO, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del 'Tirant lo Blanc' (1538)* (2012)
- 73 Miquel Àngel PRADILLA CARDONA (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008) (2012)
- 74 Daniel RECASENS, *Fonètica i fonologia experimentals del català. Vocals i consonants* (2014)
- 75/1 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol. 1* (2015)
- 75/2 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol. 2* (2015)
- 76 M. Teresa CABRÉ (ed.), Judit FREIXA i Elisenda BERNAL, *La neologia lèxica catalana* (2015)
- 77 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *El català al nord de Catalunya a principi del segle XXI. Perspectiva històrica de la llengua i realitat lingüística del dialecte* (2016)
- 78 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *Le catalan dans le nord de la Catalogne au début du XXIe siècle. Perspective historique de la langue et réalité linguistique du dialecte* (2016)
- 79 Joan COROMINES, *Llibreta de Camp XXV de l'«Onomasticon Cataloniae». Enquestes toponomàstiques i dialectals realitzades a la Catalunya del Nord (1959-1960)* (2016)
- 80 Daniel RECASENS, *Fonètica històrica del català* (2017)
- 81 Antoni FEBRER i CARDONA, *Obres gramaticals, II* (2017)
- 82 Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *I Jornada in memoriam de Josep Panisello* (2017)
- 83 Miquel Àngel PRADILLA (ed.), *Comunitat lingüística i norma. Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013) (2018)
- 84 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, V* (2018)
- 85 Joan MIRALLES, *'L'art de picapedrer', de Josep Gelabert (1653)* (2019)
- 86 Jordi CARBONELL i Hortènsia CURELL, *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval. Les relacions interoracionals en Antoni Canals* (2020)
- 87 Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *De llengua i societat. De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC* (2021)

De llengua i societat

De llengua i societat. De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC aplega les contribucions fetes en el V Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra». El Departament de Filologia Catalana i l'Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús de la Universitat Rovira i Virgili van organitzar aquesta trobada acadèmica, que es va celebrar els dies 28, 29 i 30 de novembre de 2018 a Tarragona.

Seguint la línia dels darrers col·loquis, el conjunt d'aportacions abraça des de l'estudi de l'obra de Pompeu Fabra i el seu entorn sociohistòric fins a la compleció normativa que ha portat a terme recentment la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Més enllà del debat tècnic sobre diferents aspectes de la codificació catalana, en l'obra també es poden trobar aportacions fetes amb mirada sociolingüística. I, encara, reflexions sobre els aspectes geopolítics de les codificacions de les llengües i l'anàlisi dels grans eixos dels processos d'estandardització de llengües com el romanès i el portuguès.

